

AKADEEMIA

3. AASTAKÄIK 1991 NUMBER 5

-
- Dekonstruktivne ingel . . . . . M. H. Abrams
 Narratiiv ja antiikkirjandus . . . . . Anne Lill
 Eesti Vabariigi Seaduste Kogu . . . Henn-Jüri Uibopuu
 Artikleid . . . . . Henrik Koppel
 Hermeneutika tekkimine . . . . . Wilhelm Dilthey
 Üksilduse portree . . . . . Aleksander Pulver
 Sümbolid kristlikus kunstis . . . . . George Ferguson
- Al-'A'sa poeem «Waddi' Hurairata»
-

KOLLEGIUM

Tiit Hennoste, Ain Kaalep, Kalle Kasemaa, Arvo Krikmann, Madis Kõiv, Jaan Lepajõe, Aino Lukas, Juhan Peegel, Ain Raitviir, Hando Runnel, Peeter Tulviste, Sulev Vahtre, Arvo Valton, Kaljo Villako.

TOIMETUS

peatoimetaja	Ain Kaalep
tegevtoimetaja	Indrek Ude
<i>universalia</i>	Eduard Parhomenko
<i>humaniora</i>	Mart Orav
<i>socialia</i>	Jaan Isotamm
<i>naturalia</i>	Toomas Kiho
peatoimetaja asetäitja	Agu Tani
keeletoimetaja	Triin Kaalep
tehniline toimetaja	Lea Malin
korrektor	Kristin Haljasorg
sekretär	Tiiu Jõgi

Toimetuse aadress:

202400 Tartu, Kүүtri 1, telefonid: 31 117, 31 373

Arveldusarve nr 1345043 Tartu Kommerts-pangas

Laduda antud 19. III 1991 ü/e «Kroonpress» trükikojas. Trükkida antud 22. V 1991 Tartu Trükikojas, Ülikooli 17/19, III. Tellimus nr 1347. 60×88 1/16. Kiri: Schoolbook. Ofsettrükk. Trükipoognaid 14,0. Tingtrükipoognaid 13,86. Arvestuspoognaid 13,01. Trükiarv 7000.

AKADEEMIA

Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus

---

3. AASTAKÄIK 1991 NUMBER 5

Dekonstruktivne ingel

M. H. Abrams 915
Tõlkinud Toomas Rosin

Narratiiv ja antiikkirjandus: Uus tee vana kirjanduse juurde

Anne Lill 936

Al-'A' šā poeem «Waddi' Hurairata» 961
Tõlkinud Kalle Kasemaa

Eesti Vabariigi Seaduste Kogu — unustatud kodifikatsioon

Henn-Jüri Uibopuu 986
Tõlkinud Jaan Isotamm

Artikleid

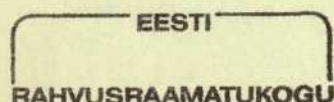
Henrik Koppel 1013

Hermeneutika tekkimine

Wilhelm Dilthey 1036
Tõlkinud Andrus Tool

Üksilduse portree

Aleksander Pulver 1071

<i>Arvustus: Polpredy soobšcajut...: Sbornik dokumentov ob otnošenijah SSSR s Latviej, Litvoj i Ėstoniej. Avgust 1939 g. — avgust 1940 g. (Ministerstvo inostrannyh del SSSR.) Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1990.</i>	
	<i>Heino Arumäe</i> 1082
<i>Elon kirja: Elo Tuglaksen päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1952—1958. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 534.) Suomentanut Raili Kilpi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1990.</i>	
	<i>Rutt Hinrikus</i> 1090
Editorial note. Summaries	1097
От редакции. Резюме	1101
Märgid ja sümbolid kristlikus kunstis. VII	
	<i>George Ferguson</i> 1105
	<i>Tõlkinud Meelis Sügis,</i>
	<i>Tõnu Karolin ja Heili Einasto</i>

DEKONSTRUKTIIVNE INGEL

M. H. Abrams

Tõlkinud Toomas Rosin

Demogorgon. — Kui kuristik
Võiks oma saladused välja öökida:
— kuid puudub hääl...
Shelley, *Vabastatud Prometheus*.

Neil päevil on antud meile soovitusi olla ettevaatlik selliste sõnadega nagu «algus» /*origin*/, «kese» /*center*/ ja «lõpp» /*end*/, kuid ma söandan ütelda, et see istung sai alguse dialoogist Wayne Boothi ja minu vahel, mis keskendus ajaloo uurimise põhiprintsiipide ümber minu raamatus *Natural Supernaturalism* /Loomulik üleloomulikkus/. Hillis Miller oli täiesti süütult kirjutanud sellele teosele arvustuse; teda tsiteeris ja talle vastas Booth, sejärel tsiteerisin ja vastasin uuesti mina, ning nõnda ta tõmmati meie mõttevahetuse keerisesse, nii et sellest sai kolme mehe kõnelus. Ja et meie istungi juhataja on juba demonstreerinud oma osavust vaidluste ärgitamisel, kes

Ettekanne *Modern Language Association*'i istungiärgul 1976. a detsembris. *Toim.*

The deconstructive angel. — *Critical Inquiry*, vol. 3, 1977, pp. 425—438. © The University of Chicago Press & the Author.

võib siis ennustada, kui paljud veel sellesse keerisesse tõmmatakse, enne kui ta jõuab lõpule.

Ma kasutan juhust, et uurida seda otsustava tähtsusega küsimust, mille Hillis Miller tõstas oma väljakutsuvas arvustuses. Ma nõustusin Wayne Boothiga, et pluralism — eri vaatekohtade rakendamine arutusainele erinevate tulemustega — ei ole mitte ainult asjakohane, vaid hädavajalik, kui tahame kirjandus- ja kultuurilugu mõista: mõistmispüüdlustes ei ole süvanagemuse saavutamiseks muud teed kui eri lähenemisviiside ühildamine. Ma ütlesin ka, et Milleri arvustuses dekonstruktiivseks tõlgendamiseks nimetatud printsipiide radikaalne sõnastamine läheb üle pluralismi piiride, tehes võimatuks kõik, mida saaksime pidada kirjandus- ja kultuurilooks.¹ Vaevalt väärriks see küsimus arutamist siinsel tribüünil, kui jutt oleks vaid üheainsa teose ajaloolaste väidete usaldatavusest /soundness/. Kuid Miller vaatles raamatut *Natural Supernaturalism* kui ühte näidet «uusaegse humanistliku teaduse suurest traditsioonist, mille esindajaiks on Curtius, Auerbach, Lovejoy ja C. S. Lewis»² ja andis selgesti mõista, et kaalul on kõigi traditsioonilise uurimistöö eelduste ja menetluste kehtivus humanitaarteadustes. Ja see on ilmselt küllalt tähtis asi, et meie diskussiooni õigustada.

Lubage mul nii lühidalt kui suudan esitada olemuslikud, kuigi tavaliselt implitsiitsed eeldused, mis mul on ühised traditsiooniliste Lääne kultuuriloo uurijatega, ja mida Miller seab kahtluse alla ning üritab kummutada:

1. Ajalouuurimise põhimaterjaliks on kirjalikud tekstid; autorid, kes need tekstid on kirja pannud, on (välja arvatud mõned perifeersed erandid) kasutanud oma eelkäi-

¹ M. H. Abrams, «Rationality and imagination in cultural history: A reply to Wayne Booth». — *Critical Inquiry*, vol. 2, Spring 1976, pp. 456–460.

² J. Hillis Miller, «Tradition and difference». — *Diacritics*, vol. 2, Winter 1972, p. 6.

jailt omandatud keele võimalusi ja norme, et öelda midagi kindlapiirilist, ja eeldanud, et asjatundlikud lugejad /*competent readers*/ — kuivõrd neil on temaga ühiseid keelekogemusi — suudavad ta öeldut mõista.

2. Ajaloolane on tõepoolest enamasti suuteline tõlgendada nii seda, mida võiksid tema tsiteeritud lõigud tähendada praegu, kui ka seda, mida nende kirjutajad pidasid silmas neid kirjutades. Tavaliselt esitab ajaloolane oma tõlgenduse keeles, mis on osalt uuritava autori, osalt tema enda oma; kui see tõlgendus on usaldatav, on ta asjaomase eesmärgi jaoks piisavalt lähedane sellele, mida pidas silmas allika autor.

3. Ajaloolane esitab oma tõlgenduse avalikkusele ootuses, et tõlgendus, mille asjatundlik lugeja /*expert reader*/ annab ühele või teisele lõigule, on lähedane tema enda omale, kinnitades seega tema tõlgenduse objektiivsust. Elutark autor on valmis ka selleks, et osa tema tõlgendusi osutub ekslikuks, kuid niisugused vead, kui nende hulk on piiratud, ei mõjuta oluliselt tema ajalookäsituse kui terviku usaldatavust. Kui aga suurem osa tema tõlgendustest on väärlugemised /*misreadings*/, tuleb tema raamatut pidada pigem ajaloolalaseks väljamõeldiseks kui ajalooteoseks.

Pange tähele, ma kõnelen siin keelelisest tõlgendusest, mitte sellest, mida eksitavalt nimetatakse «ajalooliseks tõlgenduseks», s.t kategooriatest, teemadest ning kontseptuaalsetest ja seletavatest mallidest, mida ajaloolane kasutab tekstide uurimisel ning mille ülesandeks on kujundada lugu, milles tekstilõigud koos oma keeleliste tähendustega sobiksid näideteks ja tõendusmaterjaliks. Erinevus nende tervikut kujundavate kategooriate, teemade ja mallide vahel põhjustab ajaloolaste jutustatud lugude lahknevuse, ja seda peab pluralistlik teooria vastuvõtavaks. Ei saa salata, et tsiteeritud lõikude keelelised tähendused vastavad mingil määral erinevustele lähenemisviisis, millele ajaloolane neid lõike analüüsidest toetub; kuid

need keelelised tähendused on siiski väga tõrksad perspektiivmuudatuste suhtes, ja ajaloolase lojaalsus neile tähendustele, mis ei luba tal neid manipuleerida ning väänata, sobitamaks neid oma eelarvamustega, on esmaseks kriteeriumiks loo usaldatavuse hindamisel, mille jutustamisele ta on asunud.

Veel üks eeslõige: ma ei väida, nagu ammandaks tõlgendus, mille ma oma teoses tsiteeritud lõikudele annan, kogu nende tähenduse. Oma arvustuses ütleb Hillis Miller, et «kirjandus- või filosoofiatekstil on Abramsi jaoks üksainus ühene tähendus, mis «vastab» mitmesugustele entiteetidele ja mida tekst «esitab» /represents/ enam-vähem otsese peegelpildina.» Ma ei tea, kuidas mul õnnestus jätta Millerile mulje, et minu «keeleteooria on implitsiitselt mimeetiline», «otsene peegeldus» tegelikkusest.³ Ilmselt lähtub ta arvamusel — mida näib jagavat Derridaga ja mis tundub mulle silmanähtavalt ekslik —, et kõik vaated keelele, mis põle dekonstruktivistlikud, on mimeetilised. Juhtumisi on minu arusaamine keelest üldjoontes funktsionaalne ja pragmaatiline: nii suuline kui kirjalik keel on väga mitmesuguste kõneaktide kasutamine väga erinevate inimlike eesmärkide saavutamiseks; ainult üks neist eesmärkidest on väita midagi mingi olukorra kohta, ja niisugune keeleline väide ei peegelda seda olukorda, vaid juhib tähelepanu ta valitud aspektidele.

Igatahes on see minu meelest täiesti õige, et paljud minu tsiteeritud lõigud on mitmetähenduslikud. Ma väidan vaid — ja seda peaksid väitma kõik traditsioonilised ajaloolased —, et ükskõik mida allika autor peale selle veel on silmas pidanud, vähemalt piisaval määral on ta silmas pidanud ka *se*, ja et see «see», mida ma määratlen, on piisav loo jaoks, mida ma jutustama hakkan. Teised ajaloolased, kes on otsustanud jutustada teistsugust

³ Samas, lk 10—11.

lugu, võivad oma tõlgenduses tuvastada samas lõigus edastatud tähenduste teisi aspekte.

See toobki mind oma ja Hillis Milleri lahkarvamuste tuuma juurde. Ta ei väida mitte lihtsalt seda, et mul ei ole tõlgendamisel mõnikord või kunagi õigus, vaid hoopis seda, et minul nagu teistelgi traditsioonilistel ajaloolastel ei saagi tõlgendamisel kunagi õigus olla. Sest Miller nõustub Nietzsche vastuväidetega «tõlgenduse «õigsuse» mõiste» ja Nietzsche kinnitusega, et «üks ja seesama tekst võimaldab loendamatu tõlgendusi (*Auslegungen*): ei ole olemas «õiget» tõlgendust.»⁴ Nietzsche vaated tõlgendamisele on Milleri sõnul olulised nüüdisaegsete dekonstruktiivistlike teoreetikute, sealhulgas Jacques Derrida ja tema enda jaoks, kes on «Nietzsche taastõlgendanud» või kirjutanud «otseselt või kaudselt tema egiidi all». Seejärel tsiteerib ta hulga väiteid Nietzsche *Võimutahest*, mille järgi, nagu Miller seda sõnastab, «lugemine /reading/ ei ole kunagi mingi tähenduse /sense/ objektiivne kindlaksteegimine, vaid tähenduse sissetoomine teksti, millel ei ole mingit tähendust «iseeneses».» Näiteks: «Lõppude lõpuks ei leia inimene asjadest midagi muud kui seda, mis ta ise on neisse pannud», «Tõlgendamine on tegelikult ise vahend saada millegi isandaks».⁵ Kui nii, siis võiksid sellised laiahaardelised dekonstruktiivistlikud väited meenutada Lewis Carrolli keelefilosoofi omi, kes kinnitas, et tähenduse toob tekstisse tõlgendaja võimutahe:

«Küsimus on selles,» ütles Alice, «kas saab panna sõnu nii paljusid erinevaid asju tähendama.»

«Küsimus on selles,» ütles Humpty Dumpty, «kes on isand — see on kõik.»

Kuid muidugi ei arva ma üldsegi, nagu oleksid niisugused dekonstruktiivistlikud väited lihtsalt dogmaatilised kinnitused Humpty Dumpty laadis. Nad on hoopis järeldu-

⁴ Samas, lk 8, 12.

⁵ Samas.

sed, mis on tuletatud kindlatest keelelistest eeldustest. Järelejäänud aja jooksul tahaksin näidata, missugused on minu arusaamist mööda need äravalitud keelelised eeldused kõigepealt Jacques Derridal ja siis Hillis Milleril, lootuses, et kui ma olen neid teooriaid vääralt tõlgendanud, siis vaidlustatakse ja parandatakse mu vead kohe. Lubatagu mul ootuspinge vähendamiseks kohe alul öelda, et ma ei pea nende radikaalseid skeptilisi järeldusi neist eeldustest vääraks. Vastupidi, ma usun, et nende järeldused on õiged — nad on nimelt *paratamatult* /infallibly/ õiged, ja just selles häda ongi.

1

Tihti on öeldud, et Derrida ja tema järgijad allutavad kogu analüüsi eelnevale keele uurimisele. See on küllaltki õige, kuid mitte piisavalt täpne, sest ei erista Derrida tööd sellest, mida Richard Rorty nimetab «lingvistiliseks pöördeks»⁶ ning mis iseloomustab tänapäeva angloameerika filosoofiat ja ka suurt osa viimase poolsajandi angloameerika kirjanduskriitikast, sealhulgas uskriitikat. Derridad eristab kõigepealt see, et nagu teisedki prantsuse strukturalistid, nihutab ta analüüsi keelelt *écriture*'ile, kirjalikule või trükitud tekstile, ja teiseks see, et tal on tekstist erakordselt piiratud ettekujutus.

Derrida esmaseks ja määravaks strateegiaks on võtta kõnelt prioriteet kirja ees, mis on antud talle traditsioonilises keelekäsitluses. Prioriteedi all mõtlen ma suulise kõne kasutamist kontseptuaalse mudelina, millest tuletatakse kirjaliku keele ja üldse keele semantilised ning muud tunnused. Ja Derrida nihutab elementaarseks lähtealuseks kirjaliku teksti, mis koosneb sellest, mida näeme teda vaadates — «un texte déjà écrit, noir sur

⁶ *The Linguistic Turn*. Ed. by Richard Rorty. Chicago and London, 1967.

blanc» (tekst, mis on juba mustvalgel kirja pandud).⁷ Oma seletuste silmipimestavas mängus lähtub Derrida lõpuks just nendest mustadest tähemärkidest /marks/ valgel paberil kui ainsatest asjadest, mis on lugemisel /reading/ tegelikult kohal /present/, ja ei ole seega väljamõeldud mõttekonstruktsioonid, illusioonid, viirastused; ta paiskab nende tähemärkide /black-on-blanks/ visuaalsed tunnused figuratiivse tähenduslikkuse /figurative significance/ avarasse ruumi ainult selleks, et nad siis otsustavatel hetkedel taas oma elemendilisse staatusse koondada. Ainsad asjad, mis on teksti vaadates seal selgesti olemas, on tähemärgid, mis on tühjade kohtade abil /blanks/ piiristatud ja eraldatud gruppidesse; veel on seal «vahemikud», «ääred» ning «kordused» ja «erinevused», mida leiame üksikute tähemärkide ning tähemärgirühmade võrdlemisel. Oma meisterliku retoorikaga mangub Derrida, et järgneksime talle tema üleminekul neile uutele eeldustele ja la-seksime neil ennast vangistada. Üleminek toimub sellest, mida ta nimetab kõigi traditsiooniliste või «klassikaliste» keelekäsitluste suletud «logotsentriliseks» mudeliks (see, nagu ta kinnitab, põhineb platonlikul või kristlikul transsendentse olemasolu /being/ või kohalolu /presence/ illusioonil, mis on tähenduste alguseks ja tagatiseks, sellele, mida ma nimetan tema enda grafotsentriliseks mudeliks, kus ainsana on kohal tähemärgid valgel paberil /marks-on-blanks/.

Selle julge käiguga kõrvaldab Derrida mängust, enne kui see jõuab veel alatagi, kõik normide, piirangute ja näitajate allikad, mis harilikus keelekasutuses ja -kogemuses piiritlevad seda, mida me võime öelduga silmas pida ja kuidas võidakse meie silmaspeetut mõista. Et ainsana on antud juba olemasolevad tähemärgid, «déjà écrit», siis on meilt võetud juurdepääs kõnelevalle või kirjutavale

⁷ La Double séance. — Jacques Derrida. *La Dissémination* (Paris, 1972), p. 203.

subjektile ehk *ego*'le, *cogito*'le või teadvusele — ja seega igale võimalikule midagi öelda kavatsevale jõule /*agency*/ («vouloir dire»); kõik niisugused jõud tagandatakse väljamõeldiste staatusse, mille on loonud keel ning mis dekonstruktivistlikus analüüsis on kergesti lagundatavad. Selle käiguga ei jäta ta meile võimalust seletada, kuidas õpime keelt kõnelema, mõistma või lugema /*read*/, ja kuidas vastasmõjus pädevamate keelekasutajatega ning meie enda keelekogemuse arengus hakkame oma kõnelemis- ja mõistmisvigu ära tundma ning parandama. Autori viib Derrida (kui ta hetkeks ei võta käepärase abivahendina omaks traditsioonilisi fiktsioone) ühe tähemärgi staatusse teiste tähemärkide seas, mis asetatakse ühe teksti või tekstikogumi algusse või lõppu — millele antakse nimeks «teoste kehamid, mis on identifitseeritavad signatuuri «pärisnime» järgi».⁸ Isegi süntaksile, sõnade korrastamisele tähenduslikuks lauseks, ei anta mingit osa lausesse kuuluvate sõnade tähenduste määramisel, sest kui vaatame paberilehele, siis ei näe me grafotsentrilise mudeli järgi mingit muud korrastatust kui ainult tähemärgirühmade ahelat, üksikmärkide jada.

Märgi /*sign*/ mõiste võimaldabki Derridal tema eeldustest osaliselt välja murda. Sest sellega ta toob tekstile juurde teadmise, et tähemärgid paberilehel ei ole juhuslikud jooned, vaid märgid, ja et märgil on kaks külge — tähistaja ja tähistatav, signaal ja mõiste /*concept*/, tähemärk ja tähendus /*mark-with-meaning*/. Ent kui me vaatame paberilehele, siis pole seal neid tähendusi ei füüsilises ega vaimses mõttes. Tähenduslikkuse seletamiseks võtab Derrida abiks väga spetsiifiliselt töödeldud Saussure'i käsituse, mille järgi märgi häälikkuju ega tähendus /*signification*/ ei põhine ühelgi positiivsel omadusel, vaid ainult negatiivsel (või suhetel põhineval) — s.o tema erinevusel,

⁸ La Mythologie blanche: La métaphor dans le texte philosophique. — Jacques Derrida. *Marges de la philosophie* (Paris, 1972), p. 304.

eristatavusel teistest häälikkujudest ja tähendustest /*significations*/ antud keelesüsteemi piires.⁹ Seda «erinevuse» mõistet on Derridal hõlbus käsitseda, sest trükitud paberilehe uurimine näitab, et mõned tähemärgid ja tähemärgirühmad kordavad üksteist, teised aga erinevad omavahel. Derrida teoorias annab «erinevus» — mitte «erinevus *a, b, c, ...* vahel», vaid lihtsalt erinevus ise kui selline — teksti staatilistele elementidele lisaks olulise töötermini, ja sellisena (umbes nii nagu termin «negatiivsus» Hegeli dialektikas) teeb see imet. Sest «erinevus» käivitab lõputu tähendusmängu /*play of signification*/ (*jeu*), mis toimub lehele trükitud tähemärkide näiva liikumatuse piires.

Väljendamaks seda, mis annab märgi tähendusele /*signification*/ eripärasuse, pakub Derrida termini «jalg» /*trace*/, mis ta sõnul ei ole kohalolu, kuigi funktsioneerib tähistatava kohalolu omalaadse pettepildina. Igasugune tähendus /*signification*/, mille erinevus on mõnes tähistajas varem aktiveerinud, jääb käesoleval hetkel, nagu tulevikuski, aktiivseks «jäljena»,¹⁰ ning tähistajasse kuhjunud jälgede sete loob tema praeguste tähenduste /*significations*/ mängu mitmekesisuse. See jälg on teksti raskesti tabatav aspekt, mida ei ole, kuid mis toimib ometi nii, nagu ta siiski oleks; ta mängib oma rolli kohal olemata, ta «ilmutab/kaob», «end esitades /*in presenting itself*/, kustutab ta end».¹¹ Kõik katsed määratleda või tõlgendada märgi või märgiahela tähendust seisnevad vaid selles, et tõlgendaja asetab tema kohale teise märgi või märgiahela, asendusmärgid, mille iseennast-kustutavad jäljed kindla ja kohaloleva tähenduse (või tähistatava kohalolu), mida me asjalt otsime, vaid asendus asenduse järel edasi lükkavad. Kohalolu, milleni jälg otsekui töotaks viia ja milleni jõu-

⁹ Ferdinand de Saussure. *Course in General Linguistics*. Trans. Wade Baskin (New York, 1959), pp. 117–121.

¹⁰ *La Différance*. — Jacques Derrida. *Marges de la philosophie*, p. 12–14, 25.

¹¹ Samas, lk 23–24.

des tähendusmäng võiks lõppeda, sest viitealus on piiritletud, ei ole niisiis kunagi saavutatav, vaid see lootus lükub lõputult edasi. Derrida loob kahest prantsuskeelsest sõnast kombineeritud termini *différance* (kirjutatakse *-ance*; terminis on ühendatud mõisted «erinevus» ja «edasilükkamine») tähistamaks loodud tähenduste lõputut mängu, kus viitealust lõpmatult edasi lükatakse.¹² Derrida sõnul jäeldub sellest, et «keskne tähistatav, eksistentsi loov /*originating*/ ehk transtsendentaalne tähistatav» ilmneb «väljaspool erinevuste süsteemi mitte kunagi absoluutselt kohalolevana», ja see «viimse tähistatava puudumine avardab tähendusmängu ja –piirkonda lõpmatuseni».¹³

Derrida jõuab jäeldusele, et ühelgi märgil ega märgi-ahelal ei saa olla kindlapiirilist tähendust. Kuid mulle tundub, et Derrida jõuab selle jäelduseni protsessi kaudu, mis omal viisil ei ole vähem sõltuv mingist algusest, alusest /*ground*/ ja lõpust ning mis ei ole vähem halastamatult teleoloogiline kui rangeimad metafüüsikasüsteemid, mille dekonstrueerimiseks ta oma jäeldusi kasutab. Derrida lähtekohaks /*origin*/ ja aluseks on tema grafotsentrilised eeldused, tekstide suletud kamber, mille heaks ta kutsub meid loobuma meie tavapärasest kogemusvallast keele kõnelemisel, kuulamisel, lugemisel /*reading*/ ja mõistmisel. Ja niisugusest lähtekohast jõuame ettenähtava jäelduseni. Sest Derrida tekstikamber on kinni pitseeritud kajakamber, kus tähendused taandatakse lõputuks eholaaliaks (kajakõlak), mitte ühestki häälest

¹² Traditsioonilises ehk «klassikalises» märgiteoorias, nagu Derrida nimetab vaadet, mida ta lammutab, vaadeldakse märki «edasilükatud kohaloluna /--/ märkide ringlus lükkab edasi hetke, mil saame põrgata kokku asja endaga, temast kinni haarata, teda tarvitada või kulutada, teda puudutada, teda näha, teda vahetult mõista» (samas, lk 9). Vt ka «Hors livre» raamatus *La Dissémination*, lk 10–11.

¹³ *La Structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines*. — Jacques Derrida. *L'Écriture et la différence* (Paris, 1967), p. 411.

lähtuvate, mitte kellegi läkitatud, mitte millelegi viitavate, tühjuses undavate tontlike mitte-kohalolekute */non-presences/* horisontaalseks ja vertikaalseks edasikajamiseks märgilt märgile.

Illusoorse traditsioonilise tõlgenduse asemele, mis tulutult üritab kindlaks teha, mida mõni autor on silmas pidanud, soovib Derrida alternatiivina, et me anduksime vabale osavõtule tähenduse */signification/* lõputust vabamängust */free-play/*, mille päästavad valla märgid tekstis. Ning seda rõõmutut vaadet varemeis keelele ja kultuuri-loomele ei kutsu Derrida meid silmitsema mitte rousseauliku nostalgiaga kaotatud kindlustunde järele tähenduse suhtes, sest tähendust meil tegelikult ei olnudki, vaid «nietzscheliku *jaatusega*, rõõmsalt jaatades maailma mängu ja tekkimise süütust, jaatades märkide maailma, kus ei ole vigu (*faute*), tõde ega algust, ja mis on antud aktiivseks tõlgendamiseks. /---/ Ja see märkide maailm mängib ilma julgestuseta. /---/ Absoluutses juhuses alistub jaatus ka *geneetilisele* määramatusele, jälje *sigitavale* riskile (*aventure*).»¹⁴ Grafotsentrilised eeldused annavad tulemuksiks midagi niisugust, mis on ilmne metafüüsika, maailmavaate, kus valitseb *différance*'i vaba ja lõputu mäng, millele me ei suuda isegi nime anda (sest saame seda maailma vilksamisi näha ainult siis, kui murrame end vabaks keelest, mis vältimatult segab asjasse kogu kohalolumetafüüsika, mida Derrida vaateviis asendab). Derrida nägemuseks on seega, nagu ta seda väljendab, «seni nime tamata miski, mis ei saa endast teada anda muidu /---/ kui mitteliikide liigi liikmena */under the species of non-spe-*

¹⁴ Samas, lk 427. Derrida lisab, et see «tõlgenduse tõlgendus», mis «jaatab vabamängu /---/ püüab minna teisele poole inimest ja humanismi...» Tulevasest «ebardikkusest» vt ka *De la grammatologie* (Paris, 1967), lk 14.

cies/, ebardlikkuse vormitus, tummas, kõnevõimetus ja õudust äratavas vormis.»¹⁵

2

Hillis Miller eristab tabavalt kahte liiki tänapäeva strukturalistlikke kriitikuid — õdukriitikuid /*canny critics*/ ja õuduskriitikuid /*uncanny critics*/. Õdukriitikud klammerduvad ikka veel «strukkturalismist lähtuva analüüsi kui mõistuspärase ja mõistuspärasatava tegevuse võimalikkuse külge, millel on kokkulepitud protseduuri-reeglid, etteantud faktid ja mõõdetavad tulemused». Õuduskriitikud on lahti ütelnud niisugusest nostalgiast võimatu tõsikindluse järele.¹⁶ Ja olles ise õuduskriitik, üritab Miller järelejätmatult kõigi erinevate teoste puhul, mida ta kritiseerib, ka meile edasi anda iseennast-dekonstrueerivat ilmutust, et iga võimaliku alguse, aluse, kohalolu ja lõpu puudumise tõttu on see tegevus piiritlematute tähenduste lõputu vabamäng.

Nagu Derrida, nii peab ka Miller ainsaks antuks kirjalliku teksti, «süütuid musti tähemärke paberilehel»,¹⁷ millel on kaasasündinud tähendusjäljed või -jäänukid; siis kasutab ta mitmesuguseid strateegiaid, mis suurendavad maksimumini võimalike tähenduste arvu ja mitmekesisust, vähendades seejuures miinimumini kõiki tegureid, mis võiksid tähenduste vabamängu piirata. Tasub lühidalt tähelepanu pöörata kahele niisugusele strateegiale.

Kõigepealt tarvitab Miller termineid «tõlgendamine» ja

¹⁵ Jacques Derrida, «La Structure, le signe...», p. 428. «Meil ei ole keelt /---/ mis seisaks väljaspool seda ajalugu: me ei saa välja ütelda ainatki destruktiivset väidet, mis ei ole juba libisenud sellega eitada püütud mõtlemise vormi, loogikasse ja implitsiitsetesse postulaatidesse.» «Iga üksiklaen lohistab endaga kaasa kogu metafüüsika.» (P. 412—413.)

¹⁶ J. Hillis Miller, «Stevens' rock and criticism as cure, II.» — *The Georgia Review*, vol. 30, Summer 1976, pp. 335—336.

¹⁷ J. Hillis Miller, «Walter Pater: A partial portrait.» — *Daedalus*, vol. 105, Winter 1976, p. 107.

«täendus» äärmiselt mahukalt, selleks et keelelisi lausungeid ning kirjutust */writing/* kokku sulatada füüsilise maailma kohta käiva fakti või teooria ükskõik millise metafüüsilise representatsiooniga. Neid eri valdkondi käsitletakse ühtviisi tekstidena, mida tuleb lugeda */read/* või tõlgendada. Nii ei jäta ta ruumi selle asjaolu arvestamiseks, et erinevalt füüsilisest maailmast on keel kultuuriline institutsioon, mis arenes just nimelt selleks, et midagi tähistada */mean/* ja edastada seda tähistatavat kollektiivi liikmetele, kes on õppinud keelt kasutama ja tõlgendama. Ja eksplitsiitselt sõnaliste tekstide puhul ei võta Miller arvesse mingeid erinevusi normide vahel, mis võivad kehtida või mitte kehtida ühe autori kõigi tööde või üheainsa tervikliku teose või selle teose üheainsa lõigu, lause või sõna tõlgendamisel. Kriitika alal pluralistina võin ma nõustuda, et näidendil *Kuningas Lear* on olemas palju erinevaid usaldatavaid tõlgendusi (kuigi mitte ühtviisi adekvaatseid); ometi julgen ma kinnitada, et tean täpselt, mida pidas silmas Lear, kui ta ütles: «See nõop mul päästke lah-ti.»

Teine strateegia on seotud Derrida «jälje»-käsitlusega. Nagu Derrida, nii välistab ka Miller oma äravalitud eeldustega igasuguse võimaluse kontrollida või piirata tähendusi */significations/*, osutades sõna või fraasi kasutusviisidele, mis on käibel ajal, mil mingi autor kirjutab, või autori kavatsusele või verbaalsele või žanrilisele */generic/* kontekstile, milles mingi sõna esineb. Nõnda võib iga sõna mingis tekstis — või vähemalt iga «võtmesõna», nagu ta seda nimetab, valides selle välja eriliseks analüüsiks — pretendeerida korraga igaühe ja kõigi nende asjade tähistamisele, mida ta on tähistanud igas vormis, milles see tähistaja on esinenud kogu oma kirjapandud ajaloo vältel; ja mitte ainult ühes kindlas, näiteks inglise või prantsuse keeles, vaid oma etümoloogia kaudu ka ladina ja kreeka keeles, kuni oma postuleeritud indoeuroopa algkujuni välja. Seetõttu — ükskõik kes ka oleks ükskõik millal ja üks-

kõik missuguses kontekstis mõnd trükitud sõna kasutanud, asetab piirid sellele, mida see sõna võiks antud juhul tähendada ainult see, mida tõlgendaja suudab leida keeleajaloolistest ja etümoloogilistest sõnaraamatutest, millele võib lisanduda igasugune tõlgendaja enda eruditsioonist lähtuv täiendav informatsioon. Siit ka Milleri pidev abiotsimine etümoloogiaist ja isegi trükitud tähtede kuju tähendusest muutuvast sõnakujus nende tekstide seletamisel, millele ta oma kriitikutähelepanu suunab.¹⁸

Olles nõnda kaasa saanud kogu oma ajaloo vältel temasse settinud tähendused, kuid ilma jäetud igasugustest kriteeriumidest ühtede tähenduste eelistamiseks ja teiste hülgamiseks, saab võtmesõnast, nagu pikemast lõigust või kogu tekstistki, mille elemendiks see sõna on, *suspens vibratoire* (selle väljendi on Miller laenanud Mallarmélt¹⁹), võrdselt tõenäoliste tähenduste vibreeriv heljum, mille hulgas peab (paratamatult) leiduma ka kokkusobimatuid, lepitamatuid või vasturääkivaid tähendusi. Järelduse neist vaateist sõnastab Miller mitut moodi: võtmesõna, lõik või tekst, olles hälbivate tähenduste lõputu mäng, on määratlematu, dešifreerimatu, väljaloetamatu /unreadable/, paikapandamatu /undecidable.²⁰ Või otsekohesemalt öeldes: «Igasugune lugemine /reading/ on väärlugemine /misreading/.» «Iga lugemise puhul saab tekstist enesest saadud tõendite põhjal näidata, et tegemist on väärlugemisega.» Kuid lugedes teksti väärsti, tõlgendaja üksnes

¹⁸ Vt näiteks, kuidas ta harutab lahti sõnade *cure* ja *absurd* tähendust kirjutises «Stevens' rock and criticism as cure, I» (*The Georgia Review*, kd 30, kevad 1976, lk 6—11). Tema analüüsi näiteks sõna trükikuju muutmise tähenduse kohta ajaloo vältel vt tema seletust sõna *abyrne* kohta samas, lk 11; samuti tema seletust x-tähe kohta kirjutises «Ariadne's thread: Repetition and the narrative line» (*Critical Inquiry*, kd 3, sügis 1976, lk 75—76).

¹⁹ J. Hillis Miller, «Tradition and difference.» — *Diacritics*, vol. 2, Winter 1972, p. 12.

²⁰ Vt nt J. Hillis Miller, «Stevens' rock..., I», lk 9—11; «Walter Pater...», lk 111.

kordab seda, mida tekst ise on teinud juba enne teda, sest «suurema või väiksema eksplitsiitsuse või selgusega tõlgendab /reads/ või väärtõlgendab /misreads/ iga kirjandus-tekst end juba isegi.»²¹ Õelda, et niisugune tõlgenduskäsitlus kaotab aluspinna sedalaadi ajaloo alt, mida mina üritasin kirjutada, tähendab lähtuda väga piiratud arusaamast; sellest järeldub ju, et ükski tekst ei saa ei osaliselt ega tervikuna tähendada midagi, ja et me ei saa kunagi õelda, mida keegi midagi kirjutades täpselt silmas peab.

Aga kui igasugune tõlgendamine on väärtõlgendamine, ja kui igasugune tekstide analüüs (nagu ka igasugune ajalugu) saab tegelda vaid kriitiku oma väärtõlgendusega, milleks siis üldse tõlgendamise ja analüüsimisega vaeva näha? Hillis Miller esitab selle küsimuse rohkem kui üks kord. Vastused sõnastab ta oma lemmikanaloogiais tõlgendustegevuse kohta, uurides neid ammandamatu leidlikkusega. Need analoogiad kujutavad teksti, mida me loeme /read/, Kreeta labürindina, samuti ämblikuvõrgu koena /texture/; need kaks kujundit on, nagu ta osutab, segunenud vanemates liitmüütides Ariadne lõngast, mille abil Theseus labürindi keerdkäikudest tagasi välja pääseb, ja Arachne lõngast, millest too oma võrku koob.²² Siin on üks Milleri vastuseid küsimusele, milleks üldse kriitikaga tegelda:

«Pateri nagu teistegi õhtumaise traditsiooni tähtsamate autorite kirjatööd on samaaegselt tõlgendamisele avatud ja lõplikult desifreerimatud, väljaloetamatud. Tema tekstid viivad kriitiku üha sügavamale labürinti, kuni ta seisab lõpuks vastamisi apooriaga. See ei tähenda siiski, et lugeja peaks algusest peale loobuma katsest Paterit mõista. Alles siis, kui kriitik on antud juhtlõnga järgides läbi käinud kogu tee labürindi sisemusse, võib ta jõuda

²¹ J. Hillis Miller, «Walter Pater...», p. 98; «Steven's rock..., II», p. 333.

²² J. Hillis Miller, «Ariadne's thread...», p. 66.

umbkäiku, kus pole mingit Minotaurost, ummikusse, mis on tõlgenduse lõpp-punkt.»²³

Mina aga võtan enesele julguse väita, et saan Milleri lõigust aru, ja et selles on muu hulgas öeldud, et dekonstruktivistliku kriitiku tõlgendusaktiil on algus ja lõpp; et see algab intentsionaalse, eesmärgistatud otsinguna; ja et see otsing peab lõppema ummikus.

Tõlgendusliku apooriani või ummikuni jõudmine kutsub esile selle, mida Miller nimetab «õudseks /uncanny/ hetkeks» — hetke, mil kriitik, kes on enda arvates teksti dekonstrueerinud, leiab, et ta on lihtsalt osa võtnud teksti kui ennast-dekonstrueeriva taiese lõputust mängust. Vaadake veel ühte Milleri väidet, kus ta kirjeldab nii omaenda kui ka Derrida menetlust:

«Dekonstruksioon kui tõlgendusviis toimib ettevaatliku ja järelekaalutud sisenemise teel igasse tekstilabürinti. /---/ Dekonstruktivistlik kriitik püüab sellise tagasiminemise kaudu leida uuritavas süsteemis aloogilist elementi, lõnga kõnealusel tekstis, mis selle tervenisti lahti harutab, või lahtist kivi, millel seisab kogu ehitis. Õigemini hävitab dekonstruktsioon aluse, millel ehitis seisab, näidates, et selle aluse on teadlikult või ebateadlikult hävitanud juba tekst ise. Dekonstruksioon ei ole teksti struktuuri lammutamine, vaid näitamine, et see on end juba ise lammutanud.»²⁴

Õudne hetk tõlgenduses, nagu Miller sõnastab seda teisel, on äkiline «*mise en abyme*»*, ning kus me tähenduste iseennast-jahmatava vabamängu lõputus tagasiminekus nendessamad märkides, mis toovad nähtavale ku-

²³ J. Hillis Miller, «Walter Pater...», p. 112.

²⁴ J. Hillis Miller, «Stevens' rock...», II, p. 341. Vt ka ta «Walter Pater...», lk 101 ja «Ariadne's thread...», lk 74.

* «*Mise en abyme* on heraldikatermin, tähendades vapikilpi, mille keskel (*abyme*) on sellesama vapi väiksem kujutis, ja nõnda korduste kaudu lõpmatuseni, kusjuures üha väiksemad ja väiksemad vapid taanduvad keskpunkti suunas.» J. Hillis Miller, «Steven's rock...», I, p. 11. *Toim.*

ristiku ning teda nimetades ta kinni katavad, saame heita pilgu kuristikule enesele, «nii et all olev olematus paneb pea ringi käima.»²⁵

«Dekonstruktivistlik kriitik,» on Miller öelnud, «püüab leida» tekstist alogilist elementi, lõnga, millest tõmmates kogu kude lahti hargneb. Niisuguse grafotsentriliste eeldustega ja tõlgendusmanöövrite vabadusega mängu juures, mille Miller on loonud, on dekonstruktiivse otsingu kindlaks reegliks «otsige, siis te leiate». Dekonstruktiivne meetod töötab, sest ta ei saa teisiti, ta on ettevõtmine, mis ei saa nurjuda; ei ole ühtki keerukat luule- või proosalõiku, mis saaks olla vastunäiteks, millega kahtluse alla saada selle meetodi kehtivust või piire. Ja ükskõik kui mitmekesised ja erinevad on tekstid, mille peal õuduskriitik rakendab oma strateegiaid, ta leiab kindlasti, et kõik need strateegiad taanduvad ühele ja ainult ühele asjale. Milleri oma sõnul: iga dekonstruktiivne lugemine */reading/*, mida «sooritatakse iga kirjandusliku, filosoofilise või kriitikateksti peal /---/ jõuab sel erilisel viisil, mida antud tekst talle võimaldab, «ühe ja sellesama» apooriahetkeni. /---/ Lugemine */reading/* jõuab eri tekstide puhul ikka ja jälle «ühte ja sellesamasse» ummikusse.»²⁶

Oleks asjatu osutada, et niisugusel analüüsil ei ole midagi ühist meie tavalise kogemusega kirjandus-, filosoofia- ja kriitikeoste unikaalsusest, rikkalikust mitmekesisusest ja andunud tegelemisest inimlike probleemidega — need asjad kuuluvad keeleliste illusioonide hulka, mida see kriitika lammutab. Ma tahan rõhutada, et Milleri, nii nagu ka Derrida lugemine tasub end rikkalikult, muu seas rõõmuna tema leidliku mõtte- ja keelemängu üle ning pal-

²⁵ J. Hillis Miller, «Stevens' rock..., I», pp. 11—12. Nimetamatu kuristik, millele Miller pilgu heidab, on kõrvutatav nimetamatu ja õudustäratava ebardlikkusega, millele heidab pilgu Derrida; vt Jacques Derrida, «La Structure, le signe...», p. 428.

²⁶ J. Hillis Miller, «Deconstructing the deconstructors». — *Diacritics*, vol. 5, Summer 1975, p. 30.

jude rabavate äratundmistena, mida toovad meieni tema suur lugemus ja terav pilk aimamatute kokkulangevuste ning erinevuste märkamisel meie kirjandus- ja filosoofiateoste pärandis. Kuid see tasu tuleb muu kõrvalt, tee ise aga viib meid alati peapööritustundeni, õudsele *frisson*'ile kõikumisest koos Milleriga kuristiku serval; ja isegi selle avastusega kaasnev ehmatuse muutub etteoodatud ja muutumatu kordumise kaudu varsti tuimemaks.

Toon lõpuks ühe lõigu, illustreerimaks Milleri retoorika, sõnamängude ja kujundite osavat ning leidlikku mängu, mis annab tema *mise en abyme*-väljendustele vastupandamatu võlu. Selles rakendab ta oma ühtesulatatud labürindi-, koe- ja kuristikumetafoore tähemärkidele, mis on dekonstruktiivsete eelduste esmaseks antuseks:

«Selle asemel et olla lahkeks väljapääsuks labürindist, loob Ariadne lõng labürinti, on ise labürint. Tekstikoe mõistatuste tõlgendamine või lahendamine lisab vaid koele uusi lõimi. Labürindist ei saa iial välja, sest põgenemine ise üha loob labürinti, lineaarse narratiivi või jutu lõnga. Kriitiline analüüs on vaid lõnga juurdeloomine, et tikida kudet */texture/* või riiet */textile/*, mis on juba olemas. See lõng on nagu tindilõim, mis voolab välja kirjutaja sulest, hoides teda koes kinni, kuid jättes ta samas rippuma üle kuristiku — puhta paberilehe, mida see peen joon enda alla peidab.»²⁷

Tõlgendan: Hillis Miller, kes ripub tekstikoe labürintjoonte otsas kuristiku kohal, mida need mustad jooned valgel paberil piiristavad, on ametis selle koe lahtiharutamise, mis hoiab teda sellesse valgesse kuristikku langesmast; kuid ta leiab, et saab seda teha vaid kirjutusakti kaudu, mis loob juurde joontekudet, mis on samavõrra dekonstruktsioonile valla, kuid seda vaid uue suleliigutuse kaudu, mis heidab taas uue tindijälgedest võrgu igitaganeva kuristiku kohale. Nagu Miller märgib äsja tsiteeritud

²⁷ J. Hillis Miller, «Stevens' rock..., II», p. 237.

lõigu lõpus — ma usun, et kurvastusega: «Ühes Ariadne loo teisendis öeldakse, et ta olevat end meeleheitel oma lõngaga üles poonud, kui Theseus ta hülgas.»

3

Mida tuleks öelda vastuseks sellele kuristikunägemusele tekstide maailmast — kirjandusest, filosoofiast ja inimkonna muust keele abil saavutatust? Arvan, et adekvaatseid vastuseid on ainult üks — nimelt see, mille andis William Blake inglile *Taeva ja Põrgu abielus*. Kui nad olid «väänlevast koopast» kobamisi alla jõudnud, saatis ingel Blake'ile võika ilmutuse pörgust kui «lõputust kuristikust»; selles oli «päike, must, kuid särav», mille ümber oli «tulirada, kus tiirutasid tohutud ämblikud». Kuid nagu Blake ütleb, «minu sõber ingel» ei lahkunud enne, «kui seda nägemust ei olnud enam, vaid ma leidsin end istumas kenal jõekaldal kuupaistel ja kuulamas harfi saatel laulvat pillimeest». Ingel «küsis minult üllatunult, kuidas ma välja pääsesin? Ma vastasin: «Kõik meie nähtu tuli sinu metafüüsikast.»»

Dekonstruktivse inglina ei ole Hillis Miller, nagu mul on rõõm ütelda, dekonstruktsioonis tõsine, kui mõista sõna «tõsine» Hegeli moodi; see tähendab, ta ei seo end täielikult ja järjekindlalt oma eelduste konsekventsidega. Ta on meie õnneks tegelikult topeltagent, kes mängib keelemängu kahe väga erineva reeglistiku järgi. Tema üks mäng on kirjandustekstide dekonstruktivistliku kriitika mäng. Teine on see, mida ta hakkab mängima minuti-kahe pärast, kui ta astub oma grafotsentriliste eeldustega välja siia lavale ja hakkab meiega kõnelema. Julgen ennustada, mida Miller siis teeb. Tal on öelda midagi kindlapiirilist ja ta kasutab meisterlikult keele vahendeid, et väljendada seda selgelt ja veenvalt, pöörduda meie poole usus, et me, vastavalt sellele, mil määral oleme omandanud sedalaadi kõnepruugi ülesehitusnormid, saame ligi-

kaudu aru, mida ta silmas peab. Tal ei tule ülemääraseid teoreetilisi raskusi oma kõne alustamisega ega selle viimisele üle keskpaiga kuni lõpuni. Nagu võime vahetult järeldada, ilmutab ta öeldav mõtleva subjekti või *ego* ning tähelepanuväärse ja järjekindla eetose olemasolu, nii et need teie seast, kes nagu mina tunnevad ning imetlevad tema viimaseid kirjutisi, on rõõmsalt üllatunud tema jutu üksikasjadest, kuid arvavad õigesti ette nii selle üldtooni kui ka tema väga eripärase stiili ja käsitluslaadi. Pealegi toob ta öeldav nähtavale niihästi tundva kui ka mõtleva subjekti; ja kui tal ei ole üleinimlikku kannatlikkust, siis väljendab see subjekt pisut loomulikku ärritust selle üle, et mina, vana sõber, olen nii nürimeelselt vääriti tõlgendanud seda, mis ta on trükisõnas öelnud oma kriitikaalaste põhimõtete kohta.

Enne siiatulekut seadis Miller oma mõtted (mis leidsid aset sisekõnes) kirjalikku vormi. Sellel laval muundab ta oma kirjutuse omakorda kõneks; ja võib kindlalt öelda — sest meie koosoleku juhataja on ka ise topeltagent, ühe kriitikaajakirja toimetaja ja ühtlasi selle sümposiooni organiseerija —, et varsti muundatakse tema kõne taas kirjutuseks ja esitatakse avalikkusele. See *écriture*'i asendamine *parole*'iga tekitab kindlasti erinevuse, kuid mitte absoluutset erinevust; see tähendab, see, mida Miller siin ütleb, ei ületa trükipaberile hüpates ontoloogilist auku, kuhu ta pillaks kõik tunnused, mis tegid ta arutlusena mõistetavaks. Sest kõik tema lugejad suudavad muuta tähemärke taas kõneks, mida ta vaimukõrvas võib kuulda; nad ei taju sõnu mitte lihtsalt tähemärkide või helidena, vaid juba koos tähendusega; samuti saavad nad lugedes vahetu järelduse kaudu teadlikuks arukast subjektist, väga sarnasest sellega, kelle olemasolu me järeldame siin teda kuulates, kes ta koostab õigesti moodustatud ja tähenduslikke lauseid ning korrastab teksti kaudu edastata- vaid argumente.

Me ei saa pöörduda ühegi keelelise ega muu seaduse

poole, mis takistaks ühtki dekonstruktivistlikku kriitikut rakendamast oma grafotsentrilisi menetlusi Hillis Milleri — või minu, või Wayne Boothi — kõne trükivariandile; ja kui ta seda teeb, siis on ta paratamatult suuteline teksti peadpööritletavaks *mise en abyme*'iks tõlkima. Kuid need meie hulgast, kes kangekaelselt keelduvad dekonstruktsiooniürituse reegleid meie hariliku keelekogemuse ja —tunde asemele seadmast, leiavad, et me suudame seda teksti väga hästi mõista. Mitmes suhtes mõistame seda tegelikult paremini kui teda suulise kõnena kuulates, sest trükiinstitutsioon annab tema kõne üürikestele sõnadele kestva graafilise vaste, mis võimaldab meil sellele tähelepanu pööramiseks kulutada nii palju aega, nagu on mugav meile, aga mitte kõneleajale, samuti seda kõnet üle lugeda, leksikaalselt seostada ja mõtiskleda, kuni veendume, et oleme lähenenud autori mõttele.

Pärast seda kui me Hillis Milleriga oleme sel viisil mõtisklenud teineteise kõne teksti üle, jääme põhimõtteliselt lahkharvamusele, nagu näitavad kogemused. Selle all ma mõtlen, et kumbki meist ei pea teise järeldusi nii veenvaks, et hakata omaenda tõlgenduseeldusi ja —eesmärke nende vastu vahetama. Kuid selle protsessi käigus näeme mõlemad selgemini, mis kaalutlusil teine teeb seda, mis ta teeb, ja leiame kahtlemata, et mõni neist kaalutlusist on kindlasti mõistlik, sest — ükskõik kui väheseks kohustavad nad ka on, nad on kõnealuse asjaga seotud. Lühidalt, niivõrd kui me asume vanamoelisel viisil lahti muukima seda, mida teine oma öelduga silmas peab, olen ma kindel, et me jõuame paremale teineteisemõistmisele. Ilma kindluseta, et saame keelt kasutada selle ütlemiseks, mida me silmas peame, poleks ju lõpuks mingit mõtet dialoogiks, mida me praegu peame.

NARRATIIV JA ANTIKKIRJANDUS

Uus tee vana kirjanduse juurde

Anne Lill

Uuema aja kirjandusega võrreldes on antiikkirjanduse uurimise iseärasuseks olnud läbi aastasadade see, et on jäädud truuks traditsioonilistele lähenemisviisidele ja meetoditele, mis said alguse juba antiikajast endast. Helenismiaja filoloogide huvi oli suunatud neile eelnenud vanale kirjandusele, muistsete tekstide kommenteerimisele ajaloo, keele ja stiili seisukohalt. Selleks valiti teosed, millele möödunud aeg oli jõudnud väärtuslikkuse hõngu juurde anda, ja esmajoones käis see Homeroose kohta. Niisiis võib antiikkirjanduse uurimist pidada soliidseks teaduseks selle sõna otseses tähenduses (lad. *solidus* 'kindel, kõigutamatu, püsiv, terviklik'). Kreeka ja rooma kirjandusega tegelejad ei lasknud pikka aega end sissetallatud rajalt kõrvale meelitada ega häirida kirjandusteaduse moodstest suundadest. Tundub, et antiikkirjanduse puhul on huvi ja rõhk olnud ikka sõna esimesel poolel — *antiik*, ning teine pool — *kirjandus* — on jäänud abistava komponendina tagaplaanile. Sellest tulenevalt oli kreeka ja rooma kirjandus esmajoones ajaloolise, keelelise ja biograafilise informatsiooni allikaks ning erines niimoodi hilisemast, «päris» kirjandusest. Antiikkirjanduse uurijate suh-

ted uuema kirjandusteooriaga jäid pikka aega üpris platooniliseks: uusi lähenemisviise oldi tõrksad kasutama, neid peeti efemeerseteks moeveidrusteks, võrreldes sajan-deid kestnud traditsiooniga antiigiuurimustes. Teiselt poolt suhtusid ka uuema aja kirjandusteadlased antiikkirjandusse kui õige kirjanduse eelaega ja noorepõlveharjutustesse. Et viimaste aastakümnete jooksul on need suhted oluliselt muutunud, siis järgnevas käsitluses peaksid välja tulema võimalused, kuidas vana kirjandus ja uued lähenemismeetodid võivad omavahel kokku sobida. Põhimõtteliselt uueks teeks on narratiiviteooria kasutamine, mis viib uute külgede nägemiseni juba uuritud probleemide juures ja ka varem käsitlemata küsimuste tekkimiseni.

Narratiivsus on siin kasutusel selles tähenduses, nagu Algirdas J. Greimas seda oma semiootikateooria tuumana määratles: kui tähenduste võime muutuda, transformeeruda. Narratoloogia alla kuuluvad need kirjeldamisvõimalused ja protseduurid, mille abil kirjeldatakse omavahel seotud tegevusi nende muutumises (Perron 1989: 527). Narratiiviteooria aluseks, selle revolutsiooniliseks sisuks A. Greimase järgi on lähtumine verbi funktsioneerimisest, mida määravad modaalsus ja aspektisuhted (1989: 542). Keskseks pole tegevus kui fakt või seisund, vaid muutumine, kestvus, tegevuseni jõudmine. Seda väljendab tegelikult ka *aktandi* (tegutseja) mõiste, mis sisaldab iseendas tegevuse kestvust (lad. *actans* 'tegutsev, tegutseja' (oleviku partitsiibina), vrd *actus* 'tehtud' (kui lõpetatud tegevus)). Narratiivsuse põhitingimuseks on liikumine süvataseme loogiliselt mudelilt pealistaseme praktilise mudelini. Neid tasemeid võib nimetada ka kognitiivseks ja pragmaatiliseks või kontseptuaalseks ja figuratiivseks. Süvastruktuur annab narratiivsuse tingimuse, selle loogilise aspekti; kirjandusliku teksti puhul on aga tegemist juba selle mudeli kujundliku, figuratiivse vormiga, ja siin tekivad probleemid. Kuidas toimub transformeerumine: kas pealispinnal tuleb midagi põhimõtteliselt uut juurde või on

see ainult süvastruktuuri peegeldus? Tundub, et kirjandusliku teksti, kujundliku taseme kirjeldamisel jääb väheks süvamudeli transformeerumisest (Ricoeur 1989: 600—603), sest muidu kipuks see ju kohati sarnanema Marxi õnnetu jaotusega (baas—pealisehitus), kus üks on ainult teise peegeldus (Greimas, Ricoeur 1989: 553). Kõik need teoreetilised arutlused on viinud narratiiviteooria arengut edasi, kuid kirjandusliku analüüsi jaoks jääb oluliseks, et teksti ja selle tähenduse kujunemist vaadatakse lähtudes tegevuse kulgemisest, kus sündmustik pole üksiktegevuste summa, vaid kontseptuaalne ahel koos selles toimivate osalistega, kelleks on autor—jutustaja, tegelased ning lugeja—kuulaja. Narratiivse analüüsi eripära, lähtumine kontekstidünaamikast, toob tegutsemismotiivide staatilise formaliseeritud vaatluse asemele tegevusekeskse, pidevas kujunemises oleva tähenduse otsimise. Niiviisi pööravad narratiivsed aspektisuhted segamini semiootiliste opositsioonikategooriate kogu kenaduse (Greimas 1989: 545).

Minnes konkreetsete kirjandustekstide juurde, tuleb sellise lähenemise puhul loobuda ainsa ja õige mõtte otsimisest, mida autor oleks nagu teosesse peitnud; see tähendab ka lahtiütlemist nendest lõpututest diskussioonidest, mis kreeka ja rooma kirjanduse uurijate elu on nii kaua huvitavaks teinud. Kui tekst pole suletud valmistoode, vaid meie enda silma all loodav nähtus, kus kujuneb tähendus (Bart /=Barthes/ 1989: 424), siis ei piisa enam traditsioonilisest viitamisest ajaloolis—biograafilistele tingimustele ning mõjutustele. Narratiivi seisukohalt on neil küll osa — kuid mitte kõige olulisem — teksti tähenduse leidmisel. Idee, et tähendus kujuneb mitme osalise (autor—tegelane—lugeja) ühises tegevuses või jalutuskäigul mööda teksti (Roland Barthes), võib olla harjumatu, juhul kui meelepäraseks lähenemisviisiks jääb antiikajale endale omane normeerimine. Narratiiviga seoses tuleb vastu võtta hulk uusi mõisteid, alates teksti ja teose eris-

tamisest kuni teksti avatuseni ja selle mõtestamise edasilükkumiseni loo esitamise käigus (Bart /=Barthes/ 1989: 414—415).

Narratiivne *esitus* (ingl. *discourse*), teksti kulg, selle lahtiharutamine, langeb tavaliselt kokku lugemise—kuulamise käiguga, kus antakse vihjed ja lähtekohad teksti mõistmiseks. Siit tuleneb ka teksti paradoks: ta peab olema arusaadav, et seda lugeda, kuid jääma samal ajal ka saladuseks, et temast ei tüdinetaks: liiga kiire arusaamine tekstist tähendab ta surma (Rimmon—Kenan 1989: 123). Antiikkirjanduse suhtes lähtub siit järeldus: enamik teoseid omandas mõtte ainult tekstidena narratiivses esituses, sest lugu ise, s.o sündmustik, jutu materjal, oli üldtuntud; loo muutis huvitavaks ja kuulaja jaoks elavaks just uudne teksti esitus, autori poolt pakutud ja kuulaja poolt omaksvõetud uudne lähenemisviis teemale. Narratiivse esituse mõttes räägib tragöödiast tegelikult ka Aristoteles, kui ta seab loo (*mythos*) kõrgemale kujutatavatest karakteritest. Antiiktragöödia ei pakkunud elamust mitte oma traditsiooniliste süžeede ja tuntud tegelaste tõttu, vaid sellega, kuidas lugu esitati. Eriti antiikkirjanduse puhul kogu selle žanrilise konventsionaalsusega omandab erilise sisu lugemise, esituse struktureerimise põhimõtte, — mitte teose struktuur traditsioonilises tähenduses, vaid narratiivne liigendamine. Selle üksikud etapid kujundavad loost arusaamise, teevad teksti «looliseks». Nendeks etappideks või sammudeks on: tegevuskava ehk plaani leidmine, liikumine eesmärgi juurde, mida selgitab omakorda loo teema. Viimane on loo taust, tagapõhi, mis rohkem selgitusi ei vaja. Teema leidmine on viimaseks sammuks tekstisündmuste vaheliste seoste leidmisel (Ide, Véronis 1990: 44—45). Lugu, teksti narratiivsuse olulisem osa, abstraherub konkreetse teksti stiilist, keelest, ta pole vahetult kättesaadav, haaratav. Lugu on see, mida võib kanda ühest tekstist teise ja mis säilib tõlkimisel (Rimmon—Kenan 1989: 7—8).

Siin on olnud juttu tekstide lugemisest ja kuulamisest, lugejast ja kuulajast kõrvuti. Antiikkirjanduse kontekstis on sellel eristamisel mõtet, sest erinevalt kaasaegsest kirjandusest oli enamik tekste antiikajal ette nähtud kuulamiseks või ettelugemiseks, millest tuleneb ka hulk «suulises» järgi kirjapandud lugudes (akustilised efektid, ajavormide segunemine jne; vt Fleischman 1990). Jälgi autorist kui kõnekunstnikust, retoorikust, on näha proosatekstide rütmis, assonantsi- ja alliteratsioonikasutuses (Hägg 1983: 168).

Diegesis ja *mimesis*, mille eesti vasteteks võiksid olla *jutustamine* ja *jäljendamine*, on antiikajast pärit mõisted, mis viitavad esitusviisi tähtsusele loo jälgimisel. Neid mõisteid kasutavad nii Platon kui Aristoteles, kuid nende suhtumine jäljendamisse on erinev. Erinevus tekib jutustamise ja jäljendamise vahekorra, nende tähtsuse hindamisest. Platoni seisukohalt on hinnatavam *diegesis* — kõrvaltvaataja pilgu läbi antud jutustus, sündmuste objektiivne käsitus. Vahetu jäljendamine on madalam, kirjanik peab nii vähe imiteerima ja nii palju arutlema kui võimalik. Platon hindab Homerost ja taunib tragöödiakirjanikke, sest viimased rajavad oma teosed *mimesis*'ele. Teoses *Seadused* paneb ta ritta komöödia, tragöödia ja eeposed, nii et imiteerivad žanrid — komöödia ja tragöödia — jäävad noorte inimeste ning massi pärusmaaks, küpsed inimesed tunnevad suurimat naudingut eeposte esitusest (658D). Aristotelese seisukoht on vastupidine: just imiteeriv kunst on kõige mõjuvam ja väärib esiletõstmist. Nagu näha, arvestavad nii Platon kui Aristoteles teoste puhul autori osavõtu astet ja hindavad kirjandust selle mõju järgi kuulajale — seega toovad välja just need aspektid, mis on kesksel kohal narratiivse esituse puhul. Aristoteles räägib *Luulekunstis* jäljendamisest tegudes ja jäljendamisest jutustamise abil, eri kunstiliikide võimalustest jäljendust luua (1447B, 1448A), ja tegelikult kõneldakse narratortite liigitamise puhul samast asjast. Jutustaja osavõtt

loost võib olla erinev, ta võib olla loost «üle», rääkida seda, mida on kuulnud teistelt (heterodiegeetiline esitus), või olla ise osaline (homodiegeetiline esitus), erineda selles, mil määral nad on looga seotud (Rimmon-Kenan 1989: 94–95). Süvenemata siin nende astmete üksikasjalikku liigitamisse, võib öelda, et sinna alla kuulub nii jäljendav kui jutustav esitus, nii *diegesis* kui *mimesis*, kusjuures esimest saab pidada narratiiviks kitsamas mõttes, mis on sündmustest jutustamine kõrvalseisja pilgu läbi või tagasivaatena (Ricoeur 1984: 36). Niisiis see, mida vastandavad Platon ja Aristoteles, on narratiivi seisukohalt jutustusest osavõtu eri astmed, täielik või osaline jäljendamine.

Traditsiooniliseks eesmärgiks antiikkirjanduse uurimisel on olnud originaaltekstide kommenteerimine, korrastamine, ajaloolise jm taustmaterjali kogumine ning muidugi tekstide väljaandmine. Seda nimetati tavaliselt ühe sõnaga — *Quellenforschung* ('allikauurimine'). Antiikajast pärit teos polnudki nagu tavaline raamat, mille võis lugemiseks lihtsalt niisama kätte võtta. On muidugi arvestatavaid põhjusi, miks antiikteksti on raske autonoomsena käsitada: sotsiaalsed, keelelised jm konventsioonid on seal palju tähtsamal kohal kui uuema aja kirjanduses, rääkimata sellest, et tänapäeva konventsioonid on tuttavamad kui antiigi omad. Nüüd on uudne pilk antiikkirjandusele tekkinud paljus ka tänu sellele, et teosed on muutunud kättesaadavaks tõlgete kaudu väga erinevate kirjandusprobleemidega tegelejatele. Praegu on juba aeg, kui suuremates keeltes võib valida lugemiseks tekstilähedase või vaba tõlke, eelistada vanamoodsalt raskepärast või moodsalt ladusat varianti. Lugeda võivad ka need, kes ladina või kreeka keelt ei oskagi. Kõige sellega on käinud kaasas ka tavapärasest erinev lähenemine teostele: see on muutunud samm-sammult kirjanduskesksemaks; esile tuleb see aspekt, mis jäi varem varju muu interpretatsiooni kõrval. Aeglaselt ja hilja, kuid siiski jõudsid ka antiikkirjan-

duse-uurimustesse mõisted, mida kasutatakse tänapäeva kirjanduse uurimisel; struktuurasete käsitluste ja binaarsete opositsioonide juurest on jõutud ka poststrukturealism (ülevaadet sellest vt Segal 1968; Santirocco 1987: 17—28). Valitsevate väärtuste ja ideaalide pealispinnalt on jõutud süsteemisisese pinge vaatluseni, mis näiteks klassikalise Athena puhul tähendab, et korrapärase marmorharmoonia asemel nähakse võistlevate väärtuste ja lähendamatute vastuolude vahelist liikuvat tasakaalu (Segal 1986: 47).

Kuidas see hoiakute muutus peegeldub kirjandusuurimustes, on näha näiteks komöödiakäsitluste puhul. Kuni 1960. aastateni oli küsimuste ring piiritletud antiigikonktekstiga ning lemmikmänguks oli kreeka originaalide ja nende rooma töötluste vaheliste seoste avastamine. Sellega käis kaasas ka hinnanguline aspekt: kreeka teos oli parem, väärtuslikum, rooma omas tauniti vähest originaalsust. Kui võrreldi omavahel Rooma komöödiakirjanikke Plautust ja Terentiust, siis esimene jäi ikka primitiivsemaks ning jämedamaks, teine aga, hilisem autor, esines kõrgemal tasemel, teda peeti peenemaks — lähenemisviis, mida on nimetatud kirjanduslikuks darvinismiks (Wiles 1988: 262). Nii komöödiaga kui ka kogu antiikkirjandusega tegeldes oli harva tunda huvi antiigi piiridest väljumise vastu. Harjumatut vaatekohta komöödiale pakkus Erich Segal oma raamatus *Roman Laughter: The Comedy of Plautus* (Rooma naer: Plautuse komöödiad; Cambridge: Harvard University Press, 1968), kus ta ameerikaliku ettevõtlikkusega loobus harjumuslikust «pehmest pesast» ja hakkas rääkima hoopis muust: mida tähendas komöödia selle vaatajatele ja mis tähtsus tal oli kogu ühiskonnale. Edasi jõuab komöödiani ka narratoloogiline analüüs, kus kreeka ja rooma, originaali ja jäljenduse-töötluste vahekorrad saavad uue tõlgenduse: Roomas luuakse tegelikult uus lugu, formaalsel kreeka raamistikul toimub vaba improviiserimine, kusjuures eesmärgid on hoopis teistsugused.

Roomas luuakse otsekui näidend näidendis (Slater 1985). Järgmiseks sammuks on kreeka ja rooma komöödiate käsitlemine vormi ja sisu mõistete kontekstis: Kreekas oli moraliseeriv *mimesis*, mis pöörati Roomas pahupidi ning tulemuseks oli *ludus* — mäng. Sellist strukturalistlikku-narratiivset lähenemisviisi (Gianna Petrone, Maurizio Bettini) on antiikkirjanduse suhtes nimetatud lootusrikkaks seikluseks, millel on tulevikku (Wilson 1986: 270).

Traditsioonilise käsitlusviisiga võrreldes tekivad narratiivi juures hoopis teistsugused küsimused. Traditsiooniline uurimistöö nägi teoste interpreteerimist selles, et leida mingile sõnale, fraasile, lausele, tekstilõigule kindel tähendus, et siis sellest tuletada kogu teose idee. Selline aegade jooksul lihvitud ajaloolis-biograafiline analüüs on küll stiilne ja ilus, interpreteerimisel tekkinud vaidlused võivad olla huvitavad, kuid nagu sageli näha, mitte eriti tulemusrikkad. Nüüd on pakutud teksti mõistmiseks välja hoopis küsimus, kuidas üks või teine interpretatsioon saab üldse võimalikuks. Sellele vastamaks pole vaja suunata pingutusi varjatud tähenduste päevavalgele toomisele tekstist, teksti peidetud struktuuri leidmisele, vaid selgitada tuleb, kuidas mingi tekst omandab tähenduse (Freundlieb 1989: 274).

Esitatust võib jääda mulje, nagu oleks narratoloogia imerohi, mille abil kirjapandud tekst lööb meie ees ilmutuslikult särama. Tegevuse analüüs pakub küll huvitavaid võimalusi, kuid peale sündmuste on igas loos ka nn seisvad osad — tegelased ja kirjeldused, mille puhul sündmustik otsekui peatub ning ajaline kulg katkeb. Tegelikult pole liikumist ilma objektita, kuid liikumatu objekt on olemas (Genette 1982: 134). Mis aga annab siiski alust väita, et kirjeldus on narratiivi teenistuses, et ta on *ancilla narrationis*, jutustamise käsualune? Mida tähendab narratiivi jaoks tegevuse kandja, sündmustes osaleja?

Tegevuse primaarsusest tegelaste ees räägib Aristote-

les. Tema järgi ei jäljenda tragöödia mitte inimesi, vaid tegevust; eesmärgiks on tegevus, mitte omadus; ja tegevus määrab, kas inimesed on õnnelikud või õnnetud (1450A). Seetõttu on antiikkirjanduse puhul olnud tavaline tegevuse ja tegelaste vastandamine, sündmustiku ja karakteriloomise vaatlemine teineteist välistavana. Tüüpiliseks näiteks selle kohta on Tycho von Wilamowitz-Moellendorfi teos *Die dramatische Technik des Sophokles* (Sophoklese draamatehnika; Berlin: Weidemann, 1917), kus draamategevuse kandjana nähakse ainult sündmustikku. Suuremal või väiksemal määral on see suhtumine aga pidevalt kordunud, sest on ju Aristoteles see Tema Ise antiikkirjanduses, kelle sõna järele ikka joondu asutakse. Kuid just tegevusekeskne narratiivne analüüs on see, mis muutis traditsioonilist suhtumist ka tegelase osasse teoses, tõi ta tähelepanu keskpunkti kui sündmustiku kandja. Narratiivi kaudu saadakse üle aristotelotsentrismist, kanoniseeritud *mythos*—*ethos* vahekorrast, mille järgi lugu (*mythos*) on aluseks ja hingeks, loomus jääb teisele plaanile (1450B). Mõistega *ethos* on Aristoteles tähistanud tegutseja osa loos, lähtudes selle funktsioonidest ja vaadeldes teda tegevuse kaudu — ta näeb iseloomu eetilisest aspektist. Aristotelesel ei tulene teose kangelase käitumine individuaalsetest erijoontest, vaid üldistest nõuetest, omaks võetud standarditest. Aristoteles peab tähtsaks teadlikku valikut, oskust hinnata põhjust ja tagajärge. Ta räägib sellest *Nikomachose eetikas*, sellele viitab tema *hamartia*—teooria, mille järgi õnnetuse põhjuseks on otsustustes tehtud viga või eksimus. Ilmselt vaatab Aristoteles siin asju selle järgi, nagu nad peaksid olema, tragöödiat sellisena, nagu see paistab tema mõistusepärasele arutlusele — tegelikust tragöödiamaailmast, kus inimest valitsevad teadmatus ja ebakindlus, läheb see mitmel juhul lahku. Just põhjuslike seoste selgusetus ja ähmasus on see, mis räägib vastu Aristotelesele nõuetele tragöödia tegevuse ja seal kujutatavate loomuste kohta (Goldhill 1990: 122).

Vaadeldes tegelast narratiivse esituse motiveeriva osana, mis on lahustunud tekstis ja mille iseloom saab lugemise käigus lugejale järk-järgult selgemaks, pole vaja enam laskuda kahte tüüpilisse arutlusse, mis on saatnud teoste interpreteerimist pikka aega: 1) kas lõpptulemuse määrab tegelase iseloom või loo sündmustik, 2) kas tegelase käitumismotiivide valik oli õige või mitte. Narratiivis muutub loo pöördepunkt, *peripeteia*, tegelasega seotud probleemiks; küsimused, mis tekivad loo esitamise käigus, on paratamatult seotud tegelase loomusega ja selle kaudu inimolemuse võimaluste ning piiridega üldse (Goldhill 1990: 118). Niisugune küsimuseasetus paneb ka ümber hindama 20. sajandi alguses domineerinud seisukohta, mille järgi kreeka kirjanduses kujutati inimest staatilise, muutumatu, üheplaanilisena, väljakujunenud joontega, kus pole ruumi arengule. Antiikkirjanduse eripäraks on see, et keskendutakse mingile üksikule tegevusele või otsusele, tegelast iseloomustatakse nende otsustuste kontekstis. Need pole mingid üldised käitumisjooned, tegelase «hea» või «halb» iseloom, mida on vaja leida, vaid jooned, mis moodustavad tausta mingile keerulisele, otsustavale valikule (Pelling 1990: 251). On iseloomulik, et sündmuste erakordsus ja olukordade ebatavalisus ei tee tegelasi kaugeks ja arusaamatuks, vaid vastupidi, tegelase—sündmuse vahekord paneb kaasa elama. Narratoloogias lähtuv seisukoht, et tegelase iseloom kujuneb tekstivihjetest ega pea olema antud kellegi kolmanda iseloomustusega, sobib hästi antiikkirjandusega (Rimmon-Kenan 1989: 39), kus lugu keskendub mingile teole või otsusele, tegelast nähakse just selles seoses. Kaob vajadus otsida põhjusi, miks kangelane midagi tegi: sündmus, tegu on see, mis määrab soovi ja käitumisviisi, mitte vastupidi. Käitumise või teo põhjust pole vaja otsida iseloomus, vaid meie silme ees on «iseloomustunud» tegevus, kusjuures see pole mitte üks tegu või otsus: üksteisele järgnevad sündmused avavad loomuse erinevaid külgi.

Mida pakub teose kirjeldamine narratiivi keeles antiikkirjandusele, selle kohta on parimaks näiteks Apuleiuse *Metamorfoosid* ehk *Kuldne eesel*. See on ka näide varasemate interpretatsioonide vastuolulisusest ja erinevusest tähenduse otsingul, nii et raamatut on peetud kord saatanasigitiseks, kord kristluse ettekuulutajaks. *Metamorfoosid* on üks väheseid antiikajast pärit teoseid, mis säilitas populaarsuse Euroopas kõigi järgnenud sajandite vältel ning mida loeti kõige erinevamate seltskondades: Rooma imperaatoritest keskaja munkadeni, humanismiaja haritlastest uusaja aadlikeni. Neile kõigile oli Apuleiuse raamatu kireval maailmal midagi pakkuda: seal olid ühendatud pühalik ja profaanne, tõsidus ja ironia, fantastika ja reaalsus, muinasjutt ja tõsielu, ülev retoorika ja turusõim, kõrge vaimsus ja madal erootika. Seda kõike ühise idee mõistetes käsitleda pole kerge ja seetõttu on tulemusedki olnud vastakad.

Tuletades meelde R. Barthes'i mõtet, et lugemise struktureerimine annab teksti mõistmiseks rohkem kui keskendumine kompositsiooni üksikelementidele, ja lähtudes tekstist kui autori—lugeja vahelise suhtluse viisist, võib narratiivsel jalutuskäigul läbi *Metamorfooside* teksti leida, et paljusid varem lootusetuid vaidlusi tekitanud küsimusi saab vaadata hoopis uuest aspektist ning anda ka sellest lähtuvalt uusi vastuseid. Apuleius kirjutanuks oma raamatu justkui narratiivse analüüsi jaoks, sest juba alguses pöördub autor otse lugeja poole, kutsudes teda osa võtma rännakutest, mis töötavad tulla huvitavad ja lõbusad. Lugemise käigus aga tuleb välja, et lubatud lõbusat lugu võib pidada pigem koledaks ja kurvaks; kui raamat lõpeb, ei olegi selget vastust, mis see siis oli ja milleks kõike räägiti. Et seda teada saada, tuleb enne vastata mitmele muule küsimusele: millest seal räägitakse, kes räägib, kellele räägitakse, kuidas räägitakse?

Millest räägitakse? Minajutustaja räägib rännakutest

Kreekamaal. Teel kohtab ta palju inimesi, kellelt kuuleb mitmesuguseid lugusid. Teiste jutustatud lugusid on 15 ja need moodustavad 60% kogu tekstist (Nagle 1988: 278). Need lood loos on sisult ja toonilt väga erinevad, traagilisest koomiliseni, fantastikast naturalistlike kirjeldusteni. Esimene rühm lugusid tegeleb nõidumis- ja moondumisteemadega. Sellele järgnevad lood röövlitest, nende hirmutegudest, millele liituvad õnnetu armastuse motiivid. Raamatu viimase kolmandiku lugude põhiteemaks on armastus, truust kiindumusest kuni kõlvatuse ja liiderlikkuseni. Jutustatud lugude kõrval hargneb rännakusündmustik. Reisi esialgne eesmärk on jõuda sinna, kus tuntakse nõiduskunsti saladusi. Loo seda osa saadavadki jutustused nõidadest ja kummalistest silmamoondustest. Nõiakunsti huvi lõpeb aga kurvalt, peategelane muutub eesliks ja edasi rändab juba selle looma nahas ning röövlite seltskonnas. Seda osa saadavad röövli- ja armastuslood: pruudi röövimine ja päästmine, armukadedad naised, kavalad armukesed, lihtsameelsed abielumehed jne. Selle kireva, enamasti pahelise maailma hulgast tõuseb esile muinasjutuline Amori ja Psyche lugu, millest jääb kõlama lüüriline ning helge alatoon. Raamatu lõpp, kus eesel saab jumala abiga uuesti inimeseks, on oma üleva ja salapäraselt pühaliku esituslaadiga kogu eelnenud jutustuse käigust nii erinev, et võib tekkida kahtlus selle kuulumisest raamatu juurde. Niisiis satub lugeja kaleidoskoopiliselt vahelduvasse maailma, mis ulatab realistlikust turustseennist fantastilise lendamiseni, romantilisest armastusest massimõrvani, tõsisest ustavusest pikantselt groteskse seikluseni ja kõige lõpuks — ilmutuslikult religioosse pühalikkuseni. Nii on ka mõistetav, et pärast selle 11 osast (või raamatust) koosneva teose läbilugemist on lugeja nõutu ega oska sündmuste ning tunnete segadikust aru saada. Ühe küsimusena jääb kindlasti vaevama loo jutustaja isik.

Kes räägib? Juba päris alguses esitab jutustaja enda

kohta retoorilise küsimuse: «Kes siin rääkima hakkab?» Ja vastab ise, andes seletusi oma päritolu, vanemate, sünnikoha, õpingute ja edasiste kavatsuste kohta. Luuakse pilt jutustajast, loo fiktiivsest autorist Luciusest, kellega seltsis lugeja teele asub. Põhiline joon, mida peategelane enda juures nimetab, on uudishimu. Just Apuleius oli see, kes andis uudishimu mõistele (*curiositas*) filosoofilise ja teoloogilise sisu, näidates selle õnnetusttoovat külge (Walsh 1988: 75—78). Peategelane januneb ta enda sõnut-si kõige uue järele, tahab teada kõike või vähemalt võimalikult palju, ja I—III raamatuni viibki teekond teda reisi sihtkohta, nõidade poolest kuulsasse Thessaliasse. Teel kuuleb ta lugusid, mis peaksid ta patust uudishimu talit-sema, kuid muretu ja hoolimatuna ei märka ta hoiatusi. Tulemuseks on, et IV—X raamatuni on ta meie ees vintsu-tuste- ning kannatusterohkes eeslirollis, kus üks sur-maocht ja alandus järgneb teisele. Seda ootamatum on vii-manne raamat, kus kõik eelnenud hädaoruvaevad asendu-vad suurima õndsusega ja Lucius-eeslist saab pühamees, Isise—Osirise preester.

Antiikkirjanduses pole tavaline, et autor räägib endast nii palju ja kommenteerib jutustust tihti kõrvaltvaataja pilguga. Sealjuures on need kommentaarid täis eneseiroo-niat ja toovad silma ette muigava kõrvaltvaatajana esine-va autori. Vähe sellest, loo lõpuosas poetab ta nagu muu-seas, et on pärit Madaurast, mis erineb sellest, mida algu-ses öeldi jutustaja päritolu kohta. Madaurast on pärit Apuleius ise, seega tegelik, mitte fiktiivne autor. Sel het-kel sulavad üheks isikuks loo jutustaja — fiktiivne autor — ja tegelik autor; raamatu esimestes ridades tutvustatud korintoslasest saab lõpuks madauralane, ilma et kogu va-hepealses loos sellele üldse oleks viidatud. Millist eesmär-ki teenis sellisel juhul proloog, kõik seal öeldu? Kõne all oli ju kaks teemat: millest tuleb järgnevalt juttu ja kes hakkab jutustama. Lugusid lubatakse igasuguseid, lõbu-said ja imepäraseid: sellest, kuidas inimeste välimus ja

saatused muudetakse hoopis teistsuguseks. Pärast kunsti-päraselt konstrueeritud pikka esimest lauset järgneb ühesõnaline: «Alustan» (*exordior*). Kuid selle asemel et oma lubatud kreekalaadsete juttudega peale hakata, segab kellegi hääl kõrvalt vahele: «Kes see siin on?» (*Quis ille?*), millele peab muidugi järgnema jutustaja enesetutvustus. Seda ta teebki rikkalikult ilutsevas retoorilises stiilis: «Kuula siis veidi. Atika Hymettos, Ephyra Isthmos ja Sparta Taenaros, õnnelikud maakohad, aga veel õnnelikumad on raamatud, kus nad on igaveseks jäädvustatud — sealt pärineb mu põline suguvõsa, seal omandasin lapsepõlve esimese haridussaaavutusena atika keelepruugi.» Kui ta veel vabandades lisab, et on õppinud ladina keelt omal käel ega tunne end rooma kõnepidamiskunstis kodus, üteldes seda samal ajal parimatele oraatoritele omases peenes ja lihvitud stiilis, siis peaks ka päris tavalisele lugejale silma-kõrva torkama, et ilmselt pole siin tegemist lihtsameelse lugudepajatajaga, kelle sõnu võiks pikema mõtlemiseta uskuda. Ennast ja oma sünnikohta tutvustades kasutab ta sõnu, mida ladina keeles harva pruugitakse: arhailine *prosapia* ('sugupõlv'), kus võinuks oodata kasvõi tavalisemat *genus*, edasi tuletis *aerumnabilis* ('vaevarikas'), mida varasematel autoritel peaaegu polegi, siis *gleba* ('maatükk'), kui võiks öelda lihtsamalt *terra*. Ühelt poolt arhaismid, teiselt poolt neologismid — see on iseloomulik kogu *Metamorfooside* sõnakasutusele ja nagu näha, tehakse sellega algust juba proloogis. On selge, et kirjutab osav ja õpetatud mees, kelle vabandamist oma viletsa keele pärast ei saa tõsiselt võtta. Kui ta veel avaldab alandlikku lootust, et lugeja tema lihtsaid lugusid, «mileetose jutte», ära ei põlga (kaasaegne teadis, et need olid rahvalikud, frivoolsed, üsna siivutud armulood), siis on selle taga näha pigem lõbusat kutset lugejale: arvata ise ära, kes siin räägib ja millest. Vaatamata osavale sõnaseadmisele ei anta küsimusele «Quis ille?» selget vastust (näiteks: «Mu nimi on selline ja olen pärit tollest linnast»),

vaid jäetakse edaspidiseks arutlusruumi ja vahest ka lootust, et võib-olla hiljem saab midagi selgemaks. Tegelikult ei püütagi proloogis vastata niivõrd küsimusele «Kes räägib?», kui just «Mis stiilis, mis keeles räägib?». Autori päritolu kohta käiv selgitus avab pigem ta keele lähtekohad ja ilmselt ei ole see esimene kord (kaugeltki mitte viimane), kus vabandused stiili puudulikkuse pärast on seda suuremad, mida rafineeritum on väljendusviis.

Veel üks aspekt, mis antiikaja kontekstiga tuttavale lugejale meelde võib tulla, on proloogi sarnasus rooma komöödiate sissejuhatusega. Seal pöörduv lavale tulnud tegelane alguses kuulajate poole, tutvustab mõne sõnaga järgnevat lugu, palub kuulajate lahketa tähelepanu, lubab lõbusat mängu ja nalja. Seejärel ta lahkub, et ilmuda siis juba näidendi ühe osalisena, saades loo tutvustajast loost osavõtjaks. Selline sissejuhatav roll jätab ta kõrvalvaatajaks nii loo autori kui ka järgneva komöödia tegelaste suhtes, olles seega vahendajaks kahe erineva maailma, näidendi ja publiku vahel (Winkler 1985: 201). Selline tõlgendus *Metamorfooside* alguse suhtes teeb võimalikuks loobuda sarnasuse otsimisest nii autori Apuleiusega kui ka peategelase Luciusega; kõlama jääb kutse kuulata lugusid, millest arusaamine on kuulaja enda mureks. Autor pakub minekuks sõbralikult kätt, aga käigul võib teisele samas jala taha panna, selleks et siis ninali lennanut kohe kaastundlikult püsti aidata. Selline võiks olla proloogi alatoon ja lugeja peaks seesugusteks tempudeks valmis olema. Apuleiuse eeslilugu on mitmetahuline, lugeja—autori suhtlusena, dialoogina esitatud tekst, kus juba sissejuhatuses peegelduvad terviku iseloomulikud jooned, aga ikka on vaja midagi omalt poolt lisada, et asjal mõte oleks (Winkler 1985: 195).

Kuigi sissejuhatatus moodustab kogu *Metamorfooside* tekstist mahult õige pisikese osa, kuulub ta tähtsus ja osa jutustamise käigus hoopis teise suurusjärku. Loo algus, sündmuste järgnevus on narratiivi kujundav osa. Erista-

des sündmustiku loogika, s.o vastuolude puudumise üksikute tegevuselementide vahel, ja narratiiviloogika, s.o viisi, kuidas mitmesugused seosed narratiivi sees annavad talle tervikliku kuju ja mõtte, teevad esituse just selliseks, nagu ta on, saame kaks taset, mis loos kõrvuti kulgevad, ja võimaluse jälgida teksti kahekordse või kahekihilisenä (Sturges 1989: 769, 781). Nagu näha, saab selline kahekordne lugemine mõtte juba *Metamorfooside* algusest, nii nagu see annab võimaluse vaadata rooma komöödiat kui «mängu mängus». Kui Horatius ütles, et teos võib alata keset sündmuste käiku, minna kohe *in medias res*, asjade keskele (Horatius, *Epistulae* II, 3, 148), siis peab ta silmas tekstisündmustiku välist esitust. Narratiiviloogika seisukohalt aga kaotab mõtte rääkida «keskelt» alustamisest, sest iga lugu algab just algusest, kohast, mis saab aluseks loo edenemisele, ükskõik mis hetk see kujutatavate sündmuste kontekstis ka on. Teisest küljest, kui lugeda Horatiuse teksti edasi, siis ei pruugi ta ütlust sugugi nii kitsalt võtta. Oma mõtet alustab ta ju sellest, et Trooja sõda pole mõtet hakata kirjeldama munast, millest sündisid Helena ja ta kaksikud vennad, vaid kuulaja tuleb sündmustikku kaasa haarata. Kui ta siis veel räägib loo alguse, keskpäiga ja lõpu omavahelistest seostest (*primo ne medium, medio ne discrepet imum; ibid.*, 152), siis ta ilmselt ei räägi millestki muust kui jutustamiskunstist, narratiivsest esitusest, mille osalistena ta nimetab loo autorit ja kuulajat. Niisiis võib öelda, et peale jutu konkreetse sündmustiku vihjab Horatius ka esitusloogikale. Selle väite kinnituseks on seegi, et ta ei räägi loo järjestuse suhtes mitte konkreetsete sündmuste järgnevusest, vaid autori tegevusest selle kujutamisel: kuidas ta asja kokku keerutab, luuletab ehk otseses tõlkes — valetab (lad. *mentitur*).

Narratiivi kujundab seega autori valitud esitusviis, kus paljude võimaluste hulgast on valitud kindel sündmuste järgnevus. Kui süžee on sündmustiku väline loogika, siis narratiiviloogika on olemas ka väliselt kõige

süzevabamas loos — narratiiviloogika ei pruugi langeda kokku tegevuse põhjusliku järgnevuse ja seosega loos. Algu ja lõpp on seega alati narratiivi seisukohalt omal kohal: selle järgi pole olemas «lahtist» lõppu (mis on võimalik näiteks karakteriloogika seisukohalt), vaid narratiiv saab otsa just koos oma lõpuga.

Mida öelda sellest lähtudes *Metamorfooside* lõpu kohta? Pärast kergemeelse ja lõbujanulise noormehe ahastamapanevaid vintsutusi eeslinahas, pärast ridamisi kuulnud lugusid, üks fantastilisem ja jubedam kui teine, saab viimases osas jutukast–lobisevast peategelasest vaikiv ja saladuslik pühamees, Isise preester, kes ei saa oma müstilisi toimetusi enam lugejaga jagada — see pole profaanide jaoks. Küll on pikalt kirjeldatud preestriks pühitsemise välist atribuutikat, riietust ja ümbrust, mistõttu tundub, et kangelase kannatused on otsas ja lugu võib rahus lõppeda, jättes peategelase õnneliku ja rahulolevana oma saladuslike toimetuste juurde. Aga lugu sellega ei lõpe. Tuleb välja, et ühekordsest pühitsemisest ei piisa, peab uue tseremoonia läbi tegema. Selleks on vaja aga jälle raha (pühitsemine on kallis), on vaja paastuda, pea kiilaks ajada. Kui teine pühitsemine on läbi, ilmneb, et on vaja veel kolmandatki. Ja jälle sama lugu: raha, paast, kiilaspea. Algab epiepiepiloog ja lugu seab end kolmandat korda lõppema. Uueks vahendajaks jumala tahtele ja pühitsemise läbiviijaks saab preester nimega Mithras (varem polnud preestrid nimepidi nimetatud). Jumalate lugusid tundev lugeja võiks hakata kahtlema, mis on ühist sõjakal Pärsia jumalal Mithrasel ja emalikult leebel Isisel, kes sai ju eesli päästjaks. Kahtlus on omal kohal, sest on raske kujutleda, kuidas saab kaht nii erinevat kuju samal ajal tõsiselt võtta. Efekt on siin umbes samasugune nagu siis, kui tuua tänapäeva kriminaalromaani viimasesse peatükki tegelasena sisse paavst Leo X ja nimetada teda siis Martin Lutheriks (Winkler 1985: 245). Kas siin on ikka kõik nii vaga ja pühalik, nagu esmapilgul paistab? Viima-

sed read toovad silma ette linnatänaval jalutava preestri: «Ja Herculese päralt, ega ma kahetsenudki oma vaeva ja kulutatud raha pärast. Tõepoolest, jumalate helde hoolituse abil olin juba advokaadipalgaga kenakesele järjele jõudnud. /---/ Ajasin aga jälle pea paljaks ja astusin siis rõõmsalt vanima, juba Sulla ajal asutatud vennaskonna liikmeks, ei varjanud ega katnud ma oma kiilaspead, vaid näitasin seda igast küljest, kus ma ka käisin.» Raamat lõpeb sõnadega *gaudens obibam* ('läksin rõõmsalt vastu') — verb näitab siin lõpetamata, kestvate tegevust minevikus ja kuulub sisuliselt nii ameti vastuvõtmise kohta (*munia /---/ obibam*) kui ka kiilaspeale vastutulijate kohtumise kohta (*non /---/ obtecto calvitio, sed quoquo versus obvio, gaudens obibam*). Häälikulised kokkulangemised nagu *o b v i o* — *o b i b a m* pole Apuleiusel sugugi juhuslikud ja nendega mängimist võib jälgida kogu loo vältel. Niisiis jääb preester (autor? jutustaja? Lucius?) loo lõpus rõõmsalt jalutama ja vastus alguse küsimusele «Quis ille?» jääbki saamata. Ju seda siis narratiiviloo järgi polegi vaja: ükskõik kes jalutab või miks ta jalutab, peaasi on jalutamine. See on just niisugune tegevus, kus erinevalt muust (tulemisest—minemisest—kiirustamisest—suundumisest) leitakse mõte ja rahuldus tegevuses endas, puudub konkreetne siht, eesmärk on nautida seda, mida parajasti tehakse. Kõigest sellest kumavad aeg-ajalt läbi vihjed, mis panevad kahtlema lõpuosa pühalik-tõsise interpreteerimise arukuses. Kiilaspea on muidugi pühamehe tunnuseks, kuid teiselt poolt võib ta ka narri iseloomustavaks märgiks olla. Kas lugu on tõsise idee teenistuses või lihtsalt veiderdamine? Tasub mõelda sellele, et kogu jutustuse jooksul tehti pidevalt inimesi narriks — küll peategelast, küll tema kaaslast või juttude tegelast —, pidevalt tekkis olukordi, kus asjadest saadi valesti aru: Lucius peab täispuhutud kotte rõõvliteks ja võitleb nendega tõsi-meeli (II, 32), abielumehed, keda nende naised petavad ja lollitavad (IX), surnuvalvur, kellel surnu asemel nina ja

kõrvad ära lõigati (II, 19—31) jne. Võib arvata, et nii nagu juttude tegelasi narriks tehakse, nii püüab ka kogu tekst oma sündmuste käiguga lugejat samasugusesse olukorda panna. Et aga jutustamisest sellist lõbu tunda, millest annab tunnistust *Metamorfooside* esitus, on vaja kindlasti ka tänulikku kuulajat.

Kellele räägitakse? Oma pöördumistega lugeja poole ja lugejarolli lülitamisega teosesse on *Metamorfoosid* omalaadne nähtus antiikkirjanduses (Williams 1978: 306). Sissejuhatuse kaheks tegelaseks ongi lugeja ja autor: «Jajah, hakkangi sulle nüüd mileetose juttude laadis igasugu lugusid pajatama ja su varmalt kuulavaid kõrvu vaimuka jutuvadaga hellitama». Nii kõlab algus ja proloog lõpeb sõnadega: *Lector intende, laetaberis* («Lugeja, pane tähele, hakkab nalja saama»). Niisiis, lugeja, *lector*, on hädavajalik jutustamismängu teise osalisena. Ja et ta tähelepanu üleval hoida, pöördub jutustaja aeg-ajalt ka otse lugeja poole: «Võib-olla sa, tähelepanelik lugeja, hakkad pärima...» (IX, 30, 1), «Nüüd siis, tubli lugeja, võta teadmiseks...» (X, 2, 12), «Võib-olla sa küsid põnevuses, hoolikas lugeja...» (XI, 23, 6). Muidugi pole sel fiktiivsel lugejal midagi tegemist iga konkreetse lugejaga eraldi, kuid kindlasti on selline pöördumine meeldiv tähelepanuavaldus, et luua lugejale autoriga sõbramehevahekord ja soov kaasa minna. Ilmselt ootab autor lugejalt samasugust suhtumist, nagu on peategelasel Luciusel pärast esimese jutu lõppu, milleks oli süngelt uskumatu nõiduslugu: «Mina küll usun, Herculese päralt, ja olen ülimalt tänulik, et ta meil meelt lahutas nii vaimuka ja lõbusa looga.» (I, 20.)

Lugejapoolseteks arutlusteks ja mõteteks jääb *Metamorfoosides* palju ruumi. See on avatud tekst, mis kutsub oma loomisest osa võtma, mõistatama, naerma, üllatuma, oma varasemaid otsustusi ümber hindama (Winkler 1985: 187). Lugejal on võimalus teksti pidevalt täiendada ja see lugeja—autori vahelise suhtlemise kahepoolsus teeb loo esitusest mängu, mida mõlemad osalised tunduvad nauti-

vat. Autor pole enam autoritaarne isik, teksti peremees, kes on oma mõtted ja hoiakud sinna valanud, selleks et lugejad ja teksti interpreteerijad võiksid hiljem nende väljaõngitsemisega vaeva näha, — üsna tavaline suhtumine antiikautoritesse. Autori-peremehe asemel on palju huvitavam näha autorit mängija rollis (Bart /=Barthes/ 1989: 420). Mis puutub mõiste «mäng» kasutamisse, nagu seda tegi Roland Barthes juba 1971. a, kui ta rääkis mängimisest nii teksti sees kui ka suhtluses lugejaga, siis on siin küsitavusi, mille poolt- ja vastuargumentidel pole praegu mõtet peatuda (ülevaadet sellest vt Wilson 1981, 1986). Mängulisusest lugeja ja autori vahel võib *Metamorfooside* puhul rääkida põhimõttelise vastandina võitlusele, oma tahte pealesurumisele. Autor võtab lugejat kui endaga võrdset (või vähemalt teeb sellise näo). Teksti jääb hulgaliselt mänguruumi, mängurõõmu ja -hasarti, ja just see osutubki kirjeldamisel sobivaks keeleks. Mängureeglitest arusaamise suhtes pole lugeja olukord küll kõige parem: autor lubab alguses ainult, et saab nalja, — nii et aegajalt tuleb lugedes endalt küsida, mis siin õieti toimub, nali või tõsine lugu. Jutustaja kui ironilise kõrvaltvaataja hoiak räägib meelelahutuse kasuks, kuid olukord ise on tihti lausa traagiline. Tragöödia ja komöödia vaheldumisele viitab ka tekst: nüüd loed sa tragöödiat, mitte enam niisama lugu (lad. *fabulam*) ja astud komöödiasussidest koturnidele (X, 2, 3). Et kireva vaheldusrikkuse suhtes hoiatati lugejat juba proloogis («igatahes vastab see keele vaheldusrikkus selle hüplevalt kireva kirjanduse laadile, mille juurde me nüüd asume» (I, 1, 4)), siis ei saa ka autorit ebaausas mängus süüdistada. Kuigi — viimases raamatu osas pööratakse kõik veel kord ja lõplikult pea peale: lõbujanulisest, seiklushimulisest, uudishimulikust elunautijast noormehest saab vagadusest hiilgav preester. Tundub, et autor on lõpu jaoks hoidnud oma viimase triki, tõmbenumбри, mis peab lugejat jahmatama, nii et ta kogu loo sellest lähtudes uuesti läbi vaataks. Lõpümetamorfoo-

si mõjul paistab kogu eelnenud lugu teises valguses: vahest olid kõik eelnevad seiklused, nii traagilised kui koomilised, eellugu pühameheks saamisele, varasemad sündmused olid täis peidetud endeid ja allegooriat, tobeda eeslinäo varjust pidi paistma hoopis õilis pühakunägu. Tuleb välja, et lugu polegi naljakas ja jutustaja vedas lugejat juba alguses ninapidi, pannes teda ootama hoopis vale asja.

Lõpuks jäetud üllatus on see, mis muudab narratiivi kui mängu narratiiviks kui teleloogiaks, naljakast loost saab tõsine, nõidused muutuvad filosoofiliseks allegooriaks. Koos narratiiviteooriaga on antiiktekstide uurimise tulnud eraldi temaatika: teoste lõppude analüüs, selle sõltuvus süžee põhiliinist. On lugusid, mida tuleb ümber hinnata lõpust lähtudes. Karakteri seisukohalt annab lõpp hinnangu iga tegelase omaette loole, seostades olevikku mineviku ja tulevikuga (Whitehorn 1978: 5—14; Roberts 1989: 161—176). Kui Aristoteles määratleb tragöödiat lõpetatud, tervikliku tegevusena, siis ütleb ta lõpu kohta, et see järgneb millelegi loomulikult ja talle endale ei järgne enam midagi (*Luulekunst* 7, 1450B). Niisiis näeb Aristoteles teksti narratiivse esituse lõppu, sest karakteri või üksiku süžeeleini seisukohast sisaldavad ka tragöödiad hulga «teisi lugusid» (Roberts 1988: 188—189). Mis puutub *Metamorfooside* jätkuvasse lõpetamisse ja muljesse, et lugu jääb ikkagi kestma, siis toob see meelde komöödiate lõpud, kus lõbus pidu tundub ka pärast lõppu edasi kestvat.

Et autor ei vasta küsimustele, mida ta ise esitab, vaid jätab lugejale vabaduse leida, mida see ise õigeks peab, siis on ka teose mõistmispüüdlused suundunud väga erinevatele radadele. Seda on peetud

- 1) autobiograafiliseks, Apuleiuse enda kujunemisteeks;
- 2) religioosseks, Isise usu juurde viijaks;
- 3) filosoofiliseks, platonistlikuks, universaalset inimkogerust, hinge—keha vahekorda kajastavaks;

4) epideiktilis-sofistlikuks, teadasaamissoovist lähtuvaks;

5) puhtkirjanduslikuks nähtuseks, kreeka originaali vabaks tõlkeks, kus polegi sügavat ideed.

Kõik need erinevad arusaamad on kujunenud aga tegelikult ühesuguse meetodi põhjal, s.o teose ajaloolis-biograafilisest analüüsist ja sellest lähtuvast liigendamisest. Kõike seda on arvanud kriitikud, kes hindavad lugu, teades lõppu juba ette.

Narratoloogiline analüüs pakub teistsugust lähenemisvõimalust. Mida tähendab Luciuuse-eesli kogemus, mis mõte on ta jutustusel, see on küsimus, mille autor küll esitab, kuid millele jätab otsese vastuse andmata. Nii Luciuuse kerglaste kommentaaride kui eesli hädaldamise taga on näha veel kedagi — see on autor, kes iroonilise skepsisega lugejale märku annab ise oma pea tööle panna. Lugejale jääb vabadus otsustada, kas need kummalised lood, mida räägitakse, on tõde või väljamõeldis, liialdatud või mitte. Selleks et lugeda, tuleb iga hetk midagi ka uskuda, kuid olla valmis, et see hiljem enam ei kehti. Lõplike seletuste otsimine võib küll tuua välja mõningaid teksti aspekte, kuid mõnikord käib sellega kaasas lihtsustamine, millega kaob tekstist elav liikumine.

Apuleiuse lugemine näitab, et ilmselt ei saa päriselt lahutada naiivset, osavõtlikku lugemist struktureerivast lugemisest. Ju sisaldub kirjanduses ka selline kogemus, et päris kõrvalseisjana on teksti väga raske, võib-olla isegi võimatu jälgida: ilma tekstist osa võtmata ei saa seda ka mõista (Massey 1976: 57). Kahepalgeline olukord, kus autor paneb lugeja arutlema ja samal ajal kaasa elama, tabab lõpuks ka kirjandusteadlast. Võib tunda end samauguse Luciuuse või eeslina, kellel tuleb asju uudishimulikult jälgides ka ise sündmustest osa võtta ja sageli kannatadagi. Ju on samuti ka narratiivi loogilise skeemi ja narratiivse esitusega. Viimane annab loole inimliku, ajaloolise sisu, mille varjus kulgeb narratiivi oma lugu, mis võib

end ilmutada suuremal või väiksemal määral. Igal juhul on *Metamorfoosid* raamat, mida lugedes võib küll mõelda ja küsida, mis see autor eesliga teha kavatseb, kuid vähehaaval saab ikka tähtsamaks küsimus: mida teeb autor minuga, lugejaga?

Kirjandus

- Bart / =Barthes/, Rolan / =Roland/ 1989. *Izbrannye raboty*. Moskva: Progress
- Fleischman, Suzanne 1990. Philology, linguistics, and the discourse of the medieval text. — *Speculum*, no. 65, pp. 19–37
- Genette, Gerard 1982. *Figures of Literary Discourse*. New York: Columbia University Press
- Goldhill, Simon 1990. Character and action, representation and reading: Greek tragedy and its critics. — *Characterization and Individuality in Greek Literature*. Ed. by Christopher Pelling. Oxford: Clarendon Press, pp. 101–127
- Greimas, Algirdas Julien 1989. On meaning. — *New Literary History*, vol. 20, no. 3, pp. 539–550
- Greimas, Algirdas Julien, Paul Ricoeur 1989. On narrativity. — *New Literary History*, vol. 20, no. 3, pp. 551–562
- Hägg, Tomas 1983. *The Novel in Antiquity*. Worcester: Billing & Sons
- Ide, Nancy M., Jean V é r o n i s 1990. Artificial intelligence and the study of literary narrative. — *Poetics*, vol. 19, no. 1–2, pp. 37–63
- Massey, Irving 1976. *The Gaping Pig*. Berkeley: University of California Press
- Nagle, Betty Rose 1988. Author and actor: A narratological reading of Apuleius's *Golden Ass*. — *The Classical Journal*, vol. 83, no. 3, pp. 278–280
- Pelling, Christopher 1990. Conclusion. — *Characterization and Individuality in Greek Literature*. Ed. by Christopher Pelling. Oxford: Clarendon Press, pp. 245–262
- Perron, Paul 1989. Introduction. — *New Literary History*, vol. 20, no. 3, pp. 523–538
- Ricoeur, Paul 1984. *Time and Narrative*. Vol. I. Chicago: The University of Chicago Press
- Ricoeur, Paul 1989. Greimas's narrative grammar. — *New Literary History*, vol. 20, no. 3, pp. 581–608
- Rimmon-Kenan, Shlomith 1989. *Narrative Fiction: Contemporary Poetics*. London—New York: Routledge
- Roberts, Deborah H. 1988. Sophoclean endings: Another story. — *Arethusa*, vol. 21, no. 2, pp. 177–196
- Roberts, Deborah H. 1989. Different stories: Sophoclean narrative(s) in the Philoctetes. — *Transactions of the American Philological Association*, no. 119, pp. 161–176

- Santirocco, Matthew S. 1987. Latin as a scholarly discipline. — *Helios*, vol. 14, no. 2, pp. 17—31
- Segal, Charles 1968. Ancient texts and modern literary criticism. — *Arethusa*, vol. 1, no. 1, pp. 1—25
- Segal, Charles 1986. Greek tragedy and society: A structuralist perspective. — *Greek tragedy and Political Theory*. Ed. by J. Peter Euben. Berkeley: University of California Press, pp. 43—75
- Slater, Niall W. 1985. *Plautus in Performance: The Theatre of the Mind*. Princeton, N. J.: Princeton University Press
- Sturges, Philip J. M. 1989. A logic of narrativity. — *New Literary History*, vol. 20, no. 3, pp. 763—783
- Walsh, P. G. 1988. The rights and wrongs of curiosity (Plutarch to Augustine). — *Greece and Rome*, vol. 35, no. 1, pp. 73—85
- Whitehorn, John E. G. 1978. The ending of Euripides' *Electra*. — *Revue belge de philologie et d'histoire*, vol. 56, no. 1, pp. 5—14
- Wiles, David 1988. Taking farce seriously: Recent critical approaches to Plautus. — *Themes in Drama 10: Farce*. Ed. by J. Redmond. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 261—271
- Williams, Gordon 1978. *Change and Decline: Roman Literature in the early Empire*. Berkeley: University of California Press
- Wilson, Robert Rawdon 1981. Three prologues: Toward a game model in literary theory. — *Canadian Review of Comparative Literature*, no. 1 (Winter), pp. 79—92
- Wilson, Robert Rawdon 1986. Rules/conventions: Three paradoxes in the game/text analogy. — *South Central Review*, vol. 3, no. 4, pp. 15—27
- Winkler, John J. 1985. *Auctor and Actor*. Berkeley: University of California Press

---

AL-'A'ŠĀ POEEM «WADDI' HURAIRATA»

Tõlkinud ja kommenteerinud Kalle Kasemaa

Maimūn ibn Qais (ibn Šarāḥīl) ibn Ğandal, kelle hüüdnimeks oli al-'A'šā Maimūn, «pime Maimūn», (sünd. u 565, surn. pärast 628) on araabia vanema luule silmapaistvamaid esindajaid. Islamiusu esimestel sajanditel selekteerus seitse kuulsamat luuleteost, nn *mu'allaqa't*, seitsmelt eri autorilt. Mõnede tollaegsete kriitikute arvates peaks nende seitsme hulka kuuluma ka al-'A'šā, kuigi ta ametlikult ei ole nende hulka arvatud. Igal juhul tollaegsete *qaṣīda*'de tsiteerimise sageduselt hilisemate autorite poolt jääb al-'A'šā alla vaid Imru'ulqaisi'le. Al-'A'šā'lt on säilinud kaks pikemat poemi (*qaṣīda*'t) ning luuletuste kogu. Juba varsti pärast surma said al-'A'šā luuletused nii tuntuks, et kaliif 'Abd al-Malik (685—705) oli nõudnud muu tarkuse hulgas ka nende õpetamist oma poegadele.

Al-'A'šā nime seostatakse esmajoones tema *qaṣīda*'dega, mida on säilinud kaks; algussõnade järgi kannavad nad nimetust «Mā bukā'u» ja «Waddi' Hurairata». Esime neist on kõigi *qaṣīda*-reeglite järgi kirjutatud ülistuslaul heldele vürstile. Vägeva üliku poole pöördumine sünnib selles — hilisema aja luulega võrreldes — üsna kaines ja üldse mitte lipitsevas vormis, kuid ehk on sundinud luuletajat kainusele teose eesmärgi tõsidus — poeet taotleb selles oma vangivõetud suguharukaaslaste va-

bakslaskmist. Luuletuse on koos üliväga põhjaliku ja materjalirohke kommentaariga avaldanud R. Geyer (1905).

Teine, araabia maailmas veelgi kuulsam luuletus «Waddi' Hurairata» on pühendatud Šaibāni soost Jazīd ibn Mushiri ähvardamisele, kes oma ässitamistega paistab olevat teinud tüli Banū Ka'b ibn Sa'di'le. See teos ei jäta nii ühtset muljet kui eelmine, üksikud osad seisavad sagedi ilma üleminekuta üksteise kõrval. Ei ole võimalik otsustada, kas luuletusest on läinud kaduma värsiridu või oli see algusest peale nii seosetu. Tundub aga, et algusest peale on olnud tegemist halva ja lünkliku tradeerimisega. Luuletus on säilinud ebaühtlaselt ja küllap on ebaühtlane ka tasemelt. Araablased tõstavad eriti esile luuletuse värsiridu 2, 21 ja 65, mille järgi al-'A'sā olnuvat kõige galantssem, kõige parem naistetundja ja kõige vapram kõigist luuletajaist. Euroopa kommentaatorid hindavad maitsest sõltuvalt eriti õnnestunuks mägiaasa kirjeldust v 14—16, äikese kirjeldust 22—29 või joomingu kirjeldust 35—43.

Luuletus on kirjutatud värsimõõdus *basīṭ* ('laiali laotatu'), millel on 48 tähte värsireas ja mis koosneb vahelduvatest värsijalgadest *epitritus tertius* ja *amphimacer*; selle meetrumi (millel on viis teisendit) põhikuju on:

- -v- -v- - -v- -v- // - -v- -v- - -v- -v-

Sellist asja jätavad araablased meelde teatud mudelsõnade abil:

mustáfilun fá'ilun mustáfilun fá'ilun //
mustáfilun fá'ilun mustáfilun fá'ilun.

Riimitüüp *-alu, -ilu, -ulu* on araabia luules üks levi-numaid. Värsirida koosneb kahest poolest, riim on vaid teise värsipool lõpul, v.a laulu algusrida, kus riimuvad ka selle pooled. Kogu luuletuse kohta on üksainus riim — asjaolu, mis teeb araabia luule meetrilise tõlkimise Euroopa keeltesse peaaegu võimatuks.

Araabia klassikalised *qaṣīda*'d on alati ehitatud üles kindla skeemi järgi. Laul algab *nasīb*'iga, milles mõne mahajäetud eluaseme nägemine (suguharu kunagise laagripaiga jäljed, hilisemas luules varemed) äratav luuletajas

mälestusi kallimast, kellest saatus ta lahku on viinud. Järgneb armastatud tütarlapse kirjeldus traditsiooniliste skeemide järgi. Seejärel siirdub luuletaja praeguse olukorra kujutamisele ja see osa kannab nime *fah̄r* ('kiitlemine'): luuletaja kirjeldab selles teekonda kõrbes, kõrbe raskusi ja ohtusid, mida ta mehiselt on talunud, oma kaameli kuulsat päritolu, ilusat kuju ja vastupidavust. Kaameli kirjeldus on sellises laulus möödapääsmatu; kaamel oli beduiinile põhiline koduloom, kellelt saadi kõike eluks vajalikku. Seetõttu on ka kaameliga seostuv sõnavara tohutu (kaameli jaoks pidi araabia keeles olema tuhat sõna, 50 sõna tiine emakaameli tähistamiseks, ning kaamelipiima käsitlemiseks eri vaatekohtadest on ei rohkem ega vähem kui 156 sõna) ning kaameli kirjelduste lugemine ränk vaev, sest luuletajad püüdsid üksteist haruldaste sõnade kasutamises üle trumbata. *Fah̄ri* hulka võib kuuluda ebatavaliste nähtuste kirjeldus, millele luuletaja on tunnistajaks olnud, samuti noorusvempude või sangaritegude meenutamine. Laulu kolmas osa on kas *mad̄h* ('kiitus'), milles ülistatakse kiidetava esivanemaid, tema külalislahkust ja ta mehisust. *Mad̄hi* asemel võib kolmandaks osaks olla *hiġā'* ('pilge'). *Mad̄hi* või *hiġā'* võib pidada *qaṣ̄ida* peaosaks, sest kõik muu on vaid selle juurde kuuluv. Ülistuslaul tõi õnnestumise korral luuletajale rikkust ja kuulsust, kuulsust samuti ülistatavale; pilkelaul muidugi kogus poeedi pea kohale tumedaid pilvi ja võis talle kurja kuulsust tuua, laulu objekti pidi see seadma avaliku pahameele märklauaks. Selles mõttes oli *qaṣ̄ida*-luule Araabias vaba ajakirjanduse eest. Võib mõelda ka sellele, et sõnal arvati tollal — ja arvatakse praegugi — olevat maagiline vägi.

Tõlke aluseks on R. Geyeri poolt avaldatud araabia tekst (1919), samuti on kommentaaris kasutatud tema tohutut materjalikogu, et ilmestada araabia luule esteetika mõnda külge. Tõlge on sõnasõnaline, riimita; araabia tekstis puuduvad sõnad on asetatud sulgudesse.

WADDI' HURAIRATA

1. Jäta hüvasti Huraira! Tõesti, karavan on teele asumas. — Kas kannatad välja lahkumist, oh mees?

2. (Huraira) on valgelaubaline, tihedajuukseline, lihvitud ta silmahambad; ta kõnnib aeglaselt, nagu kõnnib kabjavalus pelg (ratsu);

3. tema tulemine naabritari telgi juurest on otsekui pilve möödumine, ei viivitav ega tõttav.

4. On kuulda ehete kahinat, kui ta pöördub, nagu tuules anuks abi tuhisev kassiapõõsas.

5. Ta ei ole nagu mõni, kelle välimus naabritele vastik, sest ei nähta teda naabri saladust pealt kuulamas.

6. Peaegu paiskaks loidus ta maha — kui ta end ei pingutaks —, kui ta tõuseb (minemaks) oma naabritaride poole;

7. kui ta tegeleb oma kaaslasega viivugi, väsis ta ning väriseb tal seljapool ja istmik.

8. Alusrõivast täitev (ta tagumik) ja särgis on vaba (ta ülakeha), nooruslikult priske (ta kaju); kui ta tuleb (tõusma), peaegu murdub ta piht.

9. Huraira pöördus meist ära, ta ei kõnele meiega. Kui rumal Umm Ḥulaidist! Kellega sõlmib ta (veel) sideme?

10. Kas seepärast, et nägi (minus) pimedat meest, kelle kallal kuri saatus ja eksitav, meeletu aeg?

11. Mis tore olla voodikaaslane vihmahämaral varahommikul, kelle ta mehe naudinguks maha paiskab, ei toorena ega halvalõhnalisena,

12. (vaid) kergejalgne, prink, ümarate küünarnukkidega, tallaalune otsekui okaste kängitsuses (mille eest see ülespoole võlvub).

13. Kui ta tõuseb, hoovab muskust puhanguna, ja punaka liilia (lõhna) läbitungivalt tema käistest.

14. Ei ükski aas karmil (mägis)maal, lopsakas, roheline, millel heldesti on sadanud rippuv vihma-valing,

15. kus naerab päikesele särav (õie)täht, täiusliku rohukasvuga ümbritsetud küps (õis),

16. ole iial parem temast lõhna levitamise poolest ega ilusam temast, kui läheneb õhtu.

17. Ma kiindusin temasse juhtumisi, kuid tema oli kiindunud teisesse mehesse, ja mees armastas kedagi teist kui tema;

18. ja seda meest armastas tütarlaps, keda tema hõimult ei saanud taotella (igatsusest) surija, tema pärast uimleja arutu,

19. ja mind armastas üks teine väikseke, kes polnud mulle kohane, ning ühtekokku oli armastus (selline) armastus, mis oli hävitav,

20. ning igaüks meist igatsevalt uimles oma kaaslasest kaugel ja lähedal, võrku püütult ja võrku püüdes.

21. Huraira ütles, kui tulin ta külaliseks: Häda mulle sinu pärast, sest häda (tuleb) mulle sinust, oh mees!

22. Oh, kes on näinud pilve, mida silmasin, kui veetsin ööd! See oli (nõnda), otsekui välk tema äärtel olnuks tulekahil!

23. Tal oli järelvägi ja tihke keskpaik, lakkamatult (välkuv), vahelduvaedulise veevõistlusega võetatud, kestvalt (kallav).

24. Ei pööranud mind kõrvale temast vestlus, sellal kui vaatlesin teda, ega karika magusus ega väsimus;

25. ma ütlesin joojatele Durnās, kui nad olid juba joobnud: Vaadake (ometi)! Ent kuis vaataks joobnud jooja?

26. (Hiljem) öeldi: Numārile ja Baṭn al-Ḥālile, mõlemale oli vihm helde, samuti al-'Asğadijjale ning al-'Ablā'le ja ar-Rigale;

27. ning as-Safḥ ujus ja Ḥinzīr ja selle Burqa, kuni pidas selle kinni ar-Rabu ja al-Ġubal,

28. kuni kuhjas sellest vett tülinaks Rauḍ al-Qaṭā ja Ġina pehme liivaluide;

29. ta jootis maid, mis saavad (reisi) eesmärgiks, tühermaad, millest (muidu) juhtimine ja läkitamine kõrvale pöörab.

30. Ja paika, mis sarnaneb kilbi seljale, lagedat, mille serval džinn öösiti huilgab,

31. mida suvekuumuses keegi ei tõuse reisima kui ainult need, kes minnes ettevaatlikkusega (teele asuvad),

32. olen ma läbinud (rännakust) vaevatud, tugeva kebjasammulise (kaameliga), kelle «küünarnukides» — kui neid (külje pealt) vaadata — on (kõie)keerud.

33. Kui näed meid paljajalu ilma kingadeta: tõesti, me oleme needsamad, kas käime paljajalu või kanname kingi!

34. Ja ma olen napsanud telgi isandalt vargsi (tema) tähelepanematuse hetkel, kuigi ta pani mind tähele; siis aga ei pääsenud ta!

35. Ja ma olen ükskord juhtinud noorust ja ta järgnes mulle, ning mulle oli kaaslaseks tulipäine armulaulude laulik;

36. ja ma olen läinud varahommikul kõrtsi ning mulle järgnes lihakupsetaja, kuivetu, väle, peenike, nobe,

37. (teraste) noormeestega nagu india mõõgad, kes teavad, et (surmast) ei ole pääsu (ka) riugaste riuka omajal,

38. (ning) kellega võistlesin (käsipõsakil) nõjatudes basiilikuoksa ja magusa joogi pärast, mille

kurnalapp (alati) niiske;

39. ei tõsnud nad selle juurest — see oli kestvalt valmis —, kui ainult (hüüdeks): Anna siia!, kas nad siis ahmised või jõid,

40. kui sellega askeldas klaasripatsitega (kaunistatud), üleskääritud särgisabaga kohmitseja (kõrtsmik)

41. ja (kõlasid) kajavad (helid) — võiks arvata, et harf kuulab neid, kui napis rõivas kõrtsitüdruk sellel edasi-tagasi käis.

42. Kõige selle jaoks oli aeg, mil tundsin sest rõõmu, ja järelekatsumise (hulka kuulub) lõbu ja armatsemise küllus,

43. ning aeg-ajalt siidrõiva saba järele vedavad ja uhkelt taaruvad (kaunitarid), kelle tagumikul (tunduvad olevat) veelähkrid.

44. Vii sõnum Jazīdile Šaibāni poegade seast: Abū Tubait, kas ei jäta sa (viha), mis sööb (sind)?

45. Kas sa ei loobu sellest meie õilsast päritolust, kuna sa ei saa talle kahju teha, senikaua kui ägisevad kaamelid?

46. Kohtumisel sa ässitad meie vastu Mas'ūdi ja tema vendade salga, et hävitust valmistada, ja (ise) tõmbud sa eemale.

47. Tõesti, ma pean sind meeles, kui meil väe kogumisega tõsiseks läheb ja sõda ringkäiguna leekima lööb ja nad (võitluseks) välja lähevad!

48. (Sa oled) nagu see, kes ühel päeval tõukas kaljut, et seda purustada, kuid ta ei teinud sellele kahju, vaid kaljukits lõhkus oma sarvel!

49. Tõesti, ma pean sind meeles, kui meie vaenuga tõsiseks läheb ja teie käest abi palutakse; (siis) tuleb sul kahju hüvitada!

50. Kohtumisel sunnib meie kangus tagasi Dū-l-Ġaddaini odad ja (nii) sa hävitad nad, (ise) tõmbud sa eemale.

51. Sa ei jää rahus istuma, kui oled toitnud seda (sõda) halgudega; ühel päeval otsid kaitset tema tigiduse eest ja anud (Jumala poole)!

52. On olnud Kahfi hõimu seas, kui nad rahus istuma jäid, Koidutähe nimel, mõni, kes pingutas end ja püüdis!

53. Küsi Asadi poegade käest meie kohta ja nad teavad, et (kõigis) teadetes meie üle antakse sulle seesama,

54. küsi Qušairilt ja 'Abdallähilt ühtlasi, ja küsi Rabi'alt meie kohta, kuidas me talitame:

55. tõesti, me võitleme nendega kuni hävitame nad kohtumisel, olgu nad (teadlikud) sissetungijad või rumalad.

56. Oh ei! Te arvate, et me ei võitle teiega; tõesti, teiesarnaseid, oh inimesed, me tapame,

57. kuni suguharu tugi jääb nõjatudes lamama, (ja) orvuks jäänud naised tõukavad temast peopesadega eemale,

58. (kui) leidis ta india teras ja sundis ta mine-ma, või odadest nõtkes, sirge.

59. Me oleme pistnud läbi metseesli tema reiesoone varjatuses ning meie odast on otsa saanud (mõnigi) sangar.

60. Kas te ei jäta järele? Ega ei tõkesta ülekohust (muu) kui (odaga) läbipistmine, millesse kaob õli ja villatopp.

61. Tõesti, selle elu nimel, kelle tallad laskuvad (maha), kelle juurde tõttavad ja aetakse rammusad lehmakarjad!

62. Tõesti, kui te tapate ühe (meie) toe, kes ei olnud (seda ainult) ligilähedaselt, tõesti me tapame temasarnase teie seast ja teeme (teile) järele!

63. Tõesti, kui juhtub sulle (kohata) meid (ka) pärast tapluse lõppemist, sa leiad meid inimeste vere (valamisel) tegemas rohkem kui kohus on.

64. Me olime ratsanikud al-Ḥinwi päeval saatjaks Fuṭaima kõrval, ei nõrgad ega kaitsetud.

65. (Kui) öeldakse: Hobuse selga!, me vastame: See on meie komme! Või kui tulete maha (mõõga-võitluseks), tõesti, me oleme jalameestest (võitlejate) salk.

SELETUSI

Värsirida 1. Huraira on reeglipärane vähendusvorm kolmekonsonandilisest sõnajuurest *hrr*; verbitüvi *harra* tähendab 'nurruma', nimisõna *hirr*, fem. *hirra* on 'kass' (nähtavasti jälgendab araabia sõna kassi nurrumist, kuna eesti keeles samad häälikud tähendavad hoopis kassi toitu hiirt), *hurair*, fem. *huraira* 'väike kass'. Samal kombel on moodustatud vähendusvormid *Tubait* v 44 — seal ilmselt alandava tähendusvarjundiga, sest *Jazīdi kunja* («NN isa» või «NN ema» tüüpi liignimi) oli tegelikult *Abū Tābit* —, *Qušair* v 54 ning *Fuṭaima* 'väike Fatima' v 64. See värss on saanud araabia luules luuletaja enesekõnetluse musternäidiseks ning seda on jälgendanud mitmed poeedid. Teise isiku vormide kasutamine on *nasīb*'is (*qašīda* armastusteemaline sissejuhatus) väga tavaline. Mõnikord aga suurendatakse lahkumiskirjelduse dramaatilist pinget sellega, et luuletaja kaaslased — keda enamasti sõnasegelt ei nimetata — kõnelevad temast omavahel 3. isikus, või kõneldakse luuletajast lihtsalt kolmanda isiku vormis. Selle värsireaga algav *nasīb* sisaldab huvasti-jätumotiivi, mis erineb tavalisest meenutusmotiivist (mille peamiseks esindajaks on *aḫlāl-nasīb* (araabia k *ḫalal*, pl. *aḫlāl* 'mahajäetud laagripaik; varemud')). Võrdlusest teiste luuletajatega, samuti al-'A'sā muude luuletustega on näha, et üleminek v 2 algavale Huraira kirjeldamisele toimub järsult; on tõenäoline, et v 1 ja 2 vahelt on puudu üks või mitu värsirida.

2. Selle värsiga algab kuulus Huraira kirjeldus. On kindel, et luuletaja armsama enam-vähem põhjalik kirjeldus oli samasugune *qašīda* koostisosa nagu *aḫlāl*-kaebus. Kus selline kirjeldus puudub, võib suure tõenäosusega öelda, et see on kaduma läinud, sest vanemat luulet korjavad islami filoloogid huvitas enamasti luuletuste keeleline, ajalooline või religioosne külg. Kõigi selliste kirjelduste iseloomustavaks jooneks on nende skemaatilisus, ning kui eurooplastele just armastusluule paistab olevat kohane objekti ja subjekti kirjeldusteks, siis vana-araabia luule pole objekti suhtes üldse individuaalse varjundiga, ning subjekti suhtes on seda harva — ja ka siis väga kitsastes, traditsiooni ja stiili poolt rangelt kind-

laksmäaratud piirides. Luuletaja enda isik tuleb esile ainult sõnade valikus ja etteantud skeemide sisustamises kujundite ja võrdlustega. Al-'A'sā seisab kindlasti beduiiniluule tipus, kuigi tema puhul on märgata juba kaldumist ülima rafineerituse poole, mis iseloomustab hilisemat õukondlikku ja suurlinna armastusluulet. Sõna *āḡarr*, fem. *ḡarrā'* seletavad kommentaatorid 'valge' või 'valge laiguga laubal'. Armsama iseloomustamist valgena esineb vanemas ja hilisemas araabia luules loendamatud kordi, kuigi tavaliselt teiste sõnadega. Sõnajuur *ḡrr* tähendab pimestamist ning omadussõna *āḡarr* kasutatakse ainult selliste asjade kohta, mis silmipimestavalt heledana tumedalt tagapõhjalt esile kerkiivad, pilve kohta taevalaotusel, jaanalinnununade kohta tumedamas liivas või armsama hammaste kohta antimoniga mustaks värvitud igemete taustal. Sõna on väga levinud laubal oleva valge lauguga hobuste epiteedina; seda kasutatakse ka antiloopide kohta. Luuletaja on pidanud sündsaks kasutada seda tütarlapse kohta, kelle tumeda juuksetuka alt paistab valget laupa, ning vanaaja araabia filoloog al-'Aṣma'ī tsiteerib ühe beduiinitari sõnu: «*ḡarra'* on selline naine, kelle kulnud pole kokku kasvanud ning kelle laubal on tuka ja kulmude vahel tühi ruum». Seda sõna on kasutanud armsama iseloomustamiseks mitmed araabia luuletajad, kelle jaoks pimestavvalge ei piirdu mitte üksi laubaga: sageli kõneldakse tütarlapse pimestavvalgest näost ja võrreldakse seda päikese või selle kiirtega.

Far'ā' on haruldane sõna ja esineb vanemas luules veel ainult kahel autoril. Omadussõnast sagedasem on nimisõna *far'* 'tihe juus'; ka al-'A'sā kasutab seda ühes teises kohas: «Valge, lihav luudel, kellel on tihe, lopsakas, kõietaoliselt keerduv juus». Lihvitud silmahammastest räägivad teisedki luuletajad, nt «Ja lihvitud silmahambad ja valge rind ja kõht nagu (hõbedast) valatud, pimestav». Hammaste vaelevusele pannakse üldse suurt rõhku: neid on võrreldud päikese ja välguga. Hammaste lihvimine nende säravana hoidmiseks toimus erilise pulga abil, mis oli valmistatud *arāki-* või palsamipuust. Huraira kõnnaku iseloomustamiseks kasutatud sõna «*aeglane*» tarvitavad meelsasti teisedki. Kõnnaku võrdlemine rautamata hobuse kõnnakuga kiviklibusel pinnal ei tähenda muidugi seda, nagu longanuks Huraira, vaid mõeldud on ebakindlat, õotsuvat kõnnakut. Seepärast võib valutavate kapjadega looma asendada võrdlustes lihtsalt väsinu ja vaevatuga. Tütarlapse kõnnakut on võrreldud veel mao looklemisega liivas või joobnu taarumisega, nt «Ja kui nad käivad, kõnnivad nad aeglaselt, nagu vangub joobnute selg», või: «Nad kõnnivad oma jalavõrudes, nagu kõnnivad lühikesesammulised, heatõulised (kaamelid), kes on hirmul oma koorma pärast». On kasutatud ka üksikasjalisemaid pilte, nt «Nad õotsutavad kõndides lopsakaid puusi, nagu tuuled ennelõunal õotsutavad Jabrīni palmitüvesid; nad kõnnivad (puusi õotsu-

tades) nagu liivaluide, mille küljed lainetavad, kord varisevad ja kord takistab seda niiskus; või nagu rudaini (oda) värisemine, mida mehed käest kätte annavad ja teevad ta siledaks». Siin võrdleb luuletaja tütarlapse kõndimist puutüve või odavarre õõtsumisega ning liivaluutega, mille nõlvad kuivas olekus on pidevas, ühtlaselt lainetavas liikumises (sama pilti on kasutanud mujal ka al-'A'šā). Või liivaluute kujundi edasiarendus: «Otskeui oleks see, mis jääb ta lühikese (rindkere) ja väikese varba vahele, ümar kuhjas liivaluide, (altpoolt) õõnestatu».

3. Kui celnevas tõsteti esile puusade õõtsumist Huraira kõndimisel, siis nüüd kõneldakse tema kõnnaku ühtlasest sujuvusest, mida võrreldakse pilve liikumisega taevas. Ilusaid naisi võrreldakse araabia luules sageli pilvega (ka naeratava pilvega, kusjuures peetakse silmas hammaste sarnasust raheteradega), kuid väga harva käib selline võrdlus tütarlapse kõnnaku kohta, tavaliselt peetakse silmas naha valevust. Võrdlusele pilvede liikumisega taevas on ligilähedane võrdlus veepinna liikumisega, nt «Ta õõtsub oma täiusliku kuju ilus, hõljudes kõndimisel nagu õhumull (vee peal)», kuid on võimalik ka, et mõeldakse hoopis õhumulli õõtsumist lainetaval veel.

4. Tütarlapse ehete kirinat mainivad mitmed luuletajad, sageli sama sõnaga mis al-'A'šā. Arvamused taime kohta, mida võrdluseks kasutatakse, on väga lahknevad: selleks on peetud *Laurus Cassia*'t või *Cynanchum nigrum*'it või *Origanum Maru*'t. Al-'A'šā laadis võrdlusi esineb teistelgi poeetidel, nt «On kuulda ehteid, kui nad kahisevad ja klirisevad ta kaeles ja kõlavad (nagu) tuule vihin kuival kõrrepõllul».

5. Tegusõna *ḥatala* tähendus on 'petma, tüssama', kuid araabia sõnastikud tsiteerivad just seda värssi, et kinnitada selle VIII tüvevormi tähendust 'pealt kuulama'. Tütarlapse tagasihoidlikkust ja diskreetsust rõhutatakse sageli erilise vooresena.

6. Helliku daami juures hinnatakse väga tema loidust. Seda omadust on vanad luuletajad sageli ülistanud ka enne al-'A'šā't. Hilisemad võivad olla al-'A'šā'st mõjustatud, nt «Peaaegu vajub ta kokku, kui ta läheb oma aseme juurde, noore võrse pehmuse ja oma kehakasvu iluga», või: «Kui ta tõuseb, et nahktelgi juurde minna, lödvana ähib ta, nagu hingeldab surmväsinu». Hilisemas luules saavad sõnad «raske tõusmisega» püsivaks epiteediks kaunitaride kirjeldamisel.

7. «Kaaslane» võib tähendada siin ka armukest, ning tegusõna *'alaḡa* tähendab sageli 'erootiliselt tegelema kellegagi'. *Danūb* 'saba; ots' tähendab siin araabia kommentaatorite järgi «tagumikku» (ühe järgi koos kõhuvoltidega), kuid sel moel tekkiv tautoloogia sõnaga *kafal* 'istmik' teeb selle väheusutavaks.

8. *Ši'ār* on mõne seletuse järgi särk; teiste arvates aga kehale kõige lähem rõivas (Lane 1863—1893). Seetõttu peaks ta tähendama mingit

Al-'A'sā poeem «Waddi' Hurairata»

alusseelikut, millega hästi sobib pilt korpulentsest istmikust, mis täidab selle rõiva ruumi. *Dir'* tõlgitakse tavaliselt sõnaga «särk», aga et see sõna tähendab ka 'soomusrüü, turvis', siis tuleks arvata, et teda ei tõmmata paljale kehale ning ta ei vasta seetõttu tavalisele särgile *qamīš*. Seda kinnitab üks araabia kommentaar, mille järgi *dir'* all kantakse alusrõivana *izār'i*, kuna hooradele on iseloomulik *izār'i* puudumine. Peene piha ja messiivse alakeha vastandamist kohtab araabia luules sageli, ning filoloog ja esteetik al-İşfahānī pühendab sellele terve lõigu oma teoses *Muḥāḍarat al-'udabā'* (Ettekanded haritutele). Ka uuema aja rahvalaulus kohtab midagi selletaolist, nt:

Seḥīf-ālḥāsā māmbūz-ālardāfe mā mišā
'alā-ssāb'e miḥlah yā 'asīrī bālāškālī'

«Tal on peen piht, aga tüse tagumik; ei ole kõndinud maa seitsmel kihil (kujult) tema sarnast, oh sõber» (Socin 1900—1901: VII, 7). Veel võib mainida 'Urwa ibn al-Wardī värssi: «Tuharad ja rinnad takistavad nende särkidel puutumast vastu kõhtu, sellal kui need puutuvad selga (õlgade kohalt)». Sõna *bahkana* 'nooruslik—priske' (ja selle paralleelvorm *bahkala*) ei kõla araabiapäraselt ning talle on oletatud pärsia päritolu; al-'A'sā kasutab seda sõna esimest korda, hilisemad aga sageli. Kartus, et peen piht võiks murduda, esineb mujalgi: «Ta kukub oma (tüseduse) suuruse pärast ja kui ta aeglaselt tõuseb, peaaegu murdub ta (keskelt)». Mõnes luuletuse käsikirjas järgneb v 8—le värsirida 21 — mis ilmselt kuulub kokku v 9 ja 10—ga — ning neis käsikirjades järgnevad värsid 9 ja 10 v 20—le, mis annab luuletusele parema terviklikkuse kui käesolev jaotus.

9. Umm Ḥulaid, 'väikese Ḥalidi ema' — Huraira liignimi ehk *kunja* (vt märkust v 1 kohta). Värsirea teist poolt võib mõista ka: «Kellega (veel) sõlmida side?»

10. Et luuletaja hiljem pimedaks jäi, seda tunnistab ta oma teistes luuletustes ise. Siin võib sõna *a'sā* tähendada ka armastatu ilust pimestatut või sөгestatut.

11. Selle värsireaga algab v 9 ja 10 tõttu katkenud Huraira kirjeldus uuesti. Sama värsialgust on jäljendanud teised, nt «Mis tore olla voodikaaslane, kui tähed loojudes üksteise järel vajuvad» ning selle eeskujul omakorda: «Kui tähed vajuvad, joodab ta (tütarlaps) oma voodikaaslast voodikaaslasele alistumisega ning kevadvihma parimaga». Vihmase ilma soodsusest armurõõmudeks kõneleb al-'A'sā ka mujal, samuti teised vanad luuletajad («Ja mõnegi karske telki olen astunud vihmasel päeval», *Imru'ulqais*). Värsi teise poole tekst on kõikum; nähtavasti ei ole teksti mõttest aru saadud või on olnud pahanduseks see, et naist kujutatakse aktiivse poolena; ka on eksitanud fem. lõpu puudumine sõnal *ḡāfin* 'toorena'. Healõhnalise hingeõhu kohta leidub araabia luules väga palju

materjali, nt «Nagu lavendli aroom, millega seguneb muskusehõngu õises jahedas tuulepuhangus». Vt ka märkust v 14 kohta.

12. Sõna *hirkaula* on valmistanud araabia kommentaatoritele ja leksikograafidele suurt peamurdmist. Al-'Aṣma'ī seletab selle olevat 'laiapuusalise ja suurekasvulise', al-Fīrūzābādī meelest on see 'suurte tuharatega', teiste arvates 'tugevate kintsudega' või 'ilusa kõnnaku ja kehaehitusega'. Need on kõik hädalahendused. Ühe araabia sõnastiku teatel ei kuulu *h* selles sõnas sõnatüve ning sel juhul oleks tegemist sõnatüve *rakala* tuletisega; *rakala* tähendab 'varvastega/kabjaga tonkima', ning kõndimise eriviisina on mainitud ka sõna *harkala*. Siis võiks olla mõeldud 'varvastel tippimist, (kikivarvul) tasahilju käimist'. Väljend «ümarate küünarnukkidega» pärineb tegelikult kaameli kirjeldustest ning on tütarlapse kirjeldusse rakendatud sekundaarselt; seda kasutab veel kuulsaim vana-araabia armastusluuletaja 'Umar ibn 'Abī Rabī'a. Okastega kängitsetud tallaalune kumerus peab araabia kommentaatorite meelest taas kujutama Huraira hellitsetust ja lõtvust, kuid see ei kõla usutavalt; pealegi kirjeldatakse nüüd üksikuid kehaosi ja mitte Huraira omadusi.

13. Lõhnaainetel on suur tähtsus araabia armastusluules. Vanemate luuletajate mainitud ainetest on esikohal muidugi muistse Idamaa peamine lõhnaaine muskus (araabia *k mish*); seda nimetab al-'A'šā ka veini lisandina, samuti: «(tütarlapse liivaluitema võrreldav tagumik) liigutab (käimisel) mõlemal seljapoolel siia-sinna (juukse)pahmakat, millele kamimijad on pannud lisaks muskust ja aroomi». Vanemad luuletajad nimetavad lõhnaainete seas veel aaloeid, lõhnavat loorberit (*Laurus nobilis*), basiilikut (*Ocimum basilicum*), lilliaõli — selle nimetuse alla on mahutatud jasmiin, *Mogorium sambac*, *Nyctanthes sambac*, *Nyctanthes undulata*, *Iris germanica*, *Iris sambac* ning liilia (käesoleval juhul võiks olla tegemist tuliliiliaga) —, ingveriõli, safraniekstrakti (milles safran on arvata-vasti ainult värvaineks), nelki, kamprit jm. Alati ei ole selge, kas on mõeldud taimi või nendest valmistatud ekstrakti, kuid võib-olla ei teadnud seda mõnikord ka luuletaja ise. Rõiva käiseid lõhna levitajatena nimetab al-'A'šā ühes teises luuletuses: «Naljatlava (kaunitariga), kelle käised on lõhnastatud, sõrmeotsad õrnad, otsekui määgiv *oryx*-antilooop». Lõhna võivad levitada ka riided, põu, loor, alusrõivas, samuti esemed, millega tütarlaps iga päev kokku puutub, nagu peapadi, või kiri, mille ta armastatule saadab. Kehaosadest lõhnastatakse käerandmeid, jalgu, kaenlaaluseid, tuharaid, kaela, juukseid, meekekohti. On arvatud ka seda, et paljudel kohtadel araabia luules, kus öeldakse, et tütarlaps lõhnab nagu muskus, lavendel vms, võrreldakse tütarlapse higilõhna vastavate lõhnaainetega, kuigi pole välistatud ka kunstlike lõhnastusvahendite kasutamine. Kui sülg ülistatakse sageli iseäranis healõhnalisena, siis

Al-'A'sā poeem «Waddi' Hurairata»

pole võimatu ka higilõhna nauditavaks pidamine. Türgi rahvalauludes kiidetakse sageli tütarlapse higilõhna:

on dördünde teri qoqar, jar ulur

«neljateistkümnendal (eluaastal) lõhnab tema higi, temast saab armastatu» (Giese 1907: 65), või:

jar çatëra geldikçe // jemenisin kohladëm

«iga kord, kui kallike mulle meelde tuli, nuusutasin tema jeemenit (rätti või tuhvleid)».

14. Selle värsireaga algab v 16–ni ulatuv armsama võrdlemine õitsva aasaga, mille värvikuselt ja näitlikkuselt on toredaks eeskujuks 'Antara mu'allaga v 15—19, ainult et al-'A'sā kasutab võrdlust negatiivsel kujul; selles asjas on hilisemad luuletajad teda usinasti jäljendanud, nt «Ei ükski aas Nağdi parimatest, millele sajab maha taevas ühel õöl, kui idatuul puhub, millal (kasvavad) mahlased ristikutaimed ja *hanwa* (ja) mida on kastnud vihmad kord–korralt, ole lõhnavam tema hingeõhust pärast uinumist ega lõhnast, ka mitte healõhnaline liivaluide». Paari araabia sõnastiku teatel on *hazn* ('kõva, konarlik maa') «tuntud paikkonna nimetus, kus karjatatakse kuningate kaamelikarju ning mis paikneb Banū 'Asadi alal». Luuletuse araabia kommentaatorid ei jaga seda arvamust ning seepärast pole ka eestikeelses tõlkes seda sõna pärisnimena koheldud.

15. «Naerab päikesele» seletavad kommentaatorid, nagu pöörduks õis koos päikesega, mis aga on tarbetu liialdus. Võib oletada ka, et sõna tähendab 'kellegagi võidu naerma', siis tähendaks pilt seda, et õis võistleb säralt päikesega. Kuid piisab lihtsaima, sõnasõnalise tõlgenduse juurde jäämisest.

16. Mõne kommentaatori meelest kõneleb luuletaja päikeseloojakueel-
sest ajast seepärast, et siis paistavad asjad kaunimana. Arvatavasti mõtleb luuletaja lihtsalt eelseisvale õisele kohtumisele.

17. Järgnev episood v 17—20, mis meenutab mõnevõrra Shakespeare'i *Suveõõ unenägu*, põhineb tõenäoliselt luuletaja isiklikul elamusel, sest säärane vastastikuste kiindumuste jada on liiga keerukas selleks, et olla välja mõeldud. Kui ettevaatlik aga araabia luule puhul tuleb niisuguste järeldustega olla, on näha sellest, et isegi nii isiklikuna tunduv kogemus on hilisemate luuletajate poolt tüpiseeritud. Selle episoodi kirjeldust võib pidada al-'A'sā'le algupäraseks seni, kui ei tule ilmsiks sarnane koht mõnel veelgi vanemal luuletajal, mis muidugi pole välistatud. Sõnad «ma kiindusin temasse juhtumisi» esinevad ka 'Antaral, keda seepärast tuleb pidada al-'A'sā'le elukäijaks.

19. Võib oletada, et vähendusvorm *uhairā* '(üks) teine' sõnast *āhar*, fem. *uhrā* on siin halvustava nüansiga.

21. Mitmes käsikirjas seisavad selle värsirea ees v 9 ja 10, mis on sisuliselt kahtlemata õigem. Samuti järgneb mõnes käsikirjas v 21–le v 33; et aga Huraira kurdaks ainult oma ahnuse tõttu, ei ole usutav. Muidugi on vananeva luuletaja suhtes aeg olnud karm (v 10), kuid kaunitarile võib pigem avaldada muljet selle laastav toime mehe välimusele kui tema kukrule. Seetõttu Huraira sõnad «Häda mulle sinu pärast» tähendavad sama, mida al-'A'sā väljendab teisel: «Ja ütles Qutaila, kui ta mind nägi — ja ei ole kaunitar laitmas kibekähku —: ma näen sind vanaks saanud ja omandanud uue meelega, jättes hüvasti ümarate rindadega ja vana (veiniga)». Samal kombel lasevad teised luuletajad oma kaunitaridel öelda: «Võh, sa oled ju vana ja hall!» Sõnadega «häda mulle sinust» mõtleb Huraira kindlasti juttudele, mida õine randevuu temale võib põhjustada. Huraira tegeliku külmuse põhjuseks aga on armastus teise mehe vastu (v 17).

22. Selle värsiga algaval äikesekirjeldusel on üksainus paarik luuletaja loomingus; muidu on äikesekirjeldused araabia luules üsna sagedased. Selle teema käsitlemise juures on individuaalsetest joontest hoolimata ikkagi olemas teatav stereotüüpsus, millele ehk aitab kaasa ka see, et äikesekirjeldused tihti paigutatakse armastusteemalise *nasīb*'i asemel laulu algusesse või põimitakse *nasīb*'i sisse. Seda kinnitavad sagedasti korduvad sissejuhatused nagu «Oh, kes on näinud...», «mida silmasin ööd veetes» jne. Tüüpiline on ka vihmast kastetud paikade ulatuslik loetelu ning see on võrreldav armastusteemalises *nasīb*'is esineva paikade loeteluga. Võib arvata, et äikese kirjeldus oli algselt võrdväärne armastuslauluga *qašīda* alguses. *Nasīb* sisaldas algselt meenutuse motiivi, mis ka käesolevas äikese kirjelduses on vaieldamatult hoomatav.

23. «Vöötatud» asemel on mõne luuletaja äikesekirjelduses sõna «pärjatud», mis on sisult muidugi seesama. Äikese kohta kõrbes on täheldatud, et kui pilvemassid lähenevad ka üsna madalale jaheda õhuga mäeseljandikule, siis tiheneb õhuniiskus nii energiliselt, et vesi ei voola alla piiskadena, vaid jugadena, kusjuures kistakse kaasa tükke pilvede alumisest servast.

25. Kohanime *Durnā* suhtes valitseb kommentaarides suur lahknevus; 1) *Durnā* või *Durtā* — araabia keeles on *n* ja *t* erinevus vaid ühes täpikeses — Babüloonia; 2) *Durnā* tähendab Banū Qais ibn Ṭa'labale kuuluvat väikest oaasi al-Jamāmas, kus al-'A'sā'l oli oma surutõrs ja kuhu ta mõnede andmete järgi ka on maetud; 3) *Durnā* on *Aṭāfitu* muistne nimetus Jeemenis. Arvatavasti on tegemist mingi paigaga aṭ-Ṭā'ifi läheduses, sest al-Hamdānī oma Araabia poolsaare geograafias loetleb järgnevais värssides mainitud paiku samas järjekorras. Küsimus on ainult selles, kas pole al-Hamdānī nende paikade lokaliseerimisele mõjutanud

al-'A'sā luuletus. Igal juhul jätavad tema andmed usutava mulje. Kas *Durnā* ja *Atāfītu* on samased, pole võimalik kindlaks teha. V 25 on üsna varasel ajal viisistatud koos ühe värsireaga Huraira kirjeldusest, s.t pandud hoopis teise seosesse.

26. Pikk kohanimede loetelu on sellistes kirjeldustes väga levinud ning seda kohtab ka teistel luuletajatel. Selle eesmärgiks on kujutada äikest võimalikult realistlikult ja teha see imposantseks; al-'A'sā kohanimedest nähtub, et äike on käinud üle kogu Lääne-Araabia keskosa.

27. Selle ja järgneva värsirea kohanimede suhtes on luuletuse käsikirjades kõikumisi.

28. Ühe araabia kommentaari järgi tuleb teha vahet al-Jamamas oleva *Ġīna* ja Süürias oleva *Ġaina* vahel. *Hamdānī* nimetab aga eespool toodud kohanimede järel *Ġīlat*, samuti üks kommentaatoreist, kes ei oska sellega muud peale hakata kui öelda, et see on «üks kohanimi al-'A'sā luuletustes». Kummalisel kombel seisab selle kommentaari järgmisel leheküljel *Ġīna*, mida iseloomustatakse paigana al-Jamāmas. Neil asjaoludel kõneleb mõndagi sõnakuju *Ġīla* kasuks.

29. Seda värssi on võimalik mitmeti tõlgendada ning siit ka kommentaatorite ebakindlus; tekstis esineb üleaarne prepositsioon koos isikusufiksiga *lahā*, millele tuleb lauses seos leida. Peale selle on sõna *ġaraḍ* 'eesmärk' asemel mõnes käsikirjas *ġarab* 'võõras' ja mõnes '*uzub* 'üksik' (*ġ* ja '*ning r* ja *z* erinevad üksteisest ainult ühe täpi võrra ning täishäälikuid nagunii alati ei kirjutata). See tähendab, et *ġarab* ja '*uzub* lähtuvad eeldusest, et äike on olnud laastava toimega neile paikkondadele, kuna *ġaraḍ* puhul seda mõeldud ei ole. Värsirea teises pooles kujutatakse mainitud paikkondi tühermaana, millest tavalisel ajal karavanijuhid ja ratsasaljad kõrvale hoiavad. Esimese värsipool lõpul olev sõna *ġaraḍan* peab olema loogiliselt vastuolus või kooskõlas teise värsipoollega. Viimasel juhul oleks teine värsipool grammatiliselt lisandiks sõnale *ġaraḍan*, seega sõltuv verbist «millekski saama», esimesel juhul aga lisandiks sõnale «maad» ja sõltuv verbist «jootma». Süntaktiliselt on mõlemad võimalikud; ent arvamus, nagu tahaks luuletaja selles värsis kirjeldada äikese laastamistööd, on vähe tõenäoline, sest see käib vastu vana-araabia luule tüüpilistele kujutlustele. Äikesekirjelduste alalisse kujutlustikku kuulub, et vihmast kastetud paigad lõövad uuesti haljendama ja puhkevad õitsele; seepärast soovitakse neile, kellele tahetakse head, et äike külastaks nende asupaiku.

30. Kõrbe ning (palja) pea võrdlemine kilbiga pole araabia luules tavatu. Mitmesugused õised hääled kõrbes on igimuistselt ajast omistatud džinnidele, mille kohta luuletajatel on palju vihjeid. Ühe luuletaja teades on džinnide häälituseks «zī-zī-zī».

31. Ettevaatlikkus teeleasumisel kõrbesse seisnes muu hulgas ka selles, et liiva sisse peideti tagasitee vajadusteks veevarud tühjaks puhutud jaanalinnununades.

32. Sõnaga *ġasra* ei oska araabia kommentaatorid midagi arukat teha; seletused 'suur', 'pikk', 'tugev' on vaid hädaväljapääsud. Sarnasus sõnaga *ġasr* 'sild', millega koos mainitakse verbi *ġasara* 'võlvima', viib mõtted kaameli kehakuju võrdlemisele sillavõlviga (ent võib-olla mõeldakse ka võlvi tugevust?). Sõna *suruh* asemel on paaris käsikirjas *suruġ* (jällegi erinevus ühes täpikeses) 'ilusasti rakkes'. Kommentaatorid seletavad, et sõna *suruh* tähendab 'kerge ja tasase kõnnakuga', kuid see sõna võib tähendada ka 'vabalt, kammitsematult kasvanud'. *Fatal* tuleneb verbist *fatala* 'kokku keerutama', ning mujalgi kasutatakse keerutatud kõie pilti tugevuse ja pingsuse tähistamiseks. *Fatal*'i variantideks on käsikirjades *naṭal* ja siis peaks olema: «tema küünarnukkides on edasimineku», või «ettevaatlikkus», ning *naṭal*, siis oleks: «tema küünarnukkides on koobas», s.t. mõeldud oleks «kaenlaaluseid» kaameli põlvede ja rinna vahel. Mõne kommentaatori meelest tähendab *fatal* 'küünarnukkide eemalolemist rindkerest' s.t. kaameli põlved on kerest eemal. Sellegipoolest pole võimatu, et luuletaja on pidanud silmas kaameli põlvede tugevust (vrd Tarafa — kellelt pärineb üks kuulsamaid kaamelikirjeldusi araabia luules —: «Tugevaks on keerutatud ta jalad kõiekeerutusega»). «Küünarnukid» võivad tähendada muidugi jalgu üldse.

33. Selle värsirea asukoht on ebakindel. Kui see ei kuulu armastusteemalise episoodi juurde, siis peab ta olema *fahri*-osa («kiitlemine») algus, mille juhataksid sisse v 9, 10 ja 21. Igal juhul peab ta paiknema v 30—32 ees, arvatavasti ka äikesekirjelduse ees, mis selles laulus vaevalt saab olla muud kui *fahri* osa. «Kui sa näed meid» subjekt peab olema Huraira või mõni teine laitev naine (kui nad ei ole üks ja sama). Sellisel juhul aga peaks see värsirida seisma vahetult v 21 järel vastusena Huraira pahandamisele. Igal juhul ei ole araabia filoloogide teksti korratus häirinud; nähtavasti arvati, et see naisisik on Huraira või halvemal juhul mõni nimepidi nimetamata laitja. *Immā* 'kui' asemel seisab mõnes käsikirjas *amā* 'kas ei?' ning sel juhul tähendaks lause Huraira julgustamist võimalike kuulujuttude suhtes: «Kas sa ei näe, et oleme tulnud paljajalu ilma kingadeta?» Kommentaatorite meelest paljajalgus ja kingad tähistavad piltlikult vaevanagemist ja mugavust, või vaesust ja rikkust, või liiderlikkust ja vaoshoitust. Kindlasti aga peab luuletaja siin silmas enda ja omade sisemist väärtust: meid ei muuda väline ilming, ei rikkus ega vaesus. Araabia autorite järgi ent tuntakse mehe päritolu tema jalatsitest: mida peenemad ja pehmemad ratsasaapad, seda kõrgemast soost inimene. Jalatsid on hästipargitud nahast ja lõhnavad tugevasti, seepärast kasutatakse mehe kõrge seisundi väljendamiseks ka vihjet jalatsite

lõhnale: «Ei varasta varastav koer meie jalatseid (nende lõhna pärast) ega ime me välja aju pealuust», s.t me oleme õilsad inimesed ega ole söögi juures aplad.

34. Seesugust hooplemist esineb al-'A'sā teisteski luuletustes, väga tavaline on see ka muudel poeetidel.

35. Luuletaja kõneleb mujalgi oma juhiosast noorusvempude tegemisel, samuti tõstab esile oma kompetentsust veini- ja kõrtsiasjanduses, nt «Ja uljad poisid, kelle seas ei ole salakavalust, sageli seadsid mind auliseks eesjoojaks».

36. Selle värsireaga algab purjutamise kirjeldus, mida araabia luules esineb väga ohtralt; on poeete, kes on spetsialiseerunud veini- ja joomalaulude temaatikale. Ohtralt on luules kirjeldusi veinist, veini lahjendamisest, veini värvusest, lõhnast(amisest), maitsest, veini pinnale tekkinud vahust, veini mõjust (nt kirjeldatakse veini tungimist aegamööda pähe ja liikmetesse sipelgate väsimatu, aeglase rühkimisena lahtisel liival) jne. Seejuures võidakse pisimate üksikasjadeni — monotoonisel kõrbemaastikul kasvanud araablasel on pisiasjade suhtes väga tähelepanelik ja tundlik silm — kirjeldada amforate ja karikate kuju (nt võrreldes amforat eesli kõhukoopaga), värvust, materjali, pitseerimise viisi ja pitseerimise materjali, joogivalaja välimumst, riideid ja vanust jne. Al-'A'sā'lgil on selliseid kohti üsna palju, samuti on al-'A'sā'lgil mujalgi kokk kaaslaseks kõrtsiteel. Värsirea teises pooles esinevad sõnad «kuivetu, väle, peenike, nobe» on kõik tuletatud araabiakeelsest sõnajuurest *šl* (*mišall, šalūl, šulšul, šawil*) ning moodustavad värsireas sellise kõlalise ühiku, mida üheski tõlkes ei saa edasi anda.

37. Võrdlus india (terasest) mõõkadega käib araabia kommentaatorite järgi noorukite iseloomu, mitte kehakuju kohta. Lõbusa joomaseltskonnana kirjeldus, mis koosneb paremate perekondade poegadest, kelles aadellikud kombes on ühendatud ohjeldamatu kergemeelsusega, kuulub araabia *qašīda*'de raudvara hulka. «Riugaste riuka» puhul ei mõelda arvata-vasti surma vastu ette võetud kavalusi, vaid riukaid, mida liikuva vaimuga elumehed mittetõise tulu saavutamiseks välja haudusid; sõna *hīla* tähendab 'jõudu, vahendit, kavalust', hõlmab seega nii vaimu- kui keha-jõu ning ühiskondlikud ja majanduslikud mõjurid.

38. Veinikruuside ja karikate ehtimisest basiilikuoksaga, samuti basiilikuoksast joojate juustes või kõrva taga on juttu mujalgi. Sõna *rāwūq* (verbist *rāqa* 'selge, puhas olema') tähistab mõne autori keelepruugis kannu, enamasti aga kurna, milleks kasutati kannu tilale kinnitatud riidest kotikest; kuid sellisedki kohad võimaldavad tõlgendada sõna karikana, millesse läbi kurna veini valatakse. Nii on võimatu otsustada, kummas tähenduses sõna esineb: «Leib ja liha on neile kindel ning jook, mille kurn/kann alati jookseb». Arvatavasti on nõnda, et algselt tähendas *rā-*

wūq kurna ning seejärel kurnaga varustatud kannu või kurna kaudu täidetud karikat.

39. Kommentaatorite seletused võimaldavad mõista seda salmi ka teisisi: «ei toibunud nad sellest (põhjustatud joobest) — ning see kestis pikka aega — kui ainult...» Värsi teise poole suhtes kommentaatorid nähtavasti ei tea, millega on tegemist, seletades sõnu *'alla* ja *'nahila* esimese ja teise sõõmu rüüppamisena või esimese ja korduvate sõõmude kohta käivateks. Tegelikult tähendab *'nahila* joomist ja nu kustutamiseks, kuna *'alla* tähendab 'varuks ette jooma, korduvalt jooma' või 'purjutama'. *'alla* esineb harva aktiivses tähenduses; enamasti kasutatakse seda passiivses tähenduses 'läbi immutatud olema'.

40. «Klaasripatsid» (sõna-sõnalt «klaasitilgad») võivad tähendada kas kõrvarõngaid või keed kaela ümber; tõenäolisem on esimene. Ühe araabia kommentaari järgi tähendab sõna *'nuṭaf* nahast põlvpükse ning pärinevat jeemeni murrakust; kirjakeeles tähendab sõna 'tilku' ning tekitab kujutluse kõrvarõngastest. Sõnastikes ei esine sõna kusagil pükste tähenduses. Ühe autori järgi tähistab *'dū naṭafin* (*'naṭafi* omanik/kandja) kreeka või pärsia veinikaupmeest, kuid see iseloomustus ei anna midagi sõna tähenduse selgitamiseks. Sõna *'sirbāl* samastavad araabia kommentaatorid sõnaga *'qamiš* 'särk', kuid ilmselt on mõeldud mingit allapoole põlvi ulatuvat kitli- või põlletaolist ülerõivast.

41. Selle värsirea mõistmine on käinud üle jõu juba araabia kommentaatoritele, mida näitavad ka erinevad püüded seostada seda kontekstiga. Eestikeelses tõlkes on nähtud selles joomakirjelduse jätku. *'Ṣaṅg* tuleneb pärsiakeelsest sõnast *'čang* 'harf' ning esineb peamiselt hilisemate luuletajate keeles. Al-'A'šā'le antud aunimetus *'ṣannāḡatu-l-'arabi* 'araablase harfimängija' on küllap vist tingitud sõna *'ṣaṅg* sagedasest esinemisest tema luuletustes. *'Qaini* ('sepp') nimetusega tähistati püsitud ja kahtlast elementi, kellesse üldiselt suhtuti halvaks panuga. Väljendit «sepa poeg» kasutatakse sageli inimese madala päritolu rõhutamiseks. Seepärast tähistab ka selle sõna naissoovorm *'qaina* tantsijatara, poplauljaid ja baaridaame; sellest on arenenud tähendused 'ümardaja', 'orjatar' ja 'libu' — nende kõigi aluseks on kujutlus madalast või ebaselgest päritolust. Sõna *'fuḍul* on tekitanud araabia kommentaatorite seas suurt segadust. Seda seletatakse järgmiselt: 1) igapäevase rõiva kandjana; 2) ainult ülerõiva kandjana; 3) tavalisest uhkema rõiva kandjana; 4) ainult alusrõiva kandjana. Tõlgenduste segadikus tuleb mõelda siiski seda, et sõna tähistab tütarlast, kes kannab mingit kitlitaolist rõivast ega ole rietatud nagu kord ja kohus. *'Fuḍul* tuleneb sõnajuurest 'rikkalik, lai olema' ning ühe araabia filoloogi järgi tähendab *'fuḍul* 'rikkalik (rõivas)' seda, et riidega pole oldud kitsi ning avar rõivas on mugav kanda kodustel töodel, s.t on igapäevane töö rõivas. Luuletaja Ṭarafa teatel

oli sellel rõival avar, lahtine põu, mis võimaldas purjutajate kätele hõlpsa juurdepääsu tütarlapse rindade juurde.

43. Osa käsikirju paigutab selle värsirea v 42 ette, seega nende asjade loetellu, mida luuletaja ütleb end nautinud olevat. Arvatavasti on selline värsaside järjestus algne. Rõivaste lohistamist peeti ülemeelikuse märgiks, iseäranis jootude aegu. Värsi teise poole kohta arvab osa araabia kommentaatoreid, et mõeldakse naise tuharate üldkiidetavat hüpertroofiat. Al-'Ašma'ī arvab tegemist olevat kõrtsitudrukutega, kellel on puusale riputatud vasikanahast lähker — sõna *iḡal* tähendab vasikat, vasikanahka ja nahklähkrit —, kuid et eespool oli juttu meessoost kõrtsmikust, ei ole see seletus eriti tõenäoline; lisaks on terve vasika nahast valmistatud lähker selliseks kandmiseks vist ka liiga suur.

44. Üleminek *qašīda* põhiosa juurde toimub nagu kõigis *hiḡā'-qa-šī-da*'des («mõnitus-*qašīda*'d») järsult, palju järsemalt kui ülistusluuletustes. Üleminekuvormeliks on tavaliselt adressaadile suunatud sõnum. Lahtiseks jääb küsimus, kes peab sõnumi adressaadile viima, s.t kelle kuuldes on luuletaja oma sõnad lausunud. Küllalt sageli jätavad luuletajad õige saadiku leidmise juhuse hooleks; siis on üleminekuvormel tavaliselt küsimuse kujul, nt «Kes on see mees — ma kingin talle oma sadula ja kaameli —, kes annaks edasi mu laulu, kui surnud selle laulja?» Isikunime vähendusvorm väljendab siin põlgust, vt märkust v 1 kohta.

45. Vandesõnad nagu «senikaua kui ägisevad kaamelid» on araabia vanemale luulele väga iseloomulikud, kuid neid on ka vanemas proosas. Nende valik on väga suur ning neis kinnitatakse väga erinevate nähtuste igavest püsimist või igikordumist, nt «senikaua kui puhub idatuul» või «senikaua kui taevas särab täht» või «senikaua kui kaamelid (joostes) saba jalge vahele tõmbavad». Häälitsus, millest siin on juttu, tähendab kaamelil mäletsemise ajal kuulduvat kurguhäält. Asesõna «see» asemel käsikirjades «närimine», «õõnestamine», «arvustamine», seega: «Kas sa ei loobu meie õilsa päritolu närimisest/õõnestamisest/arvustamisest».

46. Osas käsikirjades puudub see värsirida, ning mõnes käsikirjas seisab ta v 48 järel, mis ilmselt on ka sobivam.

47. See värsirida puudub enamikus käsikirjades. Algussõnade ja riimsõna kokkulangevuse pärast v 49-ga võiks seda pidada variandiks viimastest. Võimalik on ka, et mõlemad värsiread on seisnud vahetult üksteise järel, sest värsiridade sarnast ülesehitust on sageli kasutatud retoorilise võttena suurema mõjukuse saamiseks (nt v 53 ja 54). Loomulik oleks järjestada värsid 45, 48, 46, 47, 49, nii et sarnased värsiread seisaksid üksteise kõrval. «Meeles pidama» tähendab siin muidugi kättemaksu.

48. Selles värsireast toodud pilt peab ilmestama v 45-s mainitud Jazīdī tobedat käitumist, seepärast peaks ta vahetult liituma v 45-ga.

49. Mitmes käsikirjas algab see värs *la 'a'rifannaha* «tõesti, ma mee-

nutan sind» asemel *lā 'arifannaka* «ärgu ma meenutagu sind» — *energicus*'e vorm tähendaks siis optatiivi —, ning kui nõnda muuta ka v 47 aligus, saaks irooniliselt kõlava ähvarduse: (46) kohtumisel sa ässitad meie vastu Mas'ūdi ja ta vendade jõugu, selleks et hävitust valmistada, ise aga lased jalga. (47) Ärgu ma saagu näha, kuidas sa siis, kui meil väe kogumiseга tõsiseks läheb ja sõda ringkäigu taoliselt käima hakkab ja mehed taplusele siirduvad, oled (48) nagu see, kes ühel päeval tõukab vastu kaljut, et seda lõhkuda, kuid ta ei tee sellele kahju, vaid kaljukits ise lõhub oma sarve! (49) Ärgu ma nähku, kuidas sa siis, kui meil vaenuga tõsiseks läheb ja teie käest abi palutakse (s.t sinu poolt üles kihutatud Mas'ūdi suguvõsa palub teie käest abi), pead oma supi ise ära sööma! (50) Kohtumisel sunnib meie kangus tagasi *Dū-l-Ġaddaini* odad, ja nii sa hävitad nad, ise aga lased sa jalga! Samamoodi kasutavad väljendit «ärgu ma meenutagu (sind)» teisedki poeedid. Seepärast on ka käesoleval juhul tõelähedasem see lugemisviis.

50. Ühes araabia kommentaaris esitatakse see värsirida järgmisel kujul: «Meie odad lõmastavad *Dū-l-Ġaddaini* poegi, kui nad vihaseks saavad; siis näed sa neid (nende hädas) ja tõmbud (ise) eemale». Kui seda varianti õigemaks pidada, siis on see värsirida v 46 ja 49 teema edasiarenduseks, ning kõneleks *Jazīdi* alatusest tema poolt üles ässitatud Mas'ūdi perekonna vastu.

51. Sõja võrdlemine lõõmava tulega on sagedane ja üldtuntud metafoor. Sõna *bahala* tähendab üldiselt 'needma', VIII tüvevormis aga 'alandlikult (Jumalat) paluma'. *Kumba* tähendust eelistada?

52. Mitmes käsikirjas seisab see värsirida v 55 järel; võimalik, et v 51 ja 52 sattumine üksteise kõrvale on tingitud mõlemas esinevast sõnast *qa'ada* 'istuma jääma'. *Kahfi* hõim on kommentaatorite arvates olnud osa Sa'd ibn Malik ibn *Ḍubai'* rahvast; kas aga *Kahf* on hõimu nimetus, pole teada. Araabia tekstis võib *ahli kahfin* seista meetrumi sunnil *ahli-l-kahf*'i asemel ning siis oleks tegemist «troglodüütidega» (murdeis nimetatakse *Lõuna-Araabia* suguharusid «koopaelanikeks»). Lõpuks võib *Kahf* olla ka kohanimi. Sõna *ġāširijja* on araabia kommentaatorite meelest kas *Ka'b ibn Māma* tütar või suurpere nimetus. Sõna ei paista olevat aga perekonna nimi — ka pole sellenimelist teada —, vaid pigem mõni epiteet. Süntaktiliselt ei kuulu sõna ei «*Kahfi*» ega «hõimu» juurde ja seepärast tuleks pidada tema ees seisvat *wa'd* just vandepartikliks. Sellisel juhul oleks «*Hommikune*» — sõnast *ġašara* 'koidukuma paistma hakkama' — tõenäoliselt koidutäht *Veenus*. Koidutähe nimel vandumine poleks aga muud kui vandumine jumalatar *al-'Uzzā* nimel (akadi keeles kasutatakse sõna *gašru* 'tugev, võimas' jumal *Marduqi* epiteedina ning araabia *ġāširijja* võiks olla sellele naissoost vasteks — kui see nõnda oleks, siis oleks sõna *ġāširijja al-'Uzzā* ('tugev') sünonüümiks). Ühes tei-

ses kohas vannub al-'A'sā selle jumalitari nimel: «Vannun soola ja tuha ja 'Uzzā ja Lāti nimel, kes pühitseb (ohverdajate) ringi». Mõned luuletajad kasutavad sõna *ġāširijja* 'hommikune' ka veini epiteedina.

53. Luuletaja mõtleb: kõik teated meie ja meie tegude kohta on enam-vähem ühesugused, sest alati on neis juttu sellest, et me hävitame oma vastased; värsis vihjab seega v 55-le. Järgmises värsis jätkab luuletaja tunnistajate loetlemist, kes võivad jutustada tema suguharu vaprustest ja kuulsusest.

56. Selle värsirea mõte ei ole päris selge. Seda võiks mõista nõnda: Teie päritolu ei ole üldse tagatiseks, et me teiega võitlema ei hakka, s.t ärge lootke sugulusele meiega! Just seetõttu, et olete meie hõimlased, ärritab meid teie käitumine seda enam! Tegelikult oli Šaibāni (v 44) sugulusel.

57. Sõna *'amīd* 'tugi, sammas' tähistab piltlikult pealikut või ülikut ning esineb selles tähenduses ka v 62. Nii kasutavad seda sõna ka teised araabia luuletajad, ning «(õigete) kommete tugi» või «religiooni tugi» on araabia valitsejate levinud epiteet. Pealikute ühe põhivoorusena tõstetakse esile «raskete koormate kandmist». V 38 ja 57 esimese poole lõpp on sarnane ja üks on nähtavasti mõjutanud teist. Kommentaatorid mainivad kahesugust ohtu, mida naised tõrjuvad eemale lamama jäänud pealikust: tapmine või jalge alla tallamine. Märkimisväärne on naiste osa abitu pealiku kaitsmisel.

59. Sõna *maknūn* 'varjatus; sisemus' üle on araabia filoloogid tulutult vaiclnud; ühtede meeletst tähendab see verd, mis haavatud reiearterist voolab, ja verd ei saa ometi odaga läbi pista; teiste meeletst tähendab see reiekanalit või -õõnsust. Araabia leksikograafide teatel on metseesli reiearter nagu ka kacla, rinna ja külgede veresooned sagedasti kaetud armidega, mida on põhjustanud teiste eeslitakkude hammustused (reie-soonte hammustamisel on eesmärgiks ilmselt olnud genitaalid). Ent küti odale või nooltele on loomade reiesooned üpris raskesti ligipäasetavad — kütt peab sel puhul lamama ja sihtima looma altpoolt. Seevastu inimese reiearter on hõlpsasti haavatav ja peale selle väga ohtlike tagajärgedega. Seepärast võib arvata, et luuletaja kasutab sõna «metseeseli» üle kantud tähenduses vastase pealiku kohta. Luuletaja on nähtavasti mõelnud: me oskame tabada vaenlast tema kõige hellemasse kohta! Th. Kowalski meeletst peitub «reiearteri varjatuse» taga midagi enamat: *pars pro toto* tähendab «reiearter» üldse kintsude piirkonda ning «kintsude varjatud paik» oleks siis eufemistlik väljend päraku tähistamiseks. Ta toob näiteid araabia luulest, kus öeldakse, et vaenlased olevat saanud lahingus oda tagumikku, mis tähendab nende roppu mõnitamist; või nimetatakse sõjasalka «tagumikkude rikkujaks» ning mainitakse sangareid, kes «lõövad (pilliroost) odad pilbasteks (vaenlaste) tuharate vahel».

60. «Ja ei tõkesta ülekohust...» süntaktilisel seostamisel lähevad araabia kommentaatorite arvamused suuresti lahku. Esimene võimalus on pidada sõna «lābipistmine» sõnade «ei tõkesta» aluseks, s.t et isegi odaga läbipistmine ei pane vägivallatsejale aru pähe; teisel juhul võivad need sõnad olla piltlikuks võrdluseks «ei tõkesta» juurde, s.t vägivallatsejale aru pähe panna on otsekui väga sügavat odahaava õli ja villatoppidega kinni panna, teisisõnu, asjatu. Kolmas võimalus on tõlgendada seda lauseosa ekstseptiivselt: miski muu kui odapiste ei kammitse selliseid. Kõige kolme võimaluse poole on kaldunud ka luuletuse Euroopa kommentaatorid.

61. Selle värsirea mõistmine on valmistanud araablastele kõige suuremaid raskusi, mida kajastab hulk tekstivariante ning kommentaatorite üksteisele vastukäivaid seletusi. Tõenäoliselt on tekst korrast ära, sest lauses puudub sõna, mis vastaks naissoo 3. isiku sufiksile «tema (fem.) tallad/kabjad» ja «tema (fem.) juurde» (osa käsikirju esitab viimase sõna koos 3. isiku meessoosufiksiga, kuid see on poolik lahendus, sest kõigis tekstides on esimene sõna ikkagi naissoost sufiksiga). Tuliks olevat meessoost asesõna *alladī* 'see, kes' on püütud asendada naissoovormiga *allatī* ning seejuures arvatud, et araabia teksti on sünenenud meessoovorm, sest tahetud vältida naisjumaluse nimetamist. Sellisel kombel on saadud värsirea mõtteks: Tõesti, Selle elu nimel, kelle jalajäljed lähevad alla (s.t kelle pühamu juurde orus laskuvad sinna kulgevate palverändurite jäljed), ja kelle juurde tõttavad ja aetakse rammusid lehmakarjad. Araabia kommentaatorid on teinud selle värsi kallal igasugu imeasju, nt seletanud *manāsim* olevat 'kapjade ääred' ning *ḥaṭṭa* 'ohjeldama'; aga et kapjade ääred kuidagi ei saa end ohjeldada, on al-'Aṣma'ī lugenud *ḥaṭṭa* asemel *ḥaṭṭa* (erinevus on ühes täpis tähe kohal) ja saanud «kapjade ääred veavad jutte (liivas)». On võimalik ehk seegi, et meessoost asesõna *alladī* on tekkinud moonutusena sõnast al-'Uzzā; et al-'A'šā on 'Uzzā nimel vandunud, paistab värsireast 52. Tähelepanuväärt on see, et asesõna *alladī* ebakorrektselt kasutamist leiab al-'A'šā luules veel ühes kohas: «Ole nagu see, kes (mask.), kui tema (fem.) pale (ootamisest) sisse oli langenud, kaugele talle (mask.) igatseva pilgu järele saatis». Võib-olla on mõnes araabia murdes olnud asesõna *alladī* nii mees- kui naissooline, kuid otseheid andmeid selle kohta ei ole.

62. Sõna *šadad* tähendab nii 'lähedus' kui 'eesmärk, kavatsus'; seepärast on võimalik tõlkida ka: «Tõesti, kui te tapate ühe (meie) toe, ilma et see oleks olnud eesmärk», s.t kavatsuseta tappa just selline «tugi».

64. *Fuṭaimat* — nime kohta vt märkust värsirea 1 juurde — mainib al-'A'šā veel ühes luuletuses: «Meie oleme need, kes al-'Aini hommikul *Fuṭaima* päeval takistasime Šaibāni poegi joomast Muḥallimist». Al-Ḥinwi päeva mainib al-'A'šā mitmes luuletuses, kuid see peab käesolevas

Al-'A'sā poeem «Waddi' Hurairata»

värsis nimetatud kokkupõrkest erinema, sest paikkonnad on erinevad. Muḥallim on mitmete teadete järgi jõgi Baḥrainis, kuna Ḥinwi nimetab al-'A'sā ka Qurāqiri Ḥinwiks ja Dū Qāri Ḥinwiks ning taplus, millele ta vihjab, on Araabia ajalooost kuulus Dū Qāri Mesopotaamias Chosrau Parwēzi Pärsia sõjaväe ning Bütsantsi vägede vahel 628. a. Kuid asja teeb segaseks see, et Dū Qāri lahingust võttis osa ka üks Šaibāni klanne, kes kandis nime Muḥallim ibn Duḥl ibn Šaiban, sellal kui tsiteeritud värsis peab Muḥallim tähendama jõge Baḥrainis. Lisaks ülistab al-'A'sā kahel Ḥinwist kõneleval kohal Šaibāni, kuna muidu paistab Šaibān olevat ta vaenlane! Millest selline segadus tingitud, kas mälu- või kirjavigadest, ning kas sellesse kunagi tuleb selgust, on võimatu öelda. Nominaallause «me olime ratsanikud», kus esineb kolm paralleelset adverbiakusatiivi: «päeval», «saatjaks», «kõrval», on teinud sellest värsireast arabia grammatikutele ühe spekulatsioonide meeliseseme. Fuṭaima on mõnede teadete kohaselt Qaisi hõimust naine, kes oli seotud vaenuga Šaibāni vastu, teistel andmetel on Fuṭaima hoopis kohanimi. Et Fuṭaima kõrval võitlevatest ratsanikest ei ole midagi lähemat teada ning et teisel kohal räägib luuletaja Fuṭaima päevast, on ajendanud seda nime kohanimeks pidama; sest mida arabia kommentaatorid seletada ei oska, seda on neil alati võimalik tõlgendada kohanimena. Kuid sõna *šāḥibatān* 'saatjaks' on ühendatamatu Fuṭaima kui kohanimega, seepärast on seda ka muudetud ja selle asemel loetud *dāḥijatan* — erinevus täppides tähtede kohal ja all — 'avalikult'. Tõenäoliselt on Fuṭaima selles värsis siiski naisnimi.

65. Osas käsikirjades kõlab värsirea esimene pool: «Kui te (tapluses) ratsutate, siis hobuse selga istumine on meie komme». Sel teel saadakse suurem sisemine paralleelsus kahe värsipoole vahel.

Kirjandus

- Geyer, R. 1905. *Zwei Gedichte von Al-'A'sā: I. Mā bukā'u*. Wien
Geyer, R. 1919. *Zwei Gedichte von Al-'A'sā: II. Waddi' Hurairata*. Wien
Giese, 1907. *Erzählungen und Lieder aus dem Vilajet Qonjah*. Leipzig
Lane, Edward William 1863—1893. *An Arabic—English Lexicon*. Vol. 8.
London
Socin, Albert 1900—1901. *Diwan aus Centralarabien*. 3. Bd. Leipzig

---

EESTI VABARIIGI SEADUSTE KOGU – UNUSTATUD KODIFIKATSIOON

Henn–Jüri Uibopuu

Tõlkinud Jaan Isotamm

1. SISSEJUHATUS

Ajaloolisust taotleva nimetusega ja NLKP XXV kongressi otsusteni ulatuv laiahaardeline nõukogude õiguse kogu «Svod zakonov» (Postanovlenie...1976) on andnud juba nii üleliidulisel¹ kui ka liiduvabariikide² tasandil mõningaid tulemusi. Sealjuures mainitakse kodifikatsiooni iseloomu üle käivas diskussioonis sageli Speranski poolt koostatud Seaduste Kogu (*Problemy...1977: 9jj*). N. Eesti autorite küllaltki väikesearvulised mõtteavaldused viitavad küll ainult üleliidulistele diskussioonidele (Silvet 1979: 243—247) ja teatavad «Eesti NSV Seadusandlike Aktide Kronoloogilise Kogu» olemasolust (Raudsalu 1978: 406). Igatahes ei nimetata ajaloolist eelkäijat Eestis —

¹ Käesoleva käsikirja esitamise ajaks olid ilmunud NSVL Seaduste Kogu I, IV ja IX köide.

² Käsikirja esitamise ajaks oli ilmunud I köide Ukraina NSV, Läti NSV ja Eesti NSV Seaduste Kogudest. ENSVs mainiti 1984. a lõpus ilmutatud III köidet (Markus 1983: 104jj).

Der «Svod Zakonov» der Republik Estland – eine vergessene Kodifikation. – *Sowjetsystem und Ostrecht: Festschrift für Boris Meissner zum 70. Geburtstag herausgegeben von Georg Brunner, Theodor Schweisfurth, Alexander Uschakow, Klaus Westen*. Berlin: Duncker & Humblot, 1985, S. 405—427.

Eesti Vabariigi Seaduste Kogu aastaist 1938—1940. See pole iseendast ebatavaline, sest viited iseseisvusaja (või N. Eesti ametlikus keelepruugis «kodanliku Eesti») seadusandlusele on harvad ja pealegi enamasti pejoratiivse loomuga (Raudsalu 1975: 6).

Selle kirjutise autor tahaks ühelt poolt austada Eesti Vabariigis õppinud Boris Meissnerit selle riigi õiguskorra kirjeldusega ning teiselt poolt tutvustada seda unustatud kodifikatsiooni laiemale lugejaskonnale, demonstreerida toonase õigusseltsi eriti iseloomulikke jooni ning näidata Eesti seadusandluse mõningate alade kõrget arengutaset.

2. KODIFIKATSIOONIPÜÜDLUSED EESTIS

Seaduste Kogu (SK) tähendust ei tohi vaadelda lahus üldistest kodifitseerimispüüetest Eestis. Kuigi noorel vabariigil oli tema õiguse lühikese ajaloo vältel olnud küll kolm põhiseadust,³ olid tema õiguse laialdased valdkonnad ometi võetud üle Venemaa keiserlikust õigusest.⁴ Vene valitsusele eelnevast ajast pärines Balti Eraseaduse,⁵ maaelanikkonna suhtes kehtisid Liivimaa,⁶ Eestimaa⁷ ja Saaremaa⁸ talurahvaõigused. Peale selle olid keh-

³ 15. juunist 1920 (Riigi Teataja /RT/ 1920, 113/114), 24. jaanuarist 1934 (RT 1933, 86, 628) ja 17. augustist 1937 (RT 1937, 71, 590).

⁴ Üleminekuaja seadusega (RT 1918, 1) oli Eestis jäetud kehtima Vene Seaduste Kogu selle 6.11 (24.10.vkj) 1917. a redaktsioonis (*Eesti...* 1949: 75; Tief 1930: 57).

⁵ 12.10. 1864. a redaktsioonis (koostanud Friedrich Georg Bunge), saksa keelne redaktsioon: St. Petersburg 1864, vene keelne redaktsioon: *Polnoje Sobranije Zakonov (PSZ)* 41.443.

⁶ 1849. a Liivimaa kubermangu talurahva seadus 1860. a redaktsioonis (PSZ 36.312).

⁷ *Položenije o krestjanah Estljandskoi gubernii 1856 goda (PSZ)* 30.693).

⁸ *Pravilo o pozemelnom ustroistve krestjan ostrova Ezelja 1865 goda (PSZ)* 41.820).

tivad veel mitmed — Eestimaa,⁹ Liivimaa¹⁰ ning Narva¹¹ — linnaõigused. Säärase õigusliku killustatuse tipuks oli kurioosum, et keset Tallinna linna (Toompeal) rakendati Eestimaa maaõigust, ülejäänud linnas aga Eestimaa linnaõigust.¹² Sellele lisandus veel asjaolu, et Balti Eraseaduse ametlikku tõlget eesti keelde polnud olemas ning kohtud kasutasid tavaliselt venekeelset teksti (*Eesti...* 1949: 76).¹³

Juba aastal 1923 moodustati komisjon Balti maaõiguste eestikeelse teksti koostamiseks (*Eesti...* 1949: 76), mis suutis aastail 1926 ja 1935 esitada eelnõu osale *Tsiviilseadustikust* (Nõges 1940: 127jj). Alles aastal 1939 toodi valitsuse poolt uue *Tsiviilseadustiku* eelnõu parlamendi ette (*Riigivolikogu...* 1939; Nõges 1940: 118). Suuremaiks iseisivaiks seadusiks olid vaid *Tolliseadus* (RT 1923, 45/46), *Kriminaalseadustik* (RT 1926, 56)¹⁴ ja *Vangistuseseadustik* (RT 1931, 20, 121). Otsus kogu kehtiva Eesti õiguse kodifitseerimiseks võeti valitsuse poolt vastu aastal 1935 (*Päevaleht* 4.3. 1938) ning *Seaduste Kogu seadus* anti riigipea dekreediga 6.XI 1936 (RT 1936, 92, 725).

3. SEADUSTE KOGU

Eesti Vabariigi õiguskorra analüüsimise ja kommenteerimise aluseks võetakse SK kirjeldus. Et ettenähtud mahtu mitte ületada, uuritakse täpsemalt ainult väikest osa sellest ning viidatakse põhiliselt olemasolevale kirjandusele, eriti ajakirjades «*Zeitschrift für Ostrecht*» (1—8;

⁹ Balti Eraseaduse sissejuhatuses artikkel IX.

¹⁰ *Ibid.*, artikkel VIII.

¹¹ *Ibid.*, artikkel XI.

¹² *Ibid.*, artikkel IX.

¹³ Ehkki saksakeelne tekst oli täpsem (Nõges 1930: 112). Õigusteaduskonnas kaotati vene keele eksam alles 10.5. 1938. a reformiga. Põhjenduseks toodi, et suurem osa seadustest on eesti keeles olemas (*Päevaleht* 12.5. 1938).

¹⁴ See jõustus 1.2. 1935 (Saarmann, Matto 1937: XXXII).

1927—1934) ja «Zeitschrift für osteuropäisches Recht N. F.» (1—8; 1934—1942) sisalduvale. Seejuures ei tule tehtud valikut pidada representatiivseks, sest see kajastab vaid autori isiklike eelistusi. Eriti demonstreeritakse Vabariigi Presidendi tugevat positsiooni ka seadusandlikul alal, osutatakse seisuslikult organiseeritud ühiskonnastruktuurile ning näidatakse majanduse juhtimise iseärasusi.

3.1. Seaduste Kogu seadus

SK I köite «südamikuks» on *Seaduste Kogu seadus* (RT 1936, 92, 725). Selle § 1 määrab, et SK on ametlik väljaanne, § 2 näeb ette seaduste avaldamist § 2 lisas kindlaks määratud süstemaatilises järjestuses:

I köide. Riigi põhikord

1. Eesti Vabariigi Põhiseadus
2. Vabariigi President
3. Rahvas, rahvaesindus ja seadusandlus
4. Valitsemise korraldus ja riigikontroll
5. Kohtute korraldus
6. Riigi embleemid, au- ja teenetemärgid

II köide. Omavalitsused

1. Kohalikud omavalitsused
2. Vähemusrahvuste ning kutsete avalikõiguslikud esindused

III köide. Avalik teenistus ja administratiiv-üldmenetlus

1. Riigi- ja omavalitsusteenistus
2. Administratiiv-üldmenetlus

IV köide. Riigikaitse

1. Riigikaitse korraldamine ja juhtimine
2. Kodanikkude kohused riigikaitse ja sõjaväeteenistuse alal
3. Sõjaväe kriminaalseadused
4. Sõjakohtupidamise seadused

V köide. Sisekord

1. Heakord

2. Politseikorraldus
  3. Piirikaitse ala
- VI köide. Rahvaharidus ja kultuuriala
1. Õppe- ja kasvatusala ning vabaharidustöö
  2. Teadus, kunst ja muinsus- ning looduskaitse
  3. Kirikud ja usuühingud
- VII köide. Tervishoid ja hoolekanne
1. Tervishoid
  2. Hoolekanne
  3. Veterinaarala
- VIII köide. Töökaitse ja sotsiaalkindlustus
1. Töökaitse
  2. Sotsiaalkindlustus
- IX köide. Liiklus, side ja ehitusala
1. Maa-, vee- ja õhuteed
  2. Raudteed
  3. Post, telegraaf, telefon ja raadio
  4. Ehitusala
- X köide. Riigimajandus ja riigimaksundus
1. Riigieelarve ja arveasjandus
  2. Raha ja emissioon
  3. Riigi varad, monopolid ja ettevõtted
  4. Krediidindus
  5. Riigi maksundus
- XI köide. Põllumajandus, metsandus ja maakorraldus
1. Põllumajandus
  2. Metsandus
  3. Kataster ja maakorraldus
  4. Jahindus ja kalandus
- XII köide. Tööstus ja kaubandus
1. Tööstus
  2. Kaubandus
  3. Laevandus
  4. Kindlustus
  5. Konsulaarala
- XIII köide. Tsiviilõigus
1. Tsiviilseadused
  2. Kinnistusala

3. *Notariaalala*

4. *Maksujõuetus*

XIV köide. *Kriminaalala*

1. *Kriminaalseadustik*

2. *Maksukaristusteseadustik*

3. *Vangistuseseadustik*

XV köide. *Kohtupidamine*

1. *Kriminaalkohtupidamise seadustik*

2. *Tsiviilkohtupidamise seadustik*

3. *Administratiivkohtu kord*

Kuni Nõukogude anneksioonini aastal 1940 oli ilmunud kokku neli köidet: VI 2.II 1938 (RT 1938, 14, 124), I 13.IV 1938 (RT 1938, 39, 351), XI 8.V 1939 (RT 1939, 40, 315) ja IV 19.IV 1940 (RT 1940, 35, 282). Iga köite kohta käis eraldi seadus, millega võis ka sellest üksikuid osasid välja jätta ning uusi vahele paigutada (§ 2, lõik 2).

SK-s leiduvatele seadustele viidates tuli algallikana tsiteerida SK-d ja mitte «Riigi Teatajat» (§ 4). Selleks pidi hakkama perioodiliselt ilmuma seaduste muudatusi sisaldavad Seaduste Kogu Täiendused (§ 5) ja kõik pärast SK ilmumist antavad seadused tuli avaldada SK vastava köite osana (§ 6).

Seadusi pidi avaldatama SK väljaandmise ajal kehtivas redaktsioonis (§ 1, lõik 2; § 10, lõik 2) ning lahknevuste puhul SK-s avaldatud ja RT-s ilmunud tekstide vahel pidi kehtima RT redaktsioon (§ 11). Sellega lükati tegelikult ümber oletus, nagu peaks SK näol tegemist olema primaarse õigusallikaga, nagu lubavad järeldada §§ 1, 2, 4 ja 6. Selle oletuse kasuks räägivad asjaolud, et SK oli ametlik väljaanne, et iga köite jaoks pidi vastu võetama eraldi seadus, siis võis teda tsiteerida, ning et hilisemad seadused tuli selgesõnaliselt avaldada SK osana. Diskussiooni loidus Eesti NSV SK ümber näitab, et seal on valitud samasugune tee, ja nimelt, et SK olevat ametlik väljaanne, mis erinevat kronoloogilistest ja süstemaatilistest kogudest, kusjuures siiski jäävat püsima SK-sse kogutud üksikaktide iseseisvus (Silvet 1979: 244).

SK-sse ja selle täienduskõidetesse ei tulnud võtta (§ 8):

ajutise tähtajalise iseloomuga seadusi,
seaduste muudatuste sissejuhatusi ja seaduste kaotamise seadusi,

seadustes leiduvaid eeskirju seaduse kehtimapanemise aja ja korra kohta,

ajutise iseloomuga ülemineku-eeskirju, millel on tähtsust ainult seaduse elluviimisel.

SK pidi ilmuma Kohtuministeeriumi väljaandena Koh-tumistri korraldamisel ja järelevalve all (§ 12).

3.2. Seaduste Kogu I köide

Selle köite 1. jagu sisaldab Eesti Vabariigi Põhiseadu-se 17. augustist 1937 (RT 1937, 71, 590), mida Lääne kir-janduses on juba kommenteeritud (Meder 1937b: 205—219; Uluots 1937a; Le Fur 1939: 1jj; Hawgood 1939: 330jj; Mägi 1967: 291jj; Uibopuu 1971: 245—249). 2. jaos järgnevad Vabariigi Presidendi kohta käivad seadused: *Vabarii-gi Presidendi valimise seadus* (RT 1937, 71, 591), *Vabarii-gi Presidendi tasu seadus* (RT 1937, 71, 596) ja *Vabariigi Presidendi asetäitmise seadus* (RT 1938, 36, 313; Meder 1938: 205jj). Siis tuleb *Õiguskantsleri tegevuse korralda-mise seadus* (RT 1938, 36, 315). Nimetatud ametiisik pidi abistama Vabariigi Presidenti tema Põhiseaduse § 39 5. lõigus näidatud ülesannetes õiguskorra kaitsjana ning val-vama valitsemise põhiseadus- ja õiguspärasuse üle (Uluots 1937c: 309; Meder 1938: 206). Õiguskantsleril olid kõik ministri õigused ja ta võis sõnaõigusega võtta osa Vabariigi Valitsuse istungeist (§ 1). Tal oli õigus eelnevalt kontrollida kõiki seaduste, seadluste ja määruste kavasid (§ 3), ta võis esineda protestidega administratiivkohtu korras (§ 6) ning kontrollida Riigikohtu otsuseid (§ 7; Päevaleht 8.4. 1938).

2. jao lõpetab *Vabariigi Presidendi kantselei seadus* (RT 1938, 36, 314; Päevaleht 8.4. 1938).

3. jagu algab *Kodakondsuse seadusega* (RT 1938, 39,

357), mis lähtub põhimõtteliselt printsiipest *lex sanguinis*, rakendades kodakondsuseta isast sündinud laste või kodakondsuseta emast sündinud vallaslaste puhul printsiipt *lex soli* (§ 3). Erinevalt 1922. a *Kodakondsuse seadusest* (RT 1922, 87, 136) oli ette nähtud ka kodakondsusest väljaheitmine valitsuse otsusega juhtudel, kui isikud on eelneva loata astunud välisriigi kodakondsusse, välisriigi sõjaväeteenistusse või ilma Vabariigi Valitsuse loata kuuluvad välismaistesse sõjaväeliselt organiseeritud või sõjalisi harjutusi harrastavasse organisatsioonidesse (§ 23).

Järgnevad *Rahvusse kuuluvuse aluste määramise seadus* (RT 1934, 93, 745) ning riiklikes ja omavalitsusasutustes keeletarvitamist reguleeriv *Keeleseadus* (RT 1934, 93, 744), *Riigivolikogu valimise seadus* (RT 1937, 71, 592), *Riiginõukogu kujundamise seadus* (RT 1937, 71, 593). Mõlemast kojast koosnevat parlamenti käsitavad *Riigikogu töökorra seadus* (RT 1937, 71, 595) ja *Riigikogu liikmete tasu ja sõiduraha seadus* (RT 1937, 71, 597). *Riigi Teataja seaduselt* (RT 1938, 39, 350) ning *Seaduste Kogu seaduselt* (RT 1936, 92, 725) minnakse üle 3. jagu lõpetavale *Välislepingute ratifitseerimise korra seadusele* (RT 1938, 36, 325; Taimsalu 1939: 122—137, 143—177).

Viimane seadus on märkimisväärne kahes suhtes. Esiteks selles, mis puutub legislatiivtehnikasse, sest ta ei loetle parlamendi kinnitust vajavaid lepinguid,¹⁵ vaid neid, mida ratifitseerib Vabariigi President ilma Riigikogu kinnitusega (§ 2, punktid 1 kuni 15). Nende hulka kuuluvad mitte eriti tundlike asjade kõrval nagu kokkulepped enamsoodustusklauulite ja kehtivate kaubanduslepingute kohta, kaubandusliku, tööstusliku, kirjandusliku ja kunstialase omandi kaitse lepingud, liiklemislepingud, sanitaar- ja veterinaarlepingud, lepped viisade kaotamise kohta veel ka väga olulised agendad nagu sõprus- ja kon-

¹⁵ Nagu seda teevad Austria põhiseaduse 1929. a redaktsiooni artikkel 50, lõik 1 (viimaseid muudatusi vt «Bundesgesetzblatt» 1938, nr 175), Saksamaa Liitvabariigi põhiseaduse artikkel 59, lõik 2, Taani 1953. a põhiseaduse § 19, lõik 1 ning Soome 1919. a põhiseaduse 1957. a redaktsiooni § 33, lõik 1 jne.

sulaarlepingud, kohtuliku abiandmise, kohtuotsuste täitmise, kurjategijate väljaandmise kohta käivad lepingud, samuti lepped piirikorrashoiuks ja piiritülide lahendamiseks.

Selle seaduse teine huvitav aspekt, Vabariigi Presidendi tugev positsioon, on eriti märgatav ühest teisest sättest, mis annab talle terve rea muude lepingute suhtes «riiklikel kaalutlustel» (§ 3) õiguse ilma Riigikogu kinnitusega, kuid mõlema koja vastavate komisjonide või nende ühise komisjoni seisukohti ära kuulates ratifitseerida:

- 1) tähtjalalisi tariifilisi kaubanduslikke lepinguid;
- 2) liidulepinguid;
- 3) koostöö- ja konsultatsioonilepinguid;
- 4) mittekallaletungilepinguid;
- 5) neutraliteedilepinguid;
- 6) abiandmis- ja garantiilepinguid;
- 7) vahekohtu- ja lepituslepinguid.

4. jagu sisaldab *Valitsemise korraldamise seadust* (RT 1938, 37, 332) ning *Peaministri, ministrite ja Riigikontrolõri tasude seadust* (RT 1934, 27, 214). Siis järgneb *Riikliku Propaganda Talituse seadus* (RT 1935, 79, 673), mis sätestab Vabariigi Presidendi poolt Peaministri ettepanekul ametisse nimetatava propaganda juhi (§ 2). Selle jao lõpetavad seadused mitmesuguste kõrgemate valitsusasutuste kohta: *Tariifinõukogu seadus* (RT 1923, 106, 82 /1938, 39, 352 I), *Riigi Statistika Keskbüroo seadus* (RT 1938, 36, 320), *Konjunktuuriinstituudi põhimäärus* (RT 1934, 38, 344), *Riigiraamatukogu seadus* (RT 1938, 36, 316), *Arhiiviseadus* (RT 1935, 53, 501) ning *Riigikontrolõlli seadus* (RT 1937, 103, 836).

5. jagu toob ära *Kohtute seadustiku* (RT 1938, 36, 321).

6. jagu algab *Riigivapi seaduse* (RT 1925, 117/118, 78) ja *Riigilipu seadusega* (RT 1922, 84/85, 52) ning toob siis ära aumärkide kohta käivad seadused: *Teenetemärkide seaduse* (RT 1936, 82, 656), *Vabaduse Risti põhikirja* (RT 1920, 20/21, 84), *Vabaduse Risti kavaleride soodustamise seaduse* (RT 1933, 19, 132), *Vabaduse Risti kavaleride kodu seaduse* (RT 1935, 43, 432) ja *Vabaduse Risti kavale-*

ride haiguskindlustuse seaduse (RT 1937, 103, 840). Jagu lõpeb *Vabadussõja nimetuse tarvitamise seadusega* (RT 1934, 105, 828). Poliitilisi sihte taotlevad ühingud, eraisikud ja nende organisatsioonid ei tohi oma publikatsioonide nimetustes kasutada Vabadussõja, Vabadusristi või Vabadussõja mälestusmärgi nime (§ 1). Ühingud, mis poliitilisi sihte ei taotle, tohivad seda ainult Siseministri loal (§ 2).

See seadus on mõistetav ainult seoses 1933. a paiku toimunud sündmustega Eestis, kui 1929. aastal esialgu mittepoliitilise sõjaveteranide ühinguna asutatud ja järkjärgult marksismi- ning liberalismivastase põhihoiakuga poliitiliseks organisatsiooniks arenenud Eesti Vabadussõjalaste Liit lülitus sisepoliitilisse ellu ja esitas 1933 rahvahääletusele ettepaneku Põhiseaduse muutmiseks, mis elanikkonna suure enamuse poolt heaks kiideti (Rauch 1977: 144; Laaman 1937: 29jj). Pärast seda kui EVL oli omavalitsuste valimistel saavutanud suurt edu ning esitanud perspektiivikaimad kandidaadid eelseisvatel valimistel nii presidendi ametikohale kui ka parlamenti (Rauch 1977: 145), keelati vabadussõjalaste liikumine ära Kaitsevägede Ülemjuhataja käskkirjaga 12. märtsist 1934 avaliku korra ohustamise ja riigipöördekatse eest (RT 1934, 15, 22). Ilmselt tohtis sisukat ja ajalooliselt vabariigi tekkimisega tihedalt seotud mõistet «Vabadussõda» tarvitada ainult valitsusele meelepärases tähenduses.

3.3. S e a d u s t e K o g u I V k ö i d e

IV köide on viimane iseseisvusajal ilmunutest ning esitab õiguslikku situatsiooni seisuga 1.V 1940, seega vahetult enne võimu usurpeerimist kommunistide poolt. Selle 1. jagu algab *Erapooletuse korraldamise seadusega* (RT 1938, 99, 860). Seaduse §§ 1—6, 9 ja 10 tegelevad tingimustega, mille alusel sõdivate poolte sõjalaevad võivad Eesti sadamatesse tulla, ning tuuakse ära ka analoogilised tingimused õhusõidukitele samadel asjaoludel. See seadus on põhiliselt ainult XIII Haagi lepingu (18.X 1907)

sätete kordamine neutraliteedi kohta meresõjas. Järgnevad Riigikaitse rahuaegse korralduse seadus (RT 1938, 29, 234; Lang 1939: 241—254, 298—300), Riigikaitse sõjaaegse korralduse seadus (RT 1938, 29, 235), Arsenali seadus (RT 1938, 33, 266), Sõjaministeeriumi hobusekasvanduse seadus (RT 1936, 37, 280 /1937, 15, 116 III/) ning Sõjateadusliku kirjanduse edendamise kapitali seadus (RT 1936, 67, 563). 1. jao lõpetavad Laskeplatside seadus (RT 1938, 40, 367), Sõjaväe haiguskindlustuse seadus (RT 1937, 69, 577) ja Sõjaväelaste pensioni seadus (RT 1936, 97, 772 /1937, 15, 116 III/).

2. jagu sisaldab Sõjaväeteenistuse seaduse (RT 1937, 15, 116) ja Riigikaitseliste sundkoormatiste seaduse (RT 1939, 84, 658), 3. jagu ainult Sõjaväe kriminaalseadustiku (RT 1934, 82, 688 /1937, 15, 116 III/).

4. jagu algab väga mahuka, 1246 paragrahvi sisaldava Sõjaväekohtute seadustikuga (RT 1938, 38, 346; Karlson 1924: 58—67). Järgneb Sõjaväe Kõrgema Kohtu esimehe ja liikmete ametunnuse seadus (RT 1935, 77, 658 /1938, 38, 347, § 4/). 4. jao lõpetab Sõjaväljakohtute seadus (RT 1938, 40, 366).

3.4. S e a d u s t e K o g u V I k ö i d e

Kõige esimesena ilmunud VI köide vastab *status juris*'ele 15. märtsil 1938. Selle 1. jagu algab *Õppe- ja kasvatusetöö ülevälve seadusega* (RT 1931, 59, 460) ning *Rahvakultuuri ja Rahvahariduse Nõukogu seadusega* (RT 1935, 12, 116). Järgnevad kooliseadused: *Avalikkude algkoolide seadus* (RT 1931, 46, 348), mis kehtestab üldise koolikohustuse 8-aastaseks saanutele (§ 8) ja selle lõppemise 6-aastase kursuse lõpetanutele või 14-aastaseks saanutele (§ 9). Õppeaasta algus oli 1. septembril ja lõpp 31. mail (§ 38). Huvipakkuv on selles seaduses säte, et nõrgaandelistele lastele korraldatakse kooli juures tasuta*

* Abitundide ja abikoolide kohta käivas paragrahvis puudub sõna «tasuta», küll on see aga olemas § 50-s, mis määrab puudustkannatavaile õpilastele tasuta õpperaamatute ja õppevahendite muretsemise kooli poolt. *Tlk.*

abitunde (§ 46). Järgmisena tuleb maksulisi koole puudutav *Keskoolide seadus* (RT 1934, 47, 409), mille põhjal keskkoolideks on kas viieaastase kursusega progümnaasiumid pärast algkooli IV klassi lõpetamist või kolmeaastased reaalkoolid (§ 3). *Gümnaasiumide seadus* (RT 1934, 47, 410) paigutas need kolmanda järguna üldhariduslike koolide astmestikku (§ 1). Õpilasteks võeti kolmeaastasese gümnaasiumi vastu keskkooli lõpetanud (§ 26).

Järgneb *Kutsehariduslike õppeasutiste seadus* (RT 1937, 53, 470). Mainitud jagunevad ühe- kuni nelja-aastasteks põllumajanduslikeks koolideks (§§ 21—34), kahe- kuni nelja-aastasteks tehnilisteks ja tööstuslikeks koolideks (§§ 35—43), kolme- kuni nelja-aastasteks majanduslikeks koolideks (§§ 44—51) ning ühe- kuni nelja-aastasteks kodumajanduslikeks koolideks (§§ 52—62). Edasi tuleb *Koolide põllumajapidamiste korraldamise seadus* (RT 1937, 34, 319). 1. jao üldharidusele pühendatud normatiivmaterjali lõpetavad algkooliõpetajaid ette valmistavate *Õpetajate seminaride seadus* (RT 1937, 46, 414) ning kesk- ja kutsekoolide õpetajaid ette valmistavate *Pedaagoogiumide seadus* (RT 1931, 43, 315).

Nüüd tulevad *Riigi Kunsttööstusekooli seadus* (RT 1929, 12, 91), *Merekoolide seadus* (RT 1935, 2, 6), *Eraõppeasutuste seadus* (RT 1927, 97, 74) ja *Eraõppeasutiste toetamise seadus* (RT 1938, 14, 123). Järgneb *Meistrite, õppinud tööliste ja tööstusõpilaste seadus* (RT 1935, 60, 557), mille järel on *Koolimajade Ehituslaenu Fondi seadus* (RT 1936, 78, 625) ja *Vabadussõjast osavõtnutele ja nende lastele soodustatud tingimustel hariduse andmise seadus* (RT 1937, 103, 833), mis näeb nimetatutele ette tasuta õppimise kuni kõrgema õppeasutuse lõpetamiseni (§ 2) ja tasuta õpperaamatud või õppevahendid alg-, kesk- ja kutsekoolides ning gümnaasiumides (§ 8) või nende ostmiseks toetust 25 Ekr ulatuses kõrgemates õppeasutustes (§ 9).

1. jagu jätkub *Noorsoo organiseerimise seadusega* (RT 1936, 82, 655), millega asutatakse Haridusministeeriumi Noorsoo Osakond (§ 5) noortejuhataja juhtimisel (§ 6), kelle nimetab Vabariigi President Haridusministri ettepane-

kul (§ 7, lõik 1), ning kellele alluvad noortenõunikud ja noortesekretär (§ 6). 1. jao lõpetavad *Avalikkude raamatukogude seadus* (RT 1924, 77/78, 39) ja *Rahvamajade seadus* (RT 1931, 53, 417).

2. jagu algab *Ülikoolide seadusega* (RT 1937, 78, 641). Ülikoolideks on Eesti Vabariigi Tartu Ülikool ja Eesti Vabariigi Tallinna Tehnikaülikool. Tartu Ülikoolil on usu-, õigus-, arsti-, filosoofia-, matemaatika-loodus-, loomaarsti-, põllumajandus- ja majandusteaduskond (§ 6, lõik 1), Tallinna Tehnikaülikoolil ehitus- ja mehaanikaining keemia- ja mäeteaduskond (§ 6, lõik 2). Huvipakkuv on rektorite nimetamine Vabariigi Presidendi poolt Haridusministri ettepanekul viieks aastaks (§ 16) ja prorektorite valimine kolmeks aastaks professoritest ning muude õppejõudude valijameestest koosneva valimiskogu poolt (§ 16, lõik 2; §§ 26—30). Valitud prorektori kinnitab Vabariigi President, kes peale designeeritava prorektori kahekordset tagasilükkamist võib ta enda valikul nimetada (§ 17).

Samuti valiti dekaanid, prodekaanid ja teaduskondade sekretärid, kusjuures oli vajalik Haridusministri kinnitus. Kui minister kinnitamisest keeldus ja kui järgmisel valimisvoorul samuti keegi tema usaldust ei saanud, siis võis Haridusminister ise need ametiisikud nimetada määraliste professorite hulgast (§ 35). Juriste võiks huvitada seadusega kindlaksmääratud korraliste ja erakorraliste professorite hulk õigusteaduskonnas: 11 korralist professuuri olid Eestimaa õiguse ajalugu, rooma õigus, riigiõigus, haldusõigus ja –protsess, tsiviilõigus ja –protsess, kriminaalõigus ja –protsess, finantsõigus, rahvusvaheline õigus, kaubandusõigus ja –protsess, sotsiaalteadused ning üks liikuv professor, peale selle üks eriainetete õpetaja kriminaalstatistika alal (lisa 1 *leg. cit.* § 7 juurde A II a ja b).

Eesti Teaduste Akadeemia seadus (RT 1938, 13, 114) määras, et akadeemia 20 liikmest nimetas 12 esimest Vabariigi President, ülejäänud koopteeriti akadeemia enda poolt (§§ 6—8). Kuid siiski kuulusid ka valitud liikmed kinnitamisele Vabariigi Presidendi poolt, kellel oli õigus

pärast esitatud kandidaatide kahekordset tagasilükkamist ise akadeemia liikmeid nimetada (§ 10).

Järgmiseks on *Määrus Jaan Poska nimelise stipendiumi kohta Tartu Ülikooli Õigusteaduskonna juures*¹⁶ (RT 1920, 219/220, 615), millele järgneb *Riikliku Katsekoja seadus* (RT 1936, 54, 456).

Seejärel tulevad *Eesti Vabariigi Tallinna Konservatooriumi seadus* (RT 1935, 20, 185) ning *Eesti Kultuurkapitali seadus* (RT 1925, 27/28, 4). Viimase juures on huvitavaks küljeks tema finantseerimine. Kultuurkapitali¹⁷ heaks määrati:

1) 2,5% piirituse- ja viinamüügi puhtast tulust¹⁸ (§ 3 *leg. cit.*; RT 1929, 30, 210);

2) jooanud olekus avaliku rahu rikkumise või avalikku kohta ilmumise pärast kohtu- või politseivõimude poolt karistatud isikute trahvirahad (§ 4; RT 1938, 15, 138);

3) 2% tubakasaaduste aktsiisimaksust (§ 5; RT 1935, 7, 54 IV);

4) 5% trahterimaksust (§ 6);

5) 10% lõbustusmaksust kinode ja muude lõbustusasutuste ning etenduste pealt (§ 7) ja

6) 2 Ekr igalt Eesti välispassiga välismaale sõitjalt (§ 9).

Kunstnikkude kutseõiguste seaduse (RT 1935, 99, 813) §§ 2—8 sätestasid, et vastava hariduse ja kutselise ettevalmistusega isikud võivad end kunstnikuna¹⁹ registreerida lasta ning siis järgmisi õigusi kasutada:

1) kunstniku nime all võtta vastu töid, tellimusi, välja

¹⁶ Stipendium kandis Eesti riigimehe ja juristi nime, kes oli 1913—1917 Tallinna linnapea, 1918 Eesti Ajutise Valitsuse esimehe kohustetäitja ning 1918—1920 välisminister.

¹⁷ Selle kogusumma oli aastal 1938 434.000 Ekr (Päevaleht 12.5.1939).

¹⁸ Eestis tuli see riiklikest viinamonopolidest.

¹⁹ Nende nimed avaldati RT Lisas. Kutseharidusliku tunnistuse puudumine tõi siiski kaasa ka ilmseid eksimusi, nt polnud nimekirja võetud tuntud maalikunstnikku ja tarbograafikut Adamson-Ericut, mille peale seda ühes ajalehekriitikas bumaagakultuuriks nimetati (Päevaleht 1.6.1939).

panna sellekohaste seaduste ja määruste alusel silte, embleeme ning kuulutada oma kutsetegevusest;

2) pidada õpilasi ning anda neile õpetust omal erialal;

3) olla kultuuritegelaste-kunstnikkude pensionikassa liige;

4) saada valitud kunstorganisatsiooni liikmena Eesti Kultuurikapitali vastava sihtkapitali valitsusse ja esinduskogusse;

5) saada soodustusi, mis on sellekohastes seadustes ja määrustes ette nähtud kultuuri- ja kunstitegelastele (§ 10; RT 1938, 9, 59 XVI).

Registreerimata isikuil oli keelatud kunstniku nime all tegutsemine ja § 10-s tähendatud kutseõiguste tarvitamine (§ 11). See seadus osutab eriti silmatorkavalt Eesti riigielu kutseesinduslikule orientatsioonile ja viitab tendentsile kultuurielu riiklikult reglementeerida (Meder 1937a: 611—619).

Selle kõite 2. jao lõpetavad *Muinasvarade kaitse seadus* (RT 1936, 67, 562) ja *Eesti Vabadussõjas langenud Eesti sõdurite sõjaväljahaudade korrashoidmise seadus* (RT 1925, 107/108, 42).

3. jagu koosneb *Kirikute ja usuühingute seadusest* (RT 1934, 107, 840). Avalik-õiguslik staatus oli Eestis 78% elanikkonnast hõlmaval Eesti Evangeeliumi Luteri Kirikul ning Eesti Apostliku Õigeusu Kirikul, millesse kuulus 18% rahvast (Ränk 1954: 41).

3.5. S e a d u s t e K o g u X I k ö i d e

XI ehk neljas SK ilmunud köidetest *status juris*'ega 20.V 1939 1. jagu sisaldab põllumajanduse kompleksi. See algab *Maatulunduskapitali seadusega* (RT 1930, 58, 394). Nimetatud kapital asutati Pikalaenu Panga (§ 1 *leg. cit.*) juurde põllumajanduse, põllumajandusliku tööstuse ja kaalanduse finantseerimiseks. Järgnevad *Põllumajandusliku uurimise ja katseasjanduse korraldamise seadus* (RT 1938, 35, 302) ning *Õisu Piimandusinstituudi asutamise seadus*

(RT 1936, 54, 459). *Taimekaitse seadus* (RT 1935, 88, 734) eelneb *Hobusekasvatuse seadusele* (RT 1935, 64, 580), *Vei-sekasvatuse Edendamise Fondi seadusele* (RT 1937, 101, 822), Eesti ekspordis eriti tähtsale *Seakasvatuse edendamise seadusele* (RT 1935, 30, 246) ning *Mesilastaudide tõrje seadusele* (RT 1938, 97, 836). *Põllumajandussaaduste kaubandusliku liigitamise seadus* (RT 1933, 88, 635) lubas kaubanduslikuks otstarbeks ettenähtud põllumajanduslike saadusi liigitada astmeisse (standardid) ning neid sel-listena pakkida ja märkida (§§ 1—4). *Seemne-müügi korralduse seaduse* (RT 1921, 20, 2), *Väetiste valmistamise, sisseveo ja müügi kontrolli seaduse* (RT 1936, 30, 196) ning *Põllumajandusmasinate ja -riistade kontrolli seaduse* (RT 1937, 12, 99) juurest minnakse üle piimandusele, mis oli üheks Eesti ekspordi nurgakiviks. *Piimaseadust* (RT 1934, 56, 494), mis sisaldas üldeeskirju piimakarja, piima toot-mise, transpordi ja hoiu (§§ 4—9), piima liikvelelaskmise (§§ 10—16) ja piima lahjendamise (§§ 18—19) kohta, täiendati ja spetsifitseeriti *Piimatalituste võrgu korraldamise seadusega* (RT 1934, 51, 426), *Või väljaveo korraldamise seadusega* (RT 1936, 30, 197), millega või väljaveoõigus anti ainult piimaühingute keskliidule «Võieksport»²⁰ (§ 1), *Võihinna kindlustamise seadusega* (RT 1934, 13, 84), mis I sordi eksportvõile franko saatejaam garanteeris 16. maist kuni 15. oktoobrini minimaalhinna 1,1 Ekr kilogrammilt ja 16. oktoobrist kuni 15. maini 1,3 Ekr ning Võihinna Kindlustamise Fondi kaudu kehtestas võile riikliku dotatsiooni (§§ 1—4), ning *Piima ja piimasaaduste väljaveo kontrolli seadusega* (RT 1937, 69, 578), mis alla 10 kg raskusi saadetisi välistades allutas kõik ülejäänud eksportpiima ja -piimasaadused Põllutöoministeeriumi Piimasaaduste Väljaveo Kontrolljaamale (§ 4).

Piima väljaveo kohta käivate seaduste selline detailsus

²⁰ Firma «Võieksport» vedas aastal 1937 välja 13 180 tonni võid hin-naga 22,5 miljonit Ekr, mis moodustas 21,2% Eesti koguekspordist (*Eesti Nõukogude...* 1976: 485). Eesti põllumajandussaaduste ekspordi kohta vt veel *Estland...* 1938: 38jj; *Eesti...* 1949: 24jj.

näitab selle rahvamajanduslikku tähtsust Eesti Vabariigis.

«Võieksporti» kopeerides asutati *Eksporttapamajade tegevuse korraldamise seadusega* (RT 1937, 13, 107) ühing «Eesti Lihaeksport», mis ühendas kõik Eesti eksporttapamajad ning sai monopoli liha väljaveoks (§§ 2—5), kusjuures see koondamine koos seniste firmade täieliku likvideerimisega ning nende kontrollita allutamiseega Põllutöoministeeriumile sarnanes väga konfiskeerimisega. Või-, liha- ja munatoodangu ülesostu ja turustamise monopoliseerimine ning 1937. a lõpus veel senisest teravilja ülesostu ja turustamisega tegelnud «Riigi Viljamonopolist» tsentraliseeritud ettevõtte «Riigi Viljasalve» loomine tõi kaasa range hindade- ja toodangukontrolli, mis täielikult kõrvaldas vabaturumajanduse (soveti-eesti sulest vt selle kohta *Eesti NSV... 1971: 334jj*).

SK-s järgneb *Elusloomade, veise- ja lambaliha väljaveo korraldamise seadus* (RT 1935, 31, 265), mis osaliselt ennetab lihamonopoli. Siis tuleb *Toornahkade väljaveo kontrolli seadus* (RT 1938, 106, 920), selle järel *Kanamunade väljaveo korraldamise seadus* (RT 1937, 12, 100), millega asutatakse monopolfirma «Eesti Munaeksport». *Kanamunade hinna kindlustamise seadus* (RT 1938, 42, 393) määrab eksportkanamunadele erinevalt vöihindadest ühe kindla minimaalhinna.

Kanamunade sisse- ja väljaveo kontrolli seadus (RT 1931, 16, 97) allutab selle Põllutöoministeeriumile ning keelab sisseveetud kanamunade uuesti väljavedamise Eesti kanamunade nime all (§ 10). Järgmisena tuleb SK-s *Puu- ja aedvilja ning marjade väljaveo kontrolli seadus* (RT 1932, 61, 506) ja *Välismaalt sisseveetavalt puuviljalt võetava erimaksu seadus* (RT 1935, 11, 96). Järgnevad *Lina ja linaseemne hoiu ja veo kontrolli seadus* (RT 1931, 44, 331) ning *Kartulite ja kartulitärklise väljaveo kontrolli seadus* (RT 1939, 33, 256 XVIII), mis mõlemad määravad kindlaks nendelt võetava erimaksu (vastavalt § 8 ja § 5).

Lühikeselt *Kalakauba kontrolli seaduselt* (RT 1935, 33,

282), mis nimetatud majandusharu olulisust küll täielikult ei kajasta (*Eesti Nõukogude...* 1971: 364), minnakse üle kolmele võlgade korraldamise seadusele. Need on *Põllumajanduse võlgade ümberlaenutamise ja pikendamise seadus* (RT 1934, 73, 615), *Põllupidajate ja kalurite võlgade korraldamise seadus* (RT 1933, 85, 621) ja *Piimaühingute võlgade korraldamise seadus* (RT 1935, 30, 245).

2. jagu sisaldab kõigepealt *Metsaseaduse* (RT 1934, 45, 398) eeskirjadega metsahoiu ja metsakaitse (§§ 1—103), riigimetsade (§§ 104—226) ning era- ja omavalitsuse metsade (§§ 227—233) kohta. Järgneb veel *Puulaevade ehitamise toetamise seadus* (RT 1923, 43, 60), mis lubab teatud metsi kuulutada laevametsadeks (§ 2) ning võimaldab laevapuude vedamisel riigi transpordiga 50% hinnaalandust tariifist (§ 11). 2. jao lõpetab *Haruldaste okaspuudega kauplemise kitsendamise seadus* (RT 1935, 33, 280), mis nõuab mainitud puudega kauplemiseks kahenädalase kehtivusega päritolutunnistusi (§ 1).

3. jagu hõlmab esmajoones maareformiga seotud seadusi alates *Maaseadusest* (RT 1919, 79/80, 156), millega riiklikku maatagavarasse võõrandati kogu Balti Eraseaduse § 597 tähendatud maa (§ 1 *leg. cit.*)²¹ Järgnevad kolm *Maaseadust* täiendavat novelli (RT 1925, 95/96, 33; RT 1927, 52, 50; RT 1929, 3, 24), *Maaseaduse laiendamise seadus Naroova taguste ja Petserimaa maaalade peale* (RT 1922, 89, 70), mis käsitleb Tartu rahulepinguga (vt nt *Dokumenty...* 1958: 339) Eesti külge liidetud territooriume, ja lõpuks *Riikliku maatagavara loomiseks võõrandatud maade eest tasumaksmise seadus* (RT 1926, 26, 23).

Kahjutasude maksmist korraldab ka sellele järgnev

* *Maaseaduse* teksti vt ka «Akadeemia» nr 7, 1989, lk 1384—1388. Tlk.

²¹ Diskussioon tolleaegses Eesti kirjasõnas näitab selgelt, et võõrandamise ja criti kahjutasu maksmise küsimus polnud hoopiski vaieldamatu (Gyldenstubbé 1924: 129—158; Jans 1925: 1—13, 25—33). Viimane väitis vastuseks (eelkõige lk 32j), et Eesti riik oma mõisaomanike suhtes ei olnud mingil moel Balti Eraseadusega seotud, sest et balti aadli ja eesti elanikkonna vahel polnud mingeid erilisi õigussuhteid.

Kirikutelt ja kogudustelt võõrandatud maade eest tasumaksamise seadus (RT 1934, 74, 627). 1931. a-st pärineb *Maaseadusega võõrandatud maadele kindlustatud hüpoteekide kustutamise seadus* (RT 1931, 94, 690). Järgnevad *Riigimaade omanduseks andmise seadus* (RT 1935, 43, 435), *Riigi tööstusettevõtete, ärikohtade ja viljapuuaedade omanduseks andmise seadus* (RT 1928, 16, 85), *Linnade maaga varustamise seadus* (RT 1927, 113, 90 /1939, 33, 256 XLV/), *Omaavalitsuste ja üldkasulikkude organisatsioonide maaga varustamise seadus* (RT 1931, 16, 96) ning *Kaitseliidu maaga varustamise seadus* (RT 1935, 41, 393). *Maaomandite kaitse seadust* (RT 1938, 36, 324; Meder 1938: 215jj) võib vaadelda ka maaomandite käibe seaduse-na, sest see muudab näiteks kinnisvarade omandamise välismaalaste poolt sõltuvaks erilisest loast (§ 7). Aastal 1937 on antud kolm seadust: *Maakapitali seadus* (RT 1937, 48, 435), *Maakorraldusseadus* (RT 1937, 30, 290), mis tegelikult korraldas killustatud maatükkide kruntimist, ning *Asundusseadus* (RT 1937, 47, 431).

Viimase seaduse puhul tuleb mainida, et maareformiga loodi Eesti Vabariigi algaastatel lisaks 51 000 olemasolevale talule veel 56 000 asunduskohta (Rauch 1977: 90; *Eesti Vabadussõda*. 1939: 266). Seoses põllumajandusega puuduvad SK-st oma öeldavasti ajutise tähtajalise iseloomu tõttu (SK XI 1939: 287) maareformi täidesaatvad aktid nagu *Rüütelkonna mõisate Eesti Vabariigi omanduseks tunnistamise seadus* (RT 1919, 11, 27), *Maaseadusega võõrandatud maal asuvate väiketalude rendivahekorra uuendamisseadus* (RT 1924, 51/52, 16; 1925 109/110, 50), *Asundustalude ajutise kõrvalrentnikkude maaga varustamise seadus* (RT 1924, 51/52, 19), *Riigimaade kasutajaile müüdüd metsa ostuvõla korraldamise seadus* (RT 1932, 91, 700), *Peremeheta-maade tarvitamise seadus* (RT 1927, 54, 61), *Eesti-Läti piiriga eraldatud kinnisvaraosade võõrandamise seadus* (RT 1936, 102, 827) ning *Põllumajandusloenduse seadus* (RT 1938, 97, 835).

Järgmised kolm seadust käsitlevad veeõigust: *Läbi võõra maa veejuhtimise seadus* (RT 1921, 118, 277 /1939,

33, 256 XL/), millega rajatakse maakondlikud veekomisjoniid (§§ 20—35) ja Keskkeekomisjon (§§ 36—42), *Veeühingute seadus* (RT 1925, 195/196, 116 /1939, 33, 256 XL/) ning *Veejuhtmete korrashoiu seadus* (RT 1928, 23, 122).

Järgneb *Kogukonna-, asutuste- ja erarendimaade korraldamise seadus* (RT 1926, 16, 16), mille järel tuleb *Linnades ja alevikkude ehituspiirkondades asuvate rendimaade korraldamise seadus* (RT 1935, 106, 879 /1939, 33, 256 XLV/). Peale *Väljaspool linnu asuvate kinnisvarade hindamise seadust* (RT 1923, 27, 18 /1939, 33, 256 XLV/) on *Maamõõte seadus* (RT 1934, 27, 219), millega määratakse kindlaks katastriasjanduse põhialused. 3. jao lõpetavad *Riigiasutustes eraisikutele ja -asutustele maaplaanide hindamise- ja piiridokumentide valmistamise ja õigeks-tunnistamise seadus* (RT 1927, 36, 29), *Riigiteenistuses seisvatele maamõõtjatele tükitöö pealt tasumaksmise seadus* (RT 1926, 30, 36) ning *Maatöölise Elamute Ehitusfondi seadus* (RT 1939, 40, 322).

XI köite lõpuosa moodustav 4. jagu sisaldab *Jahiseaduse* (RT 1934, 45, 399) ja *Kalandusseaduse* (RT 1938, 60, 588).

4. KOKKUVÕTE

Eesti annekteerimine N. Liidu poolt suvel 1940 tegi lõpu SK väljaandmisele ning sunnib meid tänapäeval üksikasjaliselt vaid selle torsot käsitlema. Sellest hoolimata lubab see ühte ja teist sedastada, eriti Eesti NSV Seaduste Kogu seni ilmunud osaga võrreldes. Kõigepealt peab täheldama SK väljaandmise eest vastutava Eesti Vabariigi Kohtuministeeriumi suuremat toimekust kui ENSV vastaval organil. Alates novembrist 1936 (SK publitseerimise otsusest) ilmus ikkagi 4 aasta jooksul neli köidet. Vastavad otsused NSVLs 2.IX 1976 (Postanovlenie... 1976: 104) ning ENSVs 24.I 1977 tehti 8 aasta jooksul teoks NSVLs 3 ja ENSVs vaid üks köide. Võimalik on võrrelda riiklikku struktuuri käsitlevaid Seaduste Kogude esimesi köiteid. Siin paistab silma Eesti Vabariigi SK oluliselt

suurem detailsus ja avalikkus ka sellistes küsimustes nagu Vabariigi Presidendi, Peaministri, ministrite ning Riigikontrolöri palgad, mida analoogilise nõukogude väljaande poolt loomulikult ei saa oodata.

Kui nõukogude kodifikatsioonide kohta ei ole puudust motiveeritud ülevaateist (Luchterhandt 1981: 12jj), siis pole SK-d käsitletud peale mõningate teadete ajakirjanduses (Päevaleht 7.11. 1936, 8.1. 1938) ei tookordse ega paguluseaegses ning ka mitte välismaises kirjanduses.²² Seetõttu ollakse sunnitud tegema spekulatsioone, mis toetuvad üldisele poliitilisele situatsioonile Eestis aastail 1935—1940.

Esiteks on SK projekt seoses püüdega näha Eestit kvaasidiktatuurlikult valitsetava riigi juurest taas naasmas demokraatliku tahtekujundamis- ja otsustamisprotsessi juurde. 1937. a Põhiseadus oli oluliseks tähiseks selles protsessis. Põhiseadusele pidid järgnema edasised aktid, milles oleks tähtis osa olnud kogu Eesti Vabariigis kehtiva õiguse ülevaatlikul ja süstemaatilisel komplikatsioonil ning kodifikatsioonil. Kärme asumine seadusmaterjalide kallale pidi kindlasti taastama «vaikival ajastul» 1934—1937 kaotsi läinud usalduse seaduslikkuse vastu (Uibopuu 1971: 242jj).

Teiseks on SK kahtlemata tihedalt seotud projektiga kodifitseerida see osa Eesti Vabariigi õigusest, mis oli üle võetud iseseisvusele eelnevast ajast. Peaminister Eenpalu teatas oma valitsuse deklaratsioonis parlamendile (Päevaleht 4.3. 1938) märtsis 1938, et lähemal ajal on oodata 46 seaduseelnõu valitsuse poolt, eelkõige *Tsiviilseadustiku* eelnõu,²³ aga näiteks ka uut *Aktsiaseltside seadust*, *Ühin-*

²² Peale ajakirja «Õigus», ainsa õigusteadeusliku perioodikaväljaande Eesti Vabariigis, vaatas autor läbi järgmised bibliograafiad: «Riigiraamatukogu raamatute nimestik» I—V (1925—1937); «Riigiraamatukogu Teataja» 1937—1938; S. Kuri, «Estonia, a Selected Bibliography», Washington, D. C., 1958; J. Klesment *et alii*, «Legal Sources and Bibliography of the Baltic States», New York, N. Y., 1961; M. Rink-Parming, T. Parming, «Bibliography of English Literature Sources on Estonia», New York, N. Y., 1971.

²³ Vt ülal, lk 988.

gute ning nende registreerimise seadust ja Politseiseadust. Sealjuures andis ta lootust, et hiljemalt 24.II 1943, Eesti Vabariigi 25. aastapäeval, peavad kehtima ainult veel Eesti seadusandliku võimu poolt vastu võetud ja selleks ajaks kodifitseeritud kujul avaldatud seadused.

Üks võimalikke motiive võis olla ka see, et diktatuuri-loomusega režiimidel, mille hulka tuli Eesti arvata vähemalt kuni aastaini 1938—1939²⁴,* on kalduvus seaduste perfektsusele, et väljapoole demonstreerida formaalset seaduspärasust ja seaduslikkust. Seda, et president Päts kasutas ohtralt oma dekreedioigust (Meder 1936; Uluots 1937b: 385—405; Rebane 1938: 360—367), pehmendab asjaolu, et ta tegi seda mõistlikult ja mõtlemata isikliku kasu peale. Presidendi tugev mõju ühiskondlikele protsessidele ilmnes SK avaldatud osades eriti silmatorkavalt seal, kus on tegemist isikute nimetamisega võtmepositioonidele, näiteks ülikooli rektori kohale (RT 1937, 78, 641) jne.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et ka torsona annab SK hea ülevaate Eesti riikliku elu teatud aspektidest lühikest aega enne II maailmasõda ning oleks kujutanud endast lõpetatuna kahtlemata väga moodsat kodifikatsiooni. Selle süstemaatika oli ülevaatlik ja koondatud. Väikese erandi-²⁵ga olid seadusmaterjalid täielikult olemas ja sealjuures õiguslikku situatsiooni hästi kirjeldavas olukorras. Jääb ära oodata, kas midagi niisugust ka NSVL ja tolle liidubariikide Seaduste Kogudega saavutatakse. Nende üksikasjalisuse ja eriti vastavate teostamiseeskirjade suhtes on siin kohane pigem mõõdukas skepsis üldise eufooria asemel, mis pärast NLKP XXVI kongressi *heureka*'t Seaduste

²⁴ Demokratiseerimisprotsess oli alles alanud 1937. a Põhiseadusega ning sõja puhkemine 1939. aastal peatas ta (Uibopuu 1971: 249jj).

* Endastmõistetavalt võis Eestit pidada diktatuuriga sarnanevaks riigiks alles sügisest 1934. *Tlk.*

²⁵ Osa maareformi seadustest, vt ülal.

Kogu ning selle õiguskaitse ümber võimust võtab.*

HENN-JÜRI UIBOPUU JA EESTI

Salzburgi ülikoolis töötas aastail 1974—1982 isegi kaks eesti rahvusest juuraprofessorit. Lisaks Henn-Jüri Uibopuule, Salzburgi ülikooli õigusteaduskonna rahvusvahelise õiguse instituudi juhatajale, kes ühtlasi juhtis Ida-Euroopa õiguse sektori tööd, oli Soome TA välisliige, Bologna ülikooli audoktor prof. Ilmar Tammelo (1917—1982) seal õigusfilosoofia, õigusteaduse metodoloogia ja üldise riigiteooria instituudi juhatajaks. Tema oligi H.-J. Uibopuule vanema kolleegina paljus toeks ja inustajaks. Muuseumis olevat just I. Tammelo andnud julgust H.-J. Uibopuule üldse hakata oma artikleid avaldama ka eesti keeles. I. Tammelot ja H.-J. Uibopuud ühendab teaduslik huvi rahvusvahelise õiguse vastu, millest mõlemad hiljem eemaldusid (tõsi, Uibopuu küll vähem). Mõlema mehe jaoks oli rahvusvaheline õigus omapäraseks platvormiks, millele toetudes süüviti uude erialasse. Ilmar Tammelole sai selleks põhiliselt õigusfilosoofia, Henn-Jüri Uibopuu jaoks aga *Sowjetologie*, kui seda terminit on õige kasutada nõukogude õiguse uurijate kohta.

H.-J. Uibopuu on sünnikoha järgi tartlane (sünd. 11. oktoobril 1929), kuigi perekond pärineb Valgast. Põhilised noorpõlvemälestused on tal aga seotud juba Tallinnaga, kus perekond elas aastatel 1937—1941. Sakslaste järelasumise korras, millega kommunistide haardest pääses ka palju eestlasi, siirdus pere 1941. a elama Saksamaale, kust 1945 mindi juba edasi, kuni elutee viis lõpuks Austriasse.

Õigusteaduse juurde pole Henn-Jüri Uibopuu tulnud samuti päris sirget teed mööda, sest tervelt kaheksateist aastat oma elust oli ta seotud muusikaga — ta teenis enesele elatist elukutselise keelpillimängijana.

Õpingud Grazi ülikooli õigusteaduskonnas (mille kunagi varem, olgu mõõdamannes märgitud, oli lõpetanud ka *dr. jur. et rer. pol.* Hjalmar Mäe) lõpetas ta 1968. a. Väitekirja (*Dr. rer. pol.*) «Die sowjetische Doktrin der

* Nüüd suurelt osalt õigustühiseks muutunud NSVL Seaduste Kogu ilmus seitsmes jaos (I — riiklik ja ühiskondlik kord, II — sotsiaalne areng ja kultuur ning kodanike sotsiaal-majanduslikud õigused, III — looduskaitse ja looduslike ressursside ratsionaalne kasutamine, IV — rahvamajandus, V — rahvusvahelised suhted, VI — riigikaitse ja piirivalve, VII — kohus, prokuratuur, arbitraaz, õiguskorra kaitse) ning 11 köites (1. köide ilmus 1980, 2. 1984, 3. 1985, 4. 1983, 5. 1984, 6. 1984, 7. 1985, 8. 1984, 9. 1982, 10. 1985 ja 11. 1986). Eesti NSV vastaval kodifikatsioonil oli viis jagu (I—IV kordasid NSVL Seaduste Kogu jagusid, V — õigusemõistmine ja õiguskorra kaitse) ning seitse köidet (1. köide ilmus *status juris*'ega 30.6. 1982, järgnevate köidete ilmumisaegu saab järeltada ainult impressumeist ja need on: 2. köitel 1985, 3. 1986, 4. 1984, 5. 1987, 6. 1990 ning 7. 1988). *Tlk.*

friedlichen Koexistenz als Völkerrechtsproblem» kaitsmisega samal aastal (1968) algas töö assistendina prof. H. Miehsleri juures Salzburgi ülikooli rahvusvahelise õiguse instituudis. Oma habilitatsioonitööd rahvusvahelise õiguse ja N. Liidu õiguse alal «Die Völkerrechtssubjektivität der Unionsrepubliken der UdSSR» kaitses ta aastal 1974. Aastast 1977 töötab ta Salzburgi ülikooli rahvusvahelise õiguse instituudi erakorralise professorina. Tema teadusloomingu moodustavad kaks monograafiat ning üle kahesaja artikli, millest paarkümmend käsitlevad eraldi Balti riike.

Lisaks õppetööle Salzburgis on Henn-Jüri Uibopuu pidanud loenguid külalisprofessorina USA-s (1981, 1983, 1990), Lõuna-Aafrikas Stellenboschis (1985) ning Pariisis (1986).

Sidemed Tartuga taastusid prof. H.-J. Uibopuul 1987. aastal. Tartu õigusteadlastest tekkis tal kontakt tollase õigusteaduskonna dekaani dots. Eimar Rahumaaga. Sellest ajast peale on Uibopuu külastanud korduvalt Tartu Ülikooli õigusteaduskonda ning esinenud siin loengutega, ta kuulub ka Eesti Akadeemilise Õigusteaduse Seltsi liikmeskonda (a-st 1989), tema artikleid on Eestis avaldanud ajakirjad «Eesti Kommunist» (praegune «Poliitika») ja «Nõukogude Õigus» (praegune «Eesti Jurist»).

Seoses prof. Uibopuu teadustöö temaatikaga võib veel märkida, et kõige suurem võimalus rahvusvaheliselt läbi lüüa ongi ehk just sovetooloogidel. Vähemalt esialgu on nõukogude seadusandliku süsteemi tundmine ilmselt üks meie tugevam külg, seda enam et Läänes võiks leida nõuandjaid väliseestlaste (ja üldse baltlaste) hulgast. Eelnevat tõestab ka praegu USA-s tegutsevate eesti õigusteadlaste Mart Susi ja prof. Igor Gräzini spetsialiseerumine just sellele valdkonnale. I. Gräzin, kes on juba külalisprofessoriks Indiana osariigi Notre Dame'i ülikoolis, võib ilmselt juba lähemas tulevikus pakkuda konkurentsi selle ala eriteadlastele Läänes. Milliseks võib kujuneda Henn-Jüri Uibopuu staatus selles uues kontekstis, on veel vara öelda. Praegu on ta majakaks selle ala meestele Eestis.

Peeter Järvelaid

Kirjandus

Документы... 1958 = *Документы внешней политики СССР*. Вторая часть (1 января 1919 г. — 30 июня 1920 г.) Москва: Госполитиздат

Eesti: Eesti Entsüklopeedia andmeil. 1949. Toim. ja redig. Karl Inno, Felix Oinas. II osa: *Rahvas ja riik*. Geislingen/Steige: ERS – EOKS

Eesti NSV ajalugu. 1971. III kd: *1917. aasta märtsist kuni 50-ndate aastate alguseni*. Tallinn: Eesti Raamat

Eesti Nõukogude Entsüklopeedia. 1971. III kd: *Hern-Kiru*; 1976, VIII kd: *Tink-Yver*. Tallinn: Valgus

Eesti Vabadussõda 1918–1920. 1939. II kd. Tallinn: Vabadussõja Ajaloo Komitee

Estland: 20 Jahre Selbständigkeit. 1938. Hrsg. Albert Pullerits. Tallinn

Eesti Vabariigi Seaduste Kogu — unustatud kodifikatsioon

Gyldenstubbé, Karl 1924. Oigusteoreetilised mõtted Maaseaduse puhul. — *Oigus*, nr 6, lk 129—158

Hawgood, John A. 1939. *Modern Constitutions since 1787*. London

Janus, Johan 1925. Riigivõimu suvreniteedi piiridest maareformi küsimuses. — *Oigus*, nr 1, lk 1—13; nr 2, lk 25—33

Karlson, Ferdinand 1924. Sõjakohtu korraidus. — *Oigus*, nr 3, lk 49—67 (*III Oigusteadlaste päev*, Tartus, 23. ja 24. aprillil 1924.)

Laaman, Eduard 1937. Põhiseaduse kriisi arenemine 1928—1933. — *Põhiseadus ja Rahvuskogu* Tallinn: Rahvuskogu üldkoosoleku juhatus, lk 29—45

Lang, Väino 1939. Põhiküsimusi kehtivast riigikaitseõigusest. — *Oigus*, nr 6, lk 241—254; nr 7, lk 289—300

Le Fur, Louis 1939. *Démocratie et parlementarisme: A propos d'une Constitution nouvelle*. — *Revue d'Histoire politique et constitutionnel*

Luchterhandt, Otto 1981. Die Gesetzgebungsreform in der UdSSR seit 1977. — *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien*, 23. Bd.

Markus, Imbi 1983. Seaduste kogud ilmuvad. — *Nõukogude Oigus*, nr 2, lk 104—105

Meder, Walter 1936. *Das Dekretrecht des Staatspräsidenten in Estland*. (Abhandlungen des Instituts für wissenschaftliche Heimatforschung an der Livländischen Gemeinnützigen und Ökonomischen Sozietät; Bd. 4.) Tartu: J. G. Krüger

Meder, Walter 1937a. Die berufsständischen Kammern in Estland. — *Zeitschrift für osteuropäisches Recht*, N. F., 3. Jg. (1936/37), H. 10, S. 611—619

Meder, Walter 1937b. Die Verfassung Estlands vom 17. August 1937. — *Zeitschrift für osteuropäisches Recht*, N. F., 4. Jg. (1937/38), H. 4, S. 205—219

Meder, Walter 1938. Die neuen Staats- und Verwaltungsrechtlichen Gesetze in Estland. — *Zeitschrift für osteuropäisches Recht*, N. F., 5. Jg. (1938/39), H. 4, S. 204—217

Mägi, Artur 1967. *Das Staatsleben Estlands während seiner Selbständigkeit*. Bd. I: *Das Regierungssystem*. Stockholm: Almqvist & Wiksell (eestikeelne tõlge *Akadeemia*, nr 11, 1990, lk 2380—2400)

Nõges, Valter 1930. Balti Eraseaduse tekstidest: Normitehniline arutelu. — *Oigus*, nr 3, lk 111—117

Nõges, Valter 1940. Uue Tsiviilseadustiku eluviimine. — *Oigus*, nr 3, lk 118—130

Постановление... 1976 = Постановление Центрального Комитета КПСС, Президиума Верховного Совета СССР и Совета Министров СССР: О подготовке и издании Свода законов СССР. — *Собрание Постановлений правительства СССР*, № 21, с. 393—396 (№ 104)

Проблема... 1977 = *Проблемы совершенствования советского законодательства*. Под ред. И. Самошенко. Москва: Юридическая литература

Rauch, Georg von 1977. *Die Geschichte der baltischen Staaten*. 2. Aufl. München: Deutscher Taschenbuch-Verlag

Raudsalu 1975 = Рaudсалу, Вальтер. О некоторых чертах развития уголовного права в Эстонской ССР. — *Развитие граждан-*

ского, уголовного и процессуального законодательства в Советских республиках Прибалтики (1940—1975). Тезисы докладов республиканской научной конференции 23—25 апреля 1975 г. Рига: Латвийский государственный университет

Raudsalu, Valter 1978. Eesti NSV seaduste kogu ja keskkonnakaitse seadusandluse süstematiseerimine. — *Nõukogude Õigus*, nr 6, lk 406—411

Rebane, Ilmar 1938. Presidendi dekreedioiguse ulatus. — *Õigus*, nr 8, lk 360—367

Riigivolikogu stenograafilised aruanded. 1939. I koosseis, I—VI istungjärg: 1938—1940. Tallinn

Ränk, Richard 1954. Eesti riiklik struktuur ja kodaniku õiguslik seisund. — *Eesti riik ja rahvas teises Maailmasõjas. Koguteos*. I kd.: *Eesti nagu ta oli*. Toim. Richard Maasing, Evald Blumfeldt, Hans Kauri, Vello Pekomäe. Stockholm: EMP, lk 40—50

Saarmann, Karl, Karl Matti 1937. *Kriminaalseadustik: Kommenteeritud väljaanne*. Tallinn: Autorid

Silvet, Erki 1979. Ees seisab «Eesti NSV seaduste kogu» koostamine. — *Nõukogude Õigus*, nr 4, lk 243—274

Taivalsalu, Bruno 1939. Välislepingute kehtestamismenetlus. — *Õigus*, nr 3, lk 122—137; nr 4, lk 145—177

Tief, Otto 1930. Meie õigusallikate süsteemimise küsimus. — *Õigus*, nr 2, lk 56—61

Uibopuu, Henn-Jüri 1971. The Estonian Republic in its constitutional development. — *Festschrift Rudolf von Laun zum 90ten Geburtstag*. Hrsg. B. Meissner, E. Tomson. Köln

Uluots, Jüri 1937a. La nouvelle Constitution estonienne et ses tendances. — *Constitution de la République d'Estonie avec la Décision du Peuple Estonien pour la convocation d'une Assemblée Nationale Constituante et la Loi relative au régime transitoire. précédées des articles introductifs de J. Uluots, de J. Klesment*. Tallinn, p. 3—6

Uluots, Jüri 1937b. Riigipea instituudi kujunemine Eestis ja 1937. a. Põhiseadus. — *Õigus*, nr 9, lk 385—405

Uluots, Jüri 1937c. Vabariigi President. — *Põhiseadus ja Rahvuskogu*. Tallinn: Rahvuskogu üldkoosoleku juhatus, lk 296—310

Henrik Koppel
Foto Kirjandusmuuseumist

ARTIKLEID

Henrik Koppel

ÜLIÕPILASTEST JA NENDE ELUST

Ülikool kui kõrgem õppeasutis, rikastab oma kasvanud teadmiste hulka ja arendab mõistust. Kuid loomulikku andekust ei saa ta kellelegi juurde anda. Inimeste kalduvused on mitmesugused. Hea õppija ülikoolis ei suuda end tegelikult elus igakord mitte maksma panna sel määral, nagu see vast korda läheb keskpäraste annetega õppijal, ülikool arvestab ikka keskmise andekusega. Sellepärast ei saa temalt nõuda täiesti küpseid ja elukogenud inimesi tegeliku töö jaoks.

Miks ei käi ülikooli haridusega isikute käsi meie päevil alati mitte nii hästi kui vanasti?

Vanasti oli kirjaoskamatu protsent suur ja kõrgema haridusega inimesi üldse vähe. Nüüd on võistlus teravaks kujunenud, üldine tasapind kõvasti tõusnud. Võistlus on tarvilik, see otsustab, kes tugevam, kes nõrgem. Ja nõrgem peab alla jääma. Meie mõisted kõrgemast haridusest ja kõrgema haridusega isikust on ebamäärased. Mujal ilmas on endastmõistetav, et igaüks, ka kõrgema kooli lõpe-

Prorektor prof. Koppel üliõpilastest ja nende elust. — *Postimees*, nr 327, I.XII 1929, lk 6; Esimese looduskaitseala loomisest Eestis. — *Looduskaitse I*. Tallinn: Riigiparkide Valitsuse kirjastus, 1937, lk 58—63; Kunstlikust sigitamisest. — *Tervis*, nr 4, 1937, lk 91—92; Mälestusi koolerast Tartus 1893. a. — *Eesti Arst*, nr 2, 1938, lk 129—135.

tanu, peab omal alal algama kõige madalamast astmest ja jõudma kord-korralt kõrgemale. Meil tahetakse jalamaid saada kõrgele.

Puudulik on meie juures töödistsipliin ja seda nähtavasti ei saagi parandada ühe põlve kestel. Samuti ei ole meie ikka veel vabad eelarvamustest — haritud inimesele ei kõlbavat iga töö! Mujal ilmas on töö, olgu see missugune tahes ja tehtagu kelle poolt tahes, ikka aukohal.

Palju on ümberkujunemas meis enestes ja meie ümber. Hakkavad haihtuma vanad kivilinenud traditsioonid ka üliõpilaselusel ja too haaratakse sarvist juba algusest peale.

Üliõpilaskonda selle õige mõiste kohaselt meil veel praegu ei ole. Enam kui pool osa üliõpilasist on «metsikud» — organiseerimata. Nad ei võta üldse osa üliõpilaskonna kui terviku eluavaldusist, isegi mitte oma parlamendi (edustuse) valimisest. Üliõpilasorganisatsioon on küll juba üle saja ja ülikooli valitsus ei ole uute organisatsioonide tekkimisele teinud takistusi, olgu need missugused tahes — organisatsioonil on ikkagi mingisugused paremused, võrreldes päris metsiku eluviisiga, kuid sellest kõigest on veel vähe. Isikud, kes läbi käinud mingist organisatsioonist, on mitmekülgsemad ja tungivad julgemalt edasi omal tööalal. Siin võiks märkida, peaaegu samasugust vahet kui maa- ja linnakooli õpilaste suhtumises ümbritsevale elule. Üks on vilunum kui teine.

Meie üliõpilased teevad hoolega tööd. Võrreldes tähelepanekutega teistest maadest, peab tunnistama, et ka edasijõudmisega võib rahul olla. Kümne aasta jooksul on normaalseks töötamiseks sagedasti olnud ka takistusi ruumide või sisseseadete puudulikkuse näol, aga sellest on üliõpilased üle saanud hea tahtmise abil.

Selle kõige tagajärjel võime ütelda, et Tartu ülikool võib seista julgelt omal kohal kõrgema õppeasutisena ja mitte mingi aseainena.

/1929/

ESIMESE LOODUSKAITSEALA LOOMISEST EESTIS

Esimese looduskaitseala loomise mõtte ülesvõtjaks iseisvas Eestis tuleb pidada endist Tartu Ülikooli professorit F. B u c h o l t z'i. Riia Polütehnikumi professoriks olles oli ta ka sealse Loodusuurijate Ühingu tegevusest elavalt osa võtnud. Sellel Ühingul oli oma liikmete jaoks asutatud Saaremaa läänerannas Rootsiküla mõisas eriline bioloogiajaam, mis leidis rohket kasutamist. Et see jaam nüüd Eesti riigi piirides asus, juhtis prof. Bucholtz tähelepanu sellele, et see võiks olla Eesti ülikooli loodusuurijatele väga sobivaks töötamiskohaks ja ülikool peaks seda katsuma omandada. Oma mõttele poolehoidu leides, esitas Bucholtz Tartu Loodusuurijate Seltsi toetamisel 20. X 1920 Ülikooli Valitsusele vastava märgukirja, milles ta muu seas ütleb: Juba mõningaid aastaid üüris Riia Loodusuurijate Ühing Saaremaalt Rootsiküla mõisalt maja, kus sisse seati laboratoorium ja eluruumid sinnasõitnud loodusuurijate jaoks. Edasi loodi seal, et huvitavat kohalikku floorat ja faunat hävimise eest kaitsta, ka looduskaitseala. Seks otstarbeks renditi Kihelkonna kirikumõisale kuuluvad Vilsandi saare juures olevad 6 Vaika saarekest, et seal võiksid haruldased linnud, nagu hahad ehk eiderhaned, tülitamata pesitada. Nende üle valve, kui ka sealt läbilendavate rändlindude vaatlemine oli antud kapten A. T o o m'i hooleks, kes seda ülesannet on täitnud tänapäevani. Prof. Bucholtz soovib Ülikoolil omandada Rootsiküla mõisast tüki maad ühes hoonetega ja mereäärse paadisadama kohaga, või kui seal otstarbekohaseid hooned ei peaks leiduma, siis Papisaarelt endise Vene lennujaama hoonetest saada mõni neist tarvitamiseks.

Ülikooli Valitsus otsustas ettepaneku jaatavalt ja esitas Põllutöoministeriumile 12. XI 1920 palve: anda temale bioloogiajaama asutamiseks Saaremaalt Rootsiküla

mõisast tarvilik hoone ja maa-ala. Põllutööministeeriumilt saabus 12. IV 21 põhimõtteline nõusolev vastus, kuid tegelikuks küsimuse otsustamiseks soovitati läbirääkida Saaremaa riigimaade ülemaga tarvilikkude hoonete ja maa-ala kindlakstegemiseks. Seda oli võimalik teha aga ainult kohapeal järgmisel suvel. Kohapealsete oludega tutvumise ja Ülikooli Valitsusele vastava ettepaneku tegemise võtsid oma peale valitsuse liikmed K. K o n i k ja H. K o p p e l.

1921. a. suvise õppevaheaja kättejõudmisel sõitsime prof. Konikuga Saaremaale, et seal suvitada ja ühlasi ka oma peale võetud ülesannet täita.

Kuressaares pöörsime Saaremaa riigimaade ülema J ü r g e n s o n i poole. Mis temalt kuulsime, ei olnud mitte just julgustav. Rootsiküla mõisa hooned olevat Maailmasõja ajal kõvasti kannatada saanud. Riia Loodusuurijate Ühingu kasutada olnud maja ei olevat enam elamiskõlbuline. Mõisa endise häärberi ühe osa olevat Kihelkonna vallavalitsus läinud suvel ajutiselt korda seadnud ja sinna paigutanud uuesti avatud algkooli. Hoone muu osa ei olevat ka enam elamiskõlbuline. Kas Papisaarel mõnda tervet hoonet leiduvat, ei teadnud ta ütelda. Kui ei Rootsikülas ega Papisaarel midagi sündsat ei leiduvat, andis ta nõu 6 km lõunapool Rootsiküla Kuusnõmme lahe ääres olevaid Kuusnõmme mõisa hooneid vaatama minna, mis ehk ülikoolile kõne all olevate ülesannete täitmiseks võiksid sobida.

Asusime siis jalgratastel teele Rootsiküla poole. Seal olid olud nii, nagu neid riigimaadeülem Jürgenson kirjeldanud. Riia LUÜ käes olnud hoonet oli kasutatud hobuste talliks, see oli ilma uste ja akendeta. Mingist laboratooriumi esemest ei olnud enam vähematki leida; kadunud oli ka riiglaste mereuurimiseks ehitada lastud paat. Häärberi katust oli kooliruumide kohalt natukene parandatud,

mujalt laskis see vihma läbi; paari toa laed olid osalt sisse langenud. Peale selle palusid Kihelkonna elanikud seda hoonet nende kooli jaoks neile jätta. Muud koolile sobivat maja neil ei olevat ja selle kordaseadmine tulevat neil ometi palju odavam, kui uue ehitamine. Nähtavasti oli nende soov põhjendatud. Papisaarel olid lennukuuride hävitamisel samuti ka muud hooned suuremalt jaolt hävinud.

Sõitsime siis edasi Kuusnõmme mõisat otsima ja vaatama. Esimene mulje, mis sellest saime, oli meeldiv. Mõisa asukoht on umbes pool kilomeetrit mererannast; hooned suurema pargi keskel; häärber kaunis suur ja välispidiselt nägus. Kahjuks ei vastanud selle sisemus välismullele; see ei olnud ammu enam parandavat kätt näinud ega olnud ka tühi. Seal asus riigimaade ringkonna juhataja oma kantseleiga, maamõõtja oma abikaasaga, metsavaht oma perega ja 4 või 5 asunikku oma olemisega. Mõisa põlud, umbes 30—40 hektaari suured, olid 37-liikmelise ühingu kätte tarvitada antud; suurem osa neist elas ümberkaudsetes külades, kuid mõned, nagu öeldud, ka mõisas. Et selgusele jõuda, kas Kuusnõmme ülikooli uurimiskohaks küllalt sünnis oleks, oli tarvis ka selle ligema ümbrusega tutvuda. Selle ülesande ma võtsin enesele, leidsin mõisa häärberis kuidagi elamisvõimaluse ja jäin sinna. Konik sõitis tagasi Kuressaarde.

Mis ma leidsin, rääkis kõik Kuusnõmme kasuks. Kuusnõmme laht asub Kuusnõmme ja Atla poolsaare vahel. Risti lahe suu ees on Vilsandi saar. Kummagi poolsaare otsast läheb rida madalaid laide ja saarekesi kuni Vilsandini. Neil ei ole ühtki inimasukohta, ei pääse sinna kariloomad, sellepärast on nad vesilindudele väga soodsateks pesitamispaikadeks.

Vilsandi ja Vaigaste üle on juba niipalju kõneldud ja kirjutatud ja on neid niipaljud vaatamas käinud, et neist

pikemalt juttu teha ei maksa. Juba Maailmasõja alguses oli Riia LUÜ tegevus nii Rootsikülas kui ka Vaigastel lõppenud, kapten Toom ei olnud aga seal oma armsaks saanud hoolealuseid mitte saatuse hooleks jätnud, vaid oli neid võimalust mööda edasi kaitsnud ja uute pesaasemete juurdeloomisega nende pesitamisevõimalusi isegi parandanud, mislābi nende arv aina järjest oli kasvanud.

Asusime A. Toomiga kavatsetava looduskaitseala piirkonda kindlaks määrama. Endastmõistetavalt pidid Vaika saared sinna kuuluma, kuid merilinde pesitses ka küllalt vaigastepoolses Vilsandi otsas, tuletorni läheduses. See maa-ala oli tihedalt kadastikuga kaetud, oli seni karjamaaks kasutatud, kuigi sealt küll suuremat rohtu saada ei olnud. See osa kuulus nagu iseenesest Vaigaste kaitseala juurde. Põhjapool tuletorni kümme kõrval leidub mõne hektaari suurune loigu koht, rändlindude armastatud asupaik. Oleksime ka seda himustanud, kuid seal leidis vilsandlaste karjakaev, seda ei tahtud kuidagi eraldada lasta, pidime sellest loobuma. Soovinud oleksime ka Vilsandi kõrval leiduvat väikest elanikkudeta Vesiloo saart, see oli aga eraomandus ja selle eest nõuti kaunis kallist hinda, milleks ülikoolil raha puudus.

Kui siis kaitseala neis piirides, mis meile tingimata tarvilikud näisid olevat, kindlaks oli tehtud, tuli õnnelik juhus, mis meil selle saamiseks tõsiseid lootusi andis. Tuli nimelt meie seekordne ja ka praegune riigivanem K. P ä t s Kuressaarde suvitama ja oli lubanud ka Vilsandit vaatama tulla. Tee Vilsandile oli valitud — vist küll mitte ilma prof. Koniku kaastegevuseta — Kuusnõmme kaudu. Vilsandlastele oli riigivanema küllatulek endastmõistetavalt suursündmuseks.

Nagu iga Vilsandil väljahautud merilind pesast otse vette kipub, viigu teda tema tee kuhu maailmaotsa tahes, oma sünnisaarekest ta ilmaski ei unusta, vaid sinna ikka

ja ikka jälle tagasi pöörab, nii on lugu ka vilsandlastega. Juba iga poisijõmpsika suurim iha on merele pääsmine, ja varsti ongi ta kodunt kadunud. Kuid õotsugu ta oma laevaga kus maailmanurgas tahes, olgu ta madrus, tüüri-meel või kapten, ta meeles seisab alati kodupaik — armastatud sünnisaar. Seda külastab ta tingimata igal võimalusel. Vilsandi alalisteks elanikkudeks on harilikult naised, lapsed, raugad ja ühel või teisel viisil raskele meereelule kasutamatuks muutunud mehed, kuid suvisel ajal leidub seal ka pea alati oma perekondi külastavaid mere-mehi. Seekord öeldi olevat 13 vilsandlast lähis- või kauge-sõidu kapteniteks ja 5 neist oli kodukülas viibimas. Kes neist tahtis oma riigivanema vastuvõtust eemale jääda! Kindlaksmääratud päeval oli vilsandlaste kirikupaatide laevastik oma kaptenite juhtimisel, vana kapten J a e n T e ä r'i, nõndanimetatud Saaremaa kuninga, üldjuhatu-sel Kuusnõmme randumiskohal kõrget külalist ja tema saatjaskonda ootamas.

Viiks pikale siin kirjeldama hakata, kuidas riigivanem läbisõidul ka Kuusnõmmel peatus ja selle ülikooli uuri-miskohaks sündsä leidis olevat; kuidas reis üle lahe Vils-sandi läks; kuidas seal kogu elanikkond vastuvõtmas oli ja toreda auvärava all riigivanemat koolilapsed lauluga vas-tu võtsid ning kooliõpetaja saare nimel temale tervitus-sõnu ütles ja soola-leiba andis.

Saare keskel asuvas külas tutvus riigivanem saarlaste elamisoludega, peatus kapten M e n d e r'i ja kapten H a u s'i juures ja läks edasi tuletorni juurde. Et siin ka kaitsealaks võtta kavatsetud Vaika saarekesed ja Vilsandi osa esitamata ei jäänud, on arusaadav. Ning r i i g i - v a n e m a l u b a m i n e, s i i n l o o d u s - k a i t s e a l a l o o m i s e k s k a a s a a i d a t a, oli meile suureks rõõmusõnumiks.

— Vahepeal oli aga aeg hiliseks jäänud ja ilm järsku

muutunud kaunis tormiseks. Tagasisõidust rääkides tõmbusid kaptenite näod tõsiseks. Kuusnõmme laht on madal, täis kive ja madalikke. Puudulikul valgusel tormise ilmaga sealt ilma kivi otsa või madalikule sattumata üle saada on ainult õnneasi. Oli siis üksmeelne otsus: riigivanemal tuleb Vilsandis ööbida ja tagasisõit järgmisele päevale edasi lükata. Kapten Toom ei lasknud eneselt seda arvotta härra riigivanemale öömaja pakkumast. Seal leidsidki saatjad sooja vastuvõtu ja ulualuse ning olemine A. Toomi külalislahkes kodus kujunes nii lõbusaks, et keegi tõusnud tormi üle ei pahandanud.

Sügisel Tartusse tagasi jõudnud, andsime meie Konikuga Ülikooli Valitsusele aru sellest, mis meie näinud ja teinud. Ülikooli Valitsus kiitis meie ettepanekud — Kuusnõmme mõisas bioloogiajaama asutamise ja Vaika saartest ja Vilsandi saare osast looduskaitseala loomise — heaks ja asus selle teostamisele. Ülikooli Valitsuse sellekohane soovivaldus leidis igal pool vastutulekut, kuid selle teostamisega ühenduses olevad toimingud ja kirjavahetus nõudis niipalju aega, et alles 26. X 1923 jõudis asi põllutööministri ettepanekul Vabariigi Valitsusse otsustamiseks. Otsus oli: Maaseaduse § 15 märkuse põhjal jätta Kihelkonna kirikumõisa maast Vilsandi saarel eraldatud krunt nr. 21, kogusuuruses 13,33 tiinu, riigi kätte ja anda Tartu Ülikooli Ornitoloogia-jaama kasutada 1. maist 1924. a. arvates.

KUNSTLIKUST SIGITAMISEST

Teie küsite: Kas on inimestevahel kunstlik sigitamine võimalik? See on vana küsimus. Juba ammu teatakse, et kudemise ajal üksteise ligidal olles emakala oma valminud marja ja isakala niisa vette lasevad, kus niisa sugurakukeste marjatera-

kestega kokkupuutumisel siginemine toimub ja kus sigitatud marjaterakesed iseseisvalt kalamaimukesteks arenevad. Kuna aga laialises vees ainult õige väike osa marja- ja niisarakukestest üksteist leiab, kaugelt suurem osa neist aga üksikult hävineb, mis kalade arvu suurenemise seisukohalt soovitatav ei ole, tuldi mõttele kudemise ajal püütud kaladelt marja ja niiska võtta ja neid segades marja ja niisa rakukestele rohkearvulist kokkupuutumist hõlbustada. Nii inimese kaasabil sigitatud marjaterakesed lasti siis vette edasi arenema või anti neile selleks otstarbekohase sisseseadega hautamismajades võimalus.

Külmaverelised kalad on visa eluga, niisama nende sugurakukesed, kelledega mitmesuguseid toiminguid saab ette võtta. Koguni teistsugune on lugu soojavereliste loomade juures. Siin toimub sugurakukeste ühinemine ja sellele järgnev arenemine emalooma emakas, kõikide välismõjude eest kaitstud oludes, emaloomaga ühendusse jäädes. Siin võib ainult ema- ja isalooma sugurakkude kokkuviiimine kuidagi kõne alla tulla, mitte aga sigitatud emaraku arendamine lahus ema kehast. Kas siin midagi kunstlikult ära teha saab, tuli katsete varal selgitada.

Selgus, et isaloomadelt saadud sugurakke võimalik oli soodsatel tingimustel mõnda aega elus hoida ja et need, emalooma emakasse viidud, sigitamisevõimised olid. Seda asjaolu hakati loomakasvatuses kasutama. Esimesed laiaulatuslikumad katsed tehti hobustekasvatamise alal. Laiemalt tuttavaks sai siin Lõuna-Venemaal tegelev loomaarst Ivanov. Tema näitas, et ühe isalooma sugurakukesti emalooma sigitamiseks sugugi nii palju tarvis ei ole, nagu see looduses sünnib, kui neid otse emalooma emakasse viia; et ühe isalooma sugurakukestega kaunis palju emaloomi sigitada võimalik on, ja et need rakukesed soodsatel tingimustel isegi ühest kohast teise saatmist kannatavad.

Rohkesti kunstlikku sugutamist tarvitas Lõuna-Venemaa suurmõisnik, Fr. Falz-Fein, omas ilmakuulsas loomaaias Askanianova mõisas, ristsugutuste katsetel sebrade, metshobuste ja tõuhobuste vahel, patiisoni, Poola metshärgade ja stepi kariloomade vahel jne.

Et kunstlik sigitamine soojavereliste loomade juures rahuldavaid tagajärgi andis, siis on arusaadav, et viimaks erakordsetel olukordadel ka inimeste juures seda proovitud on. Nende ridade kirjutaja tundis oma üliõpilaspõlves ühte Peterburist pärit olevat kaasüliõpilast, kellest teised peterburilased teadsid rääkida, et ta kunstliku sigitamise viili olevat. Tema isa, arst Peterburis, oli õnnetu juhtumise läbi loomuliku suguliku ühinemise võimaluse kaotanud. Et mitte ilma järeלטulijateta jääda, olid abikaasad otsustanud eneste juures kunstlikku sugurakkude ülekandmist ette võtta lasta ja nende suureks rõõmuks oli see soovitud tagajärgi andnud.

Üldse peab ütleva, et ka inimeste juures kunstlik sigitamine võimalik on, kuid kui palju seda tarvitatakse, on iseasi. Praegu on pea igal pool naiste arvuline ülekaal elanikkondades õige märgatav, kuigi veel arvesse võtta, et teatav arv meestest ei abiellu, peab kuni neljas jagu kõikidest naistest vallalisteks jääma. Ei ole väga haruldased juhud, kus varanduslikult kindlustatud terved naised mõnesugustel põhjustel eluseltsilisi ei ole leidnud, ometi aga ka lapsi ihaldaksid saada ja just tõutervishoidlikult vigadeta päritoluga — rinnalaste kodudest võetud vallasemade lapsed ei vasta tihti neile nõuetele — ei ole võimata, et nende soovi kunstliku sigitamise teel täita saadakse, ilma et neil selle juures inimlikkude või jumalikkude käskude vastu patustada tuleks.

/1937/

MÄLESTUSI KOOLERAST TARTUS 1893. A.

Läinud sajandil on Tartus 3 kooleraepideemiat olnud: 1848., 1871. ja 1893. a.

1848. a. haigustus 11 500 elanikust 1186 ja neist suri 384, s. o. 32% kõigist haigustunuist. Epideemia vältas 26. juulist kuni 8. novembrini. Selleaegsete linna tervislikkude olude, eriti veesaamise kohta, on üksikasjalisi uurimise toimetanud ja nende tulemusi iseraamatuna avaldanud dr. med. Carl Schmid, pärastine Tartu Ülikooli keemia professor.

1871. a. epideemia oli eelmisest vähem. 21 500 elanikust haigustus 52 majas 160 ja neist suri 82, s. o. 52%. Taud vältas 28. juulist 10. novembrini. Taudi vastu võitlemise ülemjuhiks oli Polikliiniku selleaegne direktor, prof. dr. V. Weyrich, kes ka selle epideemia üle õige mitmekülse kirjelduse on avaldanud.

1893. a. haigustus Tartus koolerasse umbes 150 elanikku 40 000 hulgast, ja neist suri 68, (s. o. umb. 45%) prof. B. Körber'i poolt kogutud andmete järele, mis on tõsioludele lähemad kui ametlikud andmed, millede järele haigustunute arv oli ainult 94, milledest suri 68, s. o. 71%. Kergemaid juhte püüti nimelt igaviisi salajas hoida või neid nimetati «cholerin'eks», nii et paljud neist ametlikku kooleraarvustikku ei sattunud, surnuid aga varjata ei saadud, nende ametlikku arvu tuleb õigeks pidada. Taud vältas 23. septembrist 18. novembrini.

1892. a. oli koolera Venemaa lõuna-hommikupoelses ja keskosas ilmunud ja eriti ägedalt Volga äärseis kubermangudes esinema hakanud. Koolera vastu võitlema kutsuti arste ka Tartust ja selle kutse peale läksin paari teise noorema ametivennaga ka mina sinna, osalt et tõvega ligemalt tutvuda, kuna selle levimist ka kuni meie kodumaani kardeti; osalt et Vene siseriigi elu-olu näha ja ka mida-

gi teenida — töö eest tasuti päris ausasti. Jäin Venemaal le suvest kuni talve alguseni, millal taud lõppes.

1893. a. suve algusega puhkes taud Venemaal uuesti ja seekord juba ka riigi läänepoolsetes osades, meie naabruses, laial rindel Pihkvast Peterburini. Peterburis haigus-tus varsti üle saja inimese päevas ja algas sealt elanikkude põgenemine raudtee kaudu ka meie poole. Nüüd jäi vähe lootust, et Tartugi tõvest pääseks. Hakati selleks juhuks ettevalmistusi tegema. Keelati jõeäärsetele elanikkudele jõest vett võtta, üldiselt keetmata vett juua või midagi toorelt süüa. Anti kõvad eeskirjad väljakäigukohtade kohta. Seati korda koolerahaigemaja, milleks juba eelmisel aastal Puiestee tänaval, praeguste kasarmute kohal, oli üks üksik maja valmis vaadatud. Selle haigemaja juhatajaks määrati dr. E. G r a u b n e r.

Möödusid järjestises kartuses juuni, juuli ja ka veel augustikuu. Ajalehed tõid kohutavaid teateid taudist riigi sisekubermangudes. Ei puudunud ka sõnumid koolera rahutusist siin ja seal elanikkude seas. Olid jutud tekkinud, et koolera ei olegi loomulik nakkushaigus, vaid seda tekitavad ümberkäivad «koolerakülvajad», kes kooleramürki kaevudesse külvavad. Et arstid olid tervishoidlikkude eeskirjade täitmise järele valvajateks ja pidid eriti ka kaevude puhtust kontrollima, sattusid need «koolerakülvajate» kahtluse alla ja mitmel pool pöördus meelepaha nende vastu. Näiteks rüüstati Saratovis 7 arsti korterid ja purustati 2 apteeki, ning alles sõjaväe abil oli võimalik korda jalule seadida.

Olin Ülikooli Polikliinikus töötamas ja puutusin järjest selle ambulatoorsete kui ka linnahaigetega kokku. Septembri algusest peale hakkas rohkem harilikust seedehäireid ilmuma, mis aga ei sümptomaatilisel ega bakteriooloogiliselt kooleraks määrata ei saadud. Alles 23. sept. lei-

ti esimene kahtlemata koolerahaige ja sellele järgnesid nüüd ruttu teised. Vastavalt antud määrustele viidi koolerahaiged selleks kordaseatud haigemajasse. Sinna viimine toimus sõiduriistas, mis oli vedrudega töövankrist haigevankriks ümber tehtud. Haigustunute korterites võeti kõva desinfektsioon ette.

Haigus ilmus alguses õige raskel kujul. Suurem osa haigeid suri. Kes eluga pääsis, tarvitas terveksaamiseks pikemat aega, ega pääsenud nii pea koju. Et haiguse laialikandmist ära hoida, ei lastud omakseid haiglasse haigeid vaatama. Surnud lahati. Matmiseks asetati laibad kindlatesse kirstudesse, ilma et ka sel puhul omaksed neid oleksid näha saanud. Matmiseks oli koht valitud uuel Peetri koguduse Tallinna tee äärsel kalmistul, linnapoolse otsa jõekülgses nurgas, kus praegu veel mõned kalmudest näha. Et haiglast esimeste nädalate jooksul kedagi elusalt välja ei tulnud, hakkas ka meil varsti hirm sinna sattumise eest maad võtma. Jubedustunnetega vaadati haigevankri ja seda saatjate sanitaride peale. Võibolla mõjus selleks ka kaasa asjaolu, et desinfektsiooni haigustunute korterites toimetati liiga põhjalikult, kusjuures majakraam sai tublisti kannatada, ja selle eest ei hoolitsatud, kus terved perekonnaliikmed seni ulualust ja ülespidamist leiaksid, kuni nad jälle oma korteritesse võisid elama asuda.

Nagu kahel eelmisel epideemial esines taud ka nüüd jõeäärsetes madalates linnaosades, eriti praeguse pärmi-
vabriku ümbruskonnas, kus kaevud olid õhukesed ja halva veega ja väljakäigukohtade korralikkus jättis väga palju soovida ning need mõjusid sagedasti isegi kaevude vee omaduste peale. Koolera piirkondade kaevude vett oli omal ajal C. S c h m i d t keemiliselt uurinud; nende vee kaudu arvas prof. W e y r i c h haigust levivat; nende vee

uurimist oli prof. K ö r b e r paari doktorandiga eelmisel aastal alanud ja jätkas nüüd seda tööd suure hoolega. Nüüd olid kooleratekitajad tuntud, ja võidi nende leidumist vees kindlaks teha. Kuna prof. K ö r b e r ainult puudulikult eesti keelt mõistis, tema abilised aga sugugi, jäi elanikkudel arusaamatuks, mispärast need mehed nii sagedasti kaevude juures käivad urgitsemas. Hirmu- ja õudsusjutud koolerakülvajatest hakkasid ka siin pinda leidma. Juba oli ühele juudisoost doktorandile, kui ta kuskil hoovis Turu tänaval vett võttis, käsitsi kallale kiputud ja ta oli ainult kiirel põgenemisel terve nahaga pääsenud.

Et mind sündmuse ümbruses tunti, kuna mul oli seal polikliiniku haigetega tegemist, palus prof. K ö r b e r mind sealsetele elanikkudele ära seletada, mis otstarb kaevudest veevõtmisel on ja kes need veevõtjad on, et seal tööd jätkata võidaks. Läksin siis koos veevõtjaga tema töötamiskohale ja rääkisin ja seletasin, mis mõistsin. Kuna seal ümbruses veel haigustumusi ei olnud, ega ka niipea ei tulnud, ei tülitatud teda tema töö juures edaspidi enam.

Suurem sündmus leidis varsti aset koolera peapiirkonnas, Pärna tänaval. Ühel ööl, kui kooleravanker sinna ühte haiget haiglasse viima ilmus, oli sellele kallale tungitud. Kaasasolev linna tervishoiu-*arst* oli minema pääsenud, haigevanker oli aga ära lõhutud. Ka siin olin mina oma polikliinilise tegevuse kaudu tuntud ja tuli mul selgitustega ja seletustega esineda. Otseseid väljaastumisi seal ega ka mujal selle järel küll enam nähtavale ei tulnud, kuid meeolelu koolera piirkondades jäi ärevaks ja hädadohtlikuks.

Minu esinemine eelmistel juhtudel ei olnud muidugi ka politseile teadmatuks jäänud ja politseimeister oli mõtte peale tulnud, et see inimeste ärevust vähendada aitaks,

kui mina suurema kogu ees seletava kõnega esineksin ja nimelt Peetri kirikus, kuhu palju rahvast mahub ja kus seletuste mõju võiks veel kirik suurendada aidata. Kui ka kuberner politseimeistri nõu oli vastuvõetavaks tunnustanud, tegi see minule vastava ettepaneku. Üllatuseks oli minule kui ka Peetri koguduse õpetajale E i s e n s c h m i d t'ile ettenähtud kõnekoht. Ei saanud mööda kartusest, et kui kirik tuleb rahvast täis ja rahvamurrus leidub rahutustekitajaid, sündivas segaduses mõnedki võiksid kannatada saada. Et politseikorrapidamisest kirikus juttugi ei saa olla, oli selge. Pidi ainult arvestama inimeste arusaamisega. Vaatamata kartusele otsustasime siiski politsei soovi täita.

Ettekande päevaks määrati pühapäev, 23. oktoober, ajaks kell 3 pärast lõunat. Ettekandest, ajast ja kohast anti rahvale kantslist ja ajalehtede kaudu teada. Uudishimu oli üldiselt suur, kuidas kõik õnnestub. Mind hoiatati õige mitmelt poolt. Teatud ajaks hakkas rahvast rohkel arvul kirikusse voolama. Kõne kohaks olime altarivõre esise kõrgema astme valinud. Läksime koos õpetajaga E i s e n s c h m i d t'iga kirikusse. Kirik oli juba tungil inimesi täis ja ikka tuli veel juurde. Juurdetulijad pressisid eelmisi juba õige altari lähedale. Õpetaja E. palus inimesi mitte enam ettepoole tungida, kuna ka seal enam ruumi ei ole. See aitas. Algasin rääkima ja rääkisin umbes 3/4 tundi. Kuulati vaikselt. Ainult väljaminejate hulgas kõlas kuskil kiriku välisukse lähedal üks vile, mis aga mingit segadust ei sünnitanud. Oma seletuskõne eest kirikus sain kubernerilt tänukirja.

Kuivõrd see kirikukõne inimeste meeleolu rahustamiseks kaasa aitas, on raske ütelda; peamiseks mõjukuks selle juures olid küll haiglast tervistunult väljatulijate jutud, et haigemajas haigustunute eest hästi hoolt katsutakse kan-

da ja see haigla ega arstide süü ei ole, kui koolera siiski niipalju ohvreid nõuab. Igatahes hakkas ärevus märgatavalt vähenema. Kuna enne kord omaksed ühte haiget sel viisil olid koolerahaiglasse sattumise eest tahtnud päästa, et nad teda öösel salaja olid katsunud linnast maale viia ja kui see teel surnud oli, siis tema laiba jälle linna tagasi olid toonud, sai nüüd juba üks juhtumine teatavaks, kus keegi ise vabatahtlikult koolerahaiglasse oli läinud. Selle mehe julgust imestati ja kiideti igal pool, isegi ajalehtedes.

Novembri algul hakkas haigustumiste arv vähenema ja said ülekaalu kergemad juhud. 18. novembril toodi viimne haige haiglasse. Taudil oli lõpp.

Koolerahaiglas oli ravimisel olnud 74 haiget (23 meest, 32 naist ja 19 last); neist suri 52 (17 meest, 24 naist ja 11 last), s. o. 70,27%. See suur surijate arv haiglas aitab aru saada inimeste hirmust haiglasse sattumise eest.

Haiguse sümptomite, ravi ja lahkamiste andmete kohta leidub üksikasjalisi kirjeldusi haigla juhataja dr. E. G r a u b n e r'i aruandes haigla tegevuse üle.

Haiguse levimise põhjuste ja viisi ning haiguse piirkonna hügieeniliste olude kohta on prof. B. K ö r b e r oma vaatluste ja uurimiste tulemusi mitmel pool avaldanud.

Mil teel koolera seekord Tartusse tuli, ei läinud korda vastuvaidlemata selgeks teha.

Silmatorkav on, et kõik 3 epideemiat pea selsamal ajal algasid ja lõppesid, ühekausa vältasid ja ka ühtedes ja neissamades linnaosades esinesid. See kõik näitab, kui suur tähtsus ilmastikul, aga ka linna tervishoidlikel oludel haiguste ilmumise ja levimise kohta on. Tartu madalamate jõeäärsete linnaosade tervishoidlikud olud on kõige kolme kooleraepideemia korral peaaegu ühesugused ol-

nud, ja peab ütlema, ei ole ka praegugi suuremalt teissuguseiks saanud. Linnas on küll suuri kulusid nõudvaid rohuplatse asutatud ja jõekaldaid kaunistatud, linna veevärgi kaudu ei ole aga veel vett juhitud madalamatesse linnaosadesse, kuhu head vett oleks kõige hädalisemalt tarvis.

/1938/

PROFESSOR HENRIK KOPPEL (1863—1944)

Elame ajal, mil paljud meie rahva teenimatult unustatud suurmehed saavad tagasi väärika koha ajaloos. Üks nendest on Henrik Koppel, ühiskonnategelane, eesti otorinolarüngoloogia rajaja, Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli esimene rektor, teadlane, arstiteaduslike teadmiste suur populariseerija.

Henrik Koppel sündis 29. detsembril 1863. aastal Viljandimaal Uusna vallas taluomaniku perekonnas. Alg- ja keskkhariduse sai ta Uusna kihelkonnakoolis, Viljandi elementaar- ja kreiskoolis ning Viljandi rüütelnõukonna ja Tartu kroonugümnaasiumis. Viimases kuulus ta eesti õpilaste põrandaalusesse organisatsiooni «Eesti Kaim». Aastatel 1884—1890 õppis Koppel Tartu Ülikooli arstiteaduskonnas, lõpetades selle arsti kutsega. Meditsiinidoktori kraadi omandas ta 1891. aastal pärast väitekirja «Literärische Zusammenstellung der von 1880—1890 in der Weltliteratur beschriebene Fälle von Vergiftungen von Menschen durch Blutgifte» kaitsmist. Töö oli kirjutatud Tartu Ülikooli farmakoloogiainstituudi juhataja prof. Rudolf Koberti juhendamisel. Viimane soovis Koppelit kui oma õpilast assistendina instituuti tööle jätta. Noor teadlane aga loobus, sest tahtis rakendust leida mingil praktilisel meditsiinialal. Nii õnnestuski Henrik Koppelil 1892. aasta alul prof. Karl Dehio poolt juhutatavasse ülikooli sisehaiguste polikliinikusse vabatahtliku assistendina tööle pääseda. Haigeid oli palju, nende kontingent mitmekesine. Õppinud prof. Dehiole ära kõripeegli kasutamise, hakkas ta erilist tähelepanu pöörama just kõrva-nina-kurguhaigete ravimisele. Eriala oli uus ja meeldis Koppelile. Ka andis see lootuse Tartu ja ülikooliga ühendusse jääda, celdas aga eriala põhjalikku tundmaõppimist.

Oma sõbra Peeter Hellati innustusel siirdus Henrik Koppel 1892. aastal Peterburi, kus poole aasta vältel süvendas oma otorinolarüngoloogilisi teadmisi Suurvürstinna Jelena Pavlovna nimelises Peterburi Kliinili-

Artikleid

ses Arstide Täiendusinstituudis dotsentide Lunini, Nikitini ja Jakobsoni erialakursustel, samuti Sõjaväemeditsiini Akadeemias prof. Prussaki juures. Praktilised oskused omandas Henrik Koppel Peeter Hellatilt endalt, kes oli tõusnud Peterburi tunnustatud otorinolarüngoloogiks. Peterburist muretses Koppel endale ka tarviliku instrumentaariumi erialaseks tööks.

Jõudnud tagasi Tartusse, jätkas Henrik Koppel ülikooli polikliinikus tasuta assistendina haigete vastuvõttu. Kui 1. oktoobril 1893. aastal vabanes polikliinikus vanemassistendi koht, sai Koppel selle endale ning hakkas sisehaigete kõrval regulaarselt kaks korda nädalas ka kõrva-nina-kurguhaigete vastu võtma. Nii pani ta ametlikult aluse nimetatud erialale Tartu Ülikoolis. Järgnevatel aastatel jätkus aktiivne polikliiniline tegevus. 1895. aasta suvel täiendas Koppel end erialaselt Berliinis prof. Lucae, prof. Fränckeli ja prof. Krause juures ning kuulas prof. Gerhardi ja prof. Leydeni sisehaiguste loenguid. Alates 1899. aastast täiendas ta end peaaegu igal suvel Euroopa kõrva-nina-kurgukliinikutes, enamasti oma kulul. (Koppel 1928.)

Samal ajal tegeles Henrik Koppel intensiivselt ka teadusliku tööga (vt *Professor...* 1990). Tema artikleid ilmus sel ajal ajakirjas *St. Petersburger Medicinische Wochenschrift* jm. Nii käsitles ta Carelli piimadieti (Koppel 1892; Koch 1892), leeprat, (Schwarz 1893; S. 1896; S VI S'ezda... 1896; Lackschewitz 1898; Koppel 1903), ülemiste hingamisteede põletikke (Koppel 1897), leukeemiat (Koppel 1899), adenoide (Lackschewitz 1902). Pikem uurimus põhines 900 koolilapse nina-, kõrva- ja neelupiirkonna uuringute tulemustel (Auszug... 1905). Ta esines ettekannetega Tartu Meditsiiniseltsis (*Die medizinische Gesellschaft zu Dorpat*), Liivimaa arstide päevadel Tartus 1893. a, Volmaris 1894. a, Pärnus 1897. a, Venemaa arstide VI kongressil Kiievis 1896. a, esimesel ülemaailmsel leeprakonverentsil Berliinis 1897. a ja mujal.

Olles end nii teoreetiliselt ja praktiliselt ette valmistanud edasipürgimiseks teadusteel, otsustas Henrik Koppel taotleda õigust *venia legendi* saamiseks kõrva-nina-kurguhaiguste alal. Selle soovitusel andiski TÜ arstiteaduskonna nõukogu 19. X 1904. aastal, otsus leidis kinnitust ülikooli nõukogus 12. XI 1904. aastal. Nii said kõrva-nina-kurguhaigused Tartu Ülikoolis vabatahtliku aინena eluõiguse ühena esimestest Venemaa ülikoolide seas. 1905. aasta esimesel poolaastal alustas Koppel eradotsendina loengutega üliõpilastele kaks tundi nädalas. Seega täitis 1990. aastal 85 aastat otorinolarüngoloogia õpetamisest Tartu Ülikoolis. Dotsendi kohusetäitjaks koos loengute tasustamisega valiti Henrik Koppel 16. XI 1907. a. (Kaarma 1943.)

Aastail 1892–1917 oli Koppel ühtlasi Tartu lähedal asunud Muuli leprosooriumi juhataja, 1908–1918 töötas Tartu (Rostovtsevi) Eraülikoo-

li õppejõuna sisehaiguste ja kõrva–nina–kurguhaiguste alal. 1917. aastal valiti Henrik Koppel Tartu Ülikooli sisehaiguste erakorraliseks, 1918. aastal korraliseks professoriks. Pärast lühiaegset vangipõlve Saksa okupatsiooni ajal evakueerus ta koos ülikooliga Voroneži ja töötas 1918—1919 seal sisehaiguste professorina (Valdes 1943). Seiklusrikka rännaku järel läbi sõjajärgse Euroopa jõudis ta 1920. aastal õnnelikult Tartusse tagasi (Die einstige... 1920).

Veebruaris 1920. aastal nimetati Henrik Koppel Eesti Vabariigi valitsuse poolt Tartu Eesti rahvusülikooli esimeseks rektoriks. 1925. aastal sai temast Tartu Ülikooli esimene valitud rektor. Koos Peeter Põlluga oli Henrik Koppel eestikeelse kõrghariduse rajaja. Tuli komplekteerida õppejõudude kaader, uuesti tööle rakendada mitmed ülikooli allasutused (Loodusuurijate Selts, zooloogiamuuseum), luua täiesti uusi (Kuusnõmme bioloogiajaam, Vilsandi, Vaika ja Harilaiu lindude kaitsealad). Rektoriametis oli Koppel 1928. aastani, mil ta pingelises valimiskonkurentsis loovutas koha prof. Johann Kõpule (Uus... 1928). 1931. aastani täitis Henrik Koppel prorektori ülesandeid. Põhitöö kõrval tegutses Koppel aastatel 1920—1934 eripatoloogia, diagnostika ja teraapia korralise professorina ning sisehaiguste polikliiniku juhatajana. 1920. aastal loodi tema algatusel arstiteaduskonna juurde kõrva–nina–kurguhaiguste professori ja iseseisev ambulatoorne asutus — Tartu Ülikooli kõrva–nina–kurguhaiguste polikliinik. Õppetool jäi esialgu vakantseks, õppeülesande täitjana luges kõrva–nina–kurguhaigusi Koppel ise. Ta määrati ühtlasi ka kõrva–nina–kurguhaiguste polikliiniku ajutiseks juhatajaks. Neid ülesandeid täitis Koppel kuni 1926. aastani, mil loovutas vabatahtlikult koha Ernst Saarestele. Alates 1. jaanuarist 1934. a jäi Henrik Koppel teenitud vanaduspuhkusele. (Kaarma 1943.)

Henrik Koppeli tegevus on jätnud sügava jälje ka väljapoole ülikooli. Oma laialdased teadmised ja energia rakendas ta eesti rahva kultuurilise ja majandusliku olukorra parandamiseks, eesti üliõpilaskonna seltsielu organiseerimiseks Venemaa tingimustes. Koos Peeter Hellatiga oli Henrik Koppel eesti arstide teadusliku organiseerimise mõtte algatajaid ja esimese Eesti arstide ühenduse «Põhja–Balti Arstide Selts» asutaja ning esimene esimees aastatel 1912—1918 (Lüüs 1922). Ta oli innukas arstlike teadmiste populariseerija. Tema arvukaid loenguid Vanemuise Seltsis, Eesti Põllumeeste Seltsis, kord isegi Peetri kirikus koolerataudi puhul 1894. aastal Tartus, kajastasid ja refereerisid ajalehed «Postimees», «Olevik» jt.

Henrik Koppel asutas 1902. aasta alul Eesti perekonnalehe «Linda», hiljem «Postimehe» kaasandena ilmunud populaarteadusliku ajakirja «Tervis». Selle esimene number tsenseeriti 18. detsembril 1902. aastal (vkj) ja ilmus trükis sama aasta detsembris, enne jõule. Kuni 1909. aas-

Artikleid

tani tegutses ta ajakirja tegevtoimetajana ja peamise autorina. «Tervise» ilmumine katkes toimetajale üle jõu käivaks muutunud koormuse ja kaastöö vähesuse tõttu. Sel perioodil ajakirjas ilmunud 78 artiklist oli üle 30 Koppeli enda kirjutatud. Tema käsitletud temaatika oli mitmekesine. Paljudes kirjutistes leidsid valgustamist kõrva-nina-kurguhaigused, sealhulgas tema enese teadustööst pärinevate andmete põhjal (Jents 1986). Pärast nelja-aastast vahekaega alustas «Tervis» 1913. aastal uuesti ilmumist, nüüd juba Põhja-Balti Arstide Seltsi väljaandel. Ilmumine katkes 1916. aasta sõja tõttu. Ka sel perioodil leidis ajakirjas nii mõnigi kirjutis Henrik Koppeli sulest. Võib öelda, et ühe olulisema löigu Henrik Koppeli elutööst moodustas arstlike teadmiste viimine rahva hulka nii sõnas kui kirjas. Tema sõnaosavus ja kirjamehevõimed olid laialt tuntud.

Henrik Koppel võttis agaralt osa Tartu Ülikooli üliõpilaselust. Aastatel 1887—1888 oli ta Eesti Üliõpilaste Seltsi esimees, hiljem seltsi vilistlaskogu esimees. Tema algatusel kerkis 1902. aastal EÜSi maja Viljandi tänavale. Koppeli ühiskondlik tegevus haaras paljusid eluvaldkondi. Ta oli Eesti Käsitöölise Seltsi esimees 1893—1899, 1894. aasta juubelilaulupeo toimkonna tegelik juhataja, Tartu Eesti Peetri Koguduse esimees 1899—1919, andis 1903—1920 oma panuse Liivimaa Linnade Hüpoteeği Seltsi juhataja-direktorina tähtsava Eesti pangaduse arengusse. 1902. aastal valiti ta Esimese Eesti Laenu- ja Hoiuühisuse kuraatoriks. Olles 1906—1914 Vanemise Seltsi esimees, organiseeris ta uue teatri- ja kontserdimaja ehitamist. Henrik Koppel oli Eesti Kirjanduse Seltsi asutajaid ja 1907—1910 seltsi eestseisuse abiesimees, võttis osa Tartu Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi asutamisest 1906. aastal ja esimese emakeelse tütarlaste keskkooli rajamisest, oli Eesti Rahva Muuseumi Ühingu asutajaid 1909. aastal. Aastatel 1902—1906 oli Henrik Koppel Tartu Linnavalikogu liige ja kolme Vene Riigiduumi valimiste valijamees Eesti Rahvameelse Eduerakonna poolt Tartus (Schulzenberg 1923; Tõnisson 1933).

Eesti Vabariigi ajal jätkus Henrik Koppeli agar ühiskondlik tegevus. Tema algatusel võeti Õpetatud Eesti Seltsis 1928. aastal kasutusele eesti keel, mille järgi seltsi juhtimine läks eestlaste kätte. Koppel oli 1923—1930 Eesti Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimkonna juhataja, 1930—1936 Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi kuratooriumi esimees, aastast 1937 tegutses Eesti Tuberkuloosi Vastu Võitlemise Seltsi Sihtasutuse juhatuses, võttis osa Eesti Arstide Koja nõukogu tööst. Veel paljude muudegi ühiskondlike ametite jaoks jätkus tal energiat.

Suurte teenete eest valisid paljud seltsid (EKS — 1929, ÕES — 1938, Soome arstide selts «Duodecim» — 1931) ta oma auliikmeks. Professor Henrik Koppel oli Uppsala (1927) ja Läti Ülikooli (1927) audoktor, Prant-

suse Aulegioni Ordeni kavaler (1927). 1928. aastal sai ta Tartu Ülikoolilt *doctor juris honoris causa* kraadi (Kroonika. 1928).

Armastatud erialal töötas Henrik Koppel veel aastaid pärast ülikoolist pensionile jäämist. Oma 80. juubelisünnipäeval tähistas ta ühtlasi ka kõrva-nina-kurguarstina töötamise 50. aastapäeva (Normann 1944). Suure töömehe elutee lõppes 16. detsembril 1944. aastal. Ta maeti 21. detsembril 1944. aastal Maarja kalmistule.

Arved Jents

Kirjandus

Auszug aus den Protokollen der medizinischen Gesellschaft zu Dorpat. 1905. — *St. Petersburger Medicinische Wochenschrift*, Nr. 1, 8. (21.) I, S. 8—9

Die einstige Dorpater Universität in bolschewistischem Exil. 1920. — *Dorpater Zeitung*, Nr. 23, 30. I, S. 1—2

Jents 1986 = Пентс, Арвед. Профессор Хенрик Коппель как популяризатор медицинских знаний в журнале «Тервис» в 1902—1909 и 1913—1916 гг. — *Актуальные вопросы оториноларингологии: Тезисы VII республиканской конференции оториноларингологов Эстонской ССР*. Ч. 4. Таллин, с. 10—12.

Kaarma, Otto 1943. Tartu Ülikooli kõrva-nina-kurguhaiguste õppetooli ja polikliiniku asutamise celloost. — *Eesti Arst*, nr 12, lk 644—652

Koch, Robert 1892. Auszug aus den Protokollen der Medizinischen Gesellschaft zu Dorpat. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 30, 25. VII (6. VIII), S. 290—291

Koppel, Heinrich 1892. Die Wirkung der Carrell'schen Milchcur in einem Fall von Dilatation und Schwäche des Herzens. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 32, 8. (20.) VIII, S. 303—307

Koppel, Heinrich 1897. Ueber die Häufigkeit und die Ursachen der chronischen Catarrhe der oberen Luftwege. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 41, 11. (23.) X, S. 385—389

Koppel, Heinrich 1899. Ueber einen Fall von acuter Leukaemie. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 33, 14. (26.) VIII, S. 297—301

Koppel, Heinrich 1903. Ueber die Beschäftigung der Leprösen in den Leprosorien. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 36, 6. (19.) IX, S. 359—362.

Koppel, Henrik 1928. Mõnda Tartu ülikooli kõrva-, kurgu- ja ninahaiguste õppetooli asutamise celloost. — *Eesti Arst*, nr 12, lk 437—443

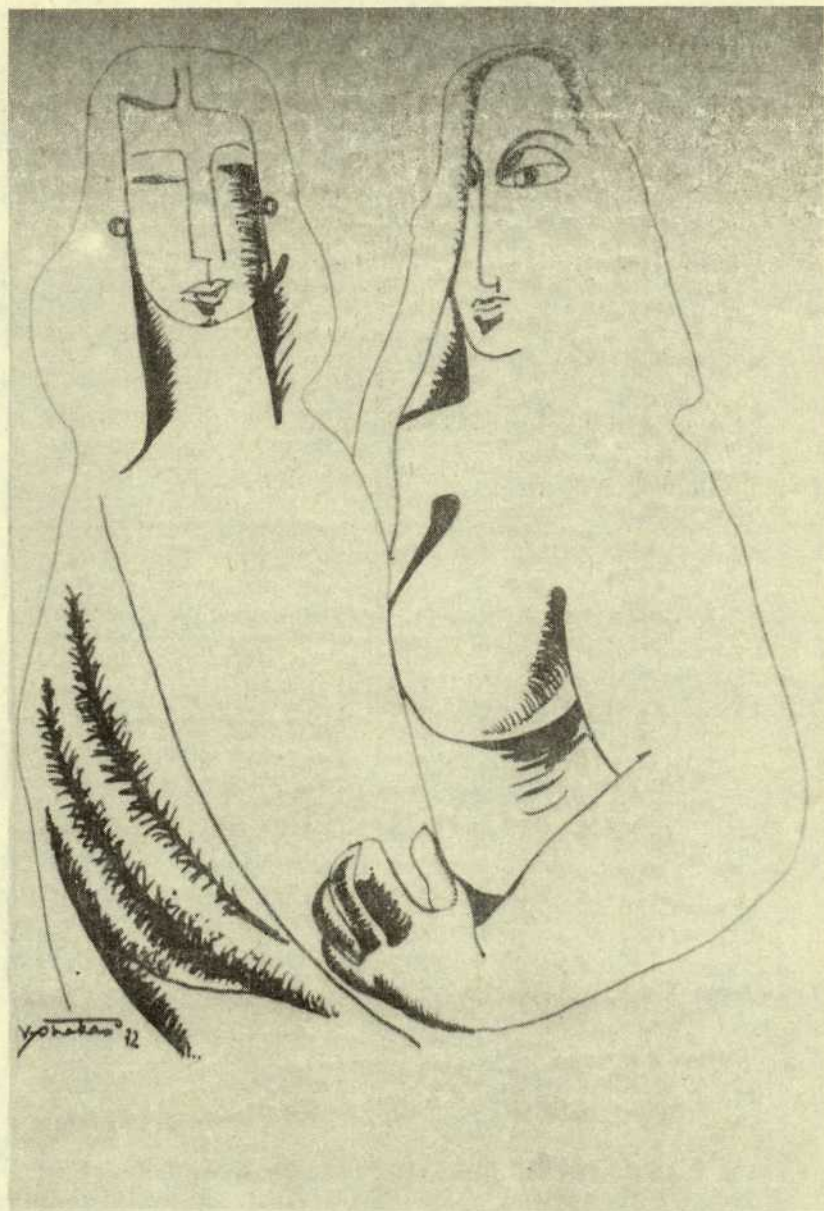
Kroonika. 1928. — *Eesti Arst*, nr 12, lk 471

Lackschewitz 1898. Auszug aus den Protokollen der medizinischen Gesellschaft zu Dorpat. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 33, 15. (27.) VIII, S. 296—297

Lackschewitz 1900. Auszug aus den Protokollen der medizinischen Gesellschaft zu Dorpat. — *St. Petersburg Medicinische Wochenschrift*, Nr. 23, 10. (23.) VI, S. 229—230

Artikleid

- L ü ü s., A. 1922. Põhja-Balti arstide selts 1912 1918 1922. *Eesti Arst*, nr 10, lk 475—481
- Normann, H. 1944. Kroonika. — *Eesti Arst*, nr 2, lk 81—87
- Professor Henrik Koppeli kirjalõõde, Tartu Ülikooli otorinolaringoloogia kateedri ning kõrva-nina-kurgukliiniku teadustööde bibliograafia*. 1990. Tartu: Tartu Ülikool
- S. 1896. Der VI. Congress russischer Aerzte in Kiew. — *Russische Medicinische Literatur*, Nr. 10, S. 57—59
- Schulzenberg, A. 1923. Professor Dr. med. Heinrich Koppel. — *Eesti Arst*, nr 11/12, lk 312—314
- Schwarz, Eduard 1893. Protokolle des V. Aerztetages der Gesellschaft livländischer Aerzte in Jurjew (Dorpat). 1.—3. September 1893. — *St. Petersburg: Medicinische Wochenschrift*, Nr. 52, 25. XII (6. I 1894), S. 472—474
- S VI S" ez da... 1896 — С VI Съезда русских врачей в Киве. — *Врач*, № 26, с. 740—746.
- Tõnisson, Jaan 1933. Henrik Koppeli 70. sünnipäeva puuni. *Postimees*, nr 304, 29. XII, lk 2
- Uus rektor Tartu Ülikoolile. 1928. *Päevaleht*, nr 321, 24. XI, lk 3
- Valdes, Albert 1943. Professor Henrik Koppeli elukäik. — *Eesti Arst*, nr 12, lk 636

HERMENEUTIKA TEKKIMINE

Wilhelm Dilthey

Tõlkinud Andrus Tool

Ühes varasemas uurimuses olen käsitletud individuaatsiooni kujutamist; kuidas seda kunst, eriti poeesia, loob inimmaailmas. Nüüd on meie ees küsimus üksikisikute, isegi ainulise /*singulär*/ inimolemasolu suurte vormide teaduslikust tunnetamisest üldse. On seesugune tunnetamine võimalik ja mis vahendid meil on selle saavutamiseks?

See on ülimalt tähtis küsimus. Meie tegevus eeldab kõikjal teiste isikute mõistmist; suur osa inimlikust õnnest tekib järeletundmisest /*Nachfühlen*/ võõraile hinge seisundeile; kogu filoloogia- ja ajalooteadus põhineb eeldusel, et ainulise sellist järelemõistmist /*Nachverständnis*/ saab ülendada objektiivsuseni. Sellele rajatud ajalooline teadvus võimaldab uusaegsel inimesel endas elavana säilitada kogu inimkonna möödaniiku: tema pilk ulatab üle oma aja kõigi piiride möödunud kultuuridesse; ta võtab endasse nende jõu ja naudib tagantjärele nende võlu: sellest suureneb tublisti ta õnn. Ja kuigi süstemaatilised vaimateadused tuletavad sellest ainulisuse objektiivselt käsitlusest üldisi seaduspäraseid suhteid ja hõlmavaid seo-

Die Entstehung der Hermeneutik; Zusätze aus den Handschriften. — Wilhelm Dilthey. *Gesammelte Schriften*. Bd. 5. Leipzig und Berlin: Verlag von B. G. Teubner, 1924, S. 317—331; 332—338.

seid, jäävad mõistmis- ja tõlgendamisprotsessid ometi aluseks ka neile. Seega on need teadused niisamuti nagu ajalugu oma kindluses sõltuvad sellest, kas saab ülendada ainulise mõistmist ü l d k e h t i v a k s. Nii oleme vaimuteaduste värvavas vastamisi probleemiga, mis eristab neid igasugusest loodustunnetusest.

Vaimuteadustel on igasuguse loodustunnetuse ees küll see eelis, et nende objekt ei ole mitte meeltes antud nähtumus, ainult tegeliku peegeldus, vaid vahetu sisemine tegelikkus ise, ja nimelt sisemiselt läbi elatud seosena. Aga juba viisist, kuidas see tegelikkus on antud s i s e m i s e s k o g e m u s e s, tekivad tema objektiivsel käsitlemisel suured raskused. Jäetagu need siinkohal arutamata. Sisemine kogemus, milles süüvin omaenese seisundesse, ei aita mul siiski edaspidi ealeski teadvustada minu enese individuaalsust. Ma kogen endas individuaalset alles võrdluses teistega; alles seeläbi saab mulle teatavaks teistest hälbiv minu enese olemasolus, ja Goethel oli enam kui õigus, et see kogemus, tähtsaim kõigist meie kogemustest, on meile väga raske, ja meie arusaam oma jõudude mõödust, loomusest ja piiridest jääb ikkagi vaid väga ebatäiuslikuks. Võõras olemasolu on meile kõigepealt antud aga üksnes väljastpoolt meeiefaktides, žestides, helides, tegudes. Alles selle jäljendamise */Nachbildung/* protsessi kaudu, mis niiviisi üksikute märkidena meeltesse langeb, täiendame seda sisemist. Kõik — selle täienduse aine, tema struktuuri, tema individuaalseimad jooned — peame üle kandma omaenese elususest */Lebendigkeit/*. Kuidas saab nüüd individuaalselt kujunenud teadvus niisuguse jäljendamise teel tuua objektiivsesse tunnetusse võõrast ja hoopis teisiti kujunenud individuaalsust? Mis protsess see siis on, mis pealtnäha nii võõrapärasena teiste tunnetusprotsesside sekka astub?

Protsessi, milles me väljast meeltele antud märkidest sisemist tunnetame, me nimetame m õ i s t m i s e k s. See on keelepruuk; ja kindel psühholoogiline terminoloogia

gia, mida me nii väga vajame, võib vaid siis teoks saada, kui igast juba sügavalt vermitud, selgest ja kasutamiskõlblikuks piiritletud väljendist peetakse kõigi kirjameeste poolt ühtviisi kinni. Looduse mõistmine — *interpretatio naturae*¹ — on piltlik väljend. Kuid ka omaenese seisundite käsitusest me kõneleme kui mõistmisest vaid ülekantud tähenduses. Ma ütlen küll: ma ei mõista, kuidas ma võisin nii toimida, ma ise ei mõista enam ennast. Sellega tahan ma aga ütelda, et üks minu olemuse väljendus on meeltemaailma astununa minu vastas nagu võõra oma ja et ma ei suuda teda niisugusena interpreteerida — või teisel puhul, et ma olen sattunud olukorda, mida ma ise vaatan jahmunult kui võõrast. Niisiis me nimetame mõistmiseks protsessi, kus me tunnetame meeleliselt antud märkidest lähtudes seda psüühilist, mille väljenduseks nad on.

Selline mõistmine hõlmab niihästi lapselalina kui ka Hamleti või mõistuskriitika käsitlust. Kivides, marmoris, muusikaliselt vormitud toonides, žestides, sõnades ja kirjas, toimingutes, majanduslikes korraldustes ja põhiseadustes kõneleb meile seesama inimlik vaim ning vajab tõlgendamist. Nimelt peavad mõistmise protsessil olema igal pool ühised tunnused, kuivõrd see on määratud selle tunnetusviisi ühiste tingimuste ja vahenditega. Neis põhijoontes on ta seesama. Tahan ma näiteks Leonardo da Vincit mõista, siis toimib siinjuures tegude, maalide, kujundite ja kirjatööde interpretatsioon koos ja nimelt homogeenses ühtses protsessis.

Mõistmisel on erinevad astmed. Selle põhjuseks on eelkõige huvi. Kui huvi on piiratud, on seda ka mõistmine. Kui kärsitult me kuulame mõnda seletust; me paneme selles tähele vaid mõnd meile praktiliselt tähtsat punkti ega tunne huvi kõneleja siseelu vastu. Seevastu teistel juhtudel me püüame pingsalt tungida kõneleja sisemusse iga

¹ Looduse tõlgendamine. (Siin ja edaspidi kreeka ja ladina keelest tõlkinud Jaan Unt.)

ilme, iga sõna kaudu. Kuid pingsaimastki tähelepanust saab vaid siis kunstipärane protsess, mis küünib kontrolitavale objektiivsuse astmele, kui elu väljendus on fikseeritud ja me võime nii üha uuesti tema juurde tagasi pöörduda. Niisugust kestvalt fikseeritud eluväljenduste kunstipärast mõistmist me nimetame tõlgenduseks või interpretatsiooniks. Selles mõttes on olemas ka tõlgenduskunst, mille objektideks on skulptuurid või maalid, ja juba Friedrich August Wolf² nõudis arheoloogilist hermeneutikat ja kriitikat. Welcker³ astus selle kaitseks välja, ja Preller⁴ püüdis seda teoks teha. Preller tõstis küll esile juba ka seda, et niisugune tummade teoste interpretatsioon põhineb ikka kirjandusest pärit seletustel.

Kirjanduse mõõtmatu tähendus meie vaimse elu ja ajaloo mõistmisele põhineb sellel, et inimese seesmus leiab oma täieliku, ammendava ja objektiivselt mõistetava väljenduse ainuüksi keeles. Seega on mõistmiskunsti tuumaks inimliku olemasolu kirjasisäilinud jäänukite tõlgendus või interpretatsioon.

Seega oli filoloogia lähtepunktiks nende jäänukite tõlgendus ja sellega lahutamatu seotud kriitiline käsitlus. See on oma tuumalt isiklik kunst ja virtuoossus kirjalikult säilinuniisugusel käsitlemisel, ja vaid seoses selle kunsti ja tema tulemustega võib edeneda igasugune mälestusmärkide või ajalooliselt talletatud tegu(viisi)de in-

² Friedrich August Wolf (1759—1824) — klassikaline filoloog; tema mõjul avardas klassikaline filoloogia klassikaliseks muinasteaduseks (*Alttertumswissenschaft*). *Tlk.*

³ Friedrich Gottlieb Welcker (1784—1868) — klassikaline filoloog ja arheoloog. *Tlk.*

⁴ Ludwig Preller (1809—1861) — filoloog ja antiigiuurija, Tartu Ülikooli professor 1838—1843. *Tlk.*

terpreteerimine. Me võime eksida ajaloos tegutsenud isikute motiivides, tegutsevad isikud ise võivad neid eksitava valguses paista lasta. Kuid suure luuletaja või avastaja, religioosse geeniuuse või ehtsa filosoofi teos saab olla ikka ainult tema hingeelu tõene väljendus; selles pettusest tulvil inimühiskonnas on niisugune teos alati tõene, ja erinevalt igast teisest enda jaoks fikseeritud märkides väljendusest sobib ta täielikuks ja objektiivseks interpretatsiooniks, ning isegi heidab kõigepealt valgust selle aja teistele kunstilistele mälestistele ja oma kaasaegsete ajaloolistele tegudele.

See interpretatsioonikunst on arenenud järk-järgult, seaduspäraselt ja aeglaselt niisamuti nagu ehk looduse küsitlemine eksperimendi varal. Ta tekkis ja säilib filoloogide isiklikus geniaalses virtuoossuses. Nii antakse teda ka loomupäraselt teistele edasi peamiselt isiklikus kokkupuutes suure tõlgendusvirtuoosi või tema teostega. Ühtlasi toimib aga iga kunst vastavalt reeglitele. Need õpetavad raskusi ületama. Nad annavad edasi isikliku kunsti saavutusi. Seega kujunes tõlgendamise kunstist varakult tema reeglite esitamine. Ja nende reeglite kokkupõrkest, võitlusest elutähtsate teoste tõlgendamise eri suundade vahel ja sellest tingitud vajadusest reegleid põhjendada tekkis hermeneutiline teadus. Ta on kirjaline mälestiste tõlgendamise oskuse õpetus.

Määrates mõistmise analüüsist lähtudes üldkehtiva tõlgendamise võimalikkuse, püüdleb ta lõpuks edasi sellest arutlusest alguse saanud täiesti üldise probleemi lahendusele; sisemise kogemuse analüüsi kõrvale tuleb mõistmise analüüs, ja mõlemad kokku annavad vaimuteadustele tõestuse üldkehtiva tunnetuse võimalikkusest ja piiridest neis, niivõrd kui need on tingitud viisist, milles psüühilised faktid meile algselt on antud.

Sooviksin nüüd seda seaduspärast käiku tõestada her-

meneutika ajaloo toel. Kuidas sügava ja üldkehtiva mõistmise vajadusest tekkis filoloogiline virtuoossus, siit edasi reeglistamine, reeglite korrastamine ühe eesmärgi alla, mida lähemalt määratles teaduse seisund antud ajal, kuni siis lõpuks leiti mõistmise analüüsis reeglistamise kindel lähtepunkt.

1.

Poeetide kunstipärane tõlgendus (ἔρμηνεία⁵) arenes Kreekas õppetöö vajadustest. Vaimurikas mäng Homerose ja teiste poeetide seletuse ja kriitikaga oli kreeka valgustusajastul armastatud kõikjal, kus räägiti kreeka keelt. Kindlam alus tekkis, kui tõlgendus puutus sofistide juures ja kõnemeeste koolides kokku retoorikaga. Sest see kätkes eneses kõneosavuse saavutamiseks rakendatud kirjandusliku kompositsiooni üldõpetust. Aristoteles, suur orgaanilise maailma, riikide ja kirjanduslike toodete klassifitseerija ja liigendaja, õpetas oma *Retoorikas* kirjandusliku produkti tervikut osadeks liigendama, stiilivorme eristama, tunnetama rütmi, perioodide, metafooride toimet. Veel lihtsamalt on Aleksandrose⁶ *Retoorikas* kõrvuti mõistmääratlused kõne toimeelementide kohta, näiteks entüümide, sententside, ironia, metafooride, antiteeside kohta. Ja Aristoteelse *Poeetika* tegi väga selgelt oma aineseks poeesia ja tema liikide olemus- ja eesmärgimääratlusest tuletatava sisemise ja välise vormi ning selle toimeelementid.

Teise tähtsa sammu astus interpretatsioonikunst ja selle reeglistamine Aleksandria filoloogias. Kreeka kirjanduspärand korjati raamatukogudesse, koostati tekstirensensioonid ning nendega tehtud kriitilise töö tulemus tä-

⁵ *interpretatio*, tõlgendamine.

⁶ Aleksandros Aphrodisiasest (2.—3. saj.) — kreeka filosoof, Aristoteelse teoste tuntumaid kommenteerijaid. *Tlk.*

histati kunstipärase kriitilise märgisüsteemi abil. Eraldati ebaehtsad kirjatööd, kogu kirjavara kohta koostati reaalkataloog. Filoloogia kui intiimsel keelemõistmisel põhinev tekstiretsensioon, kõrgem kriitika, tõlgenduse ja väärtushinnangute kunst oli nüüd olemas: üks viimaseid ja pärisomasemaid kreeka vaimu loomeid; oli ju selles Homeroses peale üks võimsamaid ajesid rõõm inimlikust kõnest. Ka hakkasid suured Aleksandria filoloogid endale juba teadvustama reegleid, mida kätkes nende geniaalne tehnika. Aristarchos⁷ lähtus juba teadlikult juhtmõttest teha Homeroses keelepruuk rangelt ja hõlmavalt kindlaks ning rajada sellele seletus ja tekstimääratlus. Hipparchos⁸ lõi täie teadlikkusega kirjanduslik-ajaloolisele uurimisele asjaomase /*sachliche*/ interpretatsiooni, näidates ära Aratose⁹ *Phainomena* allikad ja interpreteeris seda luuleteost neist lähtudes. Ja kui Hesiodose säilinud poeemide seas tunti ära ebaehtsad, Homeroses eepostest eraldati suur hulk värsse ning tehti selgeks *Iliase* viimase laulu ja veel üksmeelsemalt osa *Odysseia* — eelviimase laulu ja kogu viimase laulu hilisem päritolu, — siis sündis see analoogiaprintsiibi virtuoosse käsitlemise tõttu, millele vastavalt tehti kindlaks ühe luuleteose keelepruugi kaanon, kujutluste ring, sisemine kooskõla ja esteetiline väärtus ning ühtlasi jäeti kõrvale sellele vasturääkiv. Niisuguse kõlbelis-esteetilise kaanoni rakendamine Zenodotosel¹⁰ ja Aristarchosel tuleneb täiesti selgesti väljajätmise /*Athetese*/ järgnevast põhjendusviisist; ,διὰ τὸ ἀπρεπές¹¹ s.o *si, quid heroum vel deorum gravitatem minus decere videbatur.*¹² Ka tugines Aristarchos Aristotelesele.

⁷ Aristarchos Samothrakest (u 217—145 eKr) — õpetlane, Aleksandria raamatukogu juhataja. *Tlk.*

⁸ Hipparchos Nikaiast (u 190—125 eKr) — astronoom. *Tlk.*

⁹ Aratos (u 310—u 245 eKr) — kreeka luuletaja, peateos *Phainomena* — *Taevanähtused*. *Tlk.*

¹⁰ Zenodotos (3. saj. I p eKr) — grammatik, Aleksandria raamatukogu esimene juhataja. *Tlk.*

¹¹ ebakohasuse tõttu.

¹² kui miski näib kangelaste või jumalate väarikusega vähe kokku sobivat.

Metoodiline teadlikkus õigest interpretatsioonimenetlusest tugevnes Aleksandria koolkonnas veel vastuolu tõtu Pergamoni filoloogiaga. Sellel hermeneutiliste suundade vastuolul oli maailmaajalooline tähendus! Sest kristlikus teoloogias, uues olukorras, tõusis ta jälle esile ja temast lähtuvad kaks suurt ajaloolist vaatenurka poeetidele ja religioossetele kirjanikele.

Stoikute koolkonnast tõi Krates Mallosest¹³ Pergamoni filoloogiasse allegoorilise interpretatsiooni printsiibi. Selle tõlgendusmenetluse kauakestev võim põhines eelkõige asjaolul, et ta tasandas vastuolu religioossete algallikate ja haritud ilmavaate vahel. Siitkaudu on see vedade, Homerose, Piibli ja Koraani tõlgendajaile ühtviisi vajalik olnud: niihästi vältimatu kui kasutu kunst. Ometi põhines see talitusviisi ühtlasi sügaval nägemusel poeetilisest ja religioossetest produktiivsusest. Homeros on selgeltnägi, ja vastuolu temas sügavate arusaamiste ja meeleliselt tahumatute kujutluste vahel saab seletada ainult siis, kui viimaseid käsitatakse vaid poeetiliste esitusvahenditena. Kui nüüd aga seda suhet mõisteti pneumaatilise mõtte rüütamisena ettekatsetud kujunditesse, siis tekkis allegooriline interpretatsioon.

2.

Kui ma ei eksi, siis kordub see vastuolu — ehk küll muutunud oludes — võitluses A l e k s a n d r i a ja A n t i o o k i a teoloogiakoolkondade vahel. Loomulikult oli nende ühiseks alusarusaamaks, et Vana ja Uut Testamenti ühendab ettekuulutuste ja täideminete seesmine seos. See oli ju seetõttu nõutav, et Uues Testamendis kasutatakse ettekuulutusi ja osutatakse eelkäijatele. Et

¹³ Krates Mallosest (2. saj. I p eKr) — Pergamoni grammatikakoolkonna juht. *Tlk.*

kristlik kirik lähtus niisugusest eeldusest, tekkis tal oma pühade kirjade tõlgendamisel vastaste suhtes komplitseeritud olukord. Juutide vastu oli tal vaja allegoorilist tõlgendust, et tuua Vanasse Testamenti sisse *logose*—teoloogiat; gnostikute puhul pidi ta aga end kaitsma allegoorilise meetodi liialduste eest. Philoni¹⁴ järgedes püüdsid Justinus¹⁵ ja Irenaeus¹⁶ esitada reegleid allegoorilise meetodi piiritlemiseks ja käsitlemiseks. Tertullianus¹⁷ võtab samas võitluses juutide ja gnostikutega üle Justinuse ja Irenaeuse menetluse, teiselt poolt aga arendab parema tõlgenduskunsti tarvis viljakaid reegleid, millele ta siis ise muidugi alati truuks ei jää. Kreeka kirikus jõuti vastuolu põhimõttelise sõnastamiseni. Antiookia koolkond seletas oma tekste vaid grammatilis—ajalooliste põhimõtete järgi. Nii nägi antiooklane Theodoros¹⁸ Ülemlaulus vaid üht pulmalaulu. Ta pidas Hiiobit vaid ajaloolise pärimuse luuleliseks kehastuseks. Ta heitis kõrvale psalmide pealkirjad ja kummutas nende otsese seose Kristusega, arvestades messianistlike ettekuulutuste tähelepandavalt suurt osa. Ta ei eeldanud mitte teksti topeltmõtet, vaid ainult kõrgemat seost sündmuste vahel. Seevastu Philon, Clemens¹⁹ ja Origenes²⁰ eristasid tekstides endas pneumaatilist mõtet tegelikust.

Järgmiseks sammuks tõlgenduskunsti arenemisel hermeneutikaks, tema ülenemisel teaduslikuks teadvuseks,

¹⁴ Philon Aleksandriast (u 25 eKr—50 pKr) — juudi teoloog ja filosoof. *Tlk.*

¹⁵ Justinus (165. a hukatud) — kristlik filosoof, tähtsamaid varakristlikke apoloogeete. *Tlk.*

¹⁶ Irenaeus, kr k Eirenaios (2. saj.) — kirikuisa. *Tlk.*

¹⁷ Quintus Septimus Floren Tertullianus (u 160—u 220) — kristlik kirjanik. *Tlk.*

¹⁸ Theodoros — Mopsuestia piiskop 392—428, oma Piibli kommentaaridega Antiookia koolkonna tähtsamaid eksegeete. *Tlk.*

¹⁹ Titus Flavius Clemens Aleksandriast (u 150—enne 215 pKr) — kristlik filosoof. *Tlk.*

²⁰ Origenes (u 185—u 253) — mõjukamaid varakristlikke teolooge. *Tlk.*

olid sellest võitlusest tekkinud meile teadaolevad esimesed väljaarendatud hermeneutilised teooriad. Juba Philoni järgi eksisteerivad *χανόνες* ja *νόμοι τῆς ἀλληγορίας*²¹, mida on rakendatud Vanas Testamendis ja mille tundmine peab seega olema tema interpretatsiooni aluseks. Sellele rajas Origenes oma kirjutise *περὶ ἀρχῶν*²² neljandas raamatus ja Augustinus *De doctrina christiana*²³ kolmandas raamatus sidusalt esitatud hermeneutilise teooria. Selle vastu astuti välja kahes kahjuks kaotsi läinud Antiokia koolkonna kirjutises — Diodorose²⁴: *τίς διαφορὰ θεωρίας καὶ ἀλληγορίας*²⁵ ja Theodorose: *de allegoria et historia contra Origenem*²⁶.

3.

Renessansi ajal jõudsid interpretatsioon ja tema reeglistamine uude staadiumi. Klassikalisest ja kristlikust vanaajast oldi eraldatud keele, elutingimuste ja rahvusega. Niisiis — küll teistmoodi kui kunagi Roomas — sai interpretatsioonist siin veel kord siirdamine võõrasse vaimuelu grammatiliste, asjaomaste ja ajalooliste uurimuste vahendusel. Ja sel uuel filoloogial, polümaatial ja kriitikal tuli tihtipeale töötada vaid sõnumite ja varematega. Nii pidid nad olema uuel viisil loomingulised ja konstruktiivsed. Seega jõudsid filoloogia, hermeneutika ja kriitika kõrgemale astmele. Viimasest neljast aastasajast on säilinud ulatuslik hermeneutiline kirjandus. See koosneb kahest

²¹ allegooria reeglid ja seadused.

²² Põhiõpetusest.

²³ Ristiuisu õpetusest.

²⁴ Diodoros — Tarsose piiskop alates 378, suri enne 394; andis Antiokia koolkonnale Origenese allegoorilise tõlgenduse vastase suuna, seades ise esiplaanile ajaloolis-grammatilise seletuse; Theodorose õpetaja. *Tlk.*

²⁵ Milline on erinevus uurimise ja allegooria vahel.

²⁶ Allegooriast ja ajaloost Origenese vastu.

eri voolust, sest antiikkirjandus ja Piibel olid kaks suurt jõudu, mida püüti omandada. Klassikalise-filoloogiline reeglistus nimetas end *ars critica*'ks.²⁷ Need teosed, tähtsamaiks autoreiks Scioppius,²⁸ Clericus²⁹ ja oma lõpetamata teosega Valesius,³⁰ andsid oma esimeses osas hermeneutilise oskusõpetuse. Arvutute kirjutiste ja eessõnade aineks oli *de interpretatione*. Kuid hermeneutika lõpliku konstitueerimise eest ollakse tänu võlgu Piibli interpretatsioonile. Esimene tähtis ja võib-olla sügavaim selline kirjatöö oli Flacius *Clavis* (1567).³¹

Selles ühendati esmakordselt kõik seniavastatud interpretatsioonireeglid üheks õppestruktuuriks, ja nimelt postulaadi vahendusel, et vastavalt neile reeglitele oleks kunstipärase menetluse kaudu saavutatav üldkehtiv mõistmine. Sellest põhimõttelisest vaatepunktist, mis valitseb tegelikult hermeneutikat, sai Flacius teadlikuks 16. sajandi võitluste kaudu. Flaciusel tuli võidelda kahel rindel. Niihästi anabaptistid kui ka restaureeritud katolitsism kinnitasid Pühakirja hämarust. Seda vastustades õpib Flacius eriti Calvini *Eksegeesist*, mis läks tihtilugu tõlgenduselt tõlgenduse enese aluslausetele tagasi. Kõige pakilisem ettevõtmine tookordsetele luterlastele oli ümber lükata katoliiklik õpetus traditsioonist, mis formuleeriti just sel ajal uuesti. Traditsiooni õigust kindlaks määrata kirjutise tõlgendust võidi võitluse käigus protestantliku kirjutise printsiibi vastu põhjendada vaid sellega,

²⁷ kriitika kunst.

²⁸ Kaspar Schoppe (lad. k Scioppius) (1576—1649) — klassikaline filoloog, katoliiklik publitsist. *Tlk.*

²⁹ Ubertinus Clericus — 16. saj. II p õpetas kauneid kunste Pavia ja Milaanos; kommenteeris Cicero ja Ovidiuse teoseid. *Tlk.*

³⁰ Henric Valesius (1603—1676) — kirikuajaloolane, Prantsusmaa kuninglik historiograaf; tõlkis ladina keelde ja kommenteeris vanakreeka autoreid ja kirikuisasid. *Tlk.*

³¹ Matthias Flacius (Illyricus) (1520—1575) — luterlik teoloog, kirikuajaloolane ja piiblioloolane. *Clavis scripturae sacrae* — *Pühakirja võti*. *Tlk.*

et Piibli raamatuist endist ei ole võimalik tuletada piisavat ja üldkehtivat interpretatsiooni. Trento kirikukogu, mis istus koos 1545—1563, käsitles neid küsimusi oma neljandast sessioonist alates, 1564 ilmus siis esimene autentne dekreetide väljaanne. Kõige teravmeelsemalt ründas Piibli mõistetavust hiljem Bellarmin,³² Trento katoletsismi esindaja, mõni aeg peale Flaciuse teost ühes vaidluskirjutises aastast 1581, ning püüdis seeläbi tõestada vajadust täiendada Piibli tõlgendamist traditsiooniga. Seoses selle võitlusega asus Flacius üldkehtiva interpretatsiooni võimalikkust hermeneutiliselt tõestama. Ja heitluses selle ülesandega teadvustas ta vahendi ja reeglid probleemi lahendamiseks, mida polnud teinud ükski varasem hermeneutika.

Kui tõlgendaja põrkab oma tekstis raskustele, siis on nende lahendamiseks subliimsemat laadi abivahend käepärast: elavas kristlikus religioossuses kätkev seos kirjutatuga. Kui me selle tõlgime dogmaatilisest mõtteviisist meie omasse, siis on religioosse kogemuse hermeneutiline väärtus vaid selle printsiibi üksikjuhtum, millele vastavalt igas interpretatsioonimenetluses sisaldub selle ühe faktorina asjaomasest seosest lähtuv tõlgendus. Selle religioosse tõlgendusprintsiibi kõrval on olemas ka arupärane. Kõige lähemal on sellele grammatiline interpretatsioon. Kuid Flacius taipab seejuures esimesena tõlgenduse psühholoogilise või tehnilise printsiibi tähendust, millele vastavalt üksikut kohta tuleb interpreteerida kogu teose kavast ja kompositsioonist lähtudes. Ja tema kasutab esimesena selleks tehniliseks interpretatsiooniks metoodiliselt retoorikaalaseid teadmisi kirjandusliku produkti sisemisest seosest, tema kompositsioonist ja tema toimejõulistest elementidest. Tema jaoks oli siinjuures eeltõid teinud Melanchthon, kes kujundas ümber Aristoteelse retoorika. Esmakordselt kasutas Flacius teadlikult neid abiva-

³² Robert Bellarmin (1542—1621) — vastureformatsiooni juhte. *Tlk.*

hendeid kontekstis, eesmärgis, proportsioonis, üksikute osade või liikmete kongruentsis sisalduvate kohtade ühetähenduslikul määratlemisel. Ta üldistab nende hermeneutilise väärtuse, lähtudes meetodiõpetuse üldisest vaatepunktist. «Ka igal pool mujal sisaldavad ju terviku üksikud osad nende mõistmist vastavalt oma suhtele sellesse tervikusse ja tema teistesse osadesse.» Ta jälgib seda teose sisemist vormi kuni stiili ja üksikute toimeelementide ni ning visandab juba Pauluse ja Johannese stiilide peenetundelisi iseloomustusi. See oli suur edusamm, tõi küll — retoorilise käsitluse raames. On ju iga kirjutis Melancthoni ja Flaciuse meelest tehtud reeglite järgi, nagu teda ka mõistetakse reeglite järgi. Ta on nagu loogiline automaat, mis on rüütatud stiilidesse, kujunditesse ja kõnefiguuridesse.

Tema teose formaalsed puudujäägid ületati Baumgarteni³³ hermeneutikas. Selles pääses aga ühtlasi maksvusele teine suur teoloogilis-hermeneutiline liikumine. Baumgarteni *Teatmeis Halle Raamatukogust* hakkasid saksa vaatepiiri ilmuma madalmaade tõlgendajate kõrval inglise vabamõtlejad ja etnoloogiast lähtuvad Vana Testamendi seletajad. Semler³⁴ ja Michaelis³⁵ kujunesid temaga läbi käies ja tema töödest osa võttes. Michaelis rakendas esmakordselt Vana Testamendi interpretatsioonis ühtset ajaloolist vaadet keelele, minevikule, loodusele ja õigusele. Semler, suure Christian Bauri³⁶ eelkäija, purustas uustestamentliku kaanoni ühtsuse, püstitas

³³ Siegmund Jakob Baumgarten (1706—1757) — teoloog, Christian Wolffi õpilane ning järgija; rakendas Wolffi demonstratiivset meetodit dogmaatikale. *Tlk.*

³⁴ Johann Salomo Semler (1725—1791) — teoloog ja piibliteadlane, ajaloolise Piibli-kriitika rajajaid ja ratsionalismi peamisi esindajaid teoloogias. *Tlk.*

³⁵ Johann David Michaelis (1717—1791) — teoloog ja piibliteadlane. *Tlk.*

³⁶ Ferdinand Christian Baur (1792—1860) — teoloog, väljapaistev kiriku- ja dogmaatikaajaloolane. *Tlk.*

õige ülesande tabada iga üksikut kirjutist tema lokaalkarakteris, sidus siis need kirjutised üheks uueks ühtsuseks, mis on olemas juudikristluse ja sellega võrreldes vabamate kristlaste vaheliste varakristlike võitluste elavas ajaloolises käsituses, ning viis hoolimatult ja otsustavalt oma teoloogilise hermeneutika ettevalmistamisel kogu selle teaduse tagasi kahele asjale — keelepruugist ja ajaloolisest asjaoludest lähtuvale interpretatsioonile. Sellega oli lõpule viidud tõlgenduse vabastamine dogmast ning grammatilis-ajalooline koolkond rajatud. Ernesti peen ja ettevaatlik vaim on *Interpres*’iga³⁷ loonud selle uue hermeneutika klassikalise teose. Seda lugedes arendas veel Schleiermacher omaenese hermeneutikat. Muidugi teostusid need edusammud kindlates raamidest. Nende eksegeetide käe all hargneb ükskõik millise ajastu iga kirjatöö kompositsioon ja mõttekude lahti ikka samadeks lõngadeks: lokaalselt ja temporaalselt tingitud kujutluste ringiks. Vastavalt sellele pragmaatilisele ajalookäsitlusele piiritletakse religioosselt ja moraalselt ühtviisi kujunenud inimloomust vaid välispidiselt, lokaalselt ja temporaalselt. Ta on ebaajalooline.

Kuni siiani olid klassikaline ja Piibli hermeneutika käinud kõrvuti. Kas ei peaks mitte mõlemat käsitama kui millegi üldise rakendust? Wolfiaan Meier³⁸ astus selle sammu oma *Üldise tõlgenduskunsti katses* 1757. Ta käsitas oma teaduse mõistet tõesti nii laialt kui võimalik: see pidi visandama reeglid, mida tuli silmas pidada igasuguse märkidetõlgendamise puhul. Kuid see raamat näitas jälle kord, et uusi teadusi ei mõtelda välja mitte arhitektoonika ja sümmeetria vaatepunktist lähtudes. Nii tekivad vaid pimedad aknad, millest keegi läbi ei näe. Toimejõuline

³⁷ Johann August Ernesti (1707—1781) — filoloog ja teoloog; arvata-vasti *Institutio interpretis novi testamenti* (1761) — *Uue Testamendi tõlgendaja põhimõtted*. Tlk.

³⁸ Georg Friedrich Meier (1718—1777) — filosoof, Gottfried Wilhelm Leibnizi ja Christian Wolffi järgija. Tlk.

Hermeneutika tekkimine

hermeneutika võis kujuneda vaid peas, mis ühendas filoloogilise interpretatsiooni virtuoossuse ehtsa filosoofilise võimekusega. Niisugune oli Schleiermacher.

4.

Tingimused, milles ta töötas: Winkelmanni kunsti-teoste interpretatsioon, Herderi kongeniaalne sisseelamine ajastute ja rahvaste hinge ning esteetilisest vaatepunktist lähtuv filoloogia: Heyne,³⁹ Friedrich August Wolf ja tema õpilased, kellest Heindorf⁴⁰ elas tihedaimas Platoniuurimuste osaduses Schleiermacheriga — kõik see liitus temas saksa transtsendentaalfilosoofia menetlusega minna teadvuses antu taha loova võimelisuse juurde tagasi, mis ühtselt toimides, endast mitteteadlikuna kutsub meis esile maailma kogu vormi. Just nende kahe asja ühendusest tekkis temale pärisomane interpretatsioonikunst ja teadusliku hermeneutika definiitivne põhjendus.

Kuni selle ajani oli hermeneutika olnud heal juhul reeglite süsteem, mille osi, üksikuid reegleid, hoidis koos üldkehtiva interpretatsiooni siht. Temas olid eristatud interpretatsiooniprotsessis koos toimivad funktsioonid nagu grammatiline, ajalooline, esteetilis-retooriline ja asjaomane tõlgendamine. Ja ta oli paljude aastasadade filoloogilisest virtuooslikkusest teadvustanud reegleid, mille järgi need funktsioonid peavad toimima. Schleiermacher läks nüüd neid reegleid järgides tagasi mõistmise analüüsi juurde, niisiis selle sihttoimingu enda tunnetamise juurde, ja sellest tunnetamisest tuletas ta üldkehtiva tõlgen-

³⁹ Christian Gottlob Heyne (1729—1768) — klassikaline filoloog, antiikautorite teoste kommenteerija ja väljaandja, antiikmütoloogia uurija. *Tlk.*

⁴⁰ Ludwig Friedrich Heindorf (1774—1816) — klassikaline filoloog, Platoni keelekasutuse uurija, üks tema teoste väljaandjaid ja kommenteerijaid. *Tlk.*

damise võimalikkuse, selle abivahendid, piirid ja reeglid. Ta võis aga mõistmist analüüsida kui jälgendamist *(Nachbilden)*, järelekonstrueerimist vaid selle elavas suhtes kirjandusliku produktsiooni protsessi enesega. Elavas vaates *(Anschauung)* loominguolisele protsessile, mis tekitab eluvõimelise kirjandusteose, nägi ta tingimust selle teise protsessi tunnetamiseks, mis mõistab kirjamärkide põhjal teatava teose terviklikkust ja selle põhjal looja kavatsust ja vaimulaadi.

Oli vaja aga uut psühholoogilis-ajaloolist vaateviisi, et niimoodi asetatud probleemi lahendada. Me oleme jälginud siin käsitletavat seost alates ühendusest, mis oli olemas kreeka interpretatsiooni ja retoorika kui kindla kirjandusliku produktsiooniviisi oskusõpetuse vahel. Kuid mõlema protsessi käsitlus oli ikka jäänud loogilis-retooriliseks. Kategooriad, milles ta teostus, olid pidev tegevus, loogiline seos, loogiline korrastus ja siis selle loogilise produkti rüütamine stiili, kõnefiguuridesse ja kujunditesse. Nüüd aga rakendatakse täiesti uusi mõisteid, mõistmaks kirjanduslikku produkti. Siin on nüüd tegu ühtselt ja loovalt toimiva võimekusega, mis oma toimest ja kujundusest teadlik olemata võtab vastu ja kujundab esimesi tõukeid mõneks teoseks. Vastuvõtmine ja isetegev kujundus on temas lahutamatud. Individuaalsus toimib siin kuni näpuotste ja üksikute sõnadeni. Tema kõrgeim väljendus on kirjandusliku teose väline ja sisemine vorm. Ja nüüd saub see teos vastamisi küllastamatu vajadusega täiendada enese individuaalsust teiste vaadetega. Nii on mõistmine ja interpretatsioon elus endas ikka ärksad ja tegusad, oma täiuse saavutavad nad eluvõimsate teoste ja nende seose kunstipärasest tõlgendamises nende looja vaimus. See oli uus vaade erilises vormis, mille ta omandas Schleiermacheri vaimus.

Veel üks üldise hermeneutika suure edu põhjusi oli aga see, et Schleiermacheri kaaslaste ja tema enda uued psühholoogilis-ajaloolised vaated arendati filoloogiliseks in-

terpretatsioonikunstiks. Saksa vaim oli just Schilleri, Wilhelm von Humboldti, vendade Schlegelite läbi muutunud poeetilisest produktsioonist ajaloolise maailma järele mõistmiseks */Nachverständnis/*. See oli võimas liikumine, millest olid mõjutatud Böckh,⁴¹ Dissen,⁴² Welcker, Hegel, Ranke, Savigny. Friedrich Schlegel sai Schleiermachiери juhtijaks filoloogilisse kunsti. Mõisted, mis teda suunasid tema säravates töödes kreeka poeesiast, Goethest, Boccacciost, olid teose sisemine vorm, kirjaniku arengulugu ja eneses liigendatud kirjandustervik. Ja niisuguste järelekonstrueeriva filoloogilise kunsti üksikute saavutuste taga oli tema jaoks ühe kriitikateaduse, ühe *ars critica* kava, mis pidi põhinema produktiivse kirjandusliku võimalisuse teorial. See kava puudutas Schleiermachiери hermeneutikat ja kriitikat väga lähedalt.

Ja Schlegelist lähtus nüüd ka Platoni-tõlke plaan. Selle põhjal kujunes välja uus interpretatsioonitehnika, mida rakendasid eelkõige Böckh ja Dissen Pindarose puhul. Platoni pidi mõistatama kui filosoofilist kunstnikku. Interpretatsiooni sihiks on ühtsus platonliku filosoferimise iseloomu ja Platoni teoste kunstilise vormi vahel. Filosoofia on siin veel kõnelusega ühte kasvanud elu, tema kirjallik esitus on vaid fikseering meelespidamiseks. Nii peab ta olema dialoog, ja pealegi niivõrd kunstilises vormis, et sunnib elava mõtteseostuse omapoolsele järeleloomisele */Nacherzeugung/*. Ühtlasi peab aga vastavalt Platoni mõtte rangele ühtsusele iga dialoog varasemat edasi viima, hilisemat ette valmistama ja filosoofia eri osade lõngu edasi ketrama. Kui järgida neid dialoogide suhteid, siis tekib peateoste seos, mis avab Platoni sisima kavatsuse. Alles selle kunstipäraselt kujundatud seose tabamises tekib

⁴¹ August Böckh (1785—1868) — klassikaline filoloog, antiikautorite teoste kommenteerija ja väljaandja. *Tlk.*

⁴² Georg Rudolf Dissen (1784—1837) — klassikaline filoloog, Pindarose teoste väljaandja ja kommenteerija. *Tlk.*

Schleiermacheri järgi Platoni tegelik mõistmine, millega võrreldes tema teoste kronoloogilise järgnevuse kindlakstegemine on vähem tähtis, ehk see küll tihti langeb kokku seose endaga. Böckh võis oma kuulsas retsensioonis ütelda, et see meistriteos avas Platoni esmakordselt filoloogilise teaduse jaoks.

Niisuguse filoloogilise virtuoossusega ühines nüüd aga esmakordselt Schleiermacheri vaimus geniaalne filosoofiline võimekus. Ja seda oli koolitanud transtsendentaalfilosoofia, mis pakkus just hermeneutilise probleemi üldise käsitlemise ja lahendamise jaoks esmakordselt piisava vahendi: nii tekkis tõlgendamise üldteadus ja oskusõpetus.

Lugedes Ernesti *Interpres*'i, visandas Schleiermacher sügisel 1804 tõlgendamisõpetuse esimese kavandi, millega ta tahtis avada oma eksegeetikaloengute kursuse Halles. Meieni on jõudnud nõnda sündinud hermeneutika vaid väga jõuetul kujul. Jõu andis talle eelkõige Böckh, Schleiermacheri õpilasi Halle ajast, oma filosoofilise entsüklopeedia⁴³ loengute oivalises peatükis.

Ma tõstan Schleiermacheri hermeneutikast esile need põhimõtted, millest sõltub minu meelest kogu edasine areng.

Kogu kirjatööde tõlgendus on vaid mõistmisprotsessi kunstipärane kujundamine, mis laieneb tervele elule ja kehtib igat liiki kõne ja kirjutise kohta. Mõistmise analüüs on seega aluseks tõlgenduse reeglistamisele. Seda saab aga teostada vaid üheskoos kirjandusteose produktiooni analüüsiga. Alles mõistmise ja produktiooni vahelise suhte abil saab põhjendada reeglite ühendust, mis määrab tõlgenduse vahendid ja piirid.

Üldkehtiva interpretatsiooni võimalikkuse võib tuletada mõistmise loomusest. Selles pole tõlgendaja individuaalsus ja tema autori individuaalsus teineteise vastas

⁴³ *Enzyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften* (1877) — *Filoloogiliste teaduste entsüklopeedia ja metodoloogia. Tlk.*

kui kaks võrreldamatut fakti: mõlemad on kujunenud üldise inimloomuse põhjal, ja seeläbi tehakse võimalikuks inimeste omavaheline ühisus */Gemeinschaftlichkeit/* kõne ja mõistmise jaoks. Selle abil saab Schleiermacheri valemataolisi väljendusi psühholoogiliselt edasi seletada. Ükski individuaalne erinevus ei ole lõpuks tingitud isikute omavahelistest kvalitatiivsetest erinevustest, vaid ainult nende hingeptsesside eriastmelisusest. Et nüüd aga tõlgendaja omaenese elususe ühtlasi seda katsetades asetab ajaloolisesse keskkonda, suudab ta sellest lähtudes hetkeliselt ühte osa hingeptsessesse rõhutada ja tugevdada, teisi kahandada ja nii kutsuda endas esile võõra elu jäljenduse */Nachbildung/*.

Kui võtta nüüd vaatluse alla selle ptsessi loogiline külg, siis temas tunnetatakse seost lähtudes vaid suhteliselt määratletud üksikutest märkidest olemasoleva grammatilise, loogilise ja ajaloolise teadmise kaastoimel. Väljendatuna meie loogilises terminoloogias seisneb see mõistmise loogiline külg niisiis induktsiooni, üldiste tõdede erilistele juhtudele rakenduse ja võrdleva menetluse koostoimes. Lähemaks ülesandeks oleks kindlaks teha need erilised vormid, mille omandavad siin nimetatud loogilised operatsioonid ja nende ühendused.

Siit algab igasuguse tõlgenduskunsti põhiraskus. Teose tervikut tuleb mõista lähtudes üksikuist sõnadest ja nende ühendustest, ja ometi eeldab üksiku täielik mõistmine juba terviku mõistmist. See ring kordub üksiku teose suhtena oma looja vaimulaadi ja arengusse, ja niisamuti selle üksikteose suhtena oma kirjandusžanrisse. Selle raskuse on Schleiermacher lahendanud tegelikult kõige kaunimalt sissejuhatuses Platoni *Riiki*, ja sellesama menetluse teine näide on minu jaoks olemas tema eksegeetiliste loengute lisas. Teoreetiliselt jõutakse siin igasuguse tõlgenduse piirideni, tõlgendus lahendab oma ülesande ikka vaid kuni teatud määrani: nii jääb igasugune mõist-

mine ikka vaid suhteliseks ega jõua kunagi lõpule. Individaalsus on väljendamatu */ineffabile/*.

Tõlgendusprotsessi liigendamise grammatiliseks, ajalooliseks, esteetiliseks ja asjaomaseks interpretatsiooniks heitis Schleiermacher kõrvale. See eristus märgib vaid, et tõlgendama asudes peavad olema grammatilised, ajaloolised, asjaomased ja esteetilised teadmised, mis peavad mõjutama iga selle akti. Kuid tõlgendusprotsess ise laseb end liigendada vaid kaheks osaks, mida sisaldab vaimse loomingu tunnetamine keelemärkidest lähtudes. Grammatiline tõlgendus astub tekstis ühelt seoselt teisele, kuni kõrgeimate seostumiseni teose tervikus. Psühholoogiline tõlgendus lähtub lülitumisest sisemisse loomeprotsessi ning liigub edasi teose välise ja sisemise vormini, neist aga edasi teose ühtsuse tabamisele tema looja vaimulaadis ja arengus.

Sellega on saavutatud punkt, millest lähtudes Schleiermacher arendas meisterlikult tõlgenduskunsti reegleid. Põhjapanev on tema õpetus välisest ja sisemisest vormist ja eriti sügavamõttelised on kirjandusliku produktsiooni üldise teooria alged, mis sisaldaksid kirjandusajaloo *organon*'i.

Hermeneutilise menetluse lõppsiht on mõista autorit paremini, kui ta end ise on mõistnud. See põhimõte on teadvustamata loome õpetuse paratamatuks konsekventsiks.

5.

Kokku võttes: vaid keelemälestiste suhtes saab mõistmine olla üldkehtiv tõlgendamine. Kui filoloogiline interpretatsioon saab hermeneutikas teadlikuks oma meetodist ja oma põhjendusest, siis ei saa Fr. A. Wolffi järgi niisuguse distsipliini praktilist kasu elava harjutamisega võrreldes õigusega kõrgeks hinnata. Kuid väljas-

pool praktilist kasu, tõlgendustegevuse enda tarvis, on minu arvates teine ja tähtsaim ülesanne niisugune: vastupidi romantilise omavoli ja skeptilise subjektiivsuse pidevale sissemurdmisele ajaloo valdkonda peab ta teoreetiliselt põhjendama interpretatsiooni üldkehtivust, millel põhineb igasugune ajaloo kindlus. Seostatult tunnetusteooria, loogika ja vaimuteaduste meetodiõpetusega saab see interpretatsiooniõpetus tähtsaks ühenduslikuks filosoofia ja ajalooliste teaduste vahel, vaimuteaduste aluse peamiseks koostisosaks.

LISANDUSI KÄSIKIRJADEST

Mõistmine kuulub üldmõiste «tunnetus» alla, kusjuures tunnetamine kõige laiemas mõttes on määratletud protsessina, mis püüdleb üldkehtivale teadmisele.

(Lause 1) Mõistmiseks me nimetame protsessi, milles tunnetatakse hingeelu tema meeleliselt antud väljendustest lähtudes.

(Lause 2) Nii erinevad kui hingeelu meeleliselt tabatavad väljendused oleksidki, peab nende mõistmisel olema selle tunnetuslaadi poolt seatavate tingimustega antud ühiseid tunnuseid.

(Lause 3) Kirjalikult fikseeritud eluväljenduste kunstipärast mõistmist me nimetame tõlgenduseks, interpretatsiooniks.

Tõlgendus on isikliku kunsti töö, ja tema täiuslikem käsitsemine on tingitud tõlgendaja geniaalsusest — ta nimelt põhineb suguluslikkuseel (*Verwandschaft*), mida on tugevdanud süvenev sisseelamine autorisse, pi-

dev uurimine. Nõnda Winckelmann Platoni (Justi)⁴⁴ varal, Schleiermachi Platoni jne. Sellel põhineb selgelt nägeline /divinatorische/ tõlgendus.

Selline tõlgendus on vastavalt ta enda poolt seatava raskuse ja tähendusega inimsoo mõõtmatu töö objektiks. Kogu filoloogia ja ajalugu töötab eelkõige selle nimel jne. Pole kerge luua ettekujutust seetaruvis tehtud õpetatud töö mõõtmatust hulgast. Ja sellise mõistmise jõud kasvab inimsoos just niisamuti järkjärgult, seaduspäraselt, aeglaselt ja raskelt nagu jõud tunnetada ja valitseda loodust.

Aga et selline geniaalsus nii haruldane on, samal ajal kui tõlgendust ennast peavad harjutama ja õppima ka vähem andekad, siis on paratamatu

(Lause 4a), et geniaalsete interpretide kunst fikseeritakse reeglites, nii nagu nende meetod neid sisaldab või ka nagu nad neid iseendale on teadvustanud. Sest iga inimlik kunst peeneneb ja õilistub tema käsituses, kui kunstniku elutulemust õnnestub mingis vormis järeltulevatele edasi anda. Vahendid mõistmise kunstipäraseks kujunduseks tekivad vaid seal, kus keel pakub kindlat põhialust ja on olemas suured, kestvalt väärtuslikud teosed, mis erinevalt interpreteerituna kutsuvad esile võitluse: seal peab vastuolu geniaalsete tõlgenduskunstnike vahel otsima lahendust üldkehtivatest reeglitest. Kindlasti on isikliku tõlgenduskunsti jaoks kõige tiivustavam kokkupuude geniaalse tõlgendaja või tema teosega. Kuid elu lühidus nõuab tee lühendamist leitud meetodite ja neis kasutatud reeglite kindlakstegemisega. Sellist kirjaliikult fikseeritud elu-

⁴⁴ Carl Justi (1832—1912) — kunstiajaloolane, kaheköitelise Johann Joachim Winckelmanni biograafia (1866, 1872) autor. *Tlk.*

Hermeneutika tekkimine

v ä l j e n d u s t e m õ i s t m i s e o s k u s -
õ p e t u s t m e n i m e t a m e h e r m e -
n e u t i k a k s (Lause 4b).

Nii võib määratleda hermeneutika olemuse ja tema tegevust teatud ulatuses õigustada. Kui ta praegu veel nii suurt huvi ei näi äratavat, nagu soovivad selle oskusõpetuse esindajad, siis minu arvates on selle põhjuseks, et ta pole oma ettevõtmisse haaranud neid probleeme, mis tulevad tänapäeva teaduse olukorrast ja oleksid sobivad tema vastu kõrgemal määral huvi äratama. Sel teadusel (hermeneutika) on iseäralik saatus. Ta tõmbab endale tähelepanu ikka vaid suure ajaloolise liikumise puhul, mis teeb niisuguse ainulise eksistentsi mõistmise teaduse tungivaks ülesandeks, et siis jälle pimedusse kaduda. Nii toimus see kõigepealt kui kristluse pühade kirjade tõlgendamine, olles protestantismile eluküsimuseks. Siis elustatakse ta seoses ajaloolise teadvuse arenguga meie sajandil teatud aja jooksul uuesti Schleiermachi ja Böckhi poolt, ja mina veel olen elanud ajal, mil tervikuna neist probleemidest kantud Böckhi *Entsüklopeedia* kehtis kui hädavaljalik sissepääs filoloogia pühamusse. Kui nüüd juba Fr. Aug. Wolf väljendus halvustavalt hermeneutika väärtuse kohta filoloogiale ja kui ka tegelikult on see teadus siitpeale leidnud vaid väheseid edasikujundajaid ja esindajaid, siis on oma aja ära elanud just tema tookordne vorm. Kuid uues ja ulatuslikumas vormis oleme praegu jälle selle temas toimiva probleemi ees.

(Lause 5) Ä s j a v i s a n d a t u d l a i a s
m a h u s v õ e t u n a, o n m õ i s t m i n e
v a i m u t e a d u s t e k õ i g i e d a s i s t e
o p e r a t s i o o n i d e j a o k s a l u s t r a j a v
m e n e t l u s... Nagu loodusteadustes on igasugune sea-
duspärane tunnetus võimalik vaid kogemuses mõõdetava
ja loendatava kaudu ning temas sisalduvate reeglitega, nii
on vaimuteadustes iga abstraktne lause lõpuks õigustatav

vaid tema suhte kaudu hingelisse elususse, nii nagu see on antud läbielamises */Erleben/* ja mõistmises.

Kui nüüd mõistmine paneb aluse vaimuteadustele, siis on (Lause 6) mõistmise tunnetusteoreetiline, loogiline ja meetodiline analüüs vaimuteaduste põhjendamisel üheks peaülesandeks. Selle ülesande tähendus tuleb aga täielikult esile, kui teadvustatakse raskused, mida sisaldab mõistmise loomus üldkehtiva teaduse täideviimise jaoks.

Igaüks on oma individuaalsesse teadvusesse just nagu suletud, see on individuaalne ja annab igasugusele käsitlusele subjektiivsuse. Juba sofist Gorgias väljendas siin ilmnevat probleemi nii: kui teadmine ka olemas oleks, siis ei suudaks teadja seda kellelegi teisele edasi anda. Tema jaoks muidugi mõtlemine selle probleemiga lõpebki. See tuleb lahendada. Võimalikkus võõrast käsitada on eelkõige üks sügavamaid tunnetusteoreetilisi probleeme. Kuidas saab individuaalsus temale meeleliselt antud võõrast individuaalset eluväljendust tuua üldkehtivasse objektiivsesse mõistmisesse? Tingimuseks, millega see võimalikkus seotud, on see, et ükski võõras individuaalne väljendus ei saa sisaldada midagi, mida poleks ka käsitatavas elususes. Needsamad funktsioonid ja koostisosad on kõigis individuaalsustes, ja erinevad vaid oma tugevuse määra poolest eri inimeste soodumustes. Seesama väline maailm peegeldub nende kujutluspiltides. Elusus peab niisiis sisaldama võimet. Seostamine jne, tugevdamine, vähendamine — transpositsioon on transformatsioon.

Teine apooria. Üksikust tervik, tervikust aga jällegi üksik. Teose tervik nimelt nõuab edasiminekut kuni (looja) individuaalsuseni, kuni literatuuri ni, millega ta on seotud. Alles võrdlev meetod laseb mul lõpuks iga üksikut teost, üksikut lauset sügavamalt mõista kui seni. Nõnda siis mõistmine tervikust ja samas ometi tervik üksikust.

K o l m a s a p o o r i a. Juba iga üksikut hingeseisundit me mõistame vaid teda esile kutsunud välistest ärritajatest lähtudes. Ma mõistan viha kahjuliku ellusekkumise pärast. Sellise suhteta oleksid kired mulle täiesti ettekujutamatud. Nii on keskkond mõistmise jaoks hädavajalik. Äärmuseni viiduna ei ole mõistmine niimoodi seletustest eristatud, kuivõrd see on selles valdkonnas võimalik. Ja seletamine eeldab jälle mõistmise teostamist.

Kõigi nende küsimuste puhul ilmneb, et t u n n e t u s t e o r e e t i l i n e probleem on kõikjal seesama: kogemusest üldkehtiv teadmine. See e s i n e b s i i n a g a v a i m u t e a d u s t e s k o g e m u s t e l o o m u s e e r i l i s t e s t i n g i m u s t e s. Need on: struktuur kui seos on hingeelus see elav ja tuntud, millest tulenevalt üksik.

Nii seisab vaimuteaduste väravas mõistmise analüüs kui üks tunnetusteoreetilisi peaprobleeme. Et hermeneutika lähtub sellest tunnetusteoreetilisest probleemist ja tema lõplik eesmärk peitub selle lahendamises, astub ta sisemisse suhtesse suurte, tänast teadust mõjutavate küsimustega vaimuteaduste ülesehitusest ja põhjendusest. Tema probleemid ja põhimõtted saavad elavaks olevikuks.

Selle tunnetusteoreetilise küsimuse lahendamine viib hermeneutika loogilise probleemi juurde.

Ka see on loomulikult kõikjal sama. Enesestmõistetavalt (vastupidi sellele, kuidas mind mõistab Wundt) on need samad elementaarsed loogilised operatsioonid, mis esinevad vaimu- ja loodusteadustes. Induktsioon, analüüs, konstruktsioon, võrdlus. Kuid asi on nüüd selles, millise erilise vormi nad omandavad vaimuteaduste kogemusvaldkonnas. Induktsioon, mille andmeteks on meelelised protsessid, toimub siin nagu kõikjal seose teadmise

alusel. See on füüsikalis-keemilistes teadustes matemaatiline teadmine kvantitatiivsetest vahekordadest, bioloogilistes teadustes elu eesmärgipärasusest, vaimuteadustes hingelise elususe struktuurist. Nii pole see alus mitte loogiline abstraktsioon, vaid reaalne, elus antud seos, mis aga on individuaalne, seega subjektiivne. See määrab selle induktsiooni ülesande ja vormi. Lähema kuju omandavad siis tema loogilised operatsioonid keelelise väljenduse loomuse läbi. Nii spetsifitseerub selle induktsiooni teooria kitsamale keelevaldkonnale keele teooria — grammatika kaudu. Eriline (grammatikast) tuntud seosest, kindlates piirides määratlemata (variaablitest) sõnatähendustest ja süntaktilistest vormielementidest määratlemise loomus. Selle induktsiooni täiendamine ainulise kui terviku (seose) mõistmise alusel võrdleva meetodi abil, mis määratleb ainulise ja teeb ainulise käsituse suhete kaudu teistesse ainulisustesse objektiivseks.

S i s e m i s e v o r m i mõiste kujundamine. Kuid (edasitungimine) reaalsuseni paratamatu = sisemine elusus, mis peitub üksikute teoste sisemise vormi ja nende teoste seose taga. See on produktsiooni eri harudes erinev. Luuletajatel loov võime, filosoofidel elu- ja maailmavaate seos, suurtel praktilistel isikutel nende praktiline eesmärgiasetus reaalsusesse, religioossetel... jne (Paulus, Luther).

Seega filoloogia — seos ajaloolise mõistmise kõrgeima vormiga. Tõlgendus ja ajalooline esitus vaid entusiastliku süvenemise kaks külge. Lõputu ülesanne.

Nii annab menetluse tingimustes kõigi teadmiste koostoime ühiste protsesside ning nende spetsifikatsiooni uurimine oma tulemuse **m e e t o d i õ p e t u s e s**. Tema objektiks on meetodi ajalooline kujunemine ja selle spetsifikatsioon hermeneutika üksikuis valdkondades. Üks näide. Luuletaja tõlgendamine on eriline ülesanne. Reegli alusel «mõista paremini, kui autor end mõistnud on» lahe-

neb ka luuleteose idee probleem. Ta on olemas (mitte kui abstraktne mõte, vaid) teadvustamata seose mõttes, mis toimib teose organisatsioonis ja mida mõistetakse selle sisemisest vormist; luuletaja ei vaja seda, ta pole sellest isegi kunagi täiesti teadlik, tõlgendaja toob ta esile ja see on võib-olla hermeneutika kõrgeim triumf. Nii tuleb käesolevat reeglistamist, mis on ainus menetlus üldkehtivuse esiletoomiseks, eri valdkondades täiendada geniaalsete tõlgendajate loominguliste meetodite esitusega. Sest siin peitub innustav jõud. See tuleb täide viia vaimuteaduste kõigi meetoditega. Seega on seoseks loomingulise geniaalsuse meetod. Need tema poolt juba leitud abstraktsed reeglid, mis on subjektiivselt tingitud. Üldkehtiva reeglistuse tuletamine tunnetusteoreetilisest põhialusest.

Hermeneutilised meetodid on lõpuks seotud kirjandusliku, filoloogilise ja ajaloolise kriitikaga, ja see tervik juhib ainuliste nähtuste selletusele. Tõlgenduse ja selletuse vahel on vaid määraerinevus, mitte kindel piir. Sest mõistmine on lõputu ülesanne. Kuid distsipliinides määrab piiri see, et psühholoogiat ja teadust süsteemidest rakendatakse nüüd abstraktsete süsteemidena.

Vastavalt käsituse ja väärtustamise lahutamatus printsiibile on hermeneutilise protsessiga paratamatult seotud temale immanentne, kirjanduslik kriitika. Pole mõistmist ilma väärtustundeta — kuid vaid võrdluse varal tehakse väärtus objektiivselt ja üldkehtivalt kindlaks. See vajab siis liigis, näiteks draamas, normatiivse kindlakstegemist. Niisiis lähtub filoloogiline kriitika siit. Kohasus tehakse tervikuna kindlaks, eraldatakse vastu-

rääkivad osad. Lachmann⁴⁵, Ribbecki *Horatius*⁴⁶ jne. Või teistest teostest võetud norm, mis sobimatud teosed välja eraldab; Shakespeare'i-kriitika, Platoni-kriitika.

Niisiis on (kirjanduslik) kriitika filoloogilise eelduseks: sest just põrkumisest mõistetamatule ja väärtusetule tekib tema aje, ja (kirjanduslik) kriitika on filoloogilise kriitika esteetilise küljena tema abivahend. A j a l o o l i n e kriitika on vaid kriitika üks haru, nagu esteetiline oma lähtepunktis. Nüüd, nagu siin, igal pool edasiarenemine, nagu sealpool kirjandusajaloo, esteetika jne alal, nõnda teisel pool ajalookirjutuse alal jne.

II

F i l o l o o g i a on, nagu Böckh õigusega ütleb, «inimvaimu produtseeritu tunnetamine» (*Entsüklopeedia* 10). Ta lisab paradoksaalselt juurde: «s.o tunnetatu /tunnetamine/»: nii põhineb see paradoks vääral eeldusel, nagu oleks tunnetatu ja produtseeritu üks ja seesama. Tegelikult toimivad produktsioonis kõik vaimsed jõud koos, ja luules või mõnes Pauluse kirjas on enam kui ainult tunnetus.

Kui käsitleda seda mõistet kõige laiemalt, siis ei ole filoloogia midagi muud kui tegevuste seos, mille kaudu ajalooline tehakse mõistetavaks. Niisiis on ta seos, mis on suunatud ainulise tunnetusele. Ka Ateena riigi majapidamine on üks niisugune ainulisus, isegi kui ta osutub üldistes suhetes esitatavaks süsteemiks.

Raskused, mida need mõisted sisaldavad, on lahenda-

⁴⁵ Karl Lachmann (1793—1851) — saksa filoloog; rakendas klassikalises filoloogias antiikautorite tekstidel väljatõttatud tekstikriitika meetodit vanade saksa tekstide uurimisel. *Tlk.*

⁴⁶ Otto Ribbeck (1827—1898) — filoloog; 1869 andis välja Horatiuse *Episteln* — Kirjad. *Tlk.*

tavad filoloogiadistsipliini ja ajaloodistsipliini arengu käigus.

Igaüks peab olema nõus sellega, et on olemas läbiv erinevus ainulise kui iseenesest väärtusliku tunnetamise ja vaimuteaduste üldiste süstemaatiliste seoste tunnetamise vahel. See piirisättimine on täiesti selge. Et sealjuures leiab aset vastastikune toime ja ka filoloogia vajab poliitika jne süstemaatilist asjatundmist, on iseenesestmõistetav (vastupidi Wundtile).

Filoloogia kujuneb nüüd välja kui kirjanduslikes teostes antu tunnetus. Kui lisandusid mälestised, siis oli tema objektiks see, mida Schleiermacher nimetas sümboliseerivaks tegevuseks. Ajalugu alustas omalt poolt poliitiliste aktsioonide, sõdade, ... põhiseadustega. Kuid see eristumine sisu järgi ületati, siis kui filoloogia praktilise distsipliinina haaras oma valdkonda ka riiklikud muistised. Teiselt poolt hakkas arenema erinevus meetodilistest tegevustest ja lõpuks, ajalooline esitus. Kuid ka see erinevus ületati praktiliste distsipliinide poolt, kuivõrd need haarasid oma valdkonda antiikkirjanduse ja kunsti ajaloo. Nii on tegu piirisättimisega filoloogia ja ajaloo vahel. See on vaid siis võimalik, kui fakulteediteaduse praktiline huvi mängust välja jäetakse. Selles suhtes on parim Usener.⁴⁷

Kui me nüüd peame käsitama ainulise kui ühe seose tunnetuse kogu protsessi, siis tekib küsimus, kas võidakse keelepruugis eristada mõistmist ja seletamist. See on võimatu, sest üldised arusaamad toimivad mõistmise läbi deduktsioonile analoogilise menetluse kaudu, olgugi lahutamatul kujul, iga mõistmise puhul asjatundmisena kaasa, ja mitte üksnes psühholoogiliselt,

⁴⁷ Friedrich Philipp Usener (1773—1867) — jurist; sai tuntuks Saksa-
maa, eriti Maini-äärse Frankfurdi keskaegsete muististe ja rüütillõsside
uurijana. *Tlk.*

vaid ka... jne. Seega tuleb meil tegemist teha a s t m e s t i k u g a. Seal, kus teadlikult ja metoodiliselt rakendatakse üldisi arusaamu, et saavutada ainulise igakülgset tunnetust, säilitab väljend «seletamine» ainulise tunnetamise viisi jaoks oma koha. Ta on aga õigustatud vaid sel määral, mil me teadvustame endale, et ei saa jutugi olla ainulise täielikust lahustumisest üldisesse.

Siin laheneb vaidlusküsimus, kas psüühiliste kogemuste mõtestamine on see üldine, mis peaks olema mõistmise aluseks, või on seda psühholoogiateadus. Kui ainulise tunnetamise tehnika teostub seletusena, siis on psühholoogiateadus aluseks niisamuti nagu teised süstemaatilised vaimuteadused. Seda suhet olen ma juba tõendanud ajaloo puhul.

III

Oskusõpetuse suhe tõlgendusmenetlusse endasse on siin täpselt samasugune nagu loogika ja esteetika puhul. Oskusõpetus esitab menetluse valemitena ja need viiakse tagasi eesmärgiseosele, milles menetlus tekib. Niisuguse oskusõpetuse läbi tugevneb iga kord selle vaimse liikumise energia, mille väljendus ta on. Sest oskusõpetus tõstab menetluse teadliku virtuoossuseni; ta arendab seda vaimset võimaldatud konsekventsideni; selle põhjendusi teadvustades tugevdab ta eneses tõsikindlust, millega seda viljeldakse.

Sügavamale ulatub aga teine toime. Selleks et seda toimet tunnetada, peame minema üksikuist hermeneutelistest süsteemidest välja nende ajaloolise seoseni. Iga oskusõpetus on piiratud teatud aegruumis kehtivate menetlustega, mille vaimset arendamist ta arendab. Nii tekib hermeneutika ja kriitika, esteetika ja retoorika, eetika ja poliitika

jaoks — niipea kui ajalooline mõte on selleks küpsenud — ülesanne lõpuks vanu põhjendusi eesmärgiseosest uute ajalooliste põhjendustega täiendada. Ajalooline teadvus peab tõusma üksikute ajastute menetlustest kõrgemale, ja ta võib selle saavutada, kui ta kogub endasse kõik eelnenud suunad interpretatsiooni ja kriitika, poeesia ja kõneosavuse eesmärgiseose sees, kaalub neid üksteise suhtes ja piiritleb, selgitab nende väärtuse nende suhete alusel sellesse eesmärgiseosesse endasse, määratleb piirid, milles nad rahuldavad tema inimlikku sügavust, ja käsitab nii lõpuks kõiki neid suundi eesmärgiseose sees kui üht rida temas sisalduvaid võimalikkusi. Selle ajaloolise töö jaoks on nüüd aga otsustava tähtsusega, et ta tohib arvestada oskusõpetuse valemitega kui ajalooliste suundade lühenditega. Nii on siis mõtlemises menetluse üle, mis võimaldavad eesmärgiseosel temas sisalduvad ülesanded lahendada, sisemine dialektika, mis laseb sellel mõtlemisel ajalooliselt piiritletud suundade kaudu, valemite kaudu, mis vastavad neile suundadele, edeneda universaalsuseni, mis on ikka ja kõikjal ühendatud ajaloolise mõtlemisega. Nii on siin, nagu kõikjal, ajalooline mõtlemine ise loov, sest ta tõstab inimese tegevuse ühiskonnas momendi ja koha piiridest kõrgemale.

See on vaatepunkt, kus hermeneutilise oskusõpetuse ajalooline uurimine on ühendatud tõlgendava menetluse ajaloolise uurimisega, mõlemad koos on aga seotud hermeneutika süstemaatilise ülesandega.

SAATEKS

Uusaegse euroopaliku filosoofia sihiks on olulisel määral olnud teadusliku teadmise põhjendamine. 19. sajandil oli filosoofiale selles mõttes üheks suuremaks väljakutseks täpsete meetodikate loomine teadmise kindlakstegemiseks ajalooteaduses, ajaloo- ja üldse vaimuteaduste kujunemine institutsionaliseeritud teadusteks. Teadusliku tunnetuse gnoseoloogilisel põhjendamisel tekkis sellega uus probleemne situatsioon: kas saab uutele distsipliinidele rakendada loodusteadustes väljakujunenud teaduslikkuse-etaloni või on nende näol tegemist iseseisva, muule taan-

dumatu spetsiifkaga teadusliku tunnetuse haruga? Eriti saksa mõtte- maailmas kalduti pooldama viimast seisukohta.

Üheks silmapaistvamaks vaimuteaduste iseseisvuse põhjendajaks oli Wilhelm Dilthey (1833—1911). Tema tegi tuntuks ja põhjendas süstemaatilisel ka loodusteaduste ja vaimuteaduste vastandamise, mis põhines meetodi erinevusel: loodusteadused — seletavad, vaimuteaduste ülesanne on mõista (*Verstehen*). (Sellise käsitluse oli küll varem esitanud ka Johann Gustav Droysen.)

Luuu «ajaloolise mõistuse kriitika» — nii formuleeris Dilthey oma ülesande. Küsimuse püstitus oli Kanti-pärane. Dilthey rõhutab, et lähtuda tuleb olemasolevast tegelike teaduslike teadmiste kogumist. Ja ta küsib: kuidas on võimalik luua teadust inimesest, ühiskonnast ja ajaloost? Nagu Kantki, otsib ta sellise teadmise võimalikkuse tingimusi tunnetuse subjektis, ja nimelt kogemuses. Kogemust ennast seevastu käsitleb Dilthey Kantist üsnagi erinevalt. Ta heidab oma kuulsale eelkäijale ette tema käsitluse intellektualistlikku piiratud. Dilthey püstitab nõude käsitada teadusliku teadmise alusena kogemust kogu selle mahus. Ta väidab, et säärase tervikuna on see antud meile elamuses (*Erleben*). Siin on inimesel tegemist kolme peamise hingejao — kognitiivsete psüühiliste aktide, emotsioonide ja tahte struktuurse ühtsusega. Elamuses avaneb inimesele tegelikkus vahetult, «nii nagu ta on», — avaneb elu (*Leben*) ise.

Hiljem on 19. saj. teise poole filosoofias nähtud kujunevat voolu, kus metafüüsiliseks põhimõisteks on elu. Viimasele peeti iseloomulikuks vabadust (vastandina eluta looduse mehaanilisusele), mitte ialgi rahu- nevat, sisemiselt determineeritud liikuvust, raugematut, tihti teadvustamatuist allikaist lähtuvat loomejõudu ja terviklikkust kõigis tema väljendustes. Elufilosoofia esindajatena nimetatakse peale Dilthey veel Friedrich Nietzschet, Georg Simmelit, Eduard Sprangerit, Oswald Spenglerit, Ludwig Klagest jt.

Samas on elufilosoofilised motiivid, mis tavaliselt vastanduvad teaduslikele käsitlustele, Dilthey käsitluses ühendatud positivistlikega. Dilthey peab spekulatiivset maailmakäsitust ületatuks ja ei oota tõest teadmist erinevate eluavalduste valdkondade kohta mitte filosoofialt, vaid positiivsetelt eriteadustelt.

Kuidas ühendada elamuses, sisemises kogemuses antud elulisust teaduslikult teadmisele nõutava ranguse ja üldkehtivusega? Kas on võimalik põhjendada sellise teadmise võimalikkust? Oma varasema loomingu- perioodi töödes pidas Dilthey seda saavutatavaks sisemise kogemuse meetodilise analüüsi ja kirjelduse kaudu. Vaimuteaduste põhjendamiseks on vaja erilist alusteadust — kirjeldavat ja liigendavat psühholoogiat —, mis annaks kõigile vaimuteadustele inimese hingeseose täpse, ühetähendusliku ja elamuses verifitseeritud kirjelduse ning kindla terminoloogia igateaduse erivaldkonna käsitlemiseks. Võimaldava eeldusena tuli Dil-

Hermeneutika tekkimine

they'l postuleerida kõigis indiviidides samase inimloomuse olemasolu. Et elamuses on antud tegelikkus tõsikindlana, nii nagu ta on, peab see teadus vältima igasuguseid hüpoteese ja püüdlema eeldustest vaba, «puhta» kirjelduse poole. Vaimuteaduste kogusumma oleks aga selle üldnimliku hingesoose igakordne ja üha ulatuslikum kirjeldus, ehkki mitte kunagi ammendav, sest elu ise on ammendamatu. Filosoofia ülesandeks jääks sealjuures, peale teadusliku teadmise ja meetodite gnoseoloogilise põhjendamise, eriteaduste omavaheliste seoste esiletoomine ja seejuures tekkivate loogiliste probleemide lahendamine.

Uue psühholoogia programm pörkus aga mitmele raskusele. Eelduste ta kirjeldus on ilmselt saavutamatu. Pealegi on sisemine kogemus, nii nagu teda mõistab Dilthey, alati seotud üksikindviidiga ja selles antu ei ole intersubjektiivselt kontrollitav. Nii on elamus ebaküllaldane allikas vaimuteadusliku teadmise sellise üldkehtivuse põhjendamiseks, nagu nõutakse teaduselt.

Dilthey pöördus tekinud raskuste ületamiseks psühholoogiast hermeneutika poole. See distsipliin arenes tekstide tõlgendamise abivahendina teoloogia, jurisprudenti ja klassikalise filoloogia erinevates valdkondades, kuni Friedrich Schleiermacher esitas üldise filosoofilise käsitluse hermeneutikast. Dilthey tundis Schleiermacheri filosoofiliste vaadete vastu huvi varakult. Üheks tema ulatuslikumaks teoseks on biograafia *Schleiermacheri elu* Omaenese hermeneutika-arendustes viis Dilthey lõpuni Schleiermacherist lähtuva klassikalise moodsa hermeneutika kujunemise. Selle läbivaks jooneks oli toetumine eeldamatule idealistlikule põhiprintsiibile. Schleiermacheril oli selleks v a i m, Dilthey'l e l u. Mõistmist käsitas Schleiermacher mõtleva vaimu eneseleidmisena vaimu objektivatsioonides. Dilthey vaatles seda protsessi elu mõistmisena elust enesest elu objektivatsioonide kaudu. Klassikalise moodsa hermeneutika esindajatena võib nimetada Friedrich Asti, August Böckhi, Friedrich Carl Savigny'd, Johann Gustav Droysenit jt.

Siin avaldatud artikli ilmumist 1900. aastal võib vaadelda kui Dilthey hermeneutilise perioodi tinglikku algustähist. Hiline Dilthey ei kutsu niisii enam üles elamuse vahetule analüüsile introspektsioonis, vaid eluobjektivatsioonide, eluväljenduste mõistmisele, interpretatsioonile. Nende eeliseks on, et nad on igale huvitatule kestvalt ja fikseeritult antud välise ja ühise tegelikkusena, võimaldades korduvat uurimist. Dilthey kasutab vaimuteaduste objekti iseloomustamiseks Georg Wilhelm Friedrich Hegeli mõistet «objektiivne vaim». Nendel aastatel süvenes ta Hegeli filosoofiasse, mille resultaadiks oli monograafia *Noor Hegel*. Ühtlasi inspireerisid teda sel eluperioodil oluliselt Edmund Husserli *Loogilised uurimused* (1900—1901). Vaimuteaduste ülesandena sõnastas Dilthey nüüd vaimse maailma analüüsi kategooriate «tervik», «osa», «märk», «täendus», «seos», «struktuur» vahendusel, toetudes eluobjektivatsioonide, ela-

muse ja mõistmise seosele. Neid, Dilthey'l vaid algetena antud motiive arendas edasi 20. sajandi strukturalism.

Dilthey-järgset aega iseloomustab üldiselt idealistliku universaalprintsipi lagunemine maailmavaadete pluralismiks. Käesoleva sajandi filosoofiline analüüs enamasti ei ole püüelnud «viimase aluspõhja» leidmisele, millele võiks rajada ja millega põhjendada absoluutset tõde vms. Ühtse tõe, mõtte asemele on astunud erinevate käsitluste rohkus ja konkurents. Küsimust oleva kui terviku absoluutsetest algprintsippiidest peetakse mõttetuks või seda lihtsalt ei püstitata.

Dilthey'st jäi tema koolkond. Tema järgijateks peetakse selliseid filosoofe nagu Eduard Spranger, Georg Misch, Erich Rothacker, Theodor Litt, Herman Nohl, Otto Friedrich Bollnow jt. Neile oli üldiselt omane elufilosoofiline orientatsioon, mõned neist püüdesid Hegeli vaimufilosoofia aktualiseerimisele uues ajaloolises situatsioonis. Hermeneutilised probleemid huvitasid neid siiski vähem, nad pühendusid peamiselt psühholoogilistele ja pedagoogilistele uuringutele.

Teataval määral tõukub Dilthey'st ka Martin Heideggeri hermeneutika-käsitlus. Kui Dilthey huvi selle distsipliini vastu oli eelkõige gnoseoloogilist ja metodoloogilist laadi, siis Heidegger põhjendab *Sein und Zeit*'is hermeneutikat fundamentaalontoloogiliselt. Mõistmine on siin inimolemise põhistruktuur, mille esitus vaimuteaduste meetodina, nagu ka mis tahes muud eriteaduslikud uurimisoperatsioonid, on derivatiivne moodustis. Olemine on hermeneutiline. Keel on olemise koda. Olla avatud keele kõnetusele on ülim, mis inimesel võimalik.

See ei ole muidugi meetod ajaloolasele või kirjandusteadlasele. Sõja-järgsel ajal püüdis hermeneutikat vaimuteaduste alusena uuendada Hans Georg Gadamer. Nagu Heideggeril, on ka tema filosoofias keskseks keel, ka hermeneutilise ontoloogia alusena. Erinevalt Heideggerist on Gadameri püüdeks siiski hoopis enam pakkuda meetodit ajaloost mõtlemiseks.

Hermeneutilisele filosoofiale vastandlikus voolus 20. sajandi filosoofias — analüütilises teadusefilosoofias — tekkis huvi Dilthey vastu seoses raskustega, mis ilmnesisid püüetes leida Carl Gustav Hempeli teadusliku seletuse skeemile vastavat protseduuri ajalooalastes uuringutes. Nimetatud raskused aktualiseerisid uuesti Dilthey poolt tõstetud probleemi: kas pole loodusteaduste ja ajalooteaduse vahel mitte metodoloogiline lõhe?

20. sajandi vältel on Dilthey olnud ohtralt kommenteeritud autor. Sellise huvi põhjuseks võib olla asjaolu, et oma pika loomingulise tegevusperioodi vältel absorbeeris ta jäävatest põhiseisukohtadest lähtudes väga erinevaid mõjutusi, tulles nendesamade, teda ikka erutanud probleemide juurde tagasi üha uutest aspektidest. Kirjandus Dilthey kohta on praeguseks kasvanud juba peaaegu hõlmamatuks ja olulisematest Dilthey-intpretatsioonidest ülevaate andmine nõuaks omaette käsitlust.

ÜKSILDUSE PORTREE

Aleksander Pulver

1989. aastal üllatas Moskva kirjastus «Progress» lugejaid raamatuga *Üksilduse labürindid (Labyrinth odinocestva)*. Tegemist on tõlkega kahe suurepärase ingliskeelse kogumiku tekstidest: *The Anatomy of Loneliness* (New York: International Universities Press, 1980) ja *Loneliness: A Sourcebook of Current Theory, Research and Therapy* (New York: Wiley-Interscience, 1982). Paraku pole tõlkevariandist võimalik leida kõigi olulistõ üksilduseuurijate töid (nt Warren Jones). Siiski võib raamatu ilmumist pidada sündmuseks, mis annab põhjust üksildusest pikemalt rääkida.

*

Kuidas määratleda üksildust? Üksildus (*loneliness*) on nähtus, mida saab kirjeldada kolmel eri tasandil: (a) emotsionaalne tasand; (b) kognitiivne ehk seletuste, hoiakute ja hinnangute tasand; ning (c) käitumuslik tasand. Võib kirjeldada selle inimese mõtteid ja arvamusi, kes väidab, et ta on üksildane. Võib kirjeldada üksildase inimese emotsioone. Kirjeldada võib ka üksildase inimese käitumist.

Üldtunnustatud arvamuse järgi on kõige olulisem kognitiivne tasand, sest nii emotsionaalsed kui ka käitumus-

likud protsessid põhinevad kognitiivsetel protsessidel. Vastavalt sellele määratletakse üksildust kui negatiivset hinnangut oma suhetele.

Miks hinnang on negatiivne? Põhjuseks on, et suhted ei rahulda antud inimese vajadusi. Et vajadusi on rohkem kui üks, siis on ka eri tüüpi üksildust. Teiste sõnadega — üksildus on mõiste, millel on mitu dimensiooni. Võidakse olla rahulolematu emotsionaalsete suhetega. Üksilduse põhjuseks võib olla tunnustusvajaduse rahuldamatus. Suhteid võib hinnata negatiivseks ka sellepärast, et puudub võimalus rahuldada oma hoolitsusvajadust. Jne. Robert Weissi järgi jagunevad üksilduse põhjused kahte suurde gruppi: emotsionaalne ja sotsiaalne isolatsioon.

Emotsionaalne isolatsioon tähendab lähisuhete puudumist. Järelikult on üksildustunne seotud lähedase inimese puudumisega, kellega vastastikku teineteisest sõltutaks. Hädavajalik on just emotsionaalne side, mis hoiab kahte inimest koos. Sotsiaalne isolatsioon tähendab sotsiaalsete suhete võrgustiku puudumist. Viimase kaudu rahuldatakse eelkõige oma tunnustusvajadust. Sisuliselt tähendab see võimalust ennast identifitseerida mingi inimgrupiga.

Seega — rahulolematuse põhjuseks oma suhetega võivad olla eri tegurid. Selles mõttes võib rääkida erinevatest üksilduse tüüpidest. Kuid ikkagi on neil kõigil ühine omadus — negatiivne hinnang suhetele.

Üksilduse labürindid jaguneb nelja ossa. Esimesse on koondatud tekstid, mis püüavad globaalselt, ehk ka süsteemselt kirjeldada inimese üksildust. Vastust otsitakse üsna raskele küsimusele — mis on üksildus? Kohe tuleb meelde metafoor elevandist ja pimedatest, sest inimese probleeme saab kirjeldada väga erinevatel tasanditel. Seetõttu ei saagi lõplikku vastust anda, küll aga võib tutvustada eri lähenemisviiside sisu. Mis aga veelgi tähtsam — esitatud tekstide abil on võimalik näha, kuidas eksistentiaalse filosoofia probleem transformeerub psühhoanalüü-

si kaudu psühholoogiasse. Viimane asub üksildust uurima oma eksperimentaalsete meetoditega juba üsna teaduslikult.

Kelle abil ja milliste teadmisvaldkondade kaudu vastust otsitakse? Filosoofilist lähenemisviisi esindavad William Sadler ja Martin Buber; filosoofiat ja psühholoogiat võrdselt valdav Ben Mijuskovic kirjeldab süsteemset lähenemist üksildusele; kultuuriantropoloogia sädeleva klassiku Margaret Meadi artikkel käsitleb üksilduse ja kultuuri vahelisi seoseid; fülogeneetilisi paralleele võtab kokku John Audy; suhtlemispsühholoogia poolt esindab Daniel Perlman koos Anne Peplau'ga; ja lõpuks — viimasel ajal üksilduse probleemide uurimises olulisima sammu teinud Robert Weiss.

Kui püüda üldiselt iseloomustada olulisemaid lähenemisviise üksilduseprobleemile, siis võib öelda, et eksisteerib vähemalt viis «pimedat», kes pretendeerivad üksildase inimese tõepärasele analüüsile.

Eksistentsiaalfilosoofiline kirjeldus. Eksistentsiaalse filosoofia esindajate kaudu, eriti kirjandusliku kalduvusega autorite abil, on tehtud selline mõtteviis ka eesti keeles hästi tuttavaks. Niisuguse lähenemise puhul saab väita, et üksildus on olemuslik; selleta pole isiksust ja tegelikult on kõik inimesed üksildased. Inimesele avaneb tõde tema olemusest teatud kriitilistes olukordades. Sisuliselt on tegemist terava minatunnetusega, kus inimene arvab nägevat enda ja ümbritseva maailma vastandust. Siit ka üksilduse «kosmilised» mõõtmed, tema piinav ja valus kirjeldamine. Ja mis veelgi tähtsam — selle juurde kuulub omaenese traagilise unikaalsuse tunnetus.

Sellise lähenemise meeldivaks küljeks on intellektuaalse naudingu pakkumine, sest igaüks võib meenutada ja leida midagi ühist oma kogemusega. Üksilduse selline käsitlemine ei tähenda aga, et üksildusseisundil oleks negatiivne varjund. Vastupidi, temas nähakse isegi inimlik-

kuse ja loovuse tagatist. Põhjus on lihtne — üksildus stimuleerib inimese «mina» ja maailma vaheliste seoste analüüsi.

Psühhoanalüütiline kirjeldus. Psühhoanalüütiline üksildusekäsitlus põhineb eelkõige kahel suurel nimel — Harry Stack Sullivan ja Freida Fromm-Reichman. Kui püüda ilma spetsiaalterminiteta kirjeldada põhilist, siis oleks see üsna lihtne: üksildusseisund on armastusvajaduse rahuldamatus. Ja loomulikult tuleb põhjust otsida lapse ja vanemate suhetest. Paraku on psühhoanalüütilise kirjelduse detailsem ja ausam esitus üsna raske, sest siis tuleks appi võtta kogu psühhoanalüütiline mõisteparaat.

Seega tähendab üksildus defitsiiti suhete tasandil, kusjuures psühhoanalüütilisel lähenemisel on siiski oluline viidata seosele üksilduse ja intropsüühiliste konfliktide vahel. Üksildus on patoloogia, mille tulemuseks on sisemine lõhenemine koos vaimuhaiguslike ilmingutega.

Sotsiaalpsühholoogiline kirjeldus. Selle lähenemise järgi tuleb inimese üksildusseisundi põhjusi otsida nii vastava kultuuri normidest kui ka sotsiaalse keskkonna protsessidest — sotsiaalse mobiilsuse suurenemises, perekonnasuhete muutumises üha hapramaks ja individuaalsuse kultuses. Tõsi, seda tüüpi põhjused on õnneks või õnnetuseks toodud Ameerika Ühendriikide näite varal. Selle suuna esindajate väitel omandavad inimesed koos individuaalsusega ka soovi teiste inimeste pideva tähelepanu järele. Tagajärjeks on võõrdumine oma «minast» ja pidev rahuleolematus oma vähese väljapaistvuse pärast. Sellest ka ettekujutus oma üksiolekust ehk sisuliselt — ebapiisavast vajalikkusest ühiskonnale.

David Riesman, selle suuna väljapaistvaim esindaja, tõi 1960. aastate alguses käibele paradoksaalse termini — üksildane mass (*lonely crowd*). Ta väitis, et ameeriklased on muutunud üksildaseks massiks, kes on inimlike suhete stabiilsuse asendanud mugava üksiolemisega. On selge, et inimese loomulikuks arenguks ja normaalseks funktsio-

neerimiseks on lähedased suhted hädavajalikud, kuid individuaalsuse kultus kipub niisuguse vajaduse rahuldamisele vastu töötama.

Niisiis on üksildus haigus, kuid pigem ühiskonna kui inimese oma.

Kognitiivne kirjeldus. Arvestades seda, et psühholoogia on suures osas muutunud kognitiivseks psühholoogiaks, on see lähenemisviis olnud ja jäänud üheks tähtsamaks ka üksilduse käsitlemisel. Selle järgi on üksildus rahulolematu oma sotsiaalsete kontaktide kvaliteediga, täpsemalt rahulolematu, mis on tekkinud sotsiaalsete kontaktide soovitava ja tegeliku taseme erinevuse tõttu. Sisuliselt tähendab see, et inimene ootab oma suhetelt midagi niisugust, mida need ei taha kuidagi pakkuda (nt tunnustust oma individuaalsusele).

Üksildusseisund on justkui mõõt, mis näitab suhete kvaliteeti. Et aga inimene lähtub oma subjektiivsest taustsüsteemist, siis on üksildus järelikult seotud seletusviisidega, mis inimesel on nii iseenda kui ka maailma kohta.

Suhtlemispsühholoogiline kirjeldus. See lähenemisviis kirjeldab üksildust nende protsesside kaudu, mis on olulised suhete tasandil — lähisuhted, armastus, eneseavamine jne. Väga lihtsustatult võib öelda, et üksildus on seisund, mis tuleb lähedase inimese puudumisest. Et lähisuhted võimaldavad rahuldada inimese sotsiaalseid vajadusi, siis on ilmne, et üksilduse põhjuseks on sotsiaalsete vajaduste rahuldamatus.

Kuid peale lähisuhte on inimesel veel palju muid sotsiaalseid suhteid. Ka nende iseloom võib olla üksilduse põhjuseks. Analooiliselt lähisuhetega on kõikvõimalike suhete eesmärgiks inimese mingite vajaduste rahuldamine. Siit tulebki suhtlemispsühholoogilise lähenemise üsna lihtne järeldus — üksildus on seotud oskamatuslega luua suhteid inimeste vahel, mis võimaldaksid teatud vajaduste rahuldamise.

Nende viie lähenemisviisi alla mahub peaaegu kogu teadmine üksilduse kohta, mis muidugi ei välista mingi kontseptsiooni unikaalseid omadusi ja terminoloogiat. On ka loomulik, et paljude autorite kontseptsioonides eksisteerivad need käsitlusviisid kas täiesti selgesti või varjatult koos. Erinevus tuleb vaid sellest, millele asetatakse põhirõhk. Näiteks Vello Sermati üksildusekäsitluses on põhirõhk nii suhtlemispsühholoogilisel kui ka kognitiivsel lähenemisel.

Üksilduse labürintide teises osas kirjeldatakse üksilduse kõikvõimalikke psühholoogilisi tegureid. Oluline on teada, millised isiksuse omadused, suhtlemisprotsesside iseärasused ja hoiakud loovad pinnase üksildusseisundi tekkimiseks. Siia on tõlkevariandis pääsenud nende psühholoogide seisukohad, kes on andnud olulise panuse üksilduse uurimisse. Anne Peplau on selgitanud seost enesehinnangu ja üksildusseisundi vahel. Tema kolleeg Daniel Russell kirjeldab üksildusseisundit mõõtvaid teste (Russelli, Peplau ja nende kolleegide poolt on välja töötatud enam-vähem korralik skaala üksilduse mõõtmiseks). Vello Sermat kirjeldab oma laialt tuntud uuringuid. Craig Anderson, Leonard Horowitz, Phillip Shaver ja Caren Rubenstein koos kolleegidega kirjeldavad erinevaid seoseid üksildusseisundi ja kognitiivsete protsesside ning hoiakute vahel. Osa lõpetab Jenny de Jong-Gierveldi ja tema kolleegi sotsioloogiline uurimus, mis tegi võimalikuks jagada üksildust tundvad inimesed erinevatesse gruppidesse.

Millised on üksildusseisundit ennustavad olulisemad tunnused? Kõigepealt *madal enesehinnang*, mille seos üksildusseisundiga on üsna hästi tõestatud. Madal enesehinnang tähendab seda, et inimesed süüdistavad kõikvõimalikes ebaõnnestumistes ennast — ka sellistes, mille põhjused on neist väljaspool. Tulemuseks on endale negatiivsete omaduste omistamine. Madala enesehinnanguga inimene arvab, et ka kõigil ümbritsevatel inimestel on temast samasugune arvamus. Selline atribuutsioon ehk omistami-

ne viib omakorda passiivsuseni suhete tasandil ja oma probleemide ületähtsustamisele. Tulemuseks on üha vähenev lähedus ja avatus teistele. Suhete probleemid vähendavad rahulolu nendega, ja see omakorda suurendab tunit, et keegi ei mõista ega vaja mind.

Teine isiksust kirjeldav omadus on *hirm eksida*. Üksildased inimesed kardavad riskida suhtlemissituatsioonides. Sisuliselt tähendab see, et inimene ei saa endale lubada eksimust, mille eest ta peaks partnerilt andeks paluma või seda kahetsema. Selline hoiak ei lase luua normaalseid suhteid. Paljude suhteid loovate omaduste hulgas on ka võimalus oma abi ja mõistmist pakkuda. Eksimatu inimesega aga seda võimalust ei teki.

Kolmandaks omaduseks on *pessimism* — oma tegevuse ebaedukuse prognoos, olenemata kogemusest. Niisugune pessimism väljendub tuttavates sõnades: «Ma ei saa seda teha, sest see on mõttetu».

Neljas omadus on seotud nn kognitiivse triaadiga, mis on saanud laialt tuntuks Aaron Becki kognitiivsest depressiooniteooriast. Kognitiivse triaadi sisuks on *kolm negatiivset hinnangut: iseendale, oma minevikule ja oma tulevikule*. Kas siit võib järeldada, et üksildus ja depressioon on üks ja seesama nähtus? Jah ja ei. Jah sellepärast, et üksildus viib depressioonini ja on selles mõttes depressiooni nõrgem vorm. Ei sellepärast, et depressioon ei tähenda automaatselt, et klient või patsient on üksildane. Selles mõttes erineb depressioon üksildusest.

Üksilduse labürintide kolmandas osas kirjeldatakse erinevaid sotsiaalseid gruppe ja üksilduse probleemi nendes. Tulemuseks saame tõestuse, et üksildus on tõepoolest seotud hinnanguga inimestevahelistele suhetele.

Kaks artiklit kirjeldavad laste üksildust. Zick Rubin osutab, et see, mida vanemas eas nimetatakse üksilduseks, on tuttav juba vähemalt kolmeaastastele lastele. Üksildusseisund on seotud oskamatuslega suhteid luua või pidevalt esilekerkiva uute suhete loomise vajadusega. Vii-

mane on probleemiks eriti siis, kui lapsed peavad tihti vahetama kooli ja lasteaeda ning kolima koos vanematega ühest elukohast teise.

Judith Wallerstein ja Joan Kelly kirjeldavad laste üksildusseisundit, mis järgneb vanemate lahutusele. Autorid kinnitavad loomulikku oletust, et kui üksildus on seotud hinnanguga suhetele, siis tekib ta ka seoses järsu muutusega suhtumises oma emasse ja isasse. Seejuures muutub üksildus üsna destruktiivseks laste isiksusele ja käitumisele. Vaadeldes tagajärgi (somaatilistest ilmingutest kuni foobiateni), mis tekivad lahutuse tulemusena, võib väita, et ainult täielik psühholoogiline harimatus seletab täiskasvanud meeste ja naiste mänge *à la* «iseloomud ei sobi — lahutame».

Carolyn Cutrona kirjeldab üksildust, mis tekib tudengitel, kui nad asuvad õppima. Üksildustunde tekkimine ei sõltu sellest, kas noored elavad oma vanemate kodus edasi või kolivad ühiselamusse. Põhjuseks on vajadus kohaneda uue sotsiaalse keskkonnaga. Üksildustunne on omane kõikidele tudengitele. Erinevus on selles, mismoodi ühtedel õnnestub see ületada, teistel aga mitte. Üksildustunnet on võimelised ületama need noored inimesed, kes oskavad ja tahavad luua sõprussuhteid. Hätta jäävad need, kes loodavad üksildustundest lahti saada romantilise armastuse abil ja otsivad selliseid suhteid. Sõprussuhted loovad sotsiaalse võrgustiku, milles on võimalik rahuldada märksa rohkem sotsiaalseid vajadusi. Romantilised armastussuhted on aga seotud idealiseerimisega, ja mis veelgi tähtsam, orienteerutakse ainult ühele inimesele. Seetõttu jäävad välja arendamata sotsiaalsed suhted.

Viimase järeldusega haakub Robert Seidenbergi kirjeldus üksildastest abielunaistest. Siin ei ole aga tegemist romantiliste armastussuhetega, vaid tänapäeva ühiskonnas eksisteeriva naiste «orjatööga». Viimase all mõeldakse abielunaiste kogu energia kulumist kodutöödele. Selle tõttu muutuvad kontaktid abikaasa ja lastega ebarahulda-

vaks. Järelikult on normaalsed inimsuhted asendatud mõttetute tegevusega, mis ei too naistele rahuldust, seda enam et väljaspool kodu on naistel raske luua neid rahuldavaid suhteid.

Ian Eisenson, Margaret Clark ja Anne Peplau kolleegidega vaatlevad kolmes eri artiklis vanurite, soliidses eas leskede ja lahutatud abikaasade seoseid üksildusega. Siin on lugu otse vastupidine tavaettekujutusele, et mida vanemaks saab inimene, seda üksildasemana ta ennast tunneb. Üksildustunne on tegelikult alla 24 aastaste inimeste probleem, sest vanemas eas ei ole enam nii idealiseeritud ettekujutusi oma tulevikust ning pole ka selliseid nõudmisi inimestevahelistele suhetele. See ei tähenda, et üksildustunne «kaob ära». Küsimus on suhtarvus — kui mõnede uurimuste järgi on alla 24 aastaste keskel üksildustunne probleemiks kuni 80%–l küsitlenuist, siis üle 55 aastaste seas on selliseid inimesi ainult 35%.

Esmapilgul on paradoksaalne, et sugulaste juures elavad üksikud vanurid on märksa üksildasemad kui need vanurid, kes elavad kas üksi või koos sõpradega. Tegelikult on see hõlpsasti seletatav. Nimelt on üksildustunne ületatav siis, kui inimesel on võimalus ise valida, kellega ta suhtleb. See kehtib ka vanurite kohta. Võimalus üksi elada muutub väärtuseks omaette, ja kui sellega kaasneb võimalus suhelda omaealistega, siis on ka üksildus ületatav.

Leskede ja lahutatud abikaasade üksilduse puhul ilmneb meeste kui «nõrgema» soo pilt. Üksildustunnevad lehestunud ja lahutatud mehed märksa rohkem kui samasugusesse olukorda sattunud naised. Enamgi, naiste juures ei erine üksildustunde tase nendel, kes on abielus, nendest, kes on lehestunud või lahutatud. See viitab omakorda seostele soorolli, ühiskonnas valitsevate normide ja üksildustunde vahel.

Üksilduse labürintide neljas ja viimane osa sisaldab kaks tööd, esimese on kirjutanud Karen Rook ja Anne Pep-

lau ning teise autoriks on Jeffrey Young. Probleemiks on üksilduse psühhoteraapia. Nagu eelnevast võis näha, on üksildus eelkõige kognitiivne fenomen — negatiivne hinnang oma suhetele teiste inimestega. Järelikult peab ka ravi olema eelkõige kognitiivne. See aga tähendab, et muuta tuleb inimeste hoiakuid ja arvamusi iseenda, oma mineviku ja tuleviku kohta. Kuid sama vajalik on ka suhtlemisoskuse treening, oskus oma käitumist reguleerida jne. Praegusel ajal on nii käitumise kui ka kognitiivsete protsesside mõjutamise tehnikad ühendatud kognitiivseks käitumisteraapiaks. Üsna silmatorkav on selle psühhoteraapiaharu kasvav populaarsus viimase kahekümne aasta jooksul. Selle põhjuseks on ka üksilduse ravi efektiivsus.

Lühiajaline üksildustunne, mis on omane üliõpilasele ja millega saab hakkama psühholoog, on hoopis midagi muud kui paarkümmend aastat kestev krooniline üksildus, millega tegeleb psühhiaater. Kuid vaatamata tohutule erinevusele nii üksilduse sügavuses kui ka kestvuses, on kognitiivne käitumisteraapia võimeline seda inimesele nii omast seisundit ravima. Arvatavasti peitub põhjus selles, et ta toetub inimese käitumist, emotsioone ja mõtteid mõjutavatele tegelikele teguritele.

*

Üksilduse labürintide kohta tuleks kokkuvõttes öelda, et parem teha kümneaastase hilinemisega vene keeles kättesaadavaks ideed ja tulemused, millele toetub normaalne, inimkeskne ühiskond, kui jätta see tegemata. Kuid samal ajal ei saa väita, et professionaalne psühholoogia Eestis ei oleks teadlik nendest autoritest ja nende ideedest, ehkki raamatukogudes valitseb nii ajakirjade kui ka raamatute osas peaaegu täielik tühjus. Järelikult on raamatu ilmumine 25 000 eksemplaris vajalik selleks,

et paljud intellektuaalse orientatsiooniga inimesed pääseksid ligi olulisele teabele. Ehk paneb ta liikuma ka mõne sotsiaalpoliitikaga tegeleva ametniku või rahvale truudust vanduva poliitiku mõtted.

Kui aga vaadelda üksilduse kui teadusliku probleemi lahendamise teid, siis tuleb tõdeda, et vähemalt teatud osa psühholoogiast meenutab üha rohkem eksperimentaalset filosoofiat. Sügavalt subjektiivsed elamused on muutunud kirjeldatavaks ja eksperimentaalselt uuritavaks. Nõnda on saanud võimalikuks piiluda inimese kõige raskematesse hetkedesse, mõista tema läbielamisi ja seisundeid ning leida viis tema tervendamiseks.

Selles mõttes on «pimedatel» nii õigustus kui ka kohustus ikka täpsemalt kirjeldada ning uurida üksildust. Ja mitte ainult üksildust, vaid üldse inimest ja tema maailma. Psühholoogia, sotsioloogia ja filosoofia loovad teadmisi, mis suurendavad inimese usku iseendasse ja ratsionaalsesse maailmapilti. Ilma selleta ei ole aga Euroopa kultuur mõeldav.

ARVUSTUS

MIDA TEATASID NSV LIIDU DIPLOMAADID?

Polpredy soobščajut...: Sbornik dokumentov ob otnošenijah SSSR s Latviej, Litvoj i Ėstoniej. Avgust 1939 g. — avgust 1940 g. (Ministerstvo inostrannyh del SSSR.) Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1990. 544 s.

Viimasel ajal on Moskva trükiväljaannetes avaldatud arvukalt dokumente 1939.—1940. aasta sündmustest Eestis, Lätis ja Leedus. Kõigepealt publitseeris sõjateaduste kandidaat polkovnik V. Anuštšin pealkirja all «Balti vabariigid: 1939. aasta» ajakirja *Voенно-istoričeskij žurnal* 1988. aasta detsembrinumbris NSV Liidu kaitse rahvakomissari Kliment Vorosilovi käsikirja 25. oktoobrist 1939. a Eesti territooriumil asuvate Punaarmee osade isikkoosseisu käitumise kohta. Sama ajakirja 1989. aasta neljandas numbris avaldas Kindralstaabi arhiiviosakonna juhataja polkovnik I. Venkov dokumente Nõukogude Liidu vägede saatmisest Balti rii-kidesse 1939. aasta sügisel ja 1940. aasta suvel.

Ka ajakirjades *Sovetskie arhivy* (nr 2, 1990) ja *Meždunarodnye otnošenija* (nr 2 ja 3, 1990) ning mujalgi on avaldatud dokumente 1939.—1940. aasta sündmustest Eestis, Lätis ja Leedus. Mõõdunud aasta sügisel jõudis lugejateni (trükkimisele antud 1. juunil) NSV Liidu Välisministeeriumi poolt avaldatud mahukas kogumik *Täievolilised esindajad teatavad...: Kogumik dokumente NSVLi suhetest Läti, Leedu ja Eestiga. 1939. a august — 1940. a august*.

Huvi Balti riikidele saatusliku ajalõigu vastu pole juhuslik. Publitseerijad püüavad tõestada, et:

— NSV Liidu relvajõudude saatmine Balti riikide territooriumile toimus lepingulisel alusel ning mingisugusest okupatsioonist ei saa olla juttugi;

— Nõukogude Liidu väed ei sekkunud Balti riikide siseasjadesse;

— Eesti, Läti ja Leedu ei pidanud NSV Liiduga sõlmitud lepingutest kinni ja seetõttu nõudis Moskva õigustatult uute valitsuste moodustamist;

— Eesti, Läti ja Leedu töörahvas igatses nõukogude võimu ja saavutas oma eesmärgi 1940. aasta suvel.

Seega on teatud Moskva ringkondade huvil Balti riikide ajaloo vastu selge poliitiline suunitlus. Püütakse jätta muljet, et 1940. aastal astusid Leedu, Läti ja Eesti vabatahtlikult NSV Liidu koosseisu ning seega on tänapäeval nende iseseisvuspürgimused põhjendamatud.

Sellise üldsunnitluse raames on publikatsioonide tase väga erinev. Sõjaväelaste tehtu kujutab endast primitiivset kirvetööd, mis on ilmselt mõeldud väheinformeeritud ja lihtsamelsele lugejale. NSV Liidu Välisministeeriumi väljaannetega on asi keerulisem. Nii võib seda kogumikku ühelt poolt pidada hinnatavaks ja huvitavaks allikapublikatsiooniks, kuid teiselt poolt annab temagi käsiteldavast probleemistikust moonutatud pildi. Juba dokumentide valik on ühekülgne, sest ainest Eesti, Läti ja Leedu arhiividest pole kasutatud. Ilmselt pole koostajate käsutuses olnud ka NSV Liidu kõige mõjukamate instantside dokumente (sh kommunistliku partei omi). Dokumente on valitud tsensorisilmaga — Moskvat kõige enam kompromiteerivad materjalid on kõrvale jäetud. Lisaks on nii mõnegi dokumendi sisuline usaldusväärsus allpool arvestust.

Kõigest hoolimata on kogumiku autorid teinud professionaalse ja tunnusväärse töö. Publitseeritud 358 dokumendi hulgas on palju selliseid, mis viimase ajani olid uurijatele kättesaamatud ja heidavad täiendavat valgust Moskva poliitikale Balti riikide suhtes. Kuidas kajastatakse kogumikus Moskva poliitika kõige olulisemaid ilminguid?

Küsimusele, kelle poolt ja mis asjaoludel võeti Moskvast päevakorda Balti riikidega vastastikuse abistamise paktide sõlmimise idee, kogumikust vastust ei leia. Kuid NSV Liidu saadik Lätis I. Zotov soovitas 14. septembril 1939. aastal kinnitada Moskva huvi Balti riikide vastu sel viisil, et nendele tehakse ettepanek vastastikuse majandusliku ja sõjalise abistamise lepingu sõlmimiseks. Tõsi küll, Zotov oletas, et Läti valitsus ei nõustuks sellega, kuid pidas kõnealust ettepanekut selliseks trumbiks, millele tuginedes olevat Lätis võimalik isegi uut valitsust moodustada (lk 37).

Läbirääkimisi abistamisaktide sõlmimise üle kajastavad kogumiku leheküljed nõrgalt. Koostjad nendivad, et peale paktide enda ja nende juurde kuuluvate protokollide selle kohta Moskva arhiivides dokumente lihtsalt ei ole. Kremliis peetud läbirääkimiste osas on see usutav, sest Stalini osavõtul toimunud jutuajamistest sageli üleskirjutusi ei tehtudki. Kuid samas on raske uskuda, et partei-, sõjaväe-, julgeoleku-, luure- ja teiste asutuste dokumentides ei kajastu lähemalt abistamisaktide eel-lugu ja nende sõlmimine.

Avaldatud on siiski Läti välisministri Vilhelms Muntersi märkmed jutuajamistest Kremliis 2. ja 3. oktoobril. Just see dokument iseloomustab Jossif Stalini ja Vjatšeslav Molotovi kavatsusi Balti riikide suhtes 1939. aasta sügisel.

Sageli on väidetud, et NSV Liidu valitsus pidas Balti riikidega abista-

mispakte sõlmides silmas üksnes kaitsevajadusi Saksamaa poolt ähvardava ohu eest. Kuid Stalini ja Molotovi ähvardused V. Muntersile kõnelevad hoopis kaugemale ulatuvatest eesmärkidest. Nii ütles Stalin: «Meil on vajalikud baasid jäävaba mere ääres,» rõhutades seejärel: «See, mis otsustati 1920. aastal, ei saa püsida igavesti. Juba Peeter Suur hoolitses väljapääsu eest merele. Käesoleval ajal meil pole väljapääsu ja asume praegu sellises olukorras, millisesse kauem jääda ei saa. Seetõttu tahame kindlustada endale sadamate kasutamise, ühendusteend nende sadamateni ja nende kaitse» (lk 76). (Ka Eestiga läbirääkimisi pidades osutasid NSV Liidu juhid otsesõnu 1920. aastal sõlmitud rahulepingute revideerimise vajadusele.)

Stalin ja Molotov deklareerisid Läti—Nõukogude vastastikuse abistamise pakti kohta: «Pärast sellise lepingu sõlmimist teavad kõik: siin on kaks peremeest — lätlased ja venelased» (lk 78). Seega taotles Moskva 1939. aasta sügisel kondomiiniumi ehk kaasperemehe seisundit Balti riiikides. Vastastikuse abistamise pakti sõlmimine Eestiga 28. septembril, Lätiaga 5. oktoobril ja Leeduga 10. oktoobril tähendaski selle eesmärgi saavutamist.

Muidugi oli Moskval võimalik Balti riikidele paktid peale suruda vaid tänu Saksamaaga sõlmitud mittekallaletungilepingule, sõprus- ja piirilepingule ning nende salajastele lisaprotokollidele. Läti ja Leedu delegatsiooniga läbirääkimisi pidades kinnitasid Stalin ja Molotov otsesõnu mainitud salaprotokollide olemasolu, kuid Eesti esindajatele ilmselt ei peetud vajalikuks sellest kõnelda. Nii ütles J. Stalin 3. oktoobril V. Munters'ile: «Veel augustis läbirääkimistel mõjusfääride üle sakslased nimetasid Daugavat, mis tähendas Läti jaotamist kaheks osaks. Venelased ei nõustunud, deklareerides, et nii ei saa rahvastega käituda» (lk 81). Milline suuremeelsus Stalini poolt! Tegelikult huvitasid Moskvat tookord jäävabad sadamad Liepāja ja Ventspils ning kogu Läti territoorium, mitte aga läti rahva saatus.

Vaadeldavas kogumikus pole viidetki Moskva surveabinõudele Balti riikide suhtes. Selle koostajale ei tohiks näiteks teadmata olla K. Vorõilovi käskkiri: kui teatud kuupäevaks abistamispaktile alla ei kirjutata, ületab Punaarmee Eesti piiri. Viimane tähtsus oli 28. september.

Seoses abistamispaktide sõlmimisega huvitas nii Balti riike kui ka rahvusvahelist avalikkust küsimus: kas ja kuidas peab NSV Liit sõlmitud lepingutest kinni? Kõikjal oli selge, et Eesti, Läti ja Leedu on antud idanaabri meelevälja ja nende edasine saatus sõltub täiesti Moskva suvast. Laialt levis veendumus, et NSV Liit on saanud võimaluse igal ajal need riigid likvideerida kas otsese agressiooni või sisemise pöörde organiseerimise teel.

Kogumikus avaldatud materjalid kinnitavad, et Punaarmee juhtkond püüdis algusest peale pakti seisukohti ignoreerida. K. Vorõilovi ja kindralstaabi ülema Boriss Šapošnikovi allkirjaga korralduses 30. septembrist

1939. a Leningradi sõjaväeringkonna sõjanõukogule tehakse ülesandeks paigutada NSV Liidu relvajõud mitte üksnes Saaremaale ja Hiiumaale ning Paldiski rajooni, nagu paktis ette nähti, vaid ka Haapsalu—Tallinna, Viljandi—Valga, Haapsalu—Pärnu ja Paide piirkonda (lk 72). 2.—10. oktoobrini Tallinnas toimunud sõjaväeliste delegatsioonide nõupidamisel püüdis vastaspool ka seda korraldust läbi suruda. Eesti esindajad muidugi kaitsesid oma seaduslikke õigusi ja seetõttu kujunes labirääkimiste õhkkond väga pingeliseks. Valitsuse korraldusel informeeris August Rei kujunenud olukorrast V. Molotovi. Viimane konsulteeris J. Staliniga ning seejärel said NSV Liidu esindajad Tallinnas soovitusel loobuda vägede ja aerodroomide paigutamisest Valka ja Kesk-Eestisse (lk 84). Labirääkimiste edasises käigus tegid mõlemad pooled järeleandmisi ja 10. oktoobri õhtul kirjutati vastastikuse abistamise pakti elluviimise protokollile alla (lk 101—103). 11. oktoobril kirjutati alla veel seitsmele täiendavale protokollile, mis reguleerisid NSV Liidu merejõudude baseerumist Eestis (lk 105—113). Veidi kajastub kogumikus ka 18. oktoobril alanud Punaarmee saabumine baasidesse. Leningradi sõjaväeringkonna andmetel kavatseti esialgu Eestisse saata 21 347 meest, 78 suurtükki, 283 tanki, 54 soomusautot ja 255 lennukit (lk 135).

Ka edaspidi ei pidanud vastaspool sõlmitud lepingust kinni. Näiteks Talvesõja ajal kasutasid NSV Liidu relvajõud sõjategevuseks Soome vastu Eestis paiknevaid lennuvälju ja sadamaid. Seda Eesti neutraliteedi rikkumist kogumik ei kajasta. Vastukäivalt abistamisepakti lisaprotokollile, mille järgi NSV Liidu maa- ja õhuväelaste üldarv Eestis ei tohtinud ületada 25 000 meest, taotleti üha uute väeosade ja ehituspataljonide lubamist baasidesse. Lisaks sellele nõuti baaside laiendamiseks ja kindlustuste rajamiseks üha uusi maa-alasid. Esialgu suutis Eesti valitsus NSV Liidu pretensioonidele vastu seista, kuid hiljem nõustuti Moskva poolt dikteeritud tingimustega. 25. mail sõlmiti erileping, mille järgi tuli Punaarmee vajaduseks eraldada 42 maa-ala kokku 30 029 ha ulatuses (lk 319—325).

Kogumikus on avaldatud hulk NSV Liidu diplomaatide ettekandeid Eesti, Läti ja Leedu sisepoliitiliste olude kohta. Nende juhtmõtteks on, et kohalik töörahvas armastab Nõukogude Liitu ja igatseb nõukogude võimu. Vastastikuse abistamise paktide sõlmimist ja Nõukogude Liidu vägede saabumist tõlgendati esialgu nii NSV Liidu diplomaatide kui ka sõjaväelaste—poliitöötajate poolt Balti riikide sovetiseerimise algusena. Aplombiga teatati Moskvasse, kuidas kohalikud revolutsioonilised ja opositsioonilised ringkonnad, ametiühingute esindajad jne on astunud kontakti NSV Liidu asutustega. Kuid oktoobri teisel poolel said NSV Liidu diplomaadid Balti riikides Moskvast karmi korralduse mitte sekkuda Balti riikide siseasjadesse (lk 140, 144). V. Molotov koguni telegrafeeris Kuzma Nikitinile, et viimane polevat üldse mõistnud Nõukogude Liidu valitsuse poliitikat Eesti suhtes seoses abistamisepaktide sõlmimisega. Pärast seda kadus diplomaatide ettekannetest nn proletaarse internatsionalismi temaatika, et seda suurema hooga esile purskuda 1940. aasta suvel. Kogumikus on aval-

datud ka K. Vorošilovi käskkirjad 25. oktoobrist 1939. a Eestis, Lätis ja Leedus paiknevate Punaarmee vägede isikkoosseisu käitumise kohta. Käskkirjades keelati sekkumine nende riikide siseellu, väeosade, gruppide ja üksikute punaarmeeelaste kohtumised töölis- jt organisatsioonidega, ühiste koosolekute, kontsertide ja vastuvõttude korraldamine jne (lk 147—152).

Niisiis võeti Moskvas 1939. aasta sügisel tõepoolest suund mitte sekku- da Balti riikide siseasjusse. Küllap arvestati tookord mõnevõrra rahvusva- helise avaliku arvamusega, kuigi peateguriks olid konkreetsed välispolii- tilised kaalutlused. Läbirääkimised Soomega arenesid vaevaliselt ja see- tõttu püüti kõigiti demonstroerida, et Punaarmee vägede saabumine baa- sidesse ei põhjusta Eestis, Lätis ja Leedus erilisi sisepoliitilisi probleeme. Lisaks oldi Moskvas huvitatud sellest, et NSV Liidu vägede saabumine ja baaside ehitamine toimuks rahulikus olukorras. Õigus oli ühel Eesti Vä- lisministeeriumi juhtival töötajal, kes ütles USA saadikule, et Eestil on lootusi mõnekuulisele hingetõmbeajale, sest esialgu pole Eesti sisekorra häirimine Moskvale kasulik.

Kogumiku kõige huvitavamaks osaks on need leheküljed, mis iseloo- mustavad Moskva võtteid Balti riikide sovetiseerimisel ja inkorporeerimi- sel.

1940. aasta mais, kui Lääne-Euroopas arenesid dramaatilised sõja- sündmused, alustas NSV Liidu valitsus provokatsioonilist kampaaniat Balti riikide vastu. Kõigepealt võeti sihikule Leedu, kelle võime süüdistati selles, et nende mahitusel peetakse sõjalise informatsiooni väljapressi- miseks kinni Nõukogude Liidu sõjaväelasi (lk 331—337). Balti riikide vastu süüdistusi otsides hakati Moskvas väitma, et Eesti, Läti ja Leedu koos- töö tihenemine Balti Liidu raames olevat suunatud NSV Liidu vastu. Ko- gumikus on avaldatud TASSi vastutava töötaja J. Havinsoni kiri V. Molo- tovi 2. juunist 1940. a, milles esitatakse põhjendamatu süüdistusi Bal- ti Liidu aadressil. Ilmselt kellegi tellimusel koostatud dokument lõpeb sõ- nadega: «Pärast kõike seda tõuseb küsimus — kas pole küpsenud aeg võt- ta meie poolt tarvitusele reaalsed abinõud Balti Entente'i likvideerimi- seks» (lk 338—339). Nii Leedu kui Balti Entente'i vastu suunatud süüdis- tuste põhjendamatus kogumiku autorid muidugi ei maini.

1940. aasta mai lõpust ja juuni algusest pärit dokumendid tunnistavad, et Moskvas oli asunud otsestele ettevalmistustele «Balti küsimuse» lõpli- kuks lahendamiseks. Veelgi ilmekamaks tõendiks on uue NSV Liidu kait- se rahvakomissari Semjon Timošenko käskkiri 3. juunist, millega kõik Eestis, Lätis ja Leedus asunud Punaarmee väed läksid tema otsealluvusse (lk 339—340). 2. juunil nõudsid Leedus asunud NSV Liidu diplomaadid Punaarmee vägede sisseviimist Kaunasesse (lk 338), 3. juunil Kaunasesse ja Vilniusesse (lk 341).

Pärast pinevuse üleskrüvimist NSV Liidu—Leedu suhetes esitas Nõukogude Liidu valitsus 14. juunil Leedule ultimaatum, milles nõuti uue valitsuse moodustamist ja NSV Liidu vägede lubamist Leedu tähtsamatesse keskustesse. 16. juunil esitati Eestile ja Lätile samasugune ultimaatum. Kogumikus on avaldatud nii kõnealused dokumendid kui ka üleskirjutused nootide üleandmise puhul Molotovi ja Balti riikide saadikute vahel toimunud jutuajamistest (lk 372—377, 384—393).

Tsensorsilмага on dokumente valitud ka tookordsete sündmuste kohaliku pearežissööri Andrei Ždanovi, Nõukogude Liidu saatkonna ja okupatsioonivägede osa iseloomustamiseks Eesti sovetiseerimisel. Kuigi ei ole teada, milliseid dokumente selle probleemistiku kohta Moskva arhiivides üldse leidub (kindlasti on seal mõndagi huvitavat), on selge, et näiteks K. Nikitini ametipäevikust on jäetud avaldamata Moskvale kõige ebameeldivamad leheküljed. Sellegipoolest kõnelevad ka publitseeritud dokumendid selget keelt Moskva hoolimatust diktaadipoliitikast. Paljuütlevad on A. Ždanovi telegramm 19. juunist 1940. a NSV Liidu Välisasjade Rahvakomissariaadile (lk 405—406), K. Nikitini aruanne 26. juunist perioodi 13.—25. juuni kohta (lk 431—435), Nõukogude Liidu saatkonna esimese sekretäri Vlasjuki allkirjaga ülevaade sündmustest Eestis 15.—25. juunini (lk 435—443) jt dokumendid.

Eestis on avaldatud olulisemad osad K. Nikitini selleaegsest ametipäevikust, mis üsnagi hästi kajastavad ka Johannes Varese valitsuse moodustamise käiku (vt Jüri Ant. Saadiku päevik. — *Rahva Hää*, nr 138—141, 17.—19. VI 1990). Kuigi seda materjali pole kogumikus esitatud, on küllalt kõnekaks näiteks V. Molotovi telegramm A. Ždanovile 20. juunist 1940. a: «Teie poolt kavandatud uue valitsuse koosseisu suhtes meil vastu väiteid ei ole. Laidoneri ei saa jätta ülemjuhatajaks. Ülemjuhataja kohale tuleb leida uus isik.

Eestlastele tuleb kindlasti öelda, et nad ei takistaks elanikkonnal demonstreerimast oma häid tundeid NSV Liidu ja Punaarmee vastu. Sealjuures anda mõista, et demonstrantide tulistamise korral Nõukogude väed võtavad demonstrandid oma kaitse alla» (lk 409).

Omaette probleem on publitseeritud dokumentides sisalduva teabe usaldusväärsus. Kõige keerukam on lugu Balti riikides asunud NSV Liidu diplomaatide ettekannetega Moskvale. Aruanded Nõukogude Liidu esindajate tegevusest, nende jutuajamistest Eesti, Läti ja Leedu riigitegelaste ja jne on muidugi usaldusväärsed. Kuid samas edastatakse «usaldusväärsseist allikaist» ammutatud põhjendamatuid kuuldusi ja väljamõeldisi ning sageli täiesti alusetuid väiteid Balti riikide poliitika kohta. Näiteks K. Nikitini hinnangute järgi olevat Eesti valitsus valmistunud koos Saksamaaga Nõukogude Liidule kallale tungima ja olnud väga pettunud, kui sõda NSV Liidu ja Saksamaa vahel jäi puhkemata (lk 45). Üldse kujutasid Nõu-

kogude Liidu diplomaadid sõjaajal perioodil Balti riike Saksamaa vasallidena, aga pärast Molotov—Ribbentropi pakti sõlmimist äkki Suurbritannia käsilastena.

Ka Punaarmee poliitöötajate ettekandeid elanike suhtumisest Eesti territooriumi okupeerinud Nõukogude Liidu relvajõududesse on koostatud trafaretsete skeemide järgi. Töörahas pidi tingimata punaarmee lasi vastu võtma kui vabastajaid, valitsevad ringkonnad suhtuma neisse aga vaenulikult (lk 410—412, 423—426). Eestis tervitati punaarmee lasi aga peamiselt piirialade vene elanikkonna poolt, mujal oli rõõmustajaid vähe. Rahva põhiosa jälgis masendatult sündmuste arengut.

K. Nikitini ja Nõukogude Liidu saatkonna ülevaadetes Eesti olukorrast ja 1940. aasta juunisündmustest seguneb oluline informatsioon väljamõeldistega. Näiteks teatas K. Nikitin 14. juunil Välisasjade Rahvakomissariaati intensiivsetest sõjalistest ettevalmistustest Eestis, ohvitseride ja reameeste salajasest mobilisatsioonist, suurtükkide ülesseadmisest Tallinna sadamasse NSV Liidu sõjalaevade tulistamiseks, Kaitseliidu mobilisatsioonivalmis seadmisest jne (lk 376—377). 15. juunil informeeriti Moskvat Eesti vägede koondamisest Narva ja Irboska piirkonda, relvade jagamisest elanikkonnale Tartus ja selle ümbruses (lk 378). Sedalaadi teated on valed.

Niisiis leidub kogumikus juunisündmuste kohta mõndagi huvitavat, kuid edasise sovetiseerimisprotsessi telgitagused jäävad avamata. On avaldatud enamasti juba tuntud deklaratsioone ning muid dokumente nõukogude võimu väljakuulutamise ja Eesti, Läti ning Leedu lülitamisest NSV Liidu koosseisu. Kelle poolt määrati valimised Eestis, Lätis ja Leedus täpselt ühele kuupäevale, miks kattusid valimisplatvormid kõigis kolmes riigis jms küsimused jäävad vastusteta.

Mõni huvitavam dokument siiski leidub. A. Ždanov ja uus Nõukogude Liidu saadik Eestis Vladimir Botškarjov telegrafeerisid juba 5. juulil Moskvasse, et J. Vares valitsus on andnud nõusoleku rentida NSV Liidule Aegna ja Naissaare, aga ka rannapatareide piirkonnad Suurupi ja Viimsi poolsaarel koos kõigi kaitse- ja muude rajatistega, suure osa Tallinna sadamast ja sadamatehastest, Juminda, Keri, Naissaare ja Suurupi tule torni jne (lk 451—452). 10-aastase tähtajaga rendilepingule kirjutasid J. Vares ja Nigol Andersen alla 6. juulil (lk 455—457).

Tähelepanu väärib asjaolu, et osaliselt on avaldatud üleskirjutus V. Molotovi jutuajamisest Saksa suursaadiku Friedrich Werner von Schulenburgiga 13. juulil 1940. a Moskvast. V. Molotov deklareeris, et NSV Liidu valitsus tunnustab Saksamaa formaalset õigust teatavale osale Leedu territooriumist vastavalt 28. septembril 1939. a sõlmitud Nõukogude Liidu—Saksamaa sõprus- ja piirilepingu salaprotokollile, kuid avaldas soovi, et

Saksa valitsus loobuks kõnealuselt maa-alast (lk 465). Selle kohta sõlmiti 10. jaanuaril 1941. a spetsiaalne kokkulepe.

Kogumiku koostajad on ilmselt otsinud Balti riikides 1939.—1940. aastal toimunud sündmuste selliseid välismaiseid vastukajasid, mis oleksid kooskõlas Moskva huvidega. Tulemused on tühised. 1939. aasta sügisest on avaldatud vaid Winston Churchilli 7. oktoobri avaldus Nõukogude Liidu suursaadikule Ivan Maiskile, et Inglismaal pole põhjust vastu vaielda NSV Liidu tegevusele Balti riikides. Ta deklareeris: «Muidugi võivad mõned sentimentaalsed liberaalid ja leiboristid valada pisaraid «Vene protektoraadi» puhul Eesti või Läti üle, kuid sellesse ei saa suhtuda tõsiselt. Churchill mõistab suurepäraselt, et NSVL peab olema Balti mere idaranniku peremees, ja on väga rõõmus, et Balti riigid lülitatakse meie, mitte aga Saksamaa riigisüsteemi. Ajalooliselt on see normaalne ja vähendab ühtlasi võimalikku *Lebensraum*'i Hitleri jaoks.» (Lk 88—89.)

1940. aasta suvest on avaldatud Saksa suursaadiku krahv Schulenburgi memorandum V. Molotovile 17. juulist. Selles märgitakse, et Saksa valitsus ei kavatse sekkuda Balti riikide poliitilistesse asjadesse, kuid on igasugustel tingimustel huvitatud majandussuhete püsijäämisest (lk 471—473).

Kogumik *Täievolilised esindajad teatavad* sisaldab üsnagi palju huvitavaid dokumente NSV Liidu ja Balti riikide vahekorraldust ning Moskva poliitikast, mis lõpptulemusena viis Eesti, Läti ja Leedu sovetiseerimise ja annekteerimiseni. Ehk teisisõnu: publitseeritud dokumendid detailiseerivad Moskva taktikat Balti riikide suhtes 1939. aasta sügisest 1940. aasta suveni, kuid Nõukogude Liidu kõrgema juhtkonna strateegiliste eesmärkide osas jäävad küsimärgid püsima. Näiteks: milliseid perspektiive pidas silmas J. Stalin 1939. aasta sügisel Balti riikidega abistamislepinguid sõlmides? Kas Stalini ja Molotovi korduvad kinnitused Balti riikide siseasjadesse mittesekkumisest ja sellesuunalised direktiivid olid algusest peale taktikaline võte ja silmakirjatsemine või...? Millal ning mis asjaoludel langetati Balti riikide okupeerimise ja annekteerimise otsus? Kuidas mõjutasi sõjasündmused Lääne-Euroopas Moskva Baltikumi-poliitikat?

Seega püsib vajadus tundma õppida nii 1939.—1940. aasta sündmusi kui ka neid kajastavaid Moskva-poolseid allikaid.

Heino Arumäe

Toim. märkus: Pärast käsikirja avaldamiseks andmist on autor pidanud vajalikuks samu mõtteid osaliselt esitada mujalgi, vt «Moskva vaatekohti 1939.—1940. a. sündmustele Balti riikides», *Rahva Hääli*, nr 36—37, 13.—14. II 1991, lk 2.

Elo kirja: Elo Tuglaxen päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1952—1958. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 534.) Suomentanut Raija Kilpi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1990. 283 s.

1990. aasta lõpul tulid Soomes müügile järjekordsed Eesti-ainelised teosed: Jaan Kaplinski ja Johannes Salminen *Vieläkö Tartossa laulaa satakieli* (Kas laulab Tartus veel ööbik; Helsinki: Tammi) ja *Elo kirja: Elo Tuglaxen päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1952—1958* (Elo raamat: Elo Tuglase päevikumärkeid aastaist 1952—1958; Helsinki: SKS). Kumbki raamat pole Eestis ilmunud ja vähemalt *Elo raamatu* avaldamiseni läheb meil ilmselt veel kaua aega.

Soome kirjandusturu Eesti-osas torkab silma, et viimasel ajal on *non-fiction*'il ilukirjanduse suhtes ülekaal. 1988. aastal ilmus Tiit Made *Mu isamaa* (Helsinki: Tammi), 1989. aastal Toivo Ü. Rauna *Viron historia* (Eesti ajalugu; Helsinki: Otava), Mart Laari koostatud mälestuste ja dokumentide kogu *Kesäkuun 14. päivä: Muistelmia ja dokumentteja virolaisten kyydityksestä 1941* (14. juuni: Mälestusi ja dokumente eestlaste küüditamisest 1941; Helsinki: Otava) ning Marju Lauristini, Peeter Vihalemma ja Rein Ruutsoo *Viron vapauden tuulet* (Eesti vabaduse tuuled; Helsinki: Gummerus). 1990. aasta alul ilmus Sirje Kiini, Rein Ruutsoo ja Andres Tarandi *Neljäkymmenen kirje: Kokemuksia neuvostotodellisuudesta* (Neljakümne kiri: Kogemusi nõukogude tegelikkusest; Helsinki: Otava). Muidugi on nende raamatute kõrval tõlgitud ka eesti ilukirjandust. Ometi ootab ja ostab maailm meilt praegu pigem alasti tõde kui tõepäraseid fantaasiad ning tundub, et meil osatakse seda silmas pidada.

Elo Tuglas pidas päevaraamatut 1928. aastast alates, lõpetades kirjutamise järsku 1958. a keskel. 1941. aastast kuni 1951. aasta alguseni pole märkmeid tehtud. Uuesti alustades võtab kirjutaja vahepealsete aastate dramaatilised sündmused väga lühidalt kokku. Ilmselt ei jaksanud Elo Tuglas end sõjapäevil ja sõjajärgseil aastail päeviku kirjutamisele häälestada (või oli tal tarvis vahepealsete aastate päeviku hävitamist varjata?). Päeviku teksti põhjal saab väita, et Elo Tuglas arvestas päevaraamatu avaldamisega — kindlasti vähemalt avalikustamisega — kaugemas tulevikus. Ta ei kirjuta «hinge saladustest» (vrd Aino Kallas), küll aga argipäeva saladustest, et tulevikule säilitada üleva ja igavikulise kõrval ka kurbnaljakas ja kaduv. Päevik on säilinud ainult masinakirjakoopiana Friedebert Tuglase majamuseumis. Ka Elo Tuglase kirjad Friedebert Tuglasele on meieni jõudnud vaid masinakirjakesemparina (Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond (=KM KO), f 245, m 69:1), mille esilhel on märkus: «Kui neid kirju tahetakse tulevikus kasutada, siis tuleb arvesta-

da üksnes käesoleva redaktsiooniga.» Tundub, et Elo Tuglase päevikut pole oluliselt redigeeritud, kuigi sisu, stiili ja ortograafiat on korduvalt parandatud ja täiendatud (lk 8). Stilistilisi parandusi on käekirja järgi otustades teinud ka Friedebert Tuglas. Avaldamiseks vajalik lihv on päevikule andmata, sest parandamata on pisieksimusi; ka stiiliparandused tunduvad pigem esialgsete ja juhuslikena kui lõpliku lihvina. Kuid Elo Tuglase päevikuteksti ajaloosse puutuvaile küsimustele suudaksid vastata vist ainult Tuglastele elu viimastel kümnenditel lähedal olnud inimesed.

Päevaraamatut kirjutab ka Friedebert Tuglas. Ta «Elulooliste märkmete» esimene, käsitsi kirjutatud klade hõlmab aastaid 1906—1942 (KM KO, f 245, m 176:2). Kirjanik selgitab samas, et taastas esitatud sündmused memuaaride kirjutamise eesmärgil kirjade, märkmete, ajaleheväljalõigete, kutsete ja mälu põhjal. (Seega pole õigupoolest tegu puhtakujulise päevikuga — esitatava retrospektiivse laadi tõttu.) 1942. aastast jätkuvad ülestähendused pävikuna kuni 1959. aastani. Selle ajajärgu varasemast perioodist on mitu eri redaktsiooni, hilisem osa on taas säilinud ainult masinakirjalise tekstina (KM KO, f 245, m 118:1) ja mõne variandina, mis peamises kattuvad. Friedebert Tuglase märkmed on telegrammistililis, väljapeetult kuivad, aruandelised ning registreerivad eeskätt oma tööd. Elu sageli naljakaista ja ebaolulistest pisikestest jutustab Elo Tuglas. Seega täiendavad Elo Tuglase ja Friedebert Tuglase päevikud teineteist (Friedebert Tuglase «Eluloolisi märkmeid» valmistatakse Kirjandusmuuseumis ette avaldamiseks). Vahel on mõlemad registreerinud samu sündmusi. Nii kirjutab Fr. Tuglas: «A. Alle surnud!» (18. VII 1952). Elo Tuglas jutustab aga samale teatele lisaks oma tutvusest Allega ja Allest inimesena. Friedebert Tuglase päevikud ei tundugi nagu päris «õige» pävikuna, sest neis on küll palju fakte, kuid äärmiselt vähe kommentaare. Viimaste puudumist korvavad nii mõnigi kord Elo Tuglase päevikud, ja võib-olla ei olnudki see ainult juhus, jõupuudus ja kustuv silmanägemine, et Fr. Tuglas abikaasa pävikuid vaid õige pisut keeleliselt lihvis. Teistsuguste kultuuritraditsioonidega, teistsuguste aineliste võimalustega maal kui Eesti oleksid mõlemad päevikud kindlasti juba avaldatud.

Dokumentaalkirjandus käib viimastel kümnenditel tõusuteed ja belletristikas või biograafistikas on päevikuvorm soositud (nt Ilmar Talve, *Maapagu: Sebastian Alkmani ülestähendusi aastaist 1906—1917* (I—II; Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv, 1988), Kaalu Kirme, *Jaan Koorti päevaraamat* (Tallinn: Kunst, 1989), August Vahter, *Karl August Hermannii päevik* (Tallinn: Eesti Raamat, 1990)). Kirjanike ja kultuuritegelaste autentseid pävikuid, üldse pävikuid on seejuures ilmunud väga vähe. Võib-olla ei ole päevikukirjutamine eestlasele üldse loomuomane? Vahest on kusagil veel säilinud mõne 18. sajandi hernhuutlasest «vennakse» pävik, kuid tundub, et päevikukirjutamise tarve sai tekkida koos mina-tead-

vusega, «mina» ja maailma vastandlikkuse tunnetamisega. Nii jõudis päevik kui eneseavaldamise vorm haridust ihkava eesti inimeseni koos saksa kultuuriga. Traditsiooni algust arvestame Kristjan Jaak Petersoni mõttepäevikust möödunud sajandi alul (see on avaldatud 1922. ja 1976. aastal). Sellele ajas järgnevat Johann Heinrich Rosenpläneri «Maa-kele Päwa-ramat» (KM KO ÕES, m A86) on kirjutatud 1833. aastal (avaldatud fragmentidena — Eeva Aaver, «Nulla dies sine linea». — *Looming*, nr 1, 1983, lk 96—103). Johann Voldemar Jannsen pidas oma «Diarumi» aastail 1842—1854 (KM KO, f 48, m 4:2—4). Tema tütrele asendas päevikut ulatuslik kirjavahetus. Küll kirjutasid päevikut Lilli Suburg (KM KO, f 22, m 4:1) ja Elisabeth Aspe (KM KO, f 6, m 1:4). Möödunud sajandi lõpust on säilinud ajakirjanik Heinrich Prantsu «Päevaraamat» (KM KO, f 169, m 21:1), mida Elo Tuglas oma päeviku kirjutamise ajal loeb ja päevikus refereerib; samuti Aleksei Künki päevaraamatud aastaist 1883—1916 (KM KO, f 71, m 3—9) ja Oskar Kalda päevikud 1885—1895 (KM KO, f 186, m 129:1—2). Mahukad päevikud on jäänud Jaan Jõgeverilt (aastaist 1880—1924; KM KO, f 52, m 1—6), Matthias Johann Eisenilt (aastaist 1918—1934; KM KO, f 24, m 39); eriti järjekindel kirjutaja on olnud Aadu Lüüs (aastail 1903—1943; KM KO, f 294, m 5—13), ka Roopi Hallimäe (1932—1963; KM KO, f 306, m 7:14). Eesti Vabariigi algusaastaist on säilinud Maarda (Marta) Lepp—Utuste päevikud (KM KO, f 255, m 7—8). Nii mõnigi kultuuritegelane on kirjutanud päevikut episoodiliselt, enamasti nooruses: August Kitzberg (KM KO, f 57, m 48:13), Artur Adson (KM KO, f 180, m 17:1 ja 35:4), Bernard Kangro (KM KO, f 310, m 10:3; tema hilisem päevik jõudis koos autoriga pagulusse), Oskar Loorits (KM KO, f 175, m 39:1), Arthur Roose (KM KO, f 169, m 110:8) jt. Aeg-ajalt on pidanud päevikut Johannes Aavik aastail 1901—1930 (KM KO, f 275, m 26—27); ta nooruspäevikud on sõna- ja tunderohked, hiljem on ta kuiv ja registreeriv. Samuti on pika perioodi vältel aeg-ajalt päevikut kirjutanud Gustav Vilbaste (KM KO, f 152, m 137:9, 12). Nimetada võib Siegfried Talviku päevikuid (KM KO, f 128, m 3:27 ja f 173, m 52:16). Oskar Lutsult on säilinud kaks varasemat päevikut (KM KO, f 168, m 12:5 ja 16:2; üks on Kirjandusmuuseumi väljaandel ilmunud, teine ilmumas) ning sõjajärgne päevik aastaist 1944—1952 (KM KO, f 168, m 19:3).

Päeviku kirjutamine äärmuslikes oludes on psühholoogiliselt mõistev, seetõttu vääriksid omaette käsitlust sõjaaegsed päevikud. Möödunud aastal ilmus Vello Raigo, Nõukogude armeesse mobiliseeritud mehe (sünd. 1913) päevik *Sinule, Tiu* (Tallinn: Eesti Raamat), mis on kirjutatud kirjade asemel, mõeldes perele. Samuti ilmus Artur Vahteri *Kapellmeistri päevik: Ülestähendusi Suure Isamaasõja päevilt* (Tallinn: Olion, 1990). Kirjandusmuuseumis on ajakirjanike Felix Valdvere (f 169, m 90:1—5) ja Eduard Värava (f 269, m 7—5) sõjapäevikud (viimasest vt Heino Kään, «Eduard Värava päevikust: Väljavõtteid». — *Keel ja Kirjandus*, nr 7, 1965, lk 422—431), ka Enn Kippeli napid «Rindepäevikud» (f 230, m 5:22, 29). Märkmikku on päevikulisi sissekandeid aastail 1943—1944 teinud Juhan

Sütiste (KM KO, f 174, m 9:5). Sõjajärgse aja kroonika põgeniku ja sise-emigrandi silma läbi esitab Jaan Roosi päevikupakk (KM KO, reg. 1990/54). Päeviku kirjutamine ja säilitamine oli neil aastail ohtlik nii kirjutajale kui ka nendele, kellest oli juttu. Seetõttu on materjale hävitatud või on nad hävinud. Säilinud sõandatakse alles viimastel aastatel avalikuse ette tuua. Sageli väärtustuvad päris tavaliste inimeste ülestähendused, olles ühtaegu pihtimuseks ja süüdistuseks, nt Pirgu mälusektori poolt esitatud Ella Kaljase päevik või raamatus *14. juunil 1941: Mälestusi ja dokumente* (Tallinn: Valgus, 1990) avaldatud Rein Vare päevik, mis on tõelised ajaloodokumendid.

Just sellise ajaloodokumendi väärtus on eriti võõrast rahvusest lugeja jaoks, kes teab meie minevikust väga vähe, ka *Elo raamatul*. Nimelt selle päeviku valimine äratav ehk pisut imestust, ometi võib tõlkija kiirustamist mõista. Tegemist on ju Soomeski tuntud eesti kirjaniku abikaasa päevikuga, kuid veel enam on see üks osa 1950. aastate Eesti elukroonikast. Ühelt poolt peegeldab ta nende aastate moondunud kultuurielu Eestis, selle argipäeva ja mõnd telgitagust nurka, teisalt igapäevamuresid, mis kellestki mööda ei lähe. Elo Tuglas kirjutab: «Rohkem kui kirjanduslikust elust enesest kuuled selle eluga seotud keelepeksu /---/. Ja märgid mõned lood üles, kuna midu sellist kroonikat vaevalt keegi peab» (7. V 1957; lk 203—204, siin ja edaspidi tsiteeritud eestikeelse koopia järgi). See on kirja pandud päeviku lõpupoole, olude muutumise ajal, kui Fr. Tuglas oli järk-järgult tagasi saamas eesti kultuurielus seda kohta, mis talle kuulub. 15. VIII 1952. aastal kurdab Elo Tuglas: «Lehitsesin oma päevikut. Kui kitsas ringis olen siin liikunud ja pean veelgi liikuma. Elu juhuslikku nipet-näpet, kõrvalisi inimesi ja sündmusi. Ei midagi sellest, mis meie mõtteid ja tundmusi tõeliselt täidab. Ei midagi ohtlikest päevist ja veelgi ohtlikemaid õist ning igavesest pingulolekust: kui kaua veel? Juba paljalt Tukla nimest piisab, et tõlkedki unustuvad laualaekasse nagu ta algupärased teosed on määratud spetsfondi» (lk 37—38). See elu kitsas ring, pidev hirm veelgi halvema ees, argipäeva moonutatus ja ängistus tuleb Elo Tuglase päeviku lehekülgedelt selgesti esile ja avab nende aastate õhustikku vähemalt sama veenvalt või veenvamaltki kui 1989. aastal Soomes ilmunud Jaan Krossi romaan *Syvydestä* (Väljakaevamised). Elo Tuglas kirjutab 12. IX 1952. aastal: «Me pole üksi. Alati seisab keegi kolmas meie selja taga. Kes saadaks siit sõnasõnalis kirju või peaks tõsimeelseid pävikuid /---/. Nõnda tundsin eriti täna, kui sain kirja õetütrelt Mallalt Kirovist. Ikka vaevleb see süüta laps seal oma vanemate olematute pattude pärast» (lk 41). Neli aastat hiljem on kirjutatud: «Sealt eemalt saabuvad on kuidagi pettunud. Nad kujutavad kodumaad ikka sellisena, nagu selle kord maha jätsid. /---/ Nemad seal olnud palju vabamad!» (12. VII 1956; lk 156). Need read on kirjutatud Tallinnas, kõigele vaatamata kindlasti

kaitstumates oludes kui väljasaadetute elutingimused, kuid ometi valitseb neis eelkõige masendus.

Elo Tuglase päeviku teise huvikeskme lugeja jaoks moodustavad tähelepanekud (tuntud inimestest — tulevaste lugejate jaoks Eestis kindlasti hoopis rohkem kui Soomes. Eestlaste jaoks asetuvad hoopis avaramasse konteksti näiteks read Betti Alveri külastamise järel: «Betti Alver on ikka sama Betti, nagu olen teda näinud juba palju aastaid. /--/ Küsisin, kas ta luuletab? Ta surus tugevasti mu kätt ja vastas: «Enne peaksin suutma oma valu välja kisendada»» (29. VIII 1956; lk 163). Soome lugeja jaoks siin mõistmiseks pisut rohkem informatsiooni, kui seda saab annoteeritud nimerregistri paarist reast: «Luuletaja. Tõsis kohe esikkoguga *Tolm ja tuli* (1936) üheks eesti luule suurtest kujundajatest» (lk 265). Muidugi, toodud repliik räägib enda eest ka ise.

Kõige rohkem on Elo raamat siiski lugu Friedebert Tuglasest ja elust Tuglase kõrval. Sõjajärgsete aastate Elo Tuglase päevik on ka tema enda lugu, sõjajärgseil aastail püüab ta aga ennekõike registreerida kõik Tuglasesse puutuva, et midagi olulist ei jääks varjule, ning alles seejärel kaunistab sõnumi mitmesuguste naljakate lisanditega. 6. IX 1956. aastal kirjutab Elo Tuglas, et kuu aja eest oli August Jakobson saatnud ootamatult Tuglasele kirja, milles püüdis seletada oma suhtumist Tuglasesse eelnenud aastail. «Ütlesin Tuklale, kas poleks hea, kui sa selle /Tuglase vastuses esitatu/ kõik kirja paneksid? Ja vahest mitte nii tagasihoidlikult kui kirjas Jakobsonile enesele. Tuglas mõtles ja ütles siis: Ei/, mul oleks ebaumugav seda teha. Näiks nii, nagu püüaksin ma ennast õigustada või oma teeneid rõhutada» (lk 164). Fr. Tuglase kiri August Jakobsonile on säilinud (6. VIII 1956; KM KO, f 245, m 1:18), kuid Tuglase hinnangu A. Jakobsonile esitab täpsemalt ja argumenteeritumalt Elo Tuglase päevik (lk 165—167). Samuti on Elo Tuglas kirjutanud Tuglase «eesti» mõne teisegi kommentaari või selgituse, näiteks «Noor-Eesti» ja «Siuru» kohta (lk 181—184). Elo Tuglase kui jutustaja isik jääb tavaliselt tagaplaanile. Ta avab ennast üsna vähe, sest räägib oma probleemidest napilt ja asjalikult, mis daami päeviku puhul ei olegi nii tavaline. Samal ajal ei varja ta oma suhtumist, oma sümpaatiid ja antipaatiid. Ta pihib: «Ja lõpuks kirjutan ma ju peamiselt selleks, et ennast mõne negatiivse nähtuse puhul ära reageerida. Päevik on nagu sõbrannade aseaine» (20. VII 1956; lk 158). Elo Tuglase stiil ja vaimukus on isikupärased, ta mured ja hirmud aga paljude tollaste eestlaste omad.

Päevikus on avaldamiseks tehtud üsna ulatuslikke kärpeid (ca 1/5 mahust), väljajätte pole tekstis märgitud. Need ilmselt tõlkija tehtud kärped tulevad tervikule kasuks ja on tehtud hea maitsega. Peamiselt on lühendatud olustikulist informatsiooni ja mõnede tuttavate elukäiguga seonduvat, mis päeviku seisukohalt moodustab algupärandis omaette loo ega

paku laiemat huvi. Kärbitud on ka episoode, mis on Soome lugeja seisukohalt kõrvalised või mille esitamine ajalise läheduse tõttu oleks valuline. Võib-olla oleks võinud mõne kärpe rohkemgi teha (nt lk 176).

Et Elo Tuglase päevik on välja pakutud dokumentalistika ja ilukirjanduse piiril asuva lugemismaterjalina, on ta jäetud peaaegu kommenteerimata. Lisaks August Eelmäe kirjutatud saatesõnale ja Kai Laitineni järeلسõnale on teoses oluliste isikute annoteeritud nimestik ja nimeregister. Kindlasti oleks annoteeritud nimestik võinud sisaldada rohkem informatsiooni ja haarata kaasa rohkem isikuid. Praegu on valitud vaid kõige tuntumad või Tuglastega kõige enam seotud nimed. Ilmselt vajaks lisaselgitust kasvõi Elo Tuglase sugulastega seonduv: õde Selma Kurvitsa perekonnaliikmed on mainitud, kuid vend Aleksander Oinase ja tema perekonna kohta ei ole mingit teavet. Ometi need nimed päevikus (ja nimeregistris) esinevad. (On vale ka eessõnas leiduv väide (lk 8), et Aleksander ja Alma Ostra-Oinase saatust ei teata — nende kohta vt Toomas Haug, «Salakorterist linnavalitsusse». — *Vikerkaar*, nr 11, 1987, lk 66—69; Oskar Kruus, «Kuidas riigivõim on eesti kirjamehi terroriseerinud». — *Keel ja Kirjandus*, nr 8, 1990, lk 472.) Selgitamata on mitmete tolle aja avalike tegelaste ametikohad (nt Aleksander Ansberg, kultuuriminister (1953—1963), jt). Annoteeritud nimestikus on lisaks mõnele ekslikule nimekujule (Eesti Rahvamuuseum, Eduard Mihckelson) sisulisi eksimusigi: Harald Peep pole Tartu Ülikooli eesti kirjanduse ja rahvaluule professor a—st 1966 (lk 272), vaid sai eesti kirjanduse ja rahvaluule kateedri juhatajaks nimetatud aastal, professoriks 1971; Evald Tammlaant ei vangistatud 1945. aastal (lk 274), vaid 1941. a; A. H. Tammsaare *Tõde ja õigust* ei ilmunud aastail 1926—1933 mitte neli (lk 274), vaid muidugi viis osa; Oskar Urgart polnud aastail 1951—1953 *Loomingu* mitte «johtavana kriitikkona» (lk 275), vaid kriitikaosakonna juhataja; Anton Vaarandi polnud *Loomingu* toimetaja mitte 1960—1961 (lk 275), vaid 1960—1968, pärast seda mitte valitsuse sekretär, vaid nõunik; tekstis (lk 220—221) mainitud Peeter Ruubel ei ole näitleja Paul Ruubel (lk 273), vaid tõepoolest Peeter Ruubel, kelle kohta Rein Ruutsoo on suhteliselt hiljuti avaldanud artikli («Peeter Ruubel ja «Noor-Eesti»»). — *Looming*, nr 8, 1987, lk 1126—1133) ning selle täienduseks on Malle Loit korranud (ka Elo Tuglase päevikus toodud) P. Ruubeli õiget surmaaega 24. detsember 1957. a («Täpsustus». — *Looming*, nr 12, 1987, lk 1719). Isikunimede registrisse on võetud üldiselt teksti nimekujud. Seetõttu võivad nad erineda tegelikust (nt Alakõrs pro Alekõrs, Karin Michael pro Michaelis, doktor Lindberg pro Linkberg, Liis Raud (sünd. Toffer) pro Tohver), eesnime võib asendada hüüdnimi; tihti on eesnime asemel ainult initsiaal või puudub seegi. Segi on aetud tekstis esinev Moskva ametnik P. Fatejev (lk 74—75) ja kirjanik

Aleksandr Fadejev (lk 175); tavapärane on segadus A. H. Tammsaare nime ümber (Anton Tammsaare, Anton Hansen Tammsaare, Käthe-Amalie Tammsaare, Riita Tammsaare!). Mõni nimi pole registrisse jõudnudki. Nimede identifitseerimine aidanuks ilmselt avardada ka nende annoteeritud nimestikku. Kommentaariumi eksitusi oleks olnud kerge ära hoida, kui raamatut oleks Eestiski pisut toimetatud. Raili Kilpi tõlge on kindlasti ladus ja hästiloetav, kuid üsna vaba (nt käsikirjas lk 223: «Kulaku naisena oli temagi olnud väljasaadetu, samuti ka ta pojad»; vrd lk 155: «Hänet kyyditettiin aikoinaan kulakin vaimona yhdessä poikansa kanssa»). Selliseid ülevaatamisi võib nii tõlke kui toimetamise puhul veelgi leida.

Tegelikult ilmneb selles midagi olemuslikku, mis eraldab suhtumist Elo Tuglase päeviku laadi materjalide väljaandmisse meil ja mujal. Meil ei ole seni püütud ega saadud avaldada seda, mis on aktuaalne, mis pakub huvi lugejaile (või mõnele ringkonnale). Meile tundub enamasti sündsuse-tu avaldada isiklikke materjale, mis pole veel poolt sajanditki vanad. Iga-sugune avalikkus tekitab meis piinlikkustunnet. Nõukogude aeg on kujundanud meie suhtumise privaatsusse ning sealjuures me pole sageli pä-riselt unustanud saksa korraliku lastetoe rudimente. Nii suhtutakse isik-likku sageli taunivalt, tsenseerivalt või vabandavalt. Isiklikke materjale (kirjavahetusi jm) avaldatakse võimalikult akadeemiliselt. Kommentaa-rium ja põhjalik teaduslik aparaat ülendavad materjali küsitavast pri-vaatsusest teaduslikku neutraalsusse.

Kindlasti oleks suurepärane, kui suudaksime kõik Elo Tuglase päevi-kud lähemal ajal välja anda korralikult kommenteerituna (seni vt Elo Tuglas, «Päevik 1939». — *Looming*, nr 8, 1984, lk 1104—1113; «Väljavõt-teid «Päevikust»». — *Looming*, nr 2, 1986, lk 192—200; nr 3, lk 373—383; «Väljavõtteid päevikust». — *Looming*, nr 8, 1987, lk 1098—1110). Samas teame, et — kõhklusi kõrvale jättes — käib see lihtsalt üle jõu. Eesti lu-gejale oleks esialgu ilmselt huvitavam just päevaraamatu sõjaeelne osa, sest viimasel ajal on meil avaldatud palju rohkem materjali sõjajärgse kui Eesti Vabariigi aja kohta. Elo Tuglas aitaks suurepäraselt sisse elada 1930. aastate kirjanduskultuurilisse õhustikku ja selle kuulsasse «Tartu vaimu».

Rutt Hinrikus

EDITORIAL NOTE

The subject of M. H. Abrams's article is interpretation of text and its ambiguity. He argues with Jacques Derrida and J. Hillis Miller, analyzing the linguistic preconditions deconstructivist criticism is based on. Anne Lill brings together Greco—Roman literature and the theory of narrativity. The problem is how ancient literature and new approaches fit. As a positive proof the author presents a narrative analysis of Apuleius's *Metamorphoses*. Next we publish a commented translation of the poem *Farewell to Huraira*. The author of the poem al-'A'sā (born ca 565, died after 628) is one of the most prominent representatives of older Arabian poetry.

Prof. Henn-Jüri Uibopuu, Head of the Institute of International Law at the Law Faculty of Salzburg University gives a survey of the four volumes of the Code of Laws the Estonian Republic managed to publish in 1938—1940. The author points out the most characteristic features of the state of jurisprudence at that period and the high level of development in some areas of legislation in Estonia.

Next we present a few articles by Prof. Henrik Koppel (1863—1944), the first Rector of Tartu University of the Estonian Republic and the founder of Estonian otorhinolaryngology.

For the first time an article by the German philosopher Wilhelm Dilthey (1833—1911) is published in Estonian,

Editorial note

viz. *Origin of hermeneutics* (1900). In the first half of his paper the philosopher goes back to the ancient times to show how the art of interpretation developed into hermeneutics. The interpretations of the Bible have played a special role here. In the second half he dwells longer on Friedrich Schleiermacher who presented the general philosophical treatment of hermeneutics.

How to define loneliness? We shall learn if we read Aleksander Pulver's survey of the translation collection *Labyrinths of Loneliness* issued by Progress Publishers, Moscow. The author describes several ways of defining loneliness: existentialist, psychoanalytical and those current in cognitive and social psychology.

In the section of reviews Heino Arumäe observes a collection on the relations between the USSR and Latvia, Lithuania and Estonia; Rutt Hinrikus reviews the publication of the diary of Elo Tuglas, the Estonian writer Friedebert Tuglas's wife.

The issue ends with Part 7 of George Ferguson's book *Signs and Symbols in Christian Art*.

Narrative and ancient literature: A new way to ancient literature

Anne Lill

Narrative approach has proved to be a fruitful way of analysing ancient as well as modern literature. Dynamic treatment of literary texts has replaced the previous static discussions and provides a new opportunity for enlarging the understanding of the literary works of antiquity, for abandoning the unending discussions about the meaning of the texts and the rigid opposition of the plot and the character. Narrativity reveals a close relationship between them: the event uncovers the various sides of the character (ethos). The importance of the discourse and its influence on the audience has also been brought out by ancient literary criticism (Aristotle, Plato, Horace). For a contemporary reader it gives a new way to approach ancient texts as can be seen especially in the case of Apuleius' Metamorphoses. Structuring the process of reading, revealing the relationship between the author—character—reader instead of focusing on each element of the composition separately brings along a new understanding of the text. In Metamorphoses the reader is made an immediate participant in the story. The author addresses

the reader, and this is not a common practice in the ancient novel. The beginning and the end carry the idea of durability in them and the author does not give a final, authoritative answer to the questions he sets the reader. Various answers, opinions and reactions are available, and that increases the role of the reader in the narrative discourse. The reader can supplement the text, change his opinions and attitudes until the end brings a final surprise and makes him look at the whole story from a different position. The reader is not always able to comprehend what is going on, is it serious or not, tragic or comic. The actant of the story seems to feel just the same way: he is often deceived, always looking and waiting for the wrong things.

Code of Laws of the Estonian Republic — a forgotten codification

Henn-Jüri Uibopuu

The article, originally published in German in Boris Meissner's jubilee collection, deals with the unfinished Code of Laws of the independent Estonian Republic. The author compares it with the collections of legislative acts of the USSR and the Estonian SSR published in the 1980s under the same heading (Svod zakonov).

The article gives a survey of the

Summaries

four volumes of the Code of Laws which could be published in 1938—1940 and the history of compiling the codification, along with the author's comments and explanations to the laws which have attracted his attention. First, on 2 February 1938, Volume 6 of the CL (Education and Culture) was issued. It included the laws on general-education and vocational schools as well as universities, the law of the Estonian Academy of Sciences, and the law on the state fund to support Estonian culture. The volume also included the law on churches and religious societies regulating the religious life. Next, on 13 April 1938, Volume 1 of the CL was published. It included the

1937 Constitution and the laws regulating the activities of the Head of the State, government, parliament and courts. The volume also contained the law on the emblems and badges of distinction of the Estonian Republic. Thirdly, Volume 9 was published on 8 May 1939 containing the legislation on agriculture which occupied the central place in Estonian economy, and the laws on forestry, organization of land exploitation (especially the land reform) and fishery. Volume 4, published on 4 April 1940, just before the Soviet military occupation in June 1940, remained the last one. It included the laws on state defence and the criminal and procedural codes of the army.

ОТ РЕДАКЦИИ

В сферу интересов М. Г. Абрамса в его статье входят интерпретация текста и его многозначность. Он полемизирует с Жаком Дерридом и Дж. Хиллис Миллером, анализируя их языковые предубеждения, ставшие основой для деконструктивистской критики. Анне Лилль объединяет древнегреческую и римскую литературы с теорией нарратива. Вопрос заключается в том, как древняя литература и новые подходы стыкуются между собой. В качестве положительного ответа автор предлагает анализ нарратива *Метаморфозы* Апулея. Далее публикуется комментированный перевод поэмы *Прощание с Хурайрой*. Автор поэмы один из виднейших представителей древней арабской литературы аль-Аша (родился 565, умер после 628 г.)

Профессор юридического факультета Зальцбургского университета, заведующий институтом международного права Хенн-Юри Уйбопуу дает обзор успешных выйти четырех томов Свода законов Эстонской Республики (1938—1940). Автор демонстрирует особенно характерные черты недавнего состояния права, а также показывает высокий уровень развития некоторых разделов эстонского законодательства.

Далее дается возможность познакомиться со статьями, вышедшими из-под пера проф. Хенрика Коппеля. Хенрик Коппель жил в 1863—1944 гг. Он был первым ректором Тартуского университета в период Эстонской Республики, а также основоположником эстонской оториноларингологии.

Впервые публикуем на эстонском языке трактат немецкого философа Вильгельма Дильтея *Возникновение*

От редакции

герменевтики (1900). В первой его части философ доходит до античности и показывает, как искусство перевода стало герменевтикой. Особенно этому способствовали интерпретации Библии. Во второй части трактата он останавливается подробно на Фридрихе Шлейермахере, который дал общее философское понимание герменевтики.

Как определить одиночество? Об этом мы узнаем, если прочитаем обзор Алексадера Пульвера, который знакомит читателей с изданным в изд. «Прогресс» переводным сборником *Лабиринты одиночества*. Автор знакомит с пятью определяющими принципами одиночества: экзистенциально-философским, психоаналитическим, социально-психологическим, когнитивным и пятым, связанным с психологией общения.

В разделе рецензий Хейно Арумяэ рассматривает сборник сообщений советских полпредов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией, а Рутт Хирикус — дневник Эло Туглас, супруги классика эстонской литературы Фридеберта Тугласа.

Номер журнала завершает седьмое продолжение книги Джорджа Фергусона *Знаки и символы в христианском искусстве*.

Нарратив и античная литература: новый путь к древней литературе

Анне Лилль

Нарративный подход позволяет найти новые способы анализа как произведений современной литературы так и античной, расширяя таким образом возможности понимания литературного текста. При динамическом рассмотрении текста можно отказаться от малопродуктивных споров при поиске единственно верной идеи произведения и от однозначного толкования связей характеров с развитием сюжета, т. е. от споров, которые возникли при анализе отдельных элементов текста статично. В произведениях античной литературы характеры непосредственно зависят от действия, и именно посредством их действий открываются разные стороны их нравственного облика — это са. Через нарратив характер связывается с действием по новому, и через изложение действия, дискурс, возникает связь между автором, действующим лицом и читателем. Влияние произведения на слушателя выдвигали на первый план уже в античности (Платон, Аристотель, Гораций). Новые возможности интерпретации античных текстов при помощи нарративного чтения осо-

бенно бросаются в глаза в случае *Метаморфозы* Апулея. Структуризация, членение чтения, рассмотрение при этом отношений автора-героя-читателя даёт особенно там для понимания текста больше, чем традиционное рассмотрение отдельных элементов композиции. Хотя непосредственное обращение к читателю не совсем обычно в античной литературе, в романе Апулея читатель делается участником событий. Как начало произведения так и его конец выражают идею *дуративности* (длительности), где автор воздерживается от окончательных ответов на вопросы поставленные им в тексте, текст не замкнутый, законченный продукт, а производство, идущее на глазах. Возможны разные толкования текста, разные реакции на события и это даёт возможность увидеть события с разных точек зрения. У читателя есть возможность постоянно дополнять текст, менять свое мнение и оценки, причем концовка дается так неожиданно, что заставляет увидеть предшествующее действие в новом свете. Вовлеченный в действие читатель не всегда здесь понимает, что правда, а что вымысел, что грустно, а что комично, как этого часто не понимает и участвующий в событиях герой-антант.

Свод Законов Эстонской Республики — забытая кодификация

Хенн-Юри Уйбонну

В статье, вышедшей первоначально на немецком языке в юбилейном сборнике, посвященном Борису Мейсснеру, рассматривается незавершенный Свод законов Эстонской Республики и сравнивается с собранными под одной обложкой законодательными актами ЭССР и СССР 1980-х гг. Названными также «Сводом законов».

В статье дается обзор четырех успешных выйти в 1938—1940 гг. томов Свода законов и наряду с этим история создания кодификации и привлечение внимания автора комментарии и пояснения к законам. Первым вышел 2. 02. 1938 VI том (Народное образование и культура), куда вошли законы об общем и профессиональном образовании и университетах, закон Эстонской академии наук и предназначенный для поддержки деятелей культуры закон о культурном капитале Эстонии. В этот же том включен и регулирующий вопросы веры закон о церкви и религиозных общинах. Следующим был издан

13. 04. 1938 г. I том (Основы государства), который включает в себя Основной закон, законы, регулирующие деятельность главы государства, правительства, парламента и судов, а также закон о символике и наградах Эстонской Республики. Третьим вышел 8. 05. 1939 г. XI том, содержанием которого были законы, касающиеся важнейших положений экономики Эстонии, сельского и лесного хозяйств, землеустройства (особенно — земельной реформы).

Последним успели до оккупации Советским Союзом в июне 1940 года издать 19. 04. 1940 г. IV том Свода законов, в который были включены законы о охране государства и военно-уголовный и -процессуальный кодексы.

Подчеркивается системность кодификации и современный уровень законодательства Эстонской Республики по сравнению с кодификацией в то время в других странах. Выказывается сожаление о том, что из запланированного 15-томного Свода законов успели издать только 4 тома, остальные же остались расстеленными на страницах официального периодического издания «Государственный вестник».

MÄRGID JA SÜMBOLID KRISTLIKUS KUNSTIS

George Ferguson

Tõlkinud

Meelis Sügis, Tõnu Karolin ja Heili Einasto

VII

Vittore Carpaccio
PÜHA STEFANOS

Vittore Carpaccio
MÄRTER PÜHA PETRUS

Püha Marta oli **Maarja** (keda mõnikord on samastatud Maarja Magdaleenaga) ja Laatsaruse õde. Evangeeliumi järgi pühendus Marta põhiliselt kodusele majapidamisele, kuna tema õde Maarja pidas olulisemaks seltskondlikust. Kui nende vend Laatsarus haigestus, saatsid õed Jeesusele sõna, paludes Temalt abi. Kui Jeesus Betaaniasse saabus, oli Marta see, kes tuli välja Teda tervitama. Ilmselt oli Marta juba siis Jeesuse järglane, sest ta ütles Jeesusele: «Issand, kui sa oleksid siin olnud, mu vend ei oleks surnud! Aga nüüdki ma tean, et Jumal sulle annab, mis sa iganes Jumalalt palud!» Marta oli ka see, kellele Jeesus ütles oma kuulsad sõnad: «Mina olen ülestõusmine ja elu; kes minusse usub, see elab, ehk ta küll sureb!» (Jh 11:21jj). Mõni aeg hiljem, enne paasapäha, valmistas Marta nende kodus Betaanias Jeesusele õhtusöömaaja. Samal söömaajal võidis Maarja Jeesuse jalgu. «Siis võttis Maarja naela selget, väga kallist nardisalvi ning võidis Jeesuse jalgu ja kuivatas ta jalgu oma juustega. Ja maja sai täis salvi lõhna» (Jh 12:3). Arvatakse, et Marta mõjutusel pöörduski Maarja Magdaleena ristiusku. Legendi järgi pandi Marta koos Maarja Magdaleena ja Laatsarusega pärast Önnistegija surma purjedeta paati, mis imepärasel kombel randus Marseille's Prantsusmaal. Prantsusmaal Aixis pööras Marta Aixi linna rahva ristiusku ja vabastas nad hirmsast lohest, kes maad laastas.

Püha Martat on tavaliselt kujutatud käes hoidmas kulpi või vahukulpi või on tal vööl suur võtmekimp, mis vihjab temale kui heale koduperenaisele. Vahel on Martat kujutatud lohega jalge ees ning aspersooriumi (pühitsetud vee anum) ja aspergillumiga (pühitsetud vee pintsel), mille abil ta olevat koletisest jagu saanud.

Püha Martinus (4. saj.) sündis Ungaris, mida tol ajal kutsuti Pannooniaks, keiser Constantinuse valitsusajal. Juba lapseeas pöördus ta ristiusku ning põgenes kloostri- se, kuid tema isa, kes oli sõjatribuun, nõudis, et poisist

saaks sõjamees. Martinus astus keisri ratsaväkke ning saadeti Prantsusmaale. Ühel külmal talvepäeval kohtas ta Amiens'is kerjust, kelle keha kattis vaid mõni riideräbal, ja kel oli halva ilma tõttu väga külm. Martinus võttis mantli seljast, raius selle mõõgaga pooleks ja andis ühe poole kerjusele. Samal ööl ilmus Martinusele Kristus ja ütles talle: «Mida sa tegid selle vaese mehe heaks, tegid sa minu heaks.» Seepeale otsustas Martinus usuelule pühenduda ja palus luba erruminekuks. Kui keiser süüdistas Martinust vaenlaste kartmises, väitis Martinus, et võib relvastatud armeele vastu astuda, käes üksnes rist. Veel enne, kui tema julgust proovile saadi panna, tuli teade, et vaenlane soovib rahu sõlmida. Usuti, et Püha Martinuse usk sundis vaenlast alistuma. Seepeale lubati tal sõjaväest lahkuda. Kõigepealt asus ta erakuna elama ühele Türrreeni mere saarele; siis aga Prantsusmaale Poitiers'i lähedale Liguge'i, kus ta asutas arvatavasti esimese kloostri Prantsusmaal. Liguge'is olles kuulis ta, et ta on määratud Tours'i piiskopiks. Soovides jätkata oma elu üksinduses, peitis ta ennast saadikute eest, kes tulid teda Tours'i kutsuma. Ühe legendi järgi avastati tema peidupaik hane kaagutamise järgi ning teda sunniti uut ametit vastu võtma. Teise legendi järgi ütles üks Tours'i elanik — selleks et Martinuse vastuseisu murda —, et ta naine on suremas, ja palus Martinust naisele sakramenti jagama. Martinus ruttas linna ja pühitseti rahva nõudmisel piiskopiks. Tours'i piiskopiks jäi ta umbes kolmekümneks aastaks.

Renessansikunstis on teda kujutatud sageli piiskopirüüs ja mõnikord koos hanega. Teistel maalidel on sõjameherüüs Martinus hobuse seljas ja raiub mõõgaga oma mantlit pooleks, et kerjust katta.

Püha Matteus, apostel ja evangelist, on tänu oma evangeeliumile hästi tuntud. Enne Kristuse jüngriks hakkamist oli ta roomlaste teenistuses maksukoguja. Tema

elu kohta pärast Kristuse surma pole midagi teada. Oletatakse, et ta kirjutas oma evangeeliumi Judeas, hiljem aga jutlustas Etiopias, kus ta ka suri.

Matteust on kujutatud mitmel viisil. Mõnikord on koos temaga inimesekujuline keerub ja Matteust on kujutatud Kristuse inimlikku päritolu kirja panemas. Matteust on maalitud ka tiivulise inimesena, sest ta kirjutas väga põhjalikult Kristuse lihakssaamisest. Samuti on teda kujutatud kukru või suure rahakotiga, mis viitab tema varasemale ametile, või siis kirjutussule ja raamatuga, viitena evangeeliumi kirjutamisele. Mõnikord hoiab tema tindisarve ingel. Vahel on kujutatud temaga kirvest, mis oli tema martüüriumiriist.

Püha Monica (4. saj.) on märkimisväärne kui Püha Augustinuse ema ja ka omaenda püha loomu tõttu. Ta pühendas kogu oma elu pojale. Püha Augustinus pöörab oma raamatus «Pihtimused» suurt tähelepanu ennastohverdava ema hoolitsusele tema eest. Monica läks oma pojaga kaasa Itaaliasse. Pärast seda kui Püha Ambrosius oli tema poja Milaanos ristiusku pööranud ja ristinud, suri Monica Ostias, tagasiteel Aafrikasse.

Püha Monicat on kujutatud mustas või hallis nunna- või leserüüs ning ta esineb sageli oma kuulsat poega kujutavatel piltidel.

Püha Nikolaus Myrast või Barist (4. saj.), keda ajaloolased peavad puhtlegendaarseks kujuk, olevat elanud neljandal sajandil. Selle pühaku eluloost on saanud alguse üldtuntud ja laste poolt väga armastatud pärimus Jõuluvanast (Santa Clausist). Nikolaus sündis Väike-Aasias kristlastest vanemate lapsena ning pühendas juba väga noorelt oma elu Jumalale. Tema onu oli Myra peapiiskop. Ta mõistis Nikolause sügavat kutsumust ja pühitses ta preestriks. Kui Nikolause vanemad surid, jaotas ta nende suure varanduse vaestele.

Tema elust jutustatakse palju lugusid. Üks tuntumaid ju-

tustab sellest, et kord, kui Nikolaus kuulis, et üks tema linna suurtsugu mees oli kaotanud kogu oma raha, hankis ta tema kolmele tütrele kaasavaraks kolm kotti kulda, viis need öösel läbi akna sisse. Ta avastati, kui ta kolmandat kotti aknast sisse viskas, kuid ta palus tütarde isa, et see sellest kellelegi ei räägiks.

Üks teine lugu räägib tema reisist Pühale Maale, mille ajal torm oleks ta laeva peaaegu uputanud. Püha Nikolaus aga noomis laineid ja need rahunesid. Ta sai meremeeste ja rändurite kaitsepühakuks ja tema kujutisi võib kohata peaaegu igas maailma sadamas.

Palestiinast tagasi pöördunud, läks Nikolaus Myrassse. Selle sadamalinna peapiiskop, Nikolause onu järglane, oli just äsja surnud ning kohalikud vaimulikud olid otsustanud, et piiskopiks saab preester, kes järgmisel hommikul siseneb kirikusse esimesena. Tol varahommikul läks Nikolaus kirikusse palvetama ning valitigi seetõttu piiskopiks. Üks tuntumaid legende Pühast Nikolausest jutustab, kuidas ta läks ühte kõrtsi, kus avastas, et patusel kõrtsmikul on kombeks varastada väikseid lapsi, neid tappa ning külastajatele liha pähe serveerida. Tõendeid otsides leidis Nikolaus soolveetünni peidetud kolme lapse surnukehad. Ta tegi ristimärgi ja lapsed ärkasid ellu. Selle imeteo tõttu sai Pühast Nikolausest väikeste laste kaitsepühak.

Et Püha Nikolause mälestuspäev (6. detsember) on jõuludele väga lähedal, ja et tema kolme kullakoti kinkimist on võrreldud Hommikumaa tarkade kolme kingiga Kristuslapsele, sulas legend Pühast Nikolausest järk-järgult jõululoosse ja temast on saanud kõigile tuntud Jõuluvana kuju.

Püha Nikolaust on tavaliselt kujutatud piiskopina. Tema peamised atribuudid on kolm rahakotti või palli, viitena tema ligimesearmastusele. Maalidel temast on tagaplaanil tavaliselt laev või ankur, sest ta on meremeeste kaitsepühak. Laste kaitsepühakuna on teda vahel kujutatud koos

väikese lapsega, kes suudleb tema kätt. Ta on Venemaa peamine kaitsepühak.

Püha Nikolaus Tolentinost (13. saj.) sündis Angelo-in-Pontaras ja astus augustiinlaste ordu. Et tema vanemad olid poja saamiseks Myra Püha Nikolause poole palvetanud, anti poisile pühaku nimi. Nikolaus oli väga kõneosav ja pühaku loomuga mees. Ta olevat teinud palju imetegusid.

Legend jutustab, et Nikolause sündimise ajal lendas üks täht üle tema sünnikoha Tolentino poole, kus tal oli määratud veeta enamik oma elust. Sel põhjusel on teda sageli kujutatud tähega rinnal. Oma elu puhtuse tunnusena kannab Nikolaus vahel krutsifiksi, mille ümber on põimunud liiliad. Tavaliselt on teda kujutatud augustiinlaste ordu mustas rüüs.

Püha Onuphrius (4. saj.) oli Teeba munk Egiptuses, kes elas kuuskümmend aastat täielikus kõrbeüksinduses. Legendi järgi tõi üks ingel talle igal pühapäeval armulauda. Lõpuks kohtas teda kõrbes Ülem-Teeba piiskop Paphnutius, kes jäi tema juurde kuni ta surmani. Kui Paphnutius leidis pühaku, oli too peaaegu alasti, kui välja arvata pikad juuksed ning lehtedest niudevöö. Pärast Onuphriuse surma ilmus kaks lõvi, kes kaevasid talle haua.

Onuphriust on kujutatud metsikuna, sassis juustega, mis teda katavad, ning ta kannab lehtedest niudevööd. Sageli on koos temaga kujutatud kahte lõvi, kes olevat aidanud teda matta.

Püha Paulus, apostel, on esimesel sajandil elanud Jeesuse järgijatest kõige tuntum tänu Püha Luuka kirjutatud Apostlite tegudele ja paljudele Püha Pauluse kirjadele Uues Testamendis. Ta sündis Tarsoses ja sai endale nimeks Saulus. Tema juutidest vanemad olid Rooma kodanikud. Tarsoses sai ta põhjaliku hariduse ning jätkas oma õpinguid Jeruusalemmas Gamaalieli käe all, kui algas esi-

mene kristlaste tagakiusamine. Saulus oli ametlikuks tunnistajaks Kiriku esimese diakoni Püha Stefanose kividega surnuksviskamise juures. Kui ta oli teel Damaskusesse, ülesandega hävitada sealne väike äsjatekinud kristlaste kogudus, paistis tema ümber äkitselt valgus taevast, mis ta pimedaks lõi, «ja ta kukkus maha maa peale ning kuulis üht häält temale ütlevat: «Saul, Saul, miks sa mind taga kiusad?» Tema vastas: «Issand, kes sa oled?» Ja Issand ütles: «Mina olen Jeesus, keda sa taga kiusad!»» (Ap 9:3jj). Sauluse kaaslased viisid ta Damaskusesse. Seal külastas teda Ananias, kes käte pealepanemisega andis talle nägemise tagasi. Saulus tõusis üles ja lasi ennast ristida ning tema kristlikuks nimeks sai Paulus. Pärast erakuulu kõrbes ühines ta teiste Kristuse jüngritega ning sai suurmaks ristiusu misjonäriks. Ta tegi kolm misjonireisi läbi kogu Väike-Aasia ja Kreeka. Et ta kuulutas ristiusku mittejuudi maades, pälvis ta tiitli «paganate apostel». Lõpuks võeti ta Palestiinas kinni, aga Rooma kodanikuna nõudis ta, et tema süüasja arutataks keiser Nero ees. Ta saadeti Rooma ja pandi seal vangi. Vangipõlves olevat Paulus kirjutanud mitu oma kirja. Pärimuse järgi löödi Paulusel Roomas mõõgaga pea maha. Püha Peetrust ja Püha Paulust peetakse tegelikeks kristliku kiriku asutajateks ning seetõttu on neid religioossetel maalidel palju kujutatud.

Kunstis on Pauluse atribuudiks mõök, millega tal pea maha löödi, ja pärgamendirull või raamat tema kirjadega.

Püha Paulus, eremiit (4. saj.) on arvatavsti esimene, kes elas üksinduses eremiidielu. Noore mehena elas ta Teeba linnas Egiptuses. Kui keiser Deciuuse ajal kristlasi taga kiusama hakati, läks ta kõrbesse varjule. Kõrbes elas ta koopas, mille juures olid datlipalm ja kaev, jäädes sinna üheksakümne kaheksaks aastaks. Legendi järgi tõi üks ronk talle iga päev pool pätsi leiba. Lõpuks leidis abt Püha Antonius ta sealt kõrbeüksindusest ning jäi tema juurde

elama kuni Pauluse surmani. Siis tuli kaks lõvi Antoniu-
sele appi vana meest matma.

Renessansikunstis on Paulust kujutatud väga vana mehe-
na, kellel on valged juuksed ja habe ning kes kannab pal-
milehtedest rüüd. Tema erilised atribuudid on leivapätsi-
ga ronk, palmipuu ja lõvid, kes aitavad abt Püha Antoniu-
sel Püha Paulust matta.

Püha Peetrus, apostel, Andrease vend, oli kalamees Ga-
lileas. Ta oli koos Jakoobuse ja Johannesega Kristusele
vaimselt kõige lähedasem jänger. Näib, et apostlite seas
oli Peetrus eeskõnelejaks. Püha Matteus jutustab oma
evangeeliumis, kuidas Peetrus ja Andreas jüngriteks kut-
suti: «Aga Galilea mere rannal kõndides ta [Kristus] nägi
kaht venda, Siimonat, keda nimetatakse Peetruseks, ja
Andreast, tema venda, võrku merre heitvat. Sest nad olid
kalamehed. Ja ta ütles neile: «Tulge minu järele ja ma
teen teid inimeste püüdjaiks!» Nemad jätsid kohe võrgud
maha ning järgisid teda» (Mt 4:18—20). Sellest kutsumi-
sest saadik mainitakse Peetrust evangeeliumides sageli.
See oli Peetrus, kes vastas Kaisareas Kristuse küsimuse-
le «[---] keda teie mind ütlete olevat?» kuulsa lausega:
«Sina oled Kristus, elava Jumala Poeg!», millele Jeesus
vastas: «[---] sina oled Peetrus ja sellele kaljule ma ehitän
oma koguduse ja surmavalla väravad ei võida seda! Ma
annan sinule taevariigi võtmed [---]» (Mt 16:15jj). Kristu-
se kannatuse kirjalikest ülestähendustest on kõigile tutta-
vad Peetruse truudusvanne koos järgnenud salgamise ja
sügava kahetsusega. Peetruse elust pärast Kristuse taeva-
minekut räägitakse Apostlite tegudes. Peetrus kuulutas
jumalasõna Väike-Aasias, tegutsedes põhiliselt Antioo-
kias. Hiljem läks ta Rooma, kus asutas arvatavasti esime-
se kristlaste koguduse seal. Pärimuse järgi tegi Peetrus
Roomas oma tööd kakskümmend viis aastat, kuni teda
süüdistati keisri lemmiku äranõidumises. Oma järgijate
palvete peale nõustus ta linnast põgenema, kuid teel il-

mus talle Kristus. Peetrus küsis: «Issand, kuhu sa lähed?» (*Domine, quo vadis?*), mille peale Jeesus vastas: «Rooma, et mind uuesti risti löödaks.» Seda taevaseks märgiks pidades läks Peetrus Rooma tagasi, kus ta kinni võeti ja vangi pandi. Teda piitsutati ja löödi lõpuks, pea alaspidi, risti. Seda tehti tema enda soovi kohaselt, sest ta ei pidanud end vääriliseks surema samamoodi kui Kristus.

Enamasti on maalidel Püha Peetrust kujutatud taeva võtmeid hoidmas. Vahel on tal käes kala, mis vihjab sellele, et ta oli hingede püüdja. Mõnikord on tema läheduses kukk, mis vihjab tema salgamisele. Tema mantel on erekollane, sümboliseerides ilmutatud usku.

Püha Petronius (5. saj.), üks Bologna kaitsepühakutest, sündis suurtsugu rooma perekonnas. Ta pöördus risti-usku, sai preestriks ja lõpuks Bologna piiskopiks. Tema oli see, kes ehitas Bolognas kuulsa San Stefano kiriku.

Tavaliselt on teda kujutatud piiskopirõivais, Bologna linna makett käes.

Püha Petrus, märter, (13. saj.) on Püha Dominicuse järel dominiiklaste ordu tähtsaim pühak. Ta sündis Veronas ning kuulnud Püha Dominicuse jutlust, astus dominiiklaste orduusse. Temast sai kuulus jutlustaja ning paavst Gregorius IX määras ta suurinkvisiitoriks. Selles ametis surus ta ketserlust maha nii karmilt, et rahva seas tõusis suur viha tema vastu, seepärast mõrvati ta salaja teel Comost Milaanosse.

Maalidel kannab ta dominiiklaste ordu rüüd ja tema peas on veritsev haav. Ta hoiab käes palmioksa ning sageli on tal peas või käes mõök või nuga — tema martüüriumi-riistad.

Püha Remigius (5. saj.) valiti kahekümne kahe aastaselt Reimsi piiskopiks. Ta polnud mitte üksnes suurte teadmiste ja särava mõistusega mees, ta oli hästi tuntud ja väga armastatud ka oma pühaduse pärast. Frangi kuningas

Chlodovech suhtus temasse suure austusega ning andis talle võimaluse oma pideva kaitse all Kiriku heaks töötada. 496. aastal, kui Chlodovech oli lahingus raske lüüasaamise äärel, otsis ta abi oma kristlasest naise Clothilde Jumalalt. Sõjaõnn pöörduski ja ta saavutas võidu. Täites oma lubaduse, läks Chlodovech koos Clothildegaga Remigiuse juurde. Chlodovech valmistati ette ristimiseks ning tema ristimisteremoonia toimus 496. aasta ülestõusmispüha õhtul. Kuninga pöördumine ristiusku aitas Püha Remigiust suuresti tema ettevõtmistes. Remigius kulutas palju jõudu ariaanide vastu võitlemisele ning paljud neist loobusid ketserlusest ristiusu kasuks tänu Remigiuse leebele loomusele ja tarkadele argumentidele. Püha Remigiust on kutsutud «Jumala Kiriku asutajaks Prantsusmaal». Ta suri pärast seitsmekümne kahe aastast teenistust Reimsi piiskopina.

Püha Reparata (3. saj.), üks Firenze kaitsepühakutest, sündis suursuguses perekonnas Kaisareas Palestiinas. Ta hukati kaheteistkümnenda aastal keiser Deciuse valitsusajal, kui kristlasi taga kiusati. Legend jutustab, et pärast piinamisi tapeti Reparata mõõgatorkega. Kui ta suri, nähti tema hinge tuvi kujul taevasse tõusmas.

Teda on peaaegu alati kujutatud koos oma vaimuga, mis tal tuvi kujul suust välja lendab.

Püha Rochus (14. saj.), katkuhaigete kaitsepühak, sündis Montpellier's Prantsusmaal. Et ta ihul oli ristikujuline sünnimärk, uskus Püha Rochus, et ta on määratud usuelule. Pärast oma vanemate surma jagas ta kogu oma maise vara laiali ning läks palverännakule Rooma. Aquapendente linna jõudes leidis ta eest katku haigestunud elanikud. Püha Rochus hakkas kohe haigete eest hoolitsema ja tema põetamine oli nii tulemuslik, et paljud tervenesid. Selle kogemuse põhjal hakkas Püha Rochus uskuma, et tema eriliseks missiooniks on aidata katkuhaigeid.

Ta rändas paigast paika ja kus iganes möllas katk, aitas ta selle ohvriks langenuid. Pärast aastatepikkust teenimist haigestus ta Piacenza linnas ise katku. Ta läks üksinda metsa, et seal surra. Tema ustav koer keeldus teda maha jätmast ning tõi talle iga päev pätsi leiba. Pikapeale tervenenes ta sedavõrd, et võis oma kodulinna Montpellier'sse tagasi minna. Aga haigus oli teda nii muutnud, et keegi ei tundnud teda enam ära. Ta võeti salakuulaja pähe kinni ja viidi linnapea ette, kes oli juhtumisi tema onu. Onu aga ei uskunud tema juttu ja mõistis talle vanglakaristuse. Ühel hommikul viis aastat hiljem leiti Rochus oma vangikongis surnult. Kong oli täis taevalikku valgust. Tema kõrval oli kiri: «Kõik, kes on katkust tabatud ja paluvad Jumalalt abi jumalasalase Rochuse eestkostele läbi, saavad terveks.» Palju aastaid hiljem õnnestus veneetslastel tema ihu ära varastada ja oma linna viia. Frantsiskaani mungad ehtasid pühaku säilmete jaoks San Rocco kiriku.

Renessansikunstis on Püha Rochust tavaliselt kujutatud palverändurirüüs, südakarbi, reisipauna ja kepiga. Ta kergitab oma rüüd, et näidata katkumuhku reiel. Harilikult on temaga ta truu koer.

Püha Romualdus (11. saj.) oli Ravenna kodanik, kes astus benediktlaste ordu, et heastada oma isa kuritegu, kes oli tapnud lähedase sugulase. Kloostriis ilmus talle Püha Apollinarius, kes käskis tal Jumala teenimiseks uue ordu asutada. Askeetliku eluviisiga Romualdust vapustas, kui lodevate eluviisidega on paljud neist, kes väitsid end religioosset elu elavat. Ükski olemasolevatest ordudest polnud valmis vastu võtma nii rangeid reegleid, nagu Romualdus soovis. Nii asutas ta 975. aastal Camaldoli ordu, mille liikmed andsid täieliku vaikimis- ja üksindustootuse. Legend jutustab, et kui Romualdus kloostri ehitamiseks sobivat paika otsis, nägi ta unes redelit, mis ulatus

maast taevani ja mida mööda valgeis rüüdes mehed üles ronisid. Võtnud seda tunnustähena, otsustas ta, et uue ordu liikmed peavad kandma valgeid rõivaid.

Maalidel on tema tavaliseks atribuudiks taevaredel. Vahel on tema jalge all Kurat. Tavaliselt on Romualdust kujutatud pikahabemelise vanamehena, kes kannab Camaldoli ordu valget rüüd.

Püha Scholastica (6. saj.) oli Püha Benedictuse kaksikõde. Nagu vendki, pühendas ta oma elu usule ning asutas lõpuks benediktiini nunnakoguduse. Räägitakse, et tema surmahetkel palvetanud tema vend oma kongis. Seal nägi ta nägemuses oma õe hinge tuvi kujul taevasse tõusmas. Seejärel teatas ta õe surmast oma munkadele ning käskis tema keha kloostrisse tuua, kus see maeti hauda, mille Püha Benedictus oli enda jaoks teinud.

Püha Scholastica on benediktlaste ordu peamine naispühak. Üldiselt on teda kujutatud liiliat või krutsifiksi käes hoidmas. Temaga koos on tuvi, kes on tema jalgade juures, vastu rinda surutud või lendab taevasse.

Püha Sebastianus (3. saj.), suurtsugu noormees Narbonne'ist Gallias, oli pretoriaanide — Rooma keisri ihukaitsevaelaste kohordi komandör. Tema salajane usk Kristusesse tuli avalikuks, kui ta julgustas oma kaht kaasohvitseri, keda nende usu eest piinati, pigem surema kui usku salgama. Sellest kuulda saanud, püüdis keiser Diocletianus Sebastianust veenda, et too hülgaks ristiusu ja hakkaks uuesti Rooma jumalaid kummardama. Kui Sebastianus keeldus, käskis Diocletianus ta posti külge siduda ja nooltega surnuks lasta. Käsk täideti ja surnuks peetud Sebastianus jäeti sinnapaika. Ühe tema märtrisurma surnud kaaslase ema märkas, et Sebastianus on veel elus. Ta sidus Sebastianuse haavad kinni ning pärast nende paranemist soovitas ta tal Roomast põgeneda. Vastupidi tema nõuandele otsustas Sebastianus ennast avalikult näidata ja oma usku tunnistada. Ta seisis keisripalee trepiastmel,

pidas kaitsekõnet süüdimõistetutele ning heitis keisrile ette sallimatust. Kui Diocletianus teda nägi, oli ta üllatunud ja küsis: «Kas sa pole mitte Sebastianus?» Selle peale vastas noormees: «Ma olen tõepoolest Sebastianus, kelle Jumal sinu käest päästis, et võiksin kinnitada usku Jeesus Kristusesse ja kosta Tema sulaste eest.» Seepeale käskis Diocletianus ta viia areenile ja nuiadega surnuks lüüa. Et Sebastianuse sõbrad teda ei leiaks, visati ta keha Rooma suurde reoveekanalisse, kuid see leiti siiski ning maeti katakombidesse Püha Peetruse ja Püha Pauluse jalgade juurde.

Sebastianust on alati kujutatud nooltest läbilastud noore mehena. Sageli on ta seotud puu või posti külge. Vanasti usuti, et katku toovad Apolloni nooled ja seetõttu on Püha Sebastianusest saanud üks peamisi pühakuid, kelle poole palvetatakse katku puhul.

Püha Siimon Selootes, apostel, olevat olnud üks neist karjastest, kellele inglid teatasid Kristuse sünnist. Pärast Kristuse ristilöömist olevat Püha Siimon koos Püha Juudaga kuulutanud evangeeliumi Süürias ja Mesopotaamias ning mõlemad hukati Pärsias. Nende martüüriumivahendid pole teada, on erinevaid pärimusi. Ühe legendi järgi löödi Püha Siimon risti, teise järgi suri ta tükkideks saetuna. Kunstis on tema atribuudiks suur saag või rist.

Püha Silvester (4. saj.) sai Rooma piiskopiks 314. aastal, keiser Constantinuse valitsusajal. Silvesterist on palju legende, millest tähtsaim räägib Constantinuse pööramisest ristiusku. Jutustatakse, et kui Constantinus pidalitõppe jäi, ilmusid talle Püha Peetrus ja Püha Paulus, kes käskisid tal Silvesteri enda juurde kutsuda. Tundnud pühakud ära piltide järgi, mida Silvester talle näitas, nõustus keiser tema abiga. Silvester viis keisri tiigi äärde ja ristis ta seal, mispeale keiser kohe terveks sai. Siis käskis keiser, et kogu Rooma riigis peab kummardatama Jeesus Kristust kui ainsat tõelist Jumalat. Teise versiooni järgi ristis Sil-

vester Constantinuse alles tema elu lõpul, kui ta pärast oma paljude julmade tegude kahetsemist puhastati pattude pidalitõvest ristimisvee läbi. Vaidluses õpetatud arstide ja nõidadega olevat Silvester ellu äratanud pulli, tõestamaks, et Kristus on Elu Issand.

Püha Silvesterit on tavaliselt kujutatud paavstirüüs, ta kannab mitrat ja tiaarat, käes on tal piiskopisau ja raamat. Tema eriliseks atribuudiks on pull, kes lamab ta jalge ees. Vahel on koos temaga kujutatud lohet, mis sümboliseerib seda, et ajal, mil Silvester oli Rooma paavst, murdi paganlike usundite jõud Rooma riigis.

Püha Stefanos (1.saj.) oli esimene kristlik diakon ja esimene usumärter. Temast on juttu Apostlite tegude raamatu kuuendas ja seitsmendas peatükis, kus on öeldud, et «[...] Stefanos, täis armu ja väge, tegi imetegusid ja suuri tunnustähti rahva seas» (Ap 6:8). Aga Jeruusalemma vanausulised vihastasid tema sõnade peale ja selle peale, et tal oli rahvale nii suur mõju. Nad võtsid ta kinni ja viisid Suurkohtu ette, kus teda valetunnistuste põhjal süüdistati Moosese ja Jumala teotamises. Vastuseks pidas Stefanos oma kuulsa jutluse (Ap 7:2—53), mis vihastas võimukandjaid sedavõrd, et Stefanos viidi linnast välja ja visati kividega surnuks. Ka Saulus, kellest hiljem sai apostel Paulus, viibis seal tunnistajana, olles nõus Stefanose surmaotsusega. Sures laskus Stefanos põlvili ja hüüdis: «Issand, ära arva seda pattu neile süüks!» (Ap 7:60.) Legend jutustab, et nelisada aastat pärast Stefanose surma oli ühel Palestiina preestril Lucianusel nägemus, milles talle ilmutati Stefanose keha asupaik. Pühaku säilmed kaevati välja ja maeti Rooma Püha Laurentiuse säilmete kõrvale. Jutustatakse, et kui avati Püha Laurentiuse haud, et panna sinna Püha Stefanose keha, keeranud Püha Laurentius end külili ja ulatanud Pühale Stefanosele kae. Siit pärineb Püha Laurentiuse tiitel «viisakas hispaanlane».

Püha Stefanost on kujutatud diakonirüüd kandva noore

mehena, kellel on käes martüüriumi palmioks. Tema eriliseks atribuudiks on kivid, mis olid tema martüüriumivahendiks. Tänu tema ümbermatmise legendile on Püha Stefanost ja Püha Laurentiust kujutatud sageli koos.

Püha Zeno (4. saj.). Legendi järgi oli Zeno Verona kalur, kellest sai piiskop. Ta oli tuntud oma tarkuse ja lahkuse poolest. Ta olevat päästnud Pistoia linna üleujutusest, luues Arno ja Ombrone jõgede veele väljapääsu, mida praegu tuntakse Gonfolina väila nime all.

Püha Zenot on üldiselt kujutatud piiskopirüüs ja tema piiskopisaua küljes ripub kala. Ta on Verona kaitsepühak.

Püha Zenobius (4. saj.) sündis Firenzes suurtsugu perekonnas ning pöördus ühe oma õpetaja mõjul ristiisku. Ta pühitseti preestriks ning sai sõbraks Milaano Püha Ambrosiusega, kes soovitas teda paavst Damasus I-le. Pärast paavsti surma pöördus Zenobius tagasi Firenzesse, kus ta valiti piikopiks. Mitmed legendid jutustavad Zenobiuse võimest surnuid ellu äratada.

Sel põhjusel on teda sageli kujutatud surnud last või noormeest kätel hoidmas. Legend väidab veel, et kui Zenobiuse keha pärast tema surma matmiseks katedraali kanti, riivas see juhtumisi teeäärset kuivanud jalakat, mis seejärel kohe lehte läks. Õitsev puu on samuti Püha Zenobiuse atribuut.

Püha Tekla (Thecla) (1. saj.) oli legendi järgi noor naine Icoonioni linnast, kelle maja oli juhtumisi otse selle maja vastas, kus peatus apostel Paulus. Oma avatud akna juures istudes kuulis ta Püha Paulust jumalasõna kuulutamas ning pöördus selle mõjul ristiisku. Temast sai nii innukas Pauluse jänger, et tema hüljatud armastatu Thamyros esitas kaebuse kohalikule maavalitsejale. Kui maavalitseja oli Pauluse linnast välja ajanud, järgnes Tekla Paulusele.

Tekla jäi ellu pärast mitmeid piinamisi, muu hulgas ka

tuleleekidega ja metsloomadega areenil. Hiljem asus ta elama ühele mäele Ikoonioni lähedal, kus ta sai kuulsaks oma ravivõimetega. Kohalikud arstid said ta peale kadedaks ning kuna nad arvasid, et Tekla ravivõimed tulenevad tema süütusest, otsustasid nad ta röövida ja teotada. Kui Püha Tekla nende eest põgenes, avanes üks kalju, et teda sisse lasta, ning tagaajajate kätte jäi vaid tükk Tekla loorist.

Kunstis on Teklat tavaliselt kujutatud suure tumepruuni või halli mantliga ja ta hoiab käes palmioksa. Mõnikord on koos temaga metsloomad.

Püha Thomas Aquinost (13. saj.) saadeti poisina Monte Cassinosse benediktlaste juurde kooli, kuid hiljem läks ta Napolisse, kus ta astus perekonna tahte vastaselt dominiiklaste orduusse. Sel ajal oli ta nii kohmakas ja igav, et pälvis kaaslastelt hüüdnime «tumm härg». Tema õpetaja aga oli ettenägelikum ja ütles: «Te võite teda kutsuda tummaks härjaks, aga kord mõirgab ta õpetus veel nii, et vapistab kogu maailma.» Peagi saigi temast väljapaistev teoloog ja õpetaja. Ta sai professoriks Napoli ülikoolis, kus ta lõi Aristotelese filosoofiast lähtudes oma õpetuse kristlikust doktriinist.

Tema elu kulus loengutepidamisele, kirjutamisele ja kirikuasjadega tegelemisele. Tema põhitöö «Summa theologica» on siiaaani roomakatoliku õpetuse põhialuseks. Aquino Thomast on nimetatud «kõige pühamaks õpetlaste seas ja kõige õpetatumaks pühakute seas.»

Maalidel on tema tuntuimateks atribuutideks härg, sest see oli tema hüüdnimeks; päike, mis on ta rinnal; armulauakarikas, sest ta kirjutas palju armulauast. Tavaliselt on teda kujutatud benediktlaste ordu mungarüüs, käes raamat või mitu raamatut, mis sümboliseerivad tema suurt õpetatust.

Püha Toomas, apostel, oli üks Kristuse jüngritest. Teda on sageli kutsutud «uskmatuks Toomaks», sest ta keeldus

uskumast Kristuse ülestõusmist, enne kui sai selles katsumise ja nägemise abil veenduda. «Kui ma ei näe tema [Kristuse] kätes naelte jälgi ega pane oma sõrme naelte asemeisse ja oma kätt tema külje sisse, siis ma ei usu!» (Jh 20:25.) Pärimuse järgi kahtles ta ka Neitsi taevassevõtmises. Kristus aitas Toomal kahtlustest üle saada sellega, et laskis tal käe oma külje sisse panna. Neitsi aga pani Tooma uskuma, visates talle taevast oma vöö.

Tooma uskmatust ei tähendanud veel seda, et tal poleks olnud julgust. Kui Kristus otsustas hoolimata juutide ähvardusest Teda tappa Judeasse tagasi minna, oli Toomas see, kes teistele jüngritele ütles: «Lähme ka meie, et ühes temaga surra!» Kui apostlid evangeeliumi kuulutama hakkasid, olevat Toomas rännanud itta kuni Indiani ning asutanud seal esimese ristiusukoguduse. Legend jutustab, kuidas India kuningas Gondophorus palus tal uhke palee ehitada, kuid Toomas jagas selleks otstarbeks antud raha vaestele. Kuningas vihastas ja töötas kättemaksu. Juhtus aga nii, et samal ajal suri kuninga vend Gad. Kui Gad taevasse jõudis, küsisid inglid temalt, kuhu ta soovib elama asuda. Gad osutas lähedal asuvale uhkele paleele, kuid inglid ütlesid talle, et ta ei saa sinna elama asuda, sest selle palee olevat üks kristlane tema venna Gondophoruse jaoks ehitanud. Gad ilmus nägemuses Gondophorusele ning jutustas talle sellest, mispeale kuningas Püha Tooma vabaks laskis. Siis selgitas apostel kuningale, et usu ja liigimesearmastusega maa peal on võimalik ehitada rikkuseait taevasse. Selle legendi tõttu on kunstis Püha Tooma tavaliseks atribuudiks ehitaja tollipulk või vinkel.

Püha Ursula (5. saj.) sündis Bretagne'is kristliku kuninga Theonestuse tütreana. Legendi järgi oli Ursulat õnnistatud rohke ilu ja suure tarkusega. Paljud tahtsid teda kosisida, kuid ta keeldus nendele mehele minemast. Ent kui Inglismaa kuningas Agrippus läkitas saadikud tema kätt paluma oma ainsale pojale Cononile, ütles Ursula saadi-

kutele, et abiellub Cononiga, kui täidetakse tema kolm tingimust. Esiteks nõudis ta endale kaaslaseks kümmet suurtsugu neitsit ja igale neist saatjaks tuhandet neitsit. Ka endale nõudis ta tuhandet teenijatüdrukut. Teiseks nõudis ta, et talle antaks enne abiellumist kolm aastat aega, mille jooksul ta võiks ristiusu pühakute säilmeid külastada. Kolmandaks nõudis ta, et prints Conon ja tema õukond pöörduksid ristiusku, sest ta ei soovinud abielluda paganaga.

Need tingimused olid nii äärmuslikud, et Ursula uskus, et neid keeldutakse täitmast, kuid tema ilu ja tarkus olid saadikutele nii sügava mulje jätnud, et Conon ja tema isa võtsid need tingimused vastu. Ursula kaaskonna jaoks valiti välja üksteist tuhat neitsit ja Conon otsustas temaga Rooma palverännakule kaasa minna. Tagasiteel jõudsid nad Kölni linna alla, mille hunnid olid ümber piiranud. Paganad tungisid Ursula saatjaskonnale kallale ja tapsid nad kõik. Hunnide pealik lubas Ursulale elu kinkida juhul, kui too saab tema mõrsjaks. Kui Ursula keeldus, võttis pealik vibu ja tappis ta kolme noolega.

Ursulat on üldiselt kujutatud kroonitud printsessina. Tema atribuudiks on nool ja sageli hoiab ta käes palverändurikeppi, mille küljes on valge lipp punase ristiga. Tihti ümbritseb teda ta rohkearvuline saatjaskond.

Püha Veroonika (Veronica). Nikodeemuse apokrüüfilised evangeeliumid jutustavad legendi Pühast Veroonikast. Kui Jeesus oli teel ristilöömisele, tundis Veroonika Tema kannatustele kaasa ning pühkis loori või taskurätikuga Tema palgelt higi. Imepärasel kombel jäi riidele Önnistegija näo kujutis.

Kunstis on tema atribuudiks «Veroonika loor» — Veroonika higerätt, millel on okaskrooni kandva Kristuse näopilt. Veroonika esineb paljudel Kolgata teekonda kujutavatel maalidel.

Püha Vincentius (4. saj.) oli diakon Saragossas Hispaania

nias. Keiser Diocletianuse ajal laskis prokonsul Dacianus Vincentiuse kinni võtta ja teda kõige hirksamal kombel piinata. Olles niiviisi asjatult püüdnud Vincentiuse usku kõigutada, üritas Dacianus teda lahkuse ja luksuse abil kiusatusse viia. Ta pani valmis kauni roosidega ülepuistatud udusulgedest aseme ja Vincentius pandi sellele lamama. Kuid vaevalt oli Vincentius voodile asetatud, kui ta usaldas oma hinge Jumala hoolde ja suri. Dacianus käskis tema keha metsloomadele toiduks visata, kuid sinna lendas üks ronk, kes kaitses seda kõigi kallalekippumiste eest. Siis viidi ta keha paadiga merele ja heideti, veskikivi kaela seotuna, üle parda. Imepärasel viisil uhuti keha kaldale ja merelained uuristasid Pühale Vincentiusele rannaliiva haua. Tema keha leiti palju aastaid hiljem ja maeti Valencias.

Kunstis on Püha Vincentiust kujutatud diakonirüüd kandva kena noore mehena. Ta hoiab käes martüüriumi palmioksa, kuna aga tema erilisteks atribuutideks on kaks varrest, kes lendasid laeva kõrval, millega pühaku säilmed toodi São Vincente neemelt Lissaboni, kus need praegugi asuvad. Tema atribuutideks võivad olla piits, ahel, raudkonksudega praerest või veskikivi, mis vihjavad tema martüüriumile.

XI Peatükk

AUPAISTED, TÄHED, VÄRVUSED JA
ARVUD

Religioosse ainekuga maalidel kujutatud isikute pühaduse või jumalikkuse tähistamiseks on kasutatud mitmesuguseid sümboleid. Need sümبولid esinevad Jumal Isa, Kristust, Püha Vaimu, Neitsi Maarjat ja pühakuid kujutataval maalidel peaaegu alati ja muutumatult.

Oreool. Oreool on jumalikkuse, seega ülima võimu sümbol. Seda on kasutatud vaid Jumaluse: Isa, Poja ja Püha Vaimu või siis neid esindavate sümبولite kujutamise puhul. Erandina on seda kasutatud ka õnnistatud Neitsi kujutamisel.

Oreool koosneb kiirgusväljast ja hiilgusest, mis ümbritseb kogu keha ja näib sellest lähtuvat. Mõnel juhul järgib oreool täpselt keha kuju ja ümbritseb seda tihedalt, moodustades omalaadse valgusäärise. Teisel juhul algab oreool kehast veidi eemal ja koosneb helendav-säravatest kiirtest, mis väljuvad ühest keskpunktist. Sageli lõpeb oreool teravaotsaliste leekidega või koosnebki üksnes neist. Oreool võib olla varjutatud üksteisesse sulavate vikerkaarevärvidega. Varasemal ajal olid oreoolid valged, kuid renessansiajal tarvitati tavaliselt kuldset värvi, et edasi anda valguse muljet. Mõnikord võib kohata sinist oreooli, mis tähistab taevalikku au.

Mandorla.²⁶ Seda tüüpi oreool on saanud itaa-

²⁶ Mõnikord nimetatud ka *vesica piscis* (ladina k kala põis) *Tlk.*

liakeelse nimetuse *mandorla* oma mandlikujulisuse tõttu. Mandorla puhul piirab kujutatava isiku oreoli väljasirutuvaid kiiri mandlikujuline raam. Mõnikord võib mandorla koosneda seitsmest tuvist, viidates Püha Vaimu seitsmemele annile. Harvem esinevad mandorla serval inglid. Mandorla ümbritseb sageli Kristust viimset kohtupäeva kujutatavatel maalidel ja mõnel puhul ka Neitsi Maarjat, näiteks tema taevassevõtmise kujutamisel.

Nimbus. Nimbus on valgusala, mida on tavaliselt kujutatud ringi-, ruudu- või kolmnurgakujulisena. Nimbus asub jumaliku või püha isiku pea taga ja tähistab tema suurt auväarsust.

Nimbuse kuju sõltub kujutatavast isikust. Jumal Isa, Kristuse või Püha Vaimu kujutamisel sümboliseerivad Kolmainsust kolm peast lähtuvat valguskiirt, mis moodustavad nimbuse. Ringis olev rist — ristikujuline nimbus — viitab lunastusele risti läbi ja esineb seetõttu ainult maalidel Kristusest. Kolmnurkset nimbust on mõnikord kasutatud Jumal Isa kujutamisel ja see viitab Kolmainsusele. Neitsi Maarja nimbus on alati ringikujuline ja sageli rikkalikult kaunistatud. Pühakute ja teiste pühade isikute nimbus on tavaliselt samuti ringikujuline, kuid ilma rohke kaunistuseta.

Ruudukujulist nimbust on kasutatud elavate inimeste, näiteks annetajate eristamiseks pühakutest. Ruutu on alati peetud ringist vähem täiuslikuks ja seetõttu kasutati seda maa sümboliseerimiseks, kuna ring esindab taevast või igavest elu. Hulknurkset, enamasti kuusnurkset nimbust on kasutatud isikute kujutamisel, kes esindavad voorusi või teisi allegoorilisi kujusid.

Gloria. Gloria on hiilgav kuma, mis ühendab endas pead ümbritseva nimbuse ja keha ümbritseva oreoli. See väljendab jumalikkuse ülimat astet ja on seetõttu Jumal Isa kui taeva ülima isanda ja Kristuse kui kohtumõistja atribuut.

Tähed. Varakristlikest aegadest saadik on kasutatud erinevaid kirjatähti, et tähistada Kristust või rõhutada mõnede isikute või asjade samasust Kristusega.

A ja W²⁷: Alfat ja oomegat, kreeka tähestiku esimest ja viimast tähte, on sageli kasutatud lippudel, kilpidel, raamatutel või mujal kui Jumala Poja sümbolit. Selline sümbolika põhineb lausel Johannese ilmutusest (1:8), kust võib lugeda: «Mina olen A ja O, Algas ja Ots, ütleb Issand Jumal [---]».²⁸

T: See kreeka täht on kreekakeelse sõna *Theos* (Jumal) algustäht.²⁹ Üksik T-täht on abt Püha Antoniuse atribuut ja seda on kujutatud tavaliselt pühaku vasakul õlal.

IHS, IHC: Need on Jeesuse kreekakeelse nime 'IHSUS' või 'IHCUC' kolm esimest tähte.³⁰ S ja C on ühe kreeka tähe eri variandid. Neid on sageli ekslikult samastatud ladinakeelse fraasiga «In hoc signo», mis viitab legendile Constantinususest, kellel oli lahingu eelõhtul enne ristiusku pöördumist nägemus, milles ta nägi ristiga lippu, millel olid sõnad: «In hoc signo vinces»

²⁷ Tegemist on kreeka tähtedega Α, α ja Ω, ω. Neist viimane sarnaneb kaksis-v-ga (W, w). *Tlk.*

²⁸ Tsiteeritud 1938.—1940. aasta eestikeelse väljaande järgi. *Tlk.*

²⁹ Täht T on saadud kreekakeelse sõna Θεός transkribeerimisel ladina kirja: *Theos*. *Tlk.*

³⁰ Kreeka keeles tegelikult ΙΗΣΟΥΣ. *Tlk.*

(Selle märgi all sa võidad). Pärast seda kui ta oli lahingu võitnud, olevat Constantinus pöördunud ristiusku. Neid tähti on veel ekslikult tõlgendatud kui lühendit ladinakeelsest väljendist «Jesus Hominum Salvator» (Jeesus Inimeste Lunastaja).

See monogramm ilmus Siena Püha Bernardinole päikesele kirjutatuna ja seetõttu on pühakut sageli kujutatud seda käes hoidmas.

INRI: Need tähed on esitähed ladinakeelsest sõnast «Jesus Nazarenus Rex Judaeorum», mis tähendab «Jeesus Naatsaretlane, juutide kuningas». Johannese evangeeliumi järgi (19:19) toimus pärast Kristuse ristilöömist järgmine stseen: «Aga Pilaatus kirjutas ka pealkirja ja pani selle risti külge; ja sellele oli kirjutatud: «Jeesus Naatsaretlane, juutide kuningas!»» Johannes lisab veel, et see kiri oli kirjutatud heebrea, ladina ja kreeka keeles.

Monogrammide. Monogramm on isikut tähistav graafiline sümbol, mis koosneb kahest või enamast tähest. Tähtede kuju koos erinevate paigutusviisidega võib anda kauni ja sümboolse kujundi. Sageli on Jumalat või Jumaluse isikuid esindavad tähed üksteisest läbi põimitud või ühendatud teiste sümbolitega. Kõige levinumad on monogrammide, mis esindavad Kristust.

XP: Need kaks kreeka tähte hii ja roo, mis kõige sagedamini esinevad monogrammina, on kaks esitähete kreekakeelsest sõnast Kristus, ΧΡΙΣΤΟΣ. Nende kahe tähe kombinatsioon annab kergesti risti kuju. Et roo sarnaneb tähega 'p' ja hii tähega 'x', siis võib monogrammi lugeda ladinakeelse sõnana *pax*, mis tähendab rahu.

IC XC NIKA on vana monogramm, mis sümboliseerib Kristust kui võitjat. I ja C on kreekakeelse sõna 'Ihcuc' (Jeesus) esimene ja viimane täht. X ja C on sõna 'Xpictoc' (Kristus) esimene ja viimane täht. *Nika* on kreekakeelne sõna, mis tähendab võitjat.

Värvused. *Hall:* Tuha värv hall sümboliseerib leina ja alandlikkust. Mõnikord on halli kasutatud paastuja värvina. Et hall sümboliseerib keha surma ja vaimu surematust, kannab Kristus viimset kohtupäeva kujutavatel maalidel mõnikord halli rüüd. Benediktlaste vallombroosia ordu mungarüü on hall.

Kollane: Kollasel värvil võib olla sõltuvalt kasutusviisist kaks vastandlikku sümboolset tähendust. Kuldkollane tähistab päikest ja jumalikkust. Paljude renessansimaalide kuldkollaselt hõõgav taust sümboliseerib kujutatut pühadust. Nii Püha Joosepit kui ka Püha Peetrust on kujutatud kollases rüüs. Püha Petrus kannab kollast mantlit, sest kollane on ilmutatud tõe sümbol. Teises tähenduses vihjab kollane vahel põrgutulele, allakäigule, kadedusele, reetmisele ja valelikkusele. Nii on äraandjat Juudast sageli kujutatud mäardunud kollases rüüs. Keskajal sunniti ketsereid kollast rüüd kandma. Katkuaegadel kasutati kollast risti nakkusohtrike piirkondade tähistamiseks ja sellest kujunes tava kasutada kollast nakkushaiguse tähistamiseks.

Kuldne: vt *Kollane*.

Must: Musta tundi surma ja allilma sümbolina juba enne ristiusu tekkimist. Paganlikuks tavaks oli ohverdada must loom, et leida lepitust allilma jumalatega.

Kristlikus sümboolikas on must Pimeduse Vürsti värv, keskajal aga seostati musta nõiakunsti ehk «musta maagiaga». Üldiselt sümboliseerib must leina, haigust, eitust ja surma. Kui aga must ja valge esinevad koos, siis sümboliseerivad nad alandlikkust ja elu puhtust. Selles tähenduses kasutasid musta või musta ja valget oma mungarüü

ni tunnusvärvina mõned religioossed ordud, näiteks augustiinlased, algbenediktlasted ja dominiiklased. Must kui traditsiooniline leinavärv on liturgiliseks värviks Suurel Reedel — päeval, mil Kristus risti löödi.

Pruun: Pruun on vaimse surma ja allakäigu, aga ka maailmast lahtiütlemise värv. Viimases tähenduses on pruuni võtnud oma mungarüü tunnusvärviks frantsisklased ja kaputsiinlased.

Punane: Punane on vere värv, mida on seostatud emotsioonidega, ja seetõttu sümboliseerib punane nii armastust kui ka vihkamist. Punasel värvil, mis oli Vana-Roomas võimukandjate tähiseks, on sama tähendus ka kardinalirüü puhul. Evangelist Püha Johannes on riietatud punasesse, mis sümboliseerib tema tegutsemisarmastust. Punane on märtritest pühakute värv, sest palju varakristlasi oli kristlaste tagakiusamiste ajal pigem nõus suurema märtrisurma roomlaste või barbarite käe läbi kui loobuma ristiusust. Et punane on tule värv, kasutatakse seda kirikuaasta nelipühade perioodil, mälestades Püha Vaimu tulekut.

Purpur: Purpurit on alati seostatud kuninglikkusega ja peetud keisrivõimu tähiseks. Seetõttu on purpurit mõnikord kasutatud Jumal Isa sümbolina. Purpur on ka kurbuse ja patukahetsuse värv. See on liturgiliseks värviks adventi ja suure paastu ajal — kirikuaasta ettevalmistuse ja patukahetsuse perioodidel, kui inimesed ootavad peagi saabuvaid rõõmsaid jõulu- ja ülestõusmispühi.

Roheline: Roheline on taimestiku ja kevade värv ning sümboliseerib seetõttu kevade võitu talve ehk elu võitu surma üle. Olles kollase ja sinise segu, sümboliseerib ta ka ligimesearmastust ja hinge taassündi heade tegude läbi. Paganlikes initsiatsiooniriitustes oli roheline vee värv; vaimse initsiatsiooni sümbolina kannab evangelist Püha Johannes mõnikord rohelist mantlit.

Roheline on kirikus Kristuse ilmumise püha liturgiliseks

värviks, tähistades Hommikumaa tarkade külaskäiku ja initsiatsiooniriitusi Kristuse elus.

Sinine: Sinine, taeva värv, sümboliseerib taevast ja taevalikku armastust. See on tõe värv, sest pärast pilvede hajumist tuleb alati esile sinine taevast, vihjates avalikuks saanud tõe. Maalidel kannavad nii Kristus kui ka Neitsi Maarja sinist mantlit — Kristus maapealse tegutsemise ajal ja Neitsi Kristuslast süles hoides või Temaga koos olles. Kirikus on sinine saanud traditsiooniliseks Neitsi Maarja värviks ja seda kasutatakse tähtpäevadel, mil mälestatakse tema elusündmusi.

Valge: Valget on alati peetud hinge süütuse ja puhtuse ning elu pühaduse sümboliks. Piiblist võib leida palju vihjeid valgele kui puhtuse ja süütuse värvile. Näiteks: «[---] uha mind, siis ma lähen valgemaks kui lumi!» (L 51:9.) Kristuse muutumise ajal läksid Tema riided «[---] valgeks otsekui valgus» (Mt 17:2). Kirjeldades Issanda inglit, kes veeretab kõrvale kivi Kristuse haua eest, kirjutab Püha Matteus: «Ta nägu oli otsekui välg ja ta riided valged kui lumi!» (Mt 28:3.) Valgeid riideid kannab Kristus ka pärast ülestõusmist. Valgetes riietes on ka Neitsi Maarja maalidel tema patuta eostusest, templis esitamisest ja üldiselt maalidel, mis kujutavad episoode Maarja elust enne kuulutamist. Süütuse ja puhtuse sümbolina kandsid valgeid riideid ka Vana-Rooma Vesta neitsid ning see tava on säilinud pruutide, esimest korda armulauda saajate ja ristitavate riietuses. Varakristlikul perioodil kandsid vaimulikud valget riietust ja see on jäänud liturgiliseks värviks jõulude, ülestõusmis- ja taevaminemispühade ajal. Valget on kasutatud valguse tähistamiseks, mõnikord aga kujutati seda hõbeda abil.

Violett: Violett sümboliseerib armastust ja tõe või passiooni ja kannatamist. Seda värvi rõivaid kannavad patukahetsejad, näiteks Maarja Magdaleena. Mõnikord kannab ka Neitsi Maarja pärast Kristuse ristilöömist violetset rüüd.

Geomeetrilised kujundid. *Ring:* Ring või sõõr on igaviku ja lõpmatu eksistentsi üldtunnustatud sümbol. Jumala monogrammina esindab ring peale Jumala täiuslikkuse ka Jumala igikestvust, «kes oli, kes on ja saab igavesti olema». (Vt *Sõrmus*, XIV ptk.)

Kolmnurk: Võrdkülgne kolmnurk on Kolmainsuse sümbol, viidates kolmele üheks liidetud võrdsele osale. Kolmnurkset nimbust kasutati üksnes Jumal Isa või Kolmainsuse kujutamisel.

Kolme ringiga kolmnurk on monogrammiks, mis tähistab Kolmainsust: kolm isikut ühes Jumalas: Isa, Poeg ja Püha Vaim.

Ruut: Vastandina ringile on ruut maa ja maise eksistentsi sümbol. Selles tähenduses on ruutu kasutatud maalidel elavate inimeste nimbusena. (Vt *Nimbus*.)

*Pentagramm*³¹: Pentagramm on viisnurkne tähekuju kujund, mis moodustub korrapärase viisnurga külgede pikendamisel, kuni nad lõikuvad. Sellel kujundil on väga ammusest ajast sümboolne tähendus, mida esimesena kasutasid kreeka filosoofi, matemaatiku ja usureformaatori Pythagorase õpilased ja hiljem keskaegsed maagid. Ilmalikus tähenduses kasutati pentagrammi kaitseks kurjade nõiduste eest. Kristlikus sümboolikas sümboliseerib pentagramm Kristuse viit haava.

Arvud. *Üks* on ühtsuse sümbol.

Kaks vihjab Kristuse kahetisele loomusele — inimlikule ja jumalikule.

Kolme nimetas Pythagoras lõpetatuse arvuks, sest see tähistab algust, keskpaika ja lõppu. Kristlikus sümboolikas sai kolm jumalikuks arvuks, mis viitab Kolmainsusele ja samuti kolmele päevale, mis Kristus hauas oli.

Neli on arv, mida on tavaliselt kasutatud evangelistidele vihjamiseks.

³¹ Teksti kõrval joonisel on kujutatud viisnurka ehk pentagooni. *Tlk.*

Viis sümboliseerib Kristuse haavu.

Kuus on loomise ja täiuslikkuse arv, sümboliseerides jumalikku võimu, suursugusust, tarkust, armastust, halastust ja õiglust.

Seitse on halastuse, armu ja Püha Vaimu arv. Vanaaja kirjamehed kasutasid seitset ka lõpetatuse ja täiuslikkuse arvuna. Piiblist võib sellise kasutusviisi kohta leida arvukalt näiteid. Kui Iiobi sõbrad tulid teda lohutama, siis nad «[---] istusid maas ühes temaga seitse päeva ja seitse ööd [---]» (Ii 2:13). Jaakob kummardas täieliku alistumise märgiks seitse korda oma venna ees. Seal vihjatakse ka Püha Vaimu seitsmele annile, seitsmele surmapatule ning Neitsi Maarja seitsmele rõõmule ja kurbusele.

Kaheksa on ülestõusmise arv, sest kaheksandal päeval pärast Jeruusalemma tulekut tõusis Kristus hauast üles. Paljud ristimisanumad on kaheksanurksed.

Üheksa on ingellik arv, sest Piibel vihjab üheksale inglikoorile.

Kümme on kümne käsu arv.

Kaksteist kui apostlite arv on olnud üks lemmikarve kristlikus sümboolikas. Mõnikord on seda kasutatud palju laiemas tähenduses — terve Kiriku tähistamiseks.

Kolmteist on uskmatuse ja reetmise arv. Pühal õhtusöömaajal oli laua ääres kolmteist inimest — Jeesus ja kaksteist apostlit, nende seas ka Juudas, kes oli juba nõustunud oma Õpetajat ära andma.

Nelikümmend on proovilepaneku või katsumuse perioodi arv. Iisraellased rändasid nelikümmend aastat kõrbes ja olid sama pika aja ka vilistite orjuses. Mooses oli nelikümmend päeva Siinai mäel. Suur veeuputus kestis nelikümmend päeva ja nelikümmend ööd. Pärast ristimist oli Kristus nelikümmend päeva kõrbes, kus Kurat Teda kiusas. Nelikümmend päeva kestev suur paast mälestab seda sündmust. Neljakümmet on mõnikord kasutatud Kiriku võitluse sümbolina.

Märgid ja sümbolid kristlikus kunstis

Sada on täiuse arv.

Tuhandet peeti igavikku tähistavaks arvuks, sest arvude nimetused, mis ületavad tuhande piiri, olid ainult selle lisandid ja mitmekordistused.

(Järgneb)

AKADEEMIA

Akadeemia on kultuuriajakiri, mis taotleb vahendada lugejaile eri teadusharude tänapäevast taset ja arenguid.

Akadeemia ilmub 12 korda aastas kogumahuga u 2700 lk.

Tellimisindeks 78 163. Tellides *Akadeemia*, saate ajakirja kätte kiiremini ja neljandiku võrra odavamalt kui üksiknumbreid ostes.

Akadeemia is a monthly of the Estonian Writers' Union.

Akadeemia is a cultural journal, which aspires to introduce the modern level and development of scientific disciplines to the readers.

Akadeemia comes out 12 times a year, all in all approximately 2700 pp.

Subscription rates for 1991:

	USD	FIM	SEK
single copy	5	23	34.50
6 months	30	130	180
Year	55	220	330

The subscription can be made at: Akateeminen Kirjakauppa, 128 SF-00101, Helsinki, Finland; Bibliotekstjänst AB, 200 S-221 00, Lund, Sweden. Or, one can pay direct to: Kansallisosakepankki (KOP), Länsi-Pasila, Helsinki, Periodika Publishing House account no. 145410/24817, if you send the cheque and your subscription to Periodika Publishing House: «Periodika», Postkast 107, Pärnu mnt 8, 200090 Tallinn, Eesti/Estland/Estonia/.

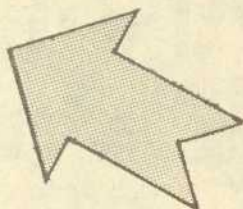
✉ *Akadeemia*, Küütri 1, 202400 Tartu, Eesti/Estland/Estonia.

☎ 31373, 31117.

«*Akadeemia*» avaldab reklaami. Küsige tingimusi toimetusest. ☎ 31373.

TARTU KOMMERTSPANK

- arveldused ja laenud
- valuutaoperatsioonid kodu- ja välismaal
- soodsad hoiustustingimused
- abi välismajandustehingute sooritamiseks
- võimalus astuda panga osanikuks
- mitmed teised pangateenused

SINU ÄRI EDUKS!

TARTU

Munga 18

tel 331 97

telex 173 107 Money SU

TALLINN

Dunkri 9

tel 44 69 77

fax 44 03 61

CONTENTS

The deconstructive angel	<i>M. H. Abrams</i>	915
Narrative and ancient literature: A new way to ancient literature	<i>Anne-Lill</i>	936
Al-'A'sā's poem <i>Farewell to Huraira</i>		961
Code of Laws of the Estonian Republic — a forgotten codification	<i>Henn-Jüri Uibopuu</i>	986
Articles	<i>Henrik Koppel</i>	1013
Origin of hermeneutics	<i>Wilhelm Dilthey</i>	1036
Portrait of loneliness	<i>Aleksander Pulver</i>	1071
Review: <i>Polpredy soobščajut...: Sbornik dokumentov ob otnošenijah SSSR s Latviej, Litvoj i Estoniej. Avgust 1939 g. — avgust 1940 g.</i> (Ministerstvo inostrannyh del SSSR.) Moskva: Meždunarodnye otnošenija, 1990.	<i>Heino Arumäe</i>	1082
Review: <i>Elon kirja: Elo Tuglaksen päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1952—1958.</i> (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 534.) Suomentanut Raili Kilpi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1990.	<i>Ruit Hinrikus</i>	1090
Editorial note. Summaries		1097
Signs and Symbols in Christian Art. VII	<i>George Ferguson</i>	1105

СОДЕРЖАНИЕ

Деконструктивный ангел	<i>М. Г. Абрамс</i>	915
Нарратив и античная литература: Новый подход к древней литературе	<i>Анне Лилль</i>	936
Поэма аль-Аша <i>Прощание с Хурайрой</i>		961
Свод законов Эстонской Республики — забытая кодификация	<i>Хенн-Юри Уйбопуу</i>	986
Статьи	<i>Хенрик Коппель</i>	1013
Возникновение герменевтики	<i>Вильгельм Дильтей</i>	1036
Портрет одиночества	<i>Александр Пульвер</i>	1071
Рецензия: <i>Полпреды сообщают... Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией. Август 1939 г. — август 1940 г.</i> (Министерство иностранных дел СССР.) Москва: Международные отношения, 1990.	<i>Хейно Арумяэ</i>	1082
Рецензия: <i>Elon kirja: Elo Tuglaksen päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1952—1958.</i> (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 534.) Suomentanut Raili Kilpi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1990.	<i>Рут Хинрикус</i>	1090
От редакции. Резюме		1101
Знаки и символы в христианском искусстве. VII	<i>Джордж Фергусон</i>	1105

AKADEEMI

Tellimise indeks 78163

Hind rbl. 2.70

Matematiika
91-833a
28.06.91